

Coordonatorul colecției: dr. LEONARD GAVRILIU

Coperta: VENIAMIN & VENIAMIN

MICA BIBLIOTECĂ DE PSIHOLOGIE

ALFRED ADLER

CUNOAȘTEREA OMULUI

Traducere, studiu introductiv și
note de dr. LEONARD GAVRILIU

ISBN 973-97229-6-2

EDITURA IRI
1996

Traducere după volumul
Alfred Adler, *Menschenkenntnis*, Rascher Verlag, Fischer
Bucherci.Zurich, 1966

Studiu introductiv <i>Alfred Adler — o revanșă a socialului asupra biologismului freudian</i> (Dr. Leonard Gavrilu)	7
<i>Cuvânt înainte</i>	39
Partea generală	
<i>Introducere</i>	41
Capitolul I <i>Viața psihică a omului</i> (1. Noțiunea de psihic și condiția vieții psihice; 2. Funcția organului psihic; 3. Finalitatea în viața psihică)	51
Capitolul II <i>Esența socială a vieții psihice</i> (1. Adevărul absolut; 2. Necesitatea vieții în comun; 3. Securitate și adaptare; 4. Sentimentul de comuniune socială)	59
Capitolul III <i>Copilul și societatea</i> (1. Situația sugarului; 2. Influența dificultăților; 3. Omul ca ființă socială)	65
Capitolul IV <i>Amprente lumii exterioare</i> (1. Generalități privind concepția despre lume; 2. Elementele dezvoltării concepției despre lume: a) Percepțiile; b) Amintirile; c) Reprezentările; 3. Fantezia; 4. Visele (generalități); 5. Transpunerea afectivă (<i>Einfühlung</i>); 6. Influența omului asupra celorlalți (hipnoza și sugestia)	74
Capitolul V <i>Sentimentul de inferioritate și tendința de a se impune</i> (1. Situația din prima copilărie; 2. Compensarea sentimentului de inferioritate; aspirația de a se pune în valoare și de a dobândi superioritatea; 3. Linia directoare și concepția despre lume)	95

Capitolul VI <i>Pregătirea pentru viață</i> (1. Jocul; 2. Atenția și distragerea ei; 3. Delăsarea și uitarea; 4. Inconștientul; 5. Visele; 6. Aptitudini, talent)	113
Capitolul VII <i>Relațiile dintre sexe</i> (1. Diviziunea muncii și cele două sexe; 2. Supremația bărbatului în civilizația actuală; 3. Prejudicata inferiorității femeii; 4. Fuga de rolul de femeie; 5. Tensiunea dintre cele două sexe; 6. Încercare de reformă)	136
Capitolul VIII <i>Frați și surori</i>	160
Caracterologie	
Capitolul I <i>Generalități</i> (1. Esența caracterului și formarea sa; 2. Importanța sentimentului de comuniune socială pentru dezvoltarea caracterului; 3. Direcții ale dezvoltării caracterului; 4. Delimitări față de vechea școală psihologică; 5. Temperamentele și secreția endocrină; 6. Recapitulare).....	168
Capitolul II <i>Trăsături de caracter de natură agresivă</i> (1. Vanitatea; 2. Gelozia; 3. Invidia; 4. Avariția; 5. Ura)	191
Capitolul III <i>Trăsături de caracter de natură neagresivă</i> (1. Izolarea; 2. Angoasa; 3. Lașitatea; 4. Impulsii neînfrânate, ca expresie a unei adaptări deficiente)	224
Capitolul IV <i>Alte forme de expresie ale caracterului</i> (1. Voioșia; 2. Moduri de gândire și de exprimare; 3. Atitudinea școlară; 4. Oameni cu principii și pedanți; 5. Subordonarea; 6. Infatuarea; 7. Susceptibilitatea; 8. Ghinionști și pieze-rele; 9. Religiozitatea).....	240
Capitolul V <i>Afectele</i> (A. Afecte disociante: 1. Mânia; 2. Tristețea; 3. Folosirea abuzivă a afectelor; 4. Dezgustul; 5. Frica (spaima); B. Afecte asociate: 1. Bucuria; 2. Compasiunea; 3. Rușinea) ...	251
Anexă <i>Observații generale privind educația</i>	262
<i>Cuvânt de încheiere</i>	268
<i>Indice de nume</i>	271

STUDIU INTRODUCȚIV

ALFRED ADLER - O REVANȘĂ A SOCIALULUI ASUPRA BIOLOGISMULUI FREUDIAN

De obicei numele lui Alfred Adler este asociat cu psihanaliza, care pentru mulți nu este de conceput fără faimosul ei „triumvirat: Freud, Adler, Jung. În realitate însă ambițiosul concetățean al părintelui legitim al psihanalizei nu a fost mai mult decât unul din efemeri „tovarăși de drum” ai lui Sigmund Freud, fără a fi și un psihanalist în adevăratul înțeles al cuvântului, cu toate că într-o vreme a îndeplinit funcția de președinte al Asociației Psihanalitice din Viena. Adler „*never practised psychoanalysis*” („*nu a practicat niciodată psihanaliza*”), susțin apodictic, pe drept cuvânt, J. P. Chaplin și T. S. Krawiec¹. Freud însuși s-a văzut obligat să facă precizarea că Adler „*nu are nimic comun cu psihanaliza*”², că el a avut încă de la început propriul său „sistem”, doctrina sa, pe care încerca să o substituie psihanalizei, atunci când nu încerca să-și revendice idei manifest freudiene, străduindu-se să le travestească într-o terminologie diferită.

Adevărul este că „psihologia individuală” profesată de Alfred Adler³ nu se încadrează și nici nu s-ar putea încadra în psihanaliză, nici ca teorie, nici ca practică, așa cum lucrul este în bună măsură posibil cu „psihologia analitică” a lui Cari Gustav Jung. Dar cum concepția lui Adler s-a dezvoltat paralel cu psihanaliza, stabilind cu aceasta și relevante puncte de contact, ea poate fi considerată foarte bine drept o concepție *parapsihanalitică*, cunoscându-se că etimonul „para” înseamnă în grecește „în afara” sau „pe lângă”, „vecin”. Ne

putem permite, aşadar, să includem în *parapsihanaliză* (termen care exclude orice tangenţă cu așa-numita *parapsihologie*, disciplină care își reclamă drept obiect de cercetare fenomenele psihice „paranormale”) pe toți cei care dovedesc, într-un fel sau altul, raporturi de „vecinătate” cu freudismul, aceste raporturi (de obicei rele) putând merge până la o antiteză net exprimată, cum este cazul lui Alfred Adler și al adepților săi (Cari Furtmüller, Ermin Wexberg, Ferdinand Birnbaum, Arthur Holub, Ernst Jahn, Ida Lowy, Otto Kaus, Sophie Lazarsfeld, Alfred Appelt și mulți alții) sau al lui Roger Mucchielli, care, cultivând la început cu dezinvoltură teze psihanalitice, la un moment dat a trecut în opoziție, făcând chiar exces de zel în această direcție. „Parapsihanaliză” se dovedește și *socioanaliza* lui Jacob L. Moreno, care i-a și fost elev lui Freud la Viena, înainte de a emigra în America. Moreno nu scapă nici o ocazie de a-și revendica meritul „inversării tehnicii psihanalitice”, faptul de a fi terminat cu „era verbală” simbolizată de „divanul freudian”, spre a orienta personalitatea „totală” a pacientului spre acțiunea spontană, pe care el o consideră mult mai grăitoare și mai eficientă în plan psihoterapeutic. „*Vechiul divan psihanalitic* — scrie J. L. Moreno — *a fost îndepărtat în favoarea teatrului spontaneității. Acest teatru îi oferă pacientului nostru posibilități noi. Când stătea întins pe divan și i se întâmpla să se gândească la mama sau la sora sa, vorbea despre ele, asta era tot ce putea face în poziția culcat. Dar datorită noului vehicul, mama și sora pot să apară pe scenă, să acționeze, să-și joace propriul rol, în timp ce toată lumea are puțină să asiste la reprezentare*”. Este ceea ce azi se cunoaște sub numele de „psihodrama” lui Moreno, acesta fiind, alături de Adler, cel mai notabil „parapsihanalist”, desigur în felul său.

Așa cum despre Freud s-a spus că a descoperit „complexul lui Oedip” pentru că el însuși a avut o mamă cu două decenii mai tânără decât tatăl său și a crescut într-o familie în care el era unchi al unor persoane mai în vârstă decât dânsul (copiii unora dintre frații săi vitregi), tot așa descoperirea lui Adler privind inferioritatea constituțională a unor organe, care dezvoltă în suprastructura psihică un „sentiment de inferioritate” declanșator al luptei pentru obținerea superiorității, a fost pusă pe seama deficiențelor organice ale

autorului, explicație pe care el, de altfel, o autorizează. Adler a fost, într-adevăr, un copil firav, rahitic, peste măsură de bolnăvicios, așa încât în mintea lui s-a înfiripat încă din copilărie gândul de a se face medic pentru a „*lupta contra morții*”⁶. Dar nu numai „inferioritățile” fizice l-au stimulat la „compensări” ambițioase, ci și unele considerente de ordin spiritual. La liceu, de exemplu, fiind foarte slab la matematică, tatăl său l-a obligat să repete clasa, în ciuda recomandării unui profesor care-l sfătuia să-și dea fiul ucenic la o croitorie. „*Dacă tata — spune Adler — ar fi ascultat de povața profesorului, aş fi devenit probabil un bun croitor, dar toată viața aş fi crezut că anumiți oameni au cu adevărat «darul» matematicii*”⁶. Repetând clasa, elevul „nedotat” a devenit cel mai bun matematician.

Alegând exemple care să ilustreze teoria sa a „sentimentului de inferioritate” și a „compensării” subsecvente (și chiar a „supra-compensării”), Adler pare a se așeza în compania unor celebrități ca Homer, Demostene, Milton, Beethoven, Smetana, Dostoevski, sau Anette Kellermann, Paavo Nurmi etc. De altfel, de Freud se va separa (o primă tentativă a făcut și în 1904 !) pentru că avea senzația că îi este subaltern, pe când el se voia, în inconștientul său, un „spiritus rector”⁷. Intuindu-i ambițiile, Freud l-a înscăunat președinte al Societății psihanalitice, dar Adler nu era omul care să se mulțumească cu „compensări” minore. În 1911 el a inițiat o îndrăzneală mișcare strategică, redactând o acerbă critică a teoriei sexualiste a vieții psihice, critică în care, la drept vorbind, atinge tocmai punctele nevralgice ale psihanalizei freudiene din acel timp.

Un discipol al lui Adler afirmă, nu fără temei, că în prima carte de răsunet a magistrului său, *Studie Liber Minderwertigkeit von Organen* (Wien, 1907), primită cu neîncredere de Freud, „este conținută în germene toată teoria adleriană”⁸. Pe de altă parte, Clifford Allen este de părere că, din 1913, când a expus un fel de „tablă de legi” a psihologiei individuale, Adler „nu a mai progresat nici măcar cu un deget în anii următori, iar la sfârșitul vieții sale, după un sfert de secol, predica exact același lucru ca în 1913”⁹. Un alt adlerian observă și el că, „în stilul fugilor lui Johann Sebastian Bach, Adler reia adesea aceeași idee sub forme diferite”¹⁰. Dorind cu tot dinadinsul să pună un „fundament de nezdrunecat” concepției sale, nu

este de mirare că nu de puține ori Adler simplifică și dogmatiza, rămânând prizonierul propriilor sale limite și recurgând, mai mult decât s-ar putea crede, la speculații metafizice. „O idee — citim în *Der Sinn des Lebens*, Wien, 1933 —, un sentiment sau o acțiune nu vor fi considerate juste decât dacă ele sunt astfel sub specie aeternitatis”¹.

Pe când Freud a preluat de la Nietzsche mai ales ideea primatului sexualității și afectivității, ca și conceptul de refulare, Adler și-a axat concepția pe teoria nietzscheeană a „voinței de putere” (*Wille zur Macht*), adaptând-o la propria sa teorie a căutării obstinate a superiorității și a așa-zisului „protest viril” caracteristic femeilor care nu-și acceptă condiția de inferioritate, nici sub raport biologic, nici sub raport social... *Voința de putere și voința de a se face remarcat ale lui Nietzsche* — scrie el în *Ober den Nervosen Character* — exprimă în fond același lucru ca și concepția noastră care, pe de altă parte, se apropie de aceea a lui Fere și de a câtorva autori mai vechi, după care sentimentul de plăcere ar fi expresia unui sentiment de putere, în vreme ce sentimentul de neplăcere ar decurge dintr-un sentiment de neputință”¹. La acestea se adaugă influența ficționismului lui Hans Vaihinger. Arătând că, departe de a stabili între fenomenele lumii opoziții rigide, omul sănătos încearcă mai degrabă să-și detașeze gândirea și activitatea de o linie de orientare „ireală”, conformându-le realității, legilor și exigențelor acesteia și servindu-se de ficțiuni doar ca punct de plecare comod în abordarea realității și vieții, pe când nevroticul, dimpotrivă, se agață de ficțiuni ca înecatul de un fir de pai, reificându-le, iar psihoticul merge și mai departe, făcând din ficțiuni forțe antropomorfe irezistibile („Acționează ca și cum ai fi sortit pierzării, ca și cum ai fi cel mai tare, ca și cum ai fi cel mai dușmănit” etc), Adler subliniază: „Simbolul, camodus dicendi, domină limbajul și gândirea noastră. Dar nevroticul îl ia ca literă de evanghelie, iar psihoticul caută să-i confere o existență reală. Acesta este punctul de vedere pe care îl susțin eu și asupra căruia insist în toate lucrările mele referitoare la nevrotici. Și numaiprintr-o fericită întâmplare am luat cunoștință de cartea genială a lui Vaihinger, *Die Philosophie der Als Ob* (1911), în care autorul arată valoarea pe care o reprezintă în gândirea

științifică acele construcții intelectuale care de mult mi-au devenit familiare prin studierea nevrozelor”¹³.

Dar nu numai nevroticul, ci în general orice om are, potrivit concepției adleriene, tendința de a-și disimula sentimentul de inferioritate îndărătul unor ficțiuni ca puterea, actele de răzbanare imaginare, trăirea interioară a unor satisfacții visate etc. Ficționalismul lui Vaihinger îi va servi lui Adler în special la respingerea determinismului causal pe care îl promova Freud și căruia îi va opune un finalism contradictoriu. Wilhelm Dilthey pare, de asemenea, să-și fi exercitat influența asupra lui Adler, din moment ce vedea în viața psihică un torent continuu, constând din acte de voință orientate teleologic, de fapt indeterminabile.

Se impune să examinăm, în cele ce urmează, unce aspecte controversate privind „psihologia individuală”, opera de psiholog și de practician a lui Adler în domeniul curei psihoterapeutice sau pur și simplu în domeniul demersurilor psihopedagogice, știut fiind că din anul 1920 el a luat contact cu Institutul pedagogic din Viena, unde mai târziu a ținut o suită de prelegeri în care își propunea să demonstreze posibilitatea aplicării concepției sale în educarea școlarilor-problemă.

1. „PSIHOLOGIA INDIVIDUALĂ” ȘI INCONȘTIENTUL.

De îndată ce Freud a emis părerea că în lucrarea lui Adler *Ober den Nervosen Character* inconștientul apare doar „ca o curiozitate psihologică”, fără nici o legătură cu ansamblul „sistemului” adlerian¹⁴, și că, de altfel, Adler era prea puțin apt să opereze cu materialele furnizate de inconștient, adesea a fost pusă la îndoială dimensiunea abisală a „psihologiei individuale”. Clifford Allen va afirma categoric că dacă Adler „recunoaște inconștientul (pe când, ținând cont de opera sa, nu parc s-o fi făcut), aceasta nu înseamnă, pentru el, nimic”¹⁵. Englezul este de părere că psihologia lui Adler este esențialmente o egopsiholo¹⁶, adică un studiu al proceselor psihice conștiente, fondatorului „psihologiei individuale” fiindu-i indiferent dacă un fenomen psihic este conștient sau nu¹⁶.

Aserțiunile de acest fel pot să deconcezte, îndeosebi atunci când sunt făcute sub semnătura unor autorități. Se pare totuși că psihiatrul englez cunoaște concepția adleriană mai mult din cărțile

lui Ermin Wexberg, unul dintre discipolii de marcă ai teoreticianului „complexului de inferioritate”, pe care îl citează mult mai frecvent decât pe Adler, cu toate că se referă la opera acestuia din urmă.

Dat fiind că în rândul adlierienilor se vedea o flagrantă lipsă de unanimitate în a-1 considera pe Adler un psiholog abisal autentic („Tiefenpsychologe”), problema a constituit tema generală de dezbatere a Conferinței Uniunii Internaționale pentru Psihologic Individuală, ale cărei lucrări s-au desfășurat în Olanda în anul 1966¹⁷. Abstracție făcând de concluziile acestei conferințe, se cuvine să arătăm că în *Menschenkenntnis*, carte alcătuită pe baza unei largi serii de prelegeri ținute după primul război mondial la Universitatea populară din Viena, audiate nu numai de marele public, ci și de studenți, prelegeri în care Adler urmărea să-și expună cât mai clar și exact concepția, el admite în mod explicit existența și funcțiile inconștientului, contestând chiar și atenției (privită îndeobște drept expresia cea mai pură a actului conștient) caracterul ei de proces psihic propriu conștiinței. „Cu toate că — scrie el — atenția conștientă se obține, într-o anumită măsură, prin constrângere, forța propulsivă a atenției nu rezidă în conștiință, ci în interes, iar acesta ține în cea mai mare parte de sfera inconștientului. Acesta este în întregul său un produs al organului psihic, și, totodată, cel mai puternic factor al vieții psihice. Aici sunt de căutat și de găsit forțele care configurează linia de mișcare a omului, planul său (inconștient) de viață”¹⁸, în conștiință — ne mai spune Adler — astfel de forțe motivaționale nu sunt decât reflectarea inconștientului. Vanitosul, frivolul, de cele mai multe ori habar n-au că sunt cum sunt. Vanitatea, frivolitatea nu înseamnă și conștiința vanității și frivolității. Există indivizi care nu-și cunosc nici calitățile, nici defectele, trăind într-o totală ignoranță de sine. Cineva se poate crede un om brav, pe când tot ceea ce face el izvorăște din egoism etc. „Așadar — scrie Adler — mulți oameni dezvoltă în ei forțe care intră în acțiune fără știrea lor. Aceste forțe ale inconștientului influențează viața oamenilor și, dacă nu vor fi identificate, vor duce la urmări grave. Un asemenea caz a fost descris de Dostoevski în romanul său *Idiotul*, într-o manieră care nu conține să suscite admirația psihologilor. Este episodul în care o doamnă, cu ocazia unei reuniuni de societate,

*îi spune unui prinț, personajul principal al romanului, pe un ton cam răutăcios, să bage de seamă să nu cumva să răstoarne vasul chinezesc de valoare din apropierea sa; la care el dă asigurări că va fi atent. Câteva minute mai târziu însă vasul zăcea fărâme pe podea. Nimeni din cei care au asistat la scenă nu a văzut în ea un efect al hazardului, ci un act absolut logic, generat de întregul caracter al acestui om, care se simțise jignit de cuvintele doamnei*¹⁹.

În *Ober den Nervosen Character*, atât recunoașterea ca atare, cât și ponderea acordată inconștientului în viața psihică sunt în afară de orice îndoială. „Chiar omul sănătos — citim aici — ar trebui să renunțe la speranța de a se orienta în lume, dacă nu ar introduce ficțiuni în imaginea pe care și-o face despre lume și propria viață. Am și văzut că aceste ficțiuni se sprijină pe experiențe vechi («regresiune»), în momentele de neliniște și de nesiguranță ele se manifestă ca o putere deosebită, devenind imperative ale credinței, idealului, liberei arbitru. În afara acestor momente, ele acționează în surdina, în inconștient, ca toate mecanismele psihice pentru care ele nu constituie decât imagini verbale”²¹, în *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*, referindu-se la inconștient și într-un capitol distinct („Zur Rolle des Unbewussten in der Neurose”), Adler admite că numai existența dimensiunii abisale a personalității face posibile comportamentele nevrotice și psihotice, „planul de viață” al individului structurându-se în inconștientul acestuia. Prefațând versiunea în limba engleză a acestei importante scrieri, el face relevantă precizarea că inconștientul se manifestă în „neputința pacientului de a-și înțelege impulsurile în raport cu mediul social în care trăiește”²¹. De unde și cerința de bază a psihoterapiei (ca și la Freud) de a aduce în conul de lumină al conștiinței „monștrii” generați de inconștient, pentru a-i anihila: „Psihoterapia poate să înceapă aici prin aducerea în conștiință a ideii directoare de exagerare a propriei importanțe, făcând prin aceasta imposibilă influența sa asupra vieții active”²².

Este limpede că Adler profesează o „Tiefenpsychologie”, fiind chiar încredințat că a sa este mai „profundă” decât altele, pe care le cataloghează drept „superficiale”²³. Nefăcând paradă de termenul

„inconștient”, el îl subînțelege în majoritatea textelor sale, dându-i importanță de rigoare.

2. DE CE „PSIHOLOGIE INDIVIDUALĂ?” Neavizații sunt imediat tentați să creadă că o asemenea psihologie pune accentul pe individul ca individ, fiind un fel de antiteză la ceea ce reprezintă psihologia socială. „Chiar și cuvântul german Individualpsychologie — scrie Madelaine Ganz — dă ușor loc la interpretări greșite, căci ești înclinat să înțelegi prin aceasta o psihologie care s-ar aplica individului. În realitate însă trebuie să ne referim la sensul etimologic al cuvântului (individuere). În acest fel câmpul ei de aplicare devine mult mai întins. Este vorba de o psihologie a unui «tot indivizibil» și care se raportează în același timp la individul în sine și la relația sa cu comunitatea»²⁴. Iată-ne, prin urmare, tocmai la polul opus sensului sugerat de simpla percepere a termenului „psihologie individuală”. Într-adevăr, dacă citești cărțile lui Adler, ai din ce în ce mai mult impresia că disciplina cultivată de el este sociopsihologia. „Cercetarea de psihologie individuală — va sublinia el în prefața la prima ediție a lucrării *Praxis und Theorie der Individualpsychologie* — caută să obțină o aprofundare a cunoașterii omului, posibilă doar prin înțelegerea poziției individului față de misiunea sa socială distinctă»²⁵. Scopul mărturisit al operei lui Adler este acela de a face ca oamenii să nu mai treacă unii pe lângă alții ca niște monade etanșe, vorbindu-și fără a putea stabili reale puncte de contact și comunicare, cum se întâmplă adesea, nu numai în mediile vaste ale societății, ci și în grupurile restrânse, de ordinul familiei. „Cunoașterea omului — arată Adler — comportă însă încă o latură, la fel de importantă, reprezentată de așa-numitul aspect social al acesteia. Este neîndoienic faptul că oamenii s-ar comporta mai bine unii față de alții, că ei s-ar apropia mai mult dacă s-ar înțelege mai bine unii pe alții. Această posibilitate de inducere în eroare constituie un pericol imens pentru societate. Acest pericol trebuie să-l demonstrăm noi colaboratorilor noștri, pe care vrem să-i inițiem într-ale vieții. Ei trebuie să devină capabili să recunoască tot ce este inconștient în viață, toate deghizările, disimulările, șiretlicurile și perfidiile, spre a-i putea avertiza pe cei pândiți de

asemenea primejdii și a le veni în ajutor. Numai cunoașterea omului, conștient practică, ne va sluji în acest sens»²⁶. Psihologia adleriană își anexează, în consecință, o etică și o pedagogie, are în vedere o tablă de valori morale și își propune să-i asigure promovarea. Ca psihologie axiologică și pedagogică („*einer Art von ärztlichen Pädagogik*”= „un soi de pedagogie medicală” o va numi Freud)²⁷, psihologia individuală va considera că atât cazurile dificile din punct de vedere educațional, cât și cele dificile din punct de vedere psihoterapeutic au un singur remediu valabil, cu caracter universal, recte dezvoltarea sentimentului de comuniune socială, iar la scara maximă — dezvoltarea sentimentului cosmicității omului. „A căuta sensul vieții — scrie el — nu are valoare și importanță decât dacă se ține cont de sistemul de relație om-cosmos. Este ușor de înțeles că cosmosul dispune în această relație de o putere creatoare. Cosmosul este, ca să spunem așa, tatăl întregii vieți. Iar viața în totalitatea ei este în luptă continuă pentru satisfacerea exigențelor cosmosului»²⁸.

Așadar, psihologia individuală nu se mărginește la studiul individului ca entitate socială, ci se extinde larg la societate, definind omul ca ființă eminamente socială, animată de un sentiment înăscut de comuniune umană²⁹, pentru ca în cele din urmă această psihologie să-l privească pe om ca ființă cosmică, având de îndeplinit un rol în Cosmos. „Sentimentul solidarității, al comuniunii sociale, este implantat de natură în sufletul copilului și nu părăsește individul decât sub acțiunea celor mai grave maladii ale vieții psihice. De-a lungul întregii vieți, acest sentiment este nuanțat, se restrânge sau se amplifică, în cazurile favorabile depășind cercul membrilor familiei, spre a cuprinde tribul, poporul, umanitatea. Poate să depășească chiar și aceste limite și să iradiază asupra animalelor, plantelor sau a altor obiecte, neînsușite, cuprinzând în cele din urmă cosmosul universal»³⁰.

Freud are dreptate când denunță plagiatele adesea abil trăsături ale lui Adler: acest „sentiment al comuniunii sociale”, nativ, care îi unește pe oameni între ei și întreaga umanitate cu infinitul cosmic, nu este altceva decât „Eros”-ul freudian, un „alter ego” al libidoului universal. Pe de altă parte însă prin „psihologia individuală” adleriană socialul își ia o spectaculoasă revanșă asupra biologismului

freudian, aspect minimalizat de Freud la un moment dat²¹. Repunând în drepturi dimensiunea socială definitorie a omului, „psihologia individuală” aduce psihanalizei zise „ortodoxe” un amendament capital, care s-a dovedit ulterior perfect asimilabil de către o concepție care, oricum, ori de câte ori a fost somată, nu a ezitat să-și legitimizeze fundamentele sociale.

3. „COMPLEXUL DE INFERIORITATE” LA SCARĂ MONDIALĂ. „Sentimentul de inferioritate și complexul de inferioritate — aceste concepte fundamentale ale psihologiei individuale, care altădată, asemenea protestului viril, îi făceau pe psihanalisti să vadă negru înaintea ochilor — sunt astăzi (constată Adler cu satisfacție, n. n.) în întregime acceptate de Freud”⁶².

Conceptele invocate sunt cu adevărat fundamentale pentru doctrina adleriană, pentru care a fi om înseamnă a avea un sentiment de inferioritate, care cere o compensare permanentă^{3-*}, legea vieții fiind triumful asupra dificultăților. Am și văzut, în linii mari, ce înțelege Adler prin acestea. Sentimentul de inferioritate, generat de sesizarea (nu neapărat conștientă) a insuficiențelor cutărui sau cutărui organ, devine pentru individ un factor stimulator al dezvoltării psihice. Așa, de exemplu, strabismul, anomaliile de acomodare ale organului vizual, fotofobiile, hipoacuziile, mutismul, logonevroza și alte tulburări de vorbire, inconvenientele organice și psihice cauzate de vegetațiile adenoidice, afecțiunile frecvente ale organelor de simț, căilor respiratorii și digestive, malformațiile și urătenia, semnele periferice de degenerescență care trădează inferiorități mai profunde, hidrocefalia, rahitismul, anomaliile scheletului (scolioză, cifoza, *genu valgum* sau *gemi varum*, *pes varus* sau *pes valgus*)⁶, incontinența persistentă anală sau uretrală, viciile de conformație ale organelor genitale, defecte ale cordului, arterelor, ale glandelor endocrine, ca și alte nenumărate anomalii, pe scurt, existența unui organ deficitar ca formă și funcție, „împun traiectelor nervoase corespondente și suprastructurii psihice un efort de natură să aducă din partea acestora o compensație, în cazul în care ea este posibilă, caz în care legăturile care atașează organul inferior de lumea exterioară trebuie să-și găsească o întărire în suprastructură. Orga-

nului vizual atins de inferioritate originară îi corespunde o percepție vizuală exacerbată³⁵, un aparat digestiv atins de inferioritate va avea drept corolar o intensificare a activității psihice, în raport cu tot ceea ce privește sau are tangență cu alimentația; această intensificare se va transpune în lăcomie, poftă de câștig și, prin intermediul echivalentului reprezentat de bani, se vor întări spiritul de economie și avariția”³⁶.

Cu atari explicații suntem în imediata „vecinătate” a psihanalizei freudiene, căci, după Freud, copiii care, bunăoară, mușcă sânul mamei, ca adulții devin niște certăreți și sarcastici, veșnic în căutare de scandaluri, pe când cei înțărcați prea devreme vor deveni bețivi, încercând să înlocuiască cu alcool laptele de care au fost privați intempestiv. În aceeași manieră „parapsihanalitică”, Adler va susține că în privațiunile și senzațiile de incomfort din primii ani ai copilăriei, în sentimentul de inferioritate al copilului, generat de imaturitatea organelor sale, de lipsa de independență în relațiile cu părinții etc. trebuie căutat punctul de plecare al unui anumit număr de trăsături de caracter, foarte generale, care fac din copil un individ agresiv, cu ambiția afirmării superiorității față de ceilalți. „Acest sentiment de inferioritate — specifică Adler — este cauza neastămpărului copilului, a dorinței sale de acțiune, de a juca diverse roluri, de a-și măsura puterea cu alții, ca și cauza viziunilor sale anticipatoare privind viitorul, a pregătirilor sale pe plan fizic și psihic în acest sens. întreaga educabilitate a copilului depinde de acest sentiment de insuficiență (Insufficienzgefühl). în felul acesta viitorul devine pentru el o țară a făgăduinței în ceea ce privește compensațiile”³⁷. încă din fragedă copilărie, printr-un proces inconștient, se trasează liniile unui „stil de viață”, de regulă invariabil, la baza căruia stă conceperea unui „plan secret”, ca și cum ar fi vorba de pregătirea unui act subversiv. „Tendința infatigabilă spre superioritate încearcă să ascundă acest complex (de inferioritate, n.n.) printr-un complex de superioritate care, întotdeauna în afara sentimentului de comuniune socială, țintește la aparența unei superiorități personale”^{31*}. în asemenea cazuri se impune ca „stilul de viață” să fie modificat radical, în sensul integrării sociale a individului deviant, deoarece „a fi om nu este doar un fel de a vorbi,

ci a fi o parte dintr-un întreg, a te simți parte dintr-un întreg"³⁹. Părghia modificării „stilului de viață” este mereu una și aceeași, constând în consolidarea sentimentului de comuniune socială. „Tehnologia” punerii în practică a acestei părghii nu este de obicei descrisă, ci numai prescrisă. Chiar și suferințe cum sunt cefaleea nevrotică, migrena, nevralgia trigemenului și accesele epileptice, acolo unde tulburările organice lipsesc — ne asigură Adler în ultima sa carte — vor putea fi vindecate, chiar și definitiv, printr-o modificare a stilului de viață, printr-o scădere a tensiunii psihice, printr-o lărgire a sentimentului de comuniune socială, panaceul său universal⁴⁰.

Dar, susține pe de altă parte întemeietorul „psihologiei individuale”, nu numai individul ca atare, ci și specia umană în întregul ei s-a dezvoltat tot datorită slăbiciunii sentimentului de inferioritate față de celelalte specii, compensarea supremă având loc prin constituirea societății omenești. „în ceea ce privește structura sa naturală — scrie Adler — omul este o ființă inferioară. Dar această inferioritate constitutivă, pe care și-o conștientizează ca pe un sentiment de neîmplinire și de insecuritate, acționează permanent ca un stimul în direcția descoperirii unei căi de adaptare la viață, unde să-și creeze situații în care să fie echilibrate dezavantajele poziției omului în natură. Este vorba, în fond, tot despre organul psihic, care arc capacitatea de a realiza adaptarea și securitatea”⁴¹. Complexul de inferioritate este astfel prezentat ca un fenomen universal care a prezidat geneza omenirii. „Gorila — scrie el altundeva —, căreia îi admirăm forța, tigrul, cel mai redutabil dintre animale, nu au nevoie de comunitate. Omul, dacă ni-l reprezentăm lipsit de toate binefacerile culturii, despuat de toate mijloacele pe care i le-a procurat inteligența, ar fi fost pierdut încă din prima zi, fără cooperare, în pădurea virgină. Observația noastră ne duce și mai departe. Achizițiile cele mai prețioase ale omului i-au venit de la inferioritatea sa”⁴².

Caracterul „parapsihanalitic” al acestei speculații de antropologie este evident. În *Totem și Tabu* (1913), alambicând o idee a lui Darwin, Freud se străduiește să demonstreze că la originea unor fenomene sociale, în special desprinderea omului din „hoarda primi -

tivă”, ar sta „complexul lui Oedip”, în timp ce Adler pune întregul Univers sub stăpânirea unui „complex de inferioritate” primordial, în acest demers el este de o perseverență care adesea frizează artificul și stridența. Astfel, dintre copii, cadetul ar fi inamicul jurat al principiiilor și regulilor, un adversar al puterii stabilite, pe care are tendința s-o atace în orice condiții, în vederea răsturnării în favoarea sa a raportului de forțe. Criminalitatea nu ar fi decât rezultatul exhibării sentimentului de superioritate. Prostiția ar fi un mijloc prin care femeile, animate de proverbialul „protest viril”, îi umilesc pe bărbați, care le socotesc inferioare. Cum are loc această paradoxală umilire? Foarte simplu: pe când bărbatul care se servește de o prostituată crede a-și dovedi superioritatea față de ea, femeia îl stoarce de bani și, în felul acesta, îl degradează la starea de mijloc de subzistență (!) Numai la dogmaticii pansexualismului se mai pot întâlni interpretări atât de siluite.

4. INDIVIZIBILITATE ȘI STRUCTURĂ. Sistemul psihico-etico-pedagogic al lui Alfred Adler este logic (până la absurd !) în articulațiile sale numai dacă se are în vedere teoria „complexului de inferioritate”. În rest, contradicțiile cele mai elementare abundă. El susține, de exemplu, pe de o parte ideea indivizibilității personalității umane (*individuum* !), dar pe de altă parte nu ezită să vorbească la fiecare pas despre „structura psihică” sau despre structura „organului psihic”. Structură indivizibilă însă nu poate exista. Dacă matematicienii admit, în lumea construcțiilor abstracte, „mulțimi” compuse dintr-un singur element (caz în care copula „compuse” este o absurditate) și „mulțimi vide”, în lumea reală nu există și nu pot exista sisteme „compuse” dintr-un singur element, adică structurate și în același timp indivizibile, întrucât o structură presupune cel puțin două elemente și raporturile dintre ele, ergodivizibilitatea ca o consecință nu numai logică, dar și ontologică. Un organism uman, de exemplu, își poate continua viața fără apendice, fără splină, fără un rinichi sau fără un plămân, fără amigdale, fără ochi, fără urechi, fără tustpatru membrele, deși toate acestea sunt elemente (și nu toate apendiculare !) ale organismului ca structură sistemică. Organismul își continuă viața și în cazul unor

imense lacune în structura psihicului, proba făcându-ne-o existența idioților, de pildă, nivelul cel mai de jos al deficienței mintale. Inseși ideile adleriene de inferioritate a organelor și de compensare-supracompensare presupun stări de structură și transformări de structură, inclusiv ideea divizibilității structurii, în cazurile în care din „stilul de viață” trebuie eliminate și, ne asigură Adler, de fapt se și ajunge la eliminarea unor componente antisociale din concepția despre lume și viață a individului și la „înlocuirea” unor trăsături de caracter prin altele, mai conforme cu integrarea socială.

La drept vorbind, ideea indivizibilității psihicului vine în flagrantă contradicție cu optimismul pedagogic al acestui oculist convertit la psihologie și psihoterapeutică⁴³. El nu numai că neagă orice potențial sau substrat înăscut pentru trăsăturile de caracter⁴⁴ (ceea ce, desigur, este veridic, dar în contradicție cu propria sa concepție despre „inferiorități” înăscute care, de fapt, după Adler, ar determina caracterul ca trăsătură a personalității omului)⁴⁵, ci neagă și caracterul nativ a ceea ce noi numim „tip de activitate nervoasă superioară” sau, în termenii psihologiei clasice, „temperament”, postulând dislocarea facilă a acestora, trecerea fără dificultăți insurmontabile de la un tip la altul, ca și cum ar fi vorba de înlocuirea mecanică de tipuri de motoare în caroseria unui automobil. „Seîntâmplă... — scrie el — ca diferitele temperamentele să se detașeze unul de altul. De exemplu, un copil care la început este coleric va deveni mai târziu melancolic și poate în cele din urmă flegmatic. în legătură cu sanguinicul trebuie să constatăm că în el se manifestă individul care, ca copil, a fost cel mai puțin expus să-și exercite sentimentul de inferioritate, în care nu s-au produs câtuși de puțin deficiențe organice și care n-a suferit de pe urma excitațiilor puternice, așa încât s-a putut dezvolta în liniște, obișnuindu-se să iubească viața și să înainteze în ea cu pași siguri”⁴⁶. Dacă ar fi să se respecte întocmai fundamentele „psihologiei individuale” adleriene, ar trebui, dimpotrivă, să se tragă concluzia că toți sanguinicii sunt sortiți să devină niște nulități, deoarece le lipsește imboldul magic al „sentimentului de inferioritate”.

Tinzând, așa cum bine observă Josef Rattner, să reducă rolul determinismului biologic și al eredității, spre a face cât mai mult loc

posibilităților individuale⁴⁷ (ca și cum o „vocație”, un „dar”, un element nativ nu ar constitui în același timp și o „posibilitate individuală” !), Adler se angajează până la urmă pe o cale divergentă față de propria sa cale, sprijinindu-se în mod critic — din punctul său de vedere — și pe cunoscuta lucrare a lui Ernest Kretschmer, *Charakter und Temperament* (1921), în care se demonstrează relațiile dintre temperament și sistemul endocrin⁴⁸. Dar acest lucru îl face numai pentru că găsește din nou material apt să-i ilustreze teoria „complexului de inferioritate”. După ce ne arată că tipurile sunt de o rară flexibilitate și că, de exemplu, temperamentul flegmatic nu este niciodată altceva decât „o mască artificială”, „o manieră de securizare, un răspuns semnificativ la întrebările puse de viață” și că, prin urmare, cu greu s-ar putea admite rolul secrețiilor endocrine în determinarea temperamentului⁴⁹, Adler scrie: „Nu putem trece ușor peste această observație semnificativă, chiar dacă s-ar ajunge să se demonstreze că au temperament flegmatic doar cei la care s-a dovedit o tulburare patologică în secreția glandei tiroide. Nu aceasta este esența fenomenului, ci avem de-a face aici cu un întreg fascicul de cauze și de scopuri, cu un întreg complex de funcțiuni organice și de influențe exterioare, care generează mai întâi un sentiment de inferioritate organică, de unde pornesc apoi tentativele individului, dintre care una poate fi protejarea, cu ajutorul unui temperament flegmatic, a sentimentului personalității, împotriva lezării acestuia. Cu alte cuvinte, ne regăsim aici în fața unui tip despre care am mai discutat, numai că acum trebuie să specificăm că pe primul plan trec inferioritatea organică a glandei tiroide și consecințele ei, inferioritate care determină situarea pe opoziție mai modestă în viață și pe care acum încearcă să o compenseze printr-un artificiu psihic, cum este nepăsarea”⁵⁰. Iar mai departe: „Dat fiind apoi faptul că suntem obligați să admitem că, în realitate, nu există nici un aspect al vieții psihice care să se poată raporta direct la funcțiile glandelor sexuale, că nu există aspecte care să rezulte dintr-o situație determinată „glande sexuale-boală”, înseamnă că și aici ne lipsește baza solidă pentru o fundamentare psihologică. Putem să stabilim doar că și de la glandele sexuale emană anumite impulsuri necesare vieții, impulsuri care pun bazele poziției copilului în mediul său specific, dar

*care pot să provină și de la alte organe și care nu conduc în mod necesar la o structură psihică clară*⁵¹.

Critica absolutizării determinismului biochimic al vieții psihice trebuie să aibă, bineînțeles, votul nostru, dar Adler o face în favoarea monoideismului său absolutizant prin definiție, punând la baza întregului comportament uman „complexul de inferioritate” și adaptând, cu sadismul teoretic de rigoare, toate faptele la acest „pat al lui Procust”.

Dacă Adler accentuează caracterul unitar și de unicat al fiecărei persoane umane, afirmând câteodată că diviziunea psihicului în conștient și inconștient este artificială⁵² și încercând să estompeze colțurile și scizurile structurii psihicului (mitica indivizibilitate a personalității), el o face în semn de reacție, adesea necontrolată logic, împotriva freudismului, care legitimase o viziune structurălistă în psihologie; în realitate însă Adler își subminează propria poziție teoretică (pentru care s-a propus denumirea de *monism psihic*⁵³, dar pentru care mai convenabil ar fi termenul *monolism psihic*), făcând frecvent uz de sintagma „structură psihică” și distinguând un conștient și un inconștient, acesta din urmă incluzând „planul de viață”, „stilul de viață”, „sentimentul de inferioritate”, „sentimentul de comuniune socială” etc. și demonstrând astfel, de fapt, divizibilitatea personalității, cu osebire în cazurile de reeducare, reeducarea neputând fi decât restructurare. Iată în acest sens un citat foarte edificator, peotriva a nenumărate pagini din opera suprasaturată de motive iterative a lui Adler: „*Plan de viață și opinie se completează reciproc. Amândouă își au rădăcinile într-o perioadă în care copilul este incapabil să formuleze în cuvinte și concepte concluziile experienței sale. Dar deja în acest stadiu el începe să-și dezvolte formele generale ale conduitei, pornind de la concluzii neverbale, adesea de la evenimente inconsistente sau de la experiențe inefabile, puternic afective. Aceste concluzii generale și tendințele corespunzătoare, formate într-o perioadă în care cuvintele și conceptele lipsesc, cu toate că se modifică și se denaturează, continuă să acționeze ulterior, când simțul comun intervine ca factor mai mult sau mai puțin corectiv și când îi poate împiedica pe oameni să se bazeze prea mult pe reguli, pe fraze sau principii. Cum vom vedea*

*mai departe, datorăm simțului comun, întărit de sentimentul comuniunii sociale, această eliberare de sub tirania unor încercări exagerate de securitate și apărare, care sunt expresia unui penibil sentiment de inferioritate și insecuritate. Cazul care urmează, destul de obișnuit, dovedește între altele că același proces eronat se produce și la animale: un cățeluș a fost dresat să-și urmeze stăpânul pe stradă. Era destul de avansat în această deprindere, când, într-o zi, nu rezistă impulsului de a sări asupra unui automobil în mers. Fu izbit lateral, fără a fi rănit. Era, desigur, o experiență singulară, pentru care nu putea avea de-a gata un răspuns înăscut. Nu s-ar putea vorbi decât cu greu de un răspuns condiționat, dacă vom spune că acest câine a continuat să facă progrese în dresajul său, dar că era cu neputință să-l mai ducă la locul accidentului. El nu se temea nici de stradă, nici de vehicule, ci de locul întâmplării, pentru că ajunsese la o concluzie generală, din acelea din care trag uneori și oamenii: locul este de vină, nu propria neatenție și lipsa de experiență. Pericolul te pân-dește totdeauna din același loc. Mulți oameni procedează ca acest câine, întrețin prejudecăți asemănătoare și reușesc cel puțin performanța de a nu mai putea fi prejudiciați «într-un anumit loc». Structuri analoage găsim adesea în nevroză*⁵⁴.

Nu este prea greu de identificat în structurile psihice descrise de Adler corespondenți ai structurilor „aparaturii psihice” descrise de Freud. „Planul de viață”, de exemplu, despre care Herbert Schaffler ne spune că reprezintă motivațiile inconștiente proprii fiecărei ființe umane, o lege inconștientă care guvernează personalitatea, corespunde „Sinelui” freudian (*das Es*), idealul de personalitate” corespunde „Eului ideal”, „stilul de viață” corespunde „Supraeului” (*das Uberich*), „simțul comun” este echivalentul „principiului realității”, după cum, de asemenea, chiar în citatul de mai sus se pot distinge o serie de „mecanisme de apărare” ale „Eului”. Eul (conștiința de sine) se dezvoltă ca o putere de previziune, de adaptare anticipativă, ca o ficțiune premeditată, ca un fel de „organ al gândirii”, generat de permanentul sentiment de insecuritate⁵⁵. Conștiința ca atare prinde consistență pe măsură ce se constituie și se rafinează limbajul. „**Limbajul** — scrie Adler — prezintă o semnificație din cele mai profunde pentru dezvoltarea vieții psihice umane. Gândirea logică

nu este posibilă decât dacă dispune de limbaj, care, singur, permite formarea noțiunilor⁵⁶.

În *Ober den Nervosen Charakter* se trage o concluzie care calchiază concepția freudiană a filiației materiale a psihicului: „ceea ce noi numim viață psihică, Psyche, naște din viața organică, obiectivă, din reflex sau din instinct, din viața pulsională⁵⁷”. Principiul economic adlerian (analog „libidoului”) se numește voință, iar uneori, după Henri Bergson, *elan vital*. Psihonevrozele nu sunt decât un produs al amorului-propriu, al ambiției și vanității, servind în ultimă analiză la protejarea individului față de un contact prea dur cu viața și exigențele acesteia. Nevroticul, care își structurează un „ideal de personalitate” ca un complement al dorinței de securitate și la care primează voința de putere, ca expresie a căutării perfecțiunii⁵⁸, căutare mai febrilă decât la ceilalți indivizi, pune în evidență marcante structuri specifice în acest sens, fapt care nu-i scapă lui Adler, care, la un moment dat, ne pune chiar și în fața unei scheme grafice a „idealului de personalitate ca scop” („*Personlichkeitsideal als Zweck*”)⁵⁹, pe care ne-o explică într-o terminologie structuralistă (componente, asociații posibile între „elementele componente” etc). „Idealul de personalitate — scrie el — prezintă, firește, cel puțin în majoritatea cazurilor, un mare număr de nuanțe, fiecare fiind determinată de o inferioritate organică distinctă, cei mai mulți indivizi având în general mai mult decât o inferioritate. Iată aici o schemă provizorie, cu siguranță incompletă, deoarece nu s-a ținut seama de rectificările aduse de sentimentele altruiste, schemă care se potrivește mai mult psihicului abstract al individului nevrotic decât structurii concrete și reale a psihicului sănătos. Consultând această schemă, destinată să ne ofere un mijloc de orientare superficială, trebuie să ne gândim la nenumăratele asociații posibile între elementele care o compun”⁶⁰.

Fiecare vector al nevrozei, ca și mecanismul psihic pe care acesta se sprijină, ne spune Adler, poate deveni conștient sau poate fi făcut accesibil conștiinței cu ajutorul unei imagini-amintire („*Erinnerungsbild*”)⁶¹, care poate să-și aibă sursa în experiența infantilă sau poate fi doar un produs al imaginației, un simbol, un fel de etichetă care desemnează un anumit mod de reacție. Această

imagi care, conform principiului efortului minim al lui Avenarius, rezultă din tendința de economie a gândirii, nu este decât rezidul unui eveniment psihic, prin intermediul căruia s-a realizat la un moment dat voința de putere. După Adler, dorința de dominație apare din cea mai fragedă copilărie, copiind un model indiscutabil, plasat la o altitudine maximă, conceput din toate perfecțiunile imaginabile, pe când individul își impune un efort voluntar durabil „spre a urmări cu ochii închiși, cu o ascultare oarbă, ideea directoare reprezentată de voința de putere”⁶². O serie de „încercări de tatonare” au drept scop realizarea compensării sentimentului de inferioritate primitiv. „Într-o situație de inferioritate psihică, ideea directoare, personificată, divinizată — scrie Adler —, apare adesea ca un al doilea Eu, ca o voce interioară care, asemenea demonului lui Socrate, avertizează, încurajează, pedepsește, acuză”⁶³. Avem aici un calc cât se poate de străveziu al *Supraeului* definit de Freud, fiind vădit faptul că Adler nu a putut evita eșafodajul structural al așa-numitelor „instanțe ale psihicului” descrise de părintele psihanalizei, pe care le combate pur și simplu formal, din rațiuni de polemică programată afectiv, dar pe care, pe de altă parte, le adoptă sub travestiri lesne de străpuns.

5. CAUZALITATE SAU FINALISM? Oponându-se lui Freud — arată Ernest Aeppli —, aceluși Freud care cercetează prin excelență cauzalitatea, motivația inconștientă a comportamentului, atribuită îndeosebi refuzării instinctelor, Adler, dimpotrivă, cercetează în primul rând finalitatea, scopul și direcția diferitelor acte ale individului⁶⁴. Așa cum apar lucrurile din discursurile sale teoretice, cel puțin, Adler se arată un adversar neîmpăcat al determinismului cauzal și chiar al determinismului în genere, invocând în sprijinul atitudinii sale concepțiile indeterministe care aveau într-o vreme mare trecere în fizica modernă. „Întreaga cauzalitate aparentă din viața psihică — scrie el în *Der Sinn des Lebens* — este rezultatul înclinației a numeroși psihologi de a-și prezenta dogma sub o înfățișare mecanică sau fizică... De când fizica însăși le-a luat apa de la moara cauzalității, spre a da cuvântul, în desfășurarea evenimentelor, unei probabilități statistice, nu mai este cu puțință să se ia

*în serios atacurile împotriva psihologiei individuale, care neagă cauzalitatea în domeniul psihicului*⁶⁵. Iar, în altă parte, avertizează categoric: „Toți cei care cred că viața psihică umană se bazează pe cauzalitate se înșală”⁶⁶.

Cauzalității reliefate de S. Freud el îi opune finalismul, departe de a bănuî că finalitatea însăși se definește ca un raport causal inelar⁶⁷ și că, prin urmare, neexcluzându-se unul pe altul, cele două concepte se implică reciproc.

Concepția despre om ca totalitate axată pe o teleologie imanență — observă M. Ganz — îl apropie pe Adler de psihologii germani Eduard Spranger și William Stern⁶⁸. Potrivit concepției adleriene, este cu neputință să ne reprezentăm o viață psihică în absența unui scop (ceea ce, desigur, este întru totul adevărat), dar scopul conceput de dânsul este un *determinant nedeterminat*, un impuls obscur, irațional, căruia, cu toată „imananța” invocată, numai Dumnezeu i-ar putea da de capăt. „Viața psihică a omului — scrie el — esfe determinată de un scop. Nici un om nu poate gândi, simți, voi sau chiar visa, fără ca toate acestea să fie determinate, condiționate, limitate, dirijate de un scop care îi stă în față”⁶⁹.

Promovând o asemenea concepție asupra vieții psihice, Adler formulează o serie de „legi” și „reguli”, cum ar fi următoarele: „Dacă privim mai îndeaproape problema, vom descoperi următoarea lege care guvernează dezvoltarea oricărui eveniment psihic: nu putem gândi, simți, voi sau acționa fără să avem în minte un scop”⁷⁰; „orice fenomen psihic, dacă este să ne ofere înțelegerea persoanei respective, poate fi sesizat și descifrat numai dacă este privit ca o pregătire pentru un scop”⁷¹; „am dori să propunem următoarea regulă: de îndată ce scopul unei activități psihice sau planul ei de viață a fost identificat, putem pretinde că întreaga dinamică a părților sale constituente va coincide cu scopul sau cu planul de viață”⁷².

Scopul poate fi conceput ca fix, ca transformabil sau ca unul integral substituibil, dar, oricum, „psihologia individuală” privește toate fenomenele psihice ca fiind îndreptate spre un scop, direcția mișcării acestor fenomene fiind eminamente viitorologică. „Psihicul — subliniază Adler — nu se supune nici unei legi naturale, deoarece scopul care îi stă înaintea nu este imuabil, ci variabil. Când însă

cineva întrezărește un scop, mișcarea psihică are loc în mod necesar, ca și cum ar guverna aici o lege a naturii după cum suntem constrânși să acționăm. Totuși, în viața psihică nu există nici o lege naturală, ci în acest domeniu omul însuși își face legile”⁷³. Astfel Adler (cel puțin în cazul de față, căci vom vedea că el nu este consecvent) taie legăturile care conexează psihicul la mișcarea și transformarea universală a materiei, reînviind concepția liberului-arbitru, pe urmele lui Jung & Comp., dar în mod independent de școala aceasta „cu antecedente teologice”⁷⁴, a „psihologiei analitice” jungiene. „Cauza eficientă, atât de fecundă în domeniul materiei — notează Madeleine Ganz —, nu ar putea face față în același psihicului. De aceea psihologia adleriană face apel în plus la cauza finală. Când un copil, de exemplu, nu spune adevărul, ea se întreabă nu numai «care este cauza minciunii?», ci și «care este scopul pe care îl urmărește el în felul acesta?» Deoarece tot ceea ce face un individ o face spre a atinge un scop pe care și-l dă el însuși, în mod conștient sau inconștient”⁷⁵. Madeleine Ganz nu greșește deloc atribuindu-i lui Adler asocierea explicației finaliste cu cea cauzală, pentru că, în contradicție cu declarațiile sale ritoase, de care am luat act mai sus, el nu renunță și nu poate renunța la explicațiile cauzale cele mai autentice, după cum nici în perimetrul fantezist al determinismului intrapsihic nu poate rămâne, deși își propune acest lucru. Ca și în cazul problemei individualității, el își autoamendează de fapt propriile teorii, obligat de logica naturală a faptelor.

Fără îndoială, impresia cea mai clară pe care ne-o lasă formulările obișnuite ale lui Adler este aceea că el se situează ferm pe pozițiile finalismului și determinismului intrapsihic. „Individul — scrie el, de pildă — este determinat de structura stilului său de viață. De legile acestuia ascultă de acum înainte și pe durata întregii existențe, sentimentele, emoțiile, gândurile și acțiunile. Activitatea creatoare a stilului de viață își începe opera. Pentru a se facilita această activitate, sunt elaborate reguli, principii, trăsături de caracter și o concepție asupra lumii. O schemă bine determinată a apercepției se stabilește, iar concluziile, acțiunile sunt divizate în *plină* concordanță cu această formă finală ideală la care aspiră. Ceea ce în conștient se dezvoltă ca nefiind factor de perturbare, ca

acționând în conformitate cu acest sens, este menținut aici. Restul este uitat, diminuat sau acționează ca un model inconștient, sustras mai mult decât de obicei criticii sau comprehensiunii. Rezultatul, final al acestei scheme, fie că întărește liniile dinamice conștiente, fie că le anihilează sau le paralizează printr-o reacțiune, conducând astfel la conflicte prin inhibiție, este întotdeauna determinat mai dinainte de către stilul de viață⁷⁶. O primă observație care se impune este aceea că Adler admite de fapt refularea în forma descrisă și teoretizată de Freud. Observăm, în al doilea rând, că ne aflăm în fața unui „model” de determinism strict intrapsihic, fenomenele psihice fiind explicate prin ele însele în interiorul unuia și aceluiași individ, care își fixează scopurile și „stilul de viață” în calitate de variabilă absolut independentă, autocreatoare de variabile dependente. Nu este atunci de mirare că, pentru înțelegerea individului, pentru diagnosticarea fenomenelor psihice, Adler invocă nu metodele științei, ci „facultatea de divinație”. Cum subliniază și Josef Rattner, Adler preconizează o cunoaștere a omului bazată pe pura „comprehensiune”, à la Wilhelm Dilthey (*Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie*, 1894), pe „empatie”, indicând drept ajutoare în această direcție pe marii scriitori (Shakespeare, Goethe, Ibsen, Dostoevski etc.) și minimalizând utilizarea testelor⁷⁷ și a metodelor de investigație psihologică obiectivă în general.

6. PRIMATUL DIMENSIUNII SOCIALE. Breșele determinist-cauzale, foarte largi în definitiv, pe care Adler însuși le face în teoria sa declarat finalită, își găsesc explicația în abordarea fenomenelor prin prisma realităților sociale, a existenței sociale a omului, în societate indivizii nu se pot mișca numai pe baza „motoarelor” lor interioare, fără carburantul relațiilor interpersonale și, deci, fără intervenția unor cauze exogene, care infirmă precara construcție teoretică a determinismului intrapsihic. Examinând în mod pertinent esența socială a vieții psihice („soziale Beschaffenheit des Seelenlebens”), Adler pare să uite toate aserțiunile sale finaliste. „Viața psihică a omului — scrie el de data aceasta — nu este în stare să se guverneze în mod liber, ci se găsește în permanență înaintea

unor sarcini stabilite de undeva din afară. Toate aceste sarcini sunt inseparabil legate de logica vieții în comun a oamenilor, condiția esențială care acționează neîntrerupt asupra individului și care nu se lasă influențată de el decât într-o anumită măsură⁷⁸. Suntem, așadar, la antipodul finalismului exclusivist, Adler neezitând acum să recunoască faptul că viața psihică a omului este determinată de existența socială. Iar ceva mai încolo Adler arată că „cerințele colectivității au reglat în așa fel relațiile dintre oameni, încât ele au apărut de la bun început ca un «adevăr absolut»⁷⁹, de la sine înțeles, axiomatic. Deoarece societatea a preexistat vieții individuale a oamenilor. Nu există în istoria culturii umane nici o formă de viață fără caracter social. Nicăieri oamenii nu au apărut altfel decât în societate⁸⁰. În *Der Sinn des Lebens*, sintetizează a întregii sale opere, el chiar susține că este necesar să se aibă în vedere „natura factorului exogen care a declanșat simptomele morbide⁸¹, deschizând prin aceasta câmp de acțiune determinismului social în practica psihoterapeutică. Extrem de semnificativ în acest sens este faptul că, în *Psihologia școlarului greu educabil*, Adler mărturisește că, oricând i se prezintă un caz dificil (un nevrotic, un criminal), el se străduiește să descopere „cauzele adevărate” ale acțiunilor greșite, anti-sociale⁸². Din cazurile descrise și discutate în această carte reiese că așa-numitul „stil de viață” nu este nicidecum o construcție arbitrară a individului (o „liberă determinare”, cum se exprimă J. Rattner, sau mai curând o „autodeterminare”), ci o structură subiectivă rezultată din interacțiunea cauzală cu un mediu de viață dat. Ca să nu mai vorbim de faptul că atunci când prescrie acțiuni pedagogice de reprofile la „stilului de viață” Adler are în vedere factorii generatori ai unui alt comportament, deci cauze eficiente, bineînțeles refractate prin „stilul de viață” a cărui remediere se are în vedere, ceea ce, fără îndoială, este întru totul rezonabil. „Educatorele — scrie el — iau în primire copii pe care nu-i putem compara cu o pagină nescrisă. La o anumită vârstă copiii posedă deja o individualitate”⁸³.

Din felul în care lucrează în această direcție Adler și colaboratorii săi, determinând la copil „prize de conștiință” și lăsându-i inițiativa corijării conduitei, precum și din structura dialogului psihoterapeut-pacient, înțelegem că „psihologia individuală” este

în realitate o psihologie centrată pe problematica socială a omului, pe necesitatea integrării sociale a individului, pe linia de forță a unui sănătos „sentiment de comuniune socială”. „Adler simțea — remarcă pe bună dreptate Harold H. Mosak — că omul nu poate fi înțeles decât ca ființă socială. În consecință, de-a lungul întregii sale cariere a privit problemele omului în legătură cu sarcinile vieții”⁶⁴.

Putem spune, în concluzie, că punctele de maximă rezistență ale operei lui Alfred Adler sunt de fapt situate în afara psihologiei propriu-zise, în etica sa socializantă și în pedagogia sa. Dacă „descoperirile” și „inovațiile” sale în psihologie nu sunt adesea decât simple reformulări sau travestiri terminologice ale unor idei ale lui Freud, ambiția originalității și a surclasării adversarilor ducându-l la unele incongruențe și inconsecvențe flagrante, în schimb el a avut vocație de educator, soluționând cu succes numeroase cazuri dificile (a se vedea, între altele, cele două volume *Heilen und Bilden*, scrise în colaborare cu Cari Furtmüller și E. Wexberg sau *Individualpsychologie in der Schule*), pe linia integrării sociale, pe care o prescrie încă din prima copilărie⁶⁵. Centrele de consultații psihopedagogice înființate de el la Viena și acele „Childhouses” organizate mai târziu în S.U.A. urmăreau să imprime copiilor un solid comportament social, punând accentul nu pe instruire, nu pe informație („tete bien pleine”), ci pe formație C, tete bien făite”), întocmai ca Montaigne, Rousseau, Pestalozzi sau Froebel.

Marile probleme ale vieții sunt, după Adler, trei: viața în societate, munca și iubirea, deoarece — ne explică el — „ființa umană privită ca produs al acestei planete nu și-a putut menține și dezvolta relațiile cu restul lumii decât prin încorporarea în comunitate, prin aportul material și spiritual pe care i-l furnizează aceștia, prin diviziunea muncii, prin efort susținut și printr-o propagare suficientă a speciei”⁶⁶. Ca și pentru Pestalozzi, pentru Adler mama este aceea care are datoria sacră de a-și educa copiii în acest spirit. Este de remarcă că, mai evident decât în cazul freudismului, Adler pune problema probabilității statistice a comportamentului uman, cu toate că și aici el opune în mod tranșant probabilitatea și cauzalitatea, găsindu-le incompatibile. „Așa cum am arătat — scrie el —, există și alte handicapuri care, ca și faptul de a răsfăța un copil,

împiedică dezvoltarea sentimentului de comuniune socială. Luând în considerare aceste obstacole, trebuie, o dată mai mult, să respingem orice principiu fundamental, direcțional sau cauzal, văzând în manifestarea lor numai un element înșelător care poate fi exprimat în termenii unei probabilități statistice. Diversitatea și singularitatea fiecărei manifestări individuale nu trebuie să ne scape. O manifestare de felul acesta este expresia puterii creatoare, aproape arbitrară, a copilului în formarea legii sale dinamice”⁶⁷. Cu toate acestea, cauzalitatea este manifest implicată, și încă din exterior (răsfățarea copilului de către părinți). Deși se impune să nu confundăm noțiunea de probabilitate cu aceea de posibilitate, cu toată marea asemănare dintre ele⁶⁸, gradul de probabilitate fiind în funcție de realitate, nu riscăm atunci când admitem corelația cauzalității cu statisticitatea, pentru că există realmente raporturi cauzale statistice, cu caracter probabilist. „Coeficientul mai mare sau mai mic de certitudine în cadrul probabilității — observă Ion Tudosescu — variază direct proporțional cu funcția de distribuire a parametrilor cauzali și condiționali, necesari și întâmplători, caracteristică stării inițiale. Nu putem prevedea cu certitudine absolută starea viitoare a sistemului, dar, o dată desfășurată (realizată) una din posibilitățile sale, această stare (finală) constituie efectul stării inițiale cu care se găsește într-un raport cauzal (genetic) obiectiv. În acest raport cauzal, efectul nu a depins numai de cauza inițială care l-a produs, deși aceasta are un rol primordial în producerea sa. Într-o mai mare sau mai mică măsură (aici apare probabilitatea, neconcordanța relativă a cauzei și efectului), efectul este generat deopotrivă atât de cercul inițial de condiții și cauze, cât și de complexele ulterioare de interacțiune și factorii aleatori care însoțesc procesul respectiv”⁶⁹. Oricum, Adler are meritul major de a fi luat în considerare problema legilor probabiliste ale comportamentului uman, depășind din acest punct de vedere determinismul de fapt nestatistic al psihanalizei lui Sigmund Freud, în care totuși Norbert Wiener vedea un reprezentant al probabilismului modern⁷⁰, având pesemne în vedere imponderabilele pe care le-a introdus în analiza determinării multiple („supradeterminare”) a comportamentului.

Unii exegeți l-au comparat pe Alfred Adler cu Socrate, în favoarea „socratismului” său fiind invocate, pe lângă adoptarea imperativului cunoașterii de sine, unele similitudini superficiale (pasiunea cu care Adler dialoga în agora, lipsa sa de entuziasm pentru exprimarea în scris etc). În realitate, „socratismul” său este unul mai de adâncime, la Adler cunoscutul precept *Gnothi seauton* (*Cunoaște-te pe tine însuși!*) căpătând pe parcurs dimensiuni de profundă și amplă rezonanță socială: *Cunoașteți-vă unii pe alții!* Acesta este, la urma urmei, mesajul major al întregii sale opere. „Oamenii — scrie Adler — ar duce o viață în comun mult mai bună dacă cunoașterea omului ar fi mai profundă, deoarece anumite forme perturbatoare ale vieții în comun ar fi supimate, forme care sunt astăzi posibile pentru că nu ne cunoaștem unii pe alții”⁹¹. Preceptul adlerian înseamnă, desigur, mult mai mult decât acela al lui Socrate în orizontul existenței reale și al conduitei realiste, din moment ce până și simpla cunoaștere de sine este, după cum o demonstrează studiile moderne⁹², esențialmente condiționată de descifrarea propriilor relații sociale definitorii, ceea ce echivalează, în definitiv, cu cunoașterea semenilor cu care avem de-a face și care au de-a face cu noi.

Dincolo de teorie și de „sistem”, cititorul găsește în cărțile lui Alfred Adler extrem de penetrante și exacte observații caracterologice la mare utilitate în orientarea practică pe planul relațiilor sociale concrete în care fiecare om se află necesarmente angajat, ca ființă prin excelență socială, după cum va găsi și o sănătoasă pedagogie a integrării și a colaborării, bazată pe etica datoriei, de perpetuă actualitate.

dr. LEONARD GAVRILIU

NOTE

¹ J. P. Chaplin, T. S. Krawiec, *Systems and Theories of Psychology*, Hoit, Rinehart & Winston, New York, 1968, p. 403.

² Sigmund Freud, *Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung*, Werner Fritsch, München, 1966, p. 61.

³ Alfred Adler a văzut lumina zilei la 7 februarie 1870, într-o familie mic-burgheză, care locuia la periferia Vienei. Tatăl său se ocupa cu comerțul de cereale, având de crescut patru băieți și două fete. Între aceștia, Alfred era al doilea născut, un copil foarte plăpând, rahitic. De mic l-au impresionat puternic boala și moartea. Nu avea decât 4 ani când unul din frații săi a murit lângă dânsul, în patul în care dormeau împreună. Acest fapt, ca și sănătatea mereu subredă a mamei sale, pe care el dorea din toată ființa s-o poată însănătoși, i-au trezit de timpuriu interesul pentru medici și medicină. Chiar el afirmă că încă de pe atunci a luat hotărârea de a deveni medic, orientare care a rămas definitivă. În anul 1895 absolvea cu succes facultatea de medicină din Viena, specializându-se în oftalmologie. În 1898, ca urmare a preocupărilor sale de larg orizont social, publică o broșură de sfaturi medicale pentru croitori (*Gesundheitsbuch für c/as Schneidergewebe*), în care semnificative sunt relația pe care o stabilește între starea de sănătate și „starea economică” a populației, precum și concepția sa despre om ca „produs social” („als Gesellschaftsprodukt”). Un rol aparte în evoluția pe plan profesional a tânărului oftalmolog vienez l-a avut însă Freud, căruia, între anii 1902-1908, i-a fost un discipol mai mult sau mai puțin credincios și de care, în 1911, s-a separat cu mare vâlvă, împreună cu adepții săi, respingând viziunea exagerat sexuală stă a freudienilor „ortodocși” și trasând treptat coordonatele așa-numitei „psihologii individuale”, pe care Adler a propagat-o cu o rară răvnă până la sfârșitul vieții. Din anul 1912 începe să organizeze în zeci de școli vieneze centre de consultații psihopedagogice, bazate pe propria sa concepție asupra naturii umane și a educabilității copiilor. După ce, ca reacție imediată la rupturii cu psihanaliza freudiană, constituise de urgență mai întâi o „Asociație pentru psihanaliza liberă” („Verein für freie Psychoanalyse”), ulterior creează „Societatea de psihologie individuală” (1912), iar doi ani mai târziu (1914) *Internationale Zeitschrift für IndividuaPsychologie*, publicație care a contribuit asiduă la cristalizarea orientării noii școli adleriene. Punând apoi în practică planul „cuceririi Americii”, unde Freud călcase victorios încă în anul 1909, începând din 1925 Adler întreprinde tot mai frecvente călătorii peste Atlantic, ținând conferințe în mai multe orașe din Statele Unite ale Americii, unde în cele din urmă se și stabilește. Din 1927 (anul apariției cărții *Cunoașterea omului*) i se oferă posibilitatea de a ține un curs de psihologie medicală la

Columbia University și la New York Medical Center, pentru că în anul 1932 să ocupe un post de „visiting professor” la Long Island College for Medicine. Trei ani mai târziu, când devine cetățean american cu drepturi depline, fondează *Journal of Individual Psychology*. Moare la 28 mai 1937, la Aberdeen, în Scoția, unde venise să conferențeze pe teme de psihologie individuală. A decedat în plină stradă, nu departe de hotelul la care trăsesse, răpus de un fulgerător atac de apoplexie. Principalele sale scrieri sunt: *Studiu asupra inferiorității organelor* (1907), *Cu privire la caracterul nevroticilor* (1912), *A vindeca și a educa* (1914, în colaborare cu Carl Furtmüller), *Practica și teoria psihologiei individuale* (1920), *Cunoașterea omului* (1927), *Psihologia individuală în școală* (1929), *Psihologia școlarului greu educabil* (1930) și *Sensul vieții* (1933).

⁴ J. L. Moreno, *Fondments de la sociometrie*, P.U.F., Paris, 1970, p. 316.

⁵ Cf. Paul Plottke, *Avant-propos* la Alfred Adler, *Le temperament nerveux*, Payot, Paris, 1970, p. 7; vezi și Oliver Brachfeld, *Einleitung*, în Alfred Adler, *Menschenkenntnis*, Fischer Bücherei, Frankfurt am Main, Hamburg, 1966, p. 9.

⁶ *Ibidem*, p. 1.

⁷ Manes Sperber crede că „ruptura” cu Freud a fost determinată de un „important element caracterologic”: „Adler, cu 14 ani mai tânăr decât Freud, nu-l putea recunoaște pe acesta drept autoritate paternă. El era mai degrabă înclinat... să vadă în el un frate mai mare” (Manes Sperber, *Alfred Adler oder das Elend der Psychologie*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1971, p. 40).

⁸ Herbert Schaffer, *Avertisment du traducteur*, în Alfred Adler, *Le sens de la vie*, Payot, Paris, 1968, p. 9.

⁹ Clifford Allen, *Les decouvertes modernes de la psychiatrie*, Payot, Paris, 1951, p. 128.

¹⁰ M. Laignel-Lavastine, *Preface a l'edition frangaise*, în A. Adler, *Le sens de la vie*, p. 6.

¹¹ Alfred Adler, *Le sens de la vie*, p. 108.

¹² Alfred, Adler, *Ober den Nervosen Character. Grundzuge einer vergleichenden Individualpsychologie und Psychotherapie*, Verlag von J. F. Bergmann, Wiesbaden, 1919, p. 5.

¹³ *Ibidem*, p. 40.

¹⁴ Sigmund Freud, *op. cit.*, p. 59.

¹⁵ Clifford Allen, *op. cit.*, p. 22.

¹⁶ *Ibidem*, p. 138.

¹⁷ Oliver Brachfeld, *op. cit.*, p. 7.

¹⁸ Alfred Adler, *Menschenkenntnis*, Verlag von S. Hirzel, Leipzig, 1927, pp. 77-78.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 79-80.

²⁰ Alfred Adler, *Ober den Nervosen Character*, p. 16.

²¹ Idem, *77ie Practice and Theory of Individual Psychology*, Harcourt, Brace and Company, New York, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co Ltd. London, 1932, p. V.

²² Idem, *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*, Verlag von J. F. Bergman, Miinchen, 1924, p. 164.

²³ Apud Paul Plottke, *op. cit.*, p. 10.

²⁴ Madelaine Ganz, *La psychologie d'Alfred Adler et le developement de l'enfant*, Delachaux et Niestle, Neuchâtel, 1936, p. 11.

²⁵ Alfred Adler, *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*, Vorwort zur ersten Auflage, p. 15.

²⁶ Idem, *Menschenkenntnis*, p. 8.

²⁷ Sigmund Freud, *op. cit.*, p. 38.

²⁸ Alfred Adler, *Le sens de la vie*, p. 193.

²⁹ Idem, *Menschenkenntnis*, p. 32.

³⁰ *Ibidem*, pp. 32-33.

³¹ Sigmund Freud, *op. cit.*, p. 66.

³² Alfred Adler, *Le sens de la vie*, p. 61.

³³ *Ibidem*, p. 56.

³⁴ *Genu valgum*, diformitate constând din devierea axei gambei în afară față de axa femurului, în așa fel încât ele formează un unghi obtuz deschis în afară; în cazul că diformitatea este bilaterală, bolnavul are picioarele în X, cu genunchii lipiți. *Genu varum*, diformitate în care devierea este inversă față de *genu valgum*, bolnavul având picioarele în O, cu genunchii la distanță unul de altul. *Pes valgus*, diformitate a piciorului constând din deviația sa în afară față de axa gambei, pe când *pes varus* constă într-o deviație înăuntru a piciorului față de axa gambei.

³⁵ „eine verstärkte visuelle Psyche”, în textul original.

- ³⁶ Alfred Adler, *Über den Nervösen Charakter*, ? 13.
- ³⁷ Idem, *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*, ^ 9.
- ³⁸ Idem, *Le sens de la vie*, p. 32.
- ³⁹ Idem, *Die Technik der Individualpsychologie, Zweiter Teil. Die Seele des schwererziehbaren Schulkindes*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt/Main, 1974, p. 16.
- ⁴⁰ Idem, *Le sens de la vie*, p. 59.
- ⁴¹ Idem, *Menschenkenntnis*, p. 21.
- ⁴² Idem, *Die Seele des schwererziehbaren Schulkindes*, p. 17.
- ⁴³ în mod greșit vorbește dr. Constantin Gorgos despre „neurologul și psihiatrul austriac” Alfred Adler (Dicționar enciclopedic de psihiatric, voi. I, Editura Medicală, București, 1987, p. 79). Gratuită este și afirmația că Adler este „un autor prolific”, când el nu a publicat mai mult de 17 cărți, din care trei în colaborare, multe din ele de dimensiuni reduse. Adler este mai degrabă prolix decât prolific. El nu se apuca cu plăcere de scris și nu-l preocupă ținuta stilistică a textului pe care îl semna. Unele din cărțile sale au apărut numai datorită faptului că s-au găsit auditori care să-i stenografieze conferințele, cum este și cazul lucrării de față, *Cunoașterea omului*, „salvată” pentru posteritate de un anume Broser.
- ⁴⁴ Alfred Adler, *Menschenkenntnis*, pp. 128-129
- ⁴⁵ Cf. Paul Plotke, *op. cit.*, p. 8.
- ⁴⁶ Alfred Adler, *op. cit.*, pp. 145-146.
- ⁴⁷ Josef Rattner, *Individualpsychologie*, Rinehardt, München/Basel, 1963.
- ⁴⁸ „Cauza micilor variații care se găsesc între vârstele apropiate ale aceluiasi sex cu privire la temperament — scrie și Dimitrie Todoranu — trebuie căutată în faptul că structura temperamentului este strâns conexată de chimismul organismului și de structura lui somatică considerată în totalitatea sa. Acest chimism rămâne, în condiții normale de viață, aproape același în decursul vieții individuale. Numai bolile, fie psihice, fie fiziologice, pot aduce o transformare radicală a chimismului interior și prin aceasta a configurației temperamentului” (*Psihologia temperamentului*. Cluj, 1921, p. 118).
- ⁴⁹ Alfred Adler, *Menschenkenntnis*, p. 147.
- ⁵⁰ *ibidem*, pp. 147-148.
- ⁵¹ *Ibidem*, p. 149.

- ⁵² Alfred Adler, *Social Interest*, Faber B Faber, 1938, p. 161.
- ⁵³ Alfred Farau, Herbert Schaffer, *La psychologie des profondeurs des origines a nos jours*, Payot, Paris, 1960, p. 104.
- ⁵⁴ Alfred Adler, *Le sens de la vie*, pp. 22-23.
- ⁵⁵ Idem, *Menschenkenntnis*, pp. 21 -22.
- ⁵⁶ *Ibidem*, p. 22.
- ⁵⁷ Alfred Adler, *Über den Nervösen Charakter*, p. 56.
- ⁵⁸ *Ibidem*, p. 39.
- ⁵⁹ *Ibidem*, ? 40.
- ⁶⁰ *Ibidem*.
- ⁶¹ /b/dem.p.41.
- ⁶² *Ibidem*. p.48.
- ⁶³ 75idem.p.50.
- ⁶⁴ Ernest Acppli, *Psychologie du conscient et de l'inconscient*, Payot, Paris, 1953, p. 194.
- ⁶⁵ Alfred Adler, *Le sens de la vie*, p. 14.
- ⁶⁶ Idem, *Die Seele des schwererziehbaren Schulkindes*, p. 76.
- ⁶⁷ Ion Tudorescu, *Determinismul și știința*, Editura Științifică, București, 1971, p. 97.
- ⁶⁸ Madeleine Ganz, *op. cit.*, p. 9.
- ⁶⁹ Alfred Adler, *Menschenkenntnis*, p. 13.
- ⁷⁰ Idem, *Praxis und Theorie der Individualpsychologie*, p. 2.
- ⁷¹ *Ibidem*.p.3.
- ⁷² *Ibidem*.p.4.
- ⁷³ Alfred Adler, *Menschenkenntnis*, p. 14.
- ⁷⁴ Sigmund Freud, *Zur Geschichte der Psychoanalytischen Bewegung*, p. 65.
- ⁷⁵ Madeleine Ganz, *op. cit.*, p. 12.
- ⁷⁶ Alfred Adler, *Die Seele des schwererziehbaren Schulkindes*, p. 12.
- ⁷⁷ Josef Rattner, *op. cit.*, p. 101.
- ⁷⁸ Alfred Adler, *Menschenkenntnis*, pp. 18-19.
- ⁷⁹ „Es gibt keine absolute Wahrheit, was aber einer solchen noch am nächsten kommt, ist die Gemeinschaft” este, după Oliver Brachfeld (*op. cit.*, p. 1), una din tezele adleriene cardinale, tipică pentru ansamblul concepției sale.

⁸⁰ Alfred Adler, *Der Sinn des Lebens*, Wien, 1933, p. 19.

⁸¹ Idem, *Le sens de la vie*, p. 33.

⁸² Idem, *Die Seele des schwererziehbaren Schulkindes*, p. 24.

⁸³ Ibidem, p. 182.

⁸⁴ Harold H. Mosak (ed.), *Alfred Adler: His Influence on Psychology Today*, Noyes Press, Park Ridge, New Jersey, 1973, p. V.

⁸⁵ Leonard Gavrilu, *Alfred Adler și problema integrării precoce a copilului*, comunicare la Sesiunea de comunicări științifice a Institutului Pedagogic din Constanța, 22-23 octombrie 1971.

⁸⁶ Alfred Adler, *Le sens de la vie*, p. 36.

⁸⁷ Ibidem, p. 39.

⁸⁸ Anton Dumitriu, *Logica polivalentă*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 276.

⁸⁹ Ion Tudosescu, *op. cit.*, p. 53.

⁹⁰ Norbert Wiener, *Cybernetique et societe. L'usage humain des autreshumaines*, Union Generale d'editions, Paris, 1962, pp. 10-11.

⁹¹ Alfred Adler, *Menschenkenntnis*, p. 20.

⁹² Vasile Pavelcu, *Invitație la cunoașterea de sine*, Editura Științifică, București, 1970, a se vedea paragraful „Paradoxul cunoașterii de sine”, pp. 60-67.

CUVÂNT ÎNAINTE

Cartea de față încearcă să prezinte celor mai largi cercuri de cititori bazele de nezdruccinat ale psihologiei individuale și valoarea acestora pentru cunoașterea omului, ca și însemnătatea pe care o au pe planul relațiilor interumane și al organizării propriei noastre vieți. Am adunat aici prelegeri pe care le-am ținut în fața unui public de mai multe sute de persoane, într-un cămin cultural popular din Viena. Principala sarcină a acestei cărți constă în a ne face să înțelegem neajunsurile activității și creației noastre pe plan social, arătând cum decurg acestea din conduita eronată a individului; problema care se pune este ca acesta să-și recunoască erorile și să obțină o mai bună integrare a sa în mediul social.

Fără îndoială, erorile sunt regretabile și dăunătoare în profesie și în domeniul cercetării științifice. În domeniul cunoașterii omului, ele sunt însă de-a dreptul periculoase. Sper că acei conștiincioși colaboratori care contribuie la progresul științei noastre vor ține seama câtuși de puțin de constatările și experiența prezentate aici, cum au făcut-o și în cazul lucrărilor mele anterioare.

Mă simt dator să aduc mulțumirile mele cele mai profunde domnului doctor în științe juridice Broser. Nu exagerez afirmând că, fără ajutorul său, cartea aceasta numai cu greu ar fi putut vedea lumina tiparului.

ALFRED ADLER

Îi mulțumesc, de asemenea, fiicei mele, dr. Alexandra Adler, pentru revizuirea corecturilor și pentru finisarea, în același timp, a textului.

Editorul S. Hirzel a favorizat într-un mod exemplar apariția cărții și i-a pregătit o discretă publicitate, psihologia individuală fiindu-i deosebit de recunoscătoare pentru aceasta.

Prelegerile noastre urmăresc să aprindă o lumină pe drumul pe care înaintează umanitatea.

Londra, 24 noiembrie 1926

dr. ALFRED ADLER

PARTEA GENERALĂ

INTRODUCERE

„Caracterul omului este destinul său.”

HERODOT

Principiile cunoașterii omului sunt de așa natură încât să nu permită generarea unei prea mari infatuări și trufii. Dimpotrivă, adevărata cunoaștere a omului nu poate să inspire decât o anumită modestie, prin aceea că ne demonstrează că avem de-a face cu o sarcină de o excepțională însemnătate, la a cărei îndeplinire umanitatea lucrează chiar de la începuturile civilizației, fără a o fi abordat în mod sistematic, cu o clară conștiință a scopului, în așa fel încât vedem mereu ieșind în față numai câțiva oameni mari, ici-colo, care au dispus de o mai bună cunoaștere a omului în comparație cu media. Atingem aici un punct sensibil: dacă verificăm pe neașteptate gradul de cunoaștere a omului într-un eșantion oarecare, constatăm că majoritatea subiecților își declină competența în această materie. Nimeni nu se poate lăuda cu o profundă cunoaștere a omului. Această situație ține de existența noastră individualistă. Se poate afirma că niciodată oamenii nu au trăit mai izolați decât azi. Încă din copilărie avem prea puține raporturi între noi, o slabă coeziune. Familia ne izolează. Întregul nostru mod de viață ne refuză contactul mai intim cu semenii noștri, care este de o absolută necesitate în elaborarea unei arte cum este cunoașterea omului. Cele două elemente se află în interdependență: nu putem restabili contactul cu ceilalți oameni pentru că, în lipsa unei mai bune comprehensiuni mutuale, ei ne dau impresia a ceva cât se poate de străin.

Consecința cea mai gravă a acestui neajuns este renunțarea care survine aproape întotdeauna atunci când se impune să ne comportăm într-un anumit fel cu semenii noștri și să ducem cu ei o viață în comun. Este un fapt adesea dovedit și subliniat că oamenii trec unii pe lângă alții și își vorbesc fără a putea găsi un punct de contact, coeziunea necesară, ei tratându-se ca niște străini, nu numai în vasele cadre ale societății, ci chiar și în sânul grupului celui mai restrâns care este familia. Foarte frecvent suntem confrunțați cu plângerile părinților care nu-și înțeleg copiii și cu acelea ale copiilor care se consideră neînțeleși de către părinții lor. Cu toate acestea, în condițiile fundamentale ale vieții umane colective se face simțită o vie înclinată spre comprehensiunea reciprocă, pentru că întreaga noastră comportare față de aproapele depinde de aceasta. Oamenii ar duce o viață în comun mult mai bună dacă cunoașterea semenului ar fi mai profundă, deoarece anumite forme perturbatoare ale vieții în comun ar fi supimate, forme care sunt astăzi posibile pentru că nu ne cunoaștem unii pe alții, expunându-ne pericolului de a ne lăsa amăgiți de aparențe și de a cădea pradă ipocriziei celorlalți.

Este necesar acum să vedem de ce tocmai din partea medicinei are loc încercarea de a constitui în acest vast domeniu o disciplină aparte denumită *cunoașterea omului* și care sunt *premisele* acestei științe, sarcinile care îi incumbă, rezultatele pe care le putem aștepta de la ea.

*Medicina neurologică*¹ este de-acum o disciplină care, înainte de toate, pretinde o extrem de operativă cunoaștere a omului. Pentru medicul neurolog este necesar ca, în cel mai scurt timp posibil, să-și facă o idee despre viața psihică a *bolnavului de nervi*. În acest domeniu al medicinei, putem emite o judecată utilă și putem institui sau propune intervenții curative numai în cazul în care ne este clar ce se petrece în sufletul pacientului. Superficialitatea este aici absolut contraindicată, eroarea fiind urmată de o sancționare imediată, după cum, pe de altă parte, aprecierea corectă este, cel mai adesea, urmată de succes. Se impune, așadar, un examen riguros și neîntărzat în acest sens. În viața socială ne putem foarte lesne înșela în ceea ce privește aprecierea unui om. Desigur, de fiecare dată greșeala se plătește; se poate totuși ca reacția să se producă atât de târziu încât,

în majoritatea cazurilor, să nu mai fim în măsură să sesizăm conexiunile și să ne tulbure constatarea că o inexactitate în judecarea unui om a dus, fie și după un deceniu, la grele eșecuri și vicisitudini. Asemenea împrejurări nu încetează de a ne reaminti *necesitatea și obligația de a dobândi și de a aprofunda cunoașterea omului*.

În cercetările noastre am ajuns repede la concluzia că aceste anomalii, conflicte și eșecuri pe plan psihic, atât de frecvent inerente cazurilor patologice, de fapt nu au în structura lor nimic străin vieții psihice a omului așa-zis normal. Sunt aceleași elemente, aceleași condiții, numai că mai reliefate, mai deslușit manifestate și mai ușor de identificat. Vom putea profita de aceste cunoștințe și, prin comparație cu viața psihică normală, să acumulăm o experiență care în cele din urmă să ne permită să aruncăm o privire mai pătrunzătoare asupra raporturilor normale. În continuare, avem nevoie de exercițiu, asociat cu acea dăruire și cu acea stăruință pe care le cere orice vocație.

Prima constatare care ni se impune este aceea că stimulenții cei mai puternici pentru edificarea vieții psihice a omului provin din cea mai fragedă copilărie. Nu este vorba de o descoperire formidabilă, dat fiind că asemenea constatări au fost făcute de cercetători în toate timpurile. Elementul nou constă în strădania de a corela în mod organic trăirile, impresiile și luările de atitudine din copilărie, în măsura în care ele se lasă identificate cu fenomenele ulterioare ale vieții psihice, efectuând o comparație între anumite trăiri din prima copilărie și anumite situații și atitudini de mai târziu. Deosebit de important este faptul că fenomenele izolate ale vieții psihice nu pot fi niciodată considerate ca un întreg închis în sine; acestea nu pot fi înțelese decât ca părți componente ale unui ansamblu indivizibil și numai dacă încercăm să descoperim linia de orientare a individului, tiparul, stilul său de viață, convingându-ne clar că scopul secret al conduitei infantile este identic cu acela al comportării omului în viața sa de mai târziu. Pe scurt, se vede cu o surprinzătoare claritate că nu a intervenit nici o modificare din punctul de vedere al activității psihice, că, fără îndoială, forma exterioară, concretizarea, traducerea pe plan verbal a aparențelor din *viața* psihică, cu alte cuvinte, fenomenul este susceptibil de

schimbare, invariabile rămânând însă bazele înseși, scopul și dinamica acestuia, **tot ceea ce orientează viața psihică în direcția scopului.** Când, de exemplu, un pacient face **dovada unui** caracter anxios, fiind marcat mereu de suspiciune și înclinând să se țină de-o parte, nu este greu de stabilit că aceleași tendințe îl caracterizau de pe când avea doar trei sau patru ani, numai că trăsăturile sale de caracter aveau pe atunci simplitatea proprie acelei fragede vârste și erau lesne de sesizat. În consecință, ne-am dat silința să ne concentrăm sistematic atenția în primul rând asupra copilăriei pacientului. Ba chiar am reușit să presupunem multe lucruri cu privire la copilăria unui om fără ca cineva să ne fi vorbit despre aceasta. Consideram ceea ce vedeam la el ca pe o expresie a primelor sale trăiri din copilărie, trăiri care îl influențau până și în plină maturitate. Iar dacă, pe de o parte, aflăm de la cineva ce evenimente din copilărie i s-au păstrat în memorie, acestea ne dau, când sunt corect interpretate, o imagine a tipului de om cu care avem de-a face. Utilizăm, de asemenea, și o altă constatare, anume aceea că oamenii se detașează extrem de greu de tiparul² în care au crescut în primii ani de viață. Puțini sunt cei care izbutesc să se abată de la acesta, chiar și atunci când, la vârsta adultă, viața lor psihică se manifestă în alte situații de viață și, drept urmare, înregistrează impresii diferite. Aceasta nu echivalează cu o schimbare a tiparului de viață; viața psihică are întotdeauna același fundament, omul ne dezvăluie aceeași linie de mișcare (*Bewegungslinie*) și ne permite să ghicim același țel în cele două perioade de vârstă, în copilărie ca și la maturitate. Iată de ce se impune să situăm copilăria în centrul atenției noastre, iar dacă proiectăm o modificare, nu este necesar să luăm în seamă toate nenumăratele trăiri și impresii ale unui om, ci mai întâi să-i descoperim tiparul de viață și, pornind de aici, să-i înțelegem modul personal de a fi³ și, în același timp, bizarele fenomene patologice care ne interesează.

În felul acesta, examinarea vieții psihice infantile devine cheia de boltă a științei noastre, de unde ea își trage forța instructivă. Există o mulțime de lucrări consacrate studierii primilor ani de viață. Materialele se acumulează, fără a fi supuse unor investigații mulțu-

mitoare; dispunem deci de rezerve pentru o cercetare îndelungată și oricine poate găsi aici fapte inedite, importante și demne de interes.

Știința aceasta constituie pentru noi, totodată, un mijloc de a preveni greșelile; dacă am cultiva o știință care să nu aibă rațiunea sa de a fi decât în ea însăși, nu am ajunge la cunoașterea omului. Pe baza cunoștințelor noastre înaintăm într-un chip absolut natural pe terenul muncii de educație, pe care o slujim de ani și ani. Educația este o mină de aur pentru oricine concepe cunoașterea omului ca pe o știință importantă și dorește să și-o însușească, să o trăiască, să i se consacre; de fapt aceasta nu este nicicum o știință livrescă, ci una care nu poate fi învățată decât în sfera practicii. Trebuie, ca să spunem așa, să participi la dinamica fiecărui fenomen al vieții psihice, să-1 re trăiești în forul intim, să-1 însoțești pe om în bucuriile și temerile sale, cam la fel cum un bun pictor nu poate întru chipa în trăsăturile celui cărui a îi face portretul decât ceea ce a filtrat prin propria sa ființă. Este cazul, prin urmare, să concepem cunoașterea omului ca pe o artă care dispune de multiple instrumente, dar și ca pe o artă care se juxtapune tuturor celorlalte arte de același rang și de care o anumită clasă de oameni, poezii, s-au folosit din plin. Aceasta trebuie să ne servească în primul rând la îmbogățirea cunoștințelor, dându-ne tuturor posibilitatea unei mai bune și mai mature dezvoltări pe plan psihic.

O dificultate intervine foarte adesea în acest domeniu, prin faptul că noi, oamenii, suntem extraordinar de sensibili când vine vorba de competența noastră în materie de cunoaștere a omului. Puțini sunt cei care, cu toate că nu au făcut studii în acest sens, sa nu se considere buni cunoscători de oameni, și încă și mai puțini sunt cei care să nu se declare ofensați dacă vrem să-i îndemnăm să facă progrese în cunoașterea omului. Consimt la aceasta doar cei care, într-un fel sau altul, au ajuns să recunoască valoarea cunoașterii omului fie prin experiența propriilor amărăciuni, fie datorită capacității lor de a se transpune în trăirile celorlalți. Rezultă de aici, pentru **a ne** atinge scopul, necesitatea adoptării unei *tactici* bine determinate. Căci nimic nu este mai supărător și nu este privit cu mai multă aversiune decât faptul de a proiecta pe neașteptate sub ochii cuiva informațiile dobândite cu privire la viața sa psihică. Pe toți cei care

nu doresc să devină antipatici îi vom consilia să se arate prudenți în această privință. Cel mai bun mijloc de a căpăta o proastă reputație constă în a te comporta neprevăzător, utilizând în mod abuziv știința cunoașterii omului, dându-le, de pildă, de înțeles oamenilor că le ghicești gândurile și sentimentele. La fel de periculos este să-i prezinți unui profan drept adevăruri definitive⁴ concepțiile de bază ale acestei învățături. Chiar și cei care mai cunosc câte ceva în această materie se simt atunci, pe drept cuvânt, lezați. Repetăm, așadar, ceea ce am spus la început, anume că această știință cere modestie, excluzând cunoștințele superficiale sau de prisos, acele atitudini care amintesc de vanitatea copilului care crede că totul îi stă în putință. Mult mai îngrijorătoare este o atare atitudine în cazul adultului. De aceea respingem pripeala și recomandăm autocontrolul, abținerea de a se lăuda în fața cuiva cu cunoștințele dobândite pe planul cunoașterii omului. Altfel nu am face decât să ridicăm noi dificultăți în fața acestei științe pe calc de constituire, dăunând scopului ei, căci ar trebui să ne împovărăm inevitabil cu greșelile generate de imprudența unor novici, oricât de entuziaști ar fi ei. Să fim mai degrabă circumspecți și să nu uităm niciodată ca, mai presus de toate, ca să putem emite o judecată, trebuie să avem în fața noastră un tot împlinit și că o asemenea judecată nu trebuie emisă decât dacă suntem siguri că aducem prin ea un beneficiu cuiva. Căci a formula o judecată, oricât de exactă, într-o formă supărătoare și la loc nepotrivit, înseamnă a aduce mari prejudicii.

Înainte de a continua aceste considerații, se impune să preîntâmpinăm o obiecție care, cu siguranță, se poate naște în mintea multora. Când facem afirmația că linia vieții (*d/e Lebenslinie*) unui om rămâne neschimbată, lucrul acesta trebuie să pară de neînțeles pentru mulți, pentru că, în definitiv, fiecare trăiește în viața sa o multitudine de experiențe, care determină modificări ale comportamentului său. Să remarcăm, totuși, că un fapt de viață nu are doar o singură semnificație. Este greu de găsit doi oameni care, din una și aceeași experiență de viață, să tragă aceeași concluzie practică. Nu orice pățanie ne face mai înțelepți. Dacă învățăm să evităm cu succes anumite neplăceri, le opunem cutare sau cutare atitudine. Dar linia după care ne orientăm rămâne neschimbată. Vom vedea, de-a

lungul expunerilor noastre, că, din masa experiențelor sale, omul nu extrage decât o morală strict limitată și că, privită mai îndeaproape, această morală se adaptează într-un fel sau altul la linia vieții sale, întărind-o în tiparele sale. Limba a „sesizat” bine situația, căci se spune că noi înșine suntem cei care *ne facem* experiența, ceea ce arată că fiecare este stăpân pe aprecierea pe care i-o aplică. Zilnic putem constata că oamenii trag de fapt din experiențele pe care le trăiesc concluziile cele mai diverse. Să presupunem, de exemplu, un om care face în mod obișnuit o greșală oarecare. Chiar dacă reușim să-l convingem că greșește, rezultatele vor diferi de la individ la individ. Se poate ca unul să tragă concluzia că ar fi timpul să se dezbare de obișnuința sa. Un altul va riposta că, dat fiind faptul că de atâta amar de vreme acționează astfel, îi este imposibil să facă altfel. Un al treilea va imputa părinților săi greșeala educației primite: va susține că nimeni nu s-a îngrijit niciodată de dânsul, sau că a fost tratat cu prea multă indulgență, sau, dimpotrivă, prea aspru; orice ar fi, el rămâne la modul său de a proceda. La drept vorbind, ultimii doi se dau de gol, arătând că ei înțeleg să dispună de o acoperire, de justificare. În felul acesta, nu fără o aparentă motivare, ei pot totdeauna să se sustragă în mod prevăzător de la autocritică. Ei nu ar fi niciodată vinovați, vina pentru tot ceea ce nu au reușit ei să facă revenind mereu altora. Neluând în considerare faptul că nu fac nici un efort ca să evite greșeala, ei persistă, nu fără ardoare, în aceasta, *pe când educația deficitară nu se face vinovată de comportamentul lor decât în măsura în care o vor ei*. Semnificația multiplă a experiențelor de viață, posibilitatea de a trage din ele concluzii divergente ne fac să înțelegem de ce un om nu-și schimbă felul său de a fi (*seine Gangart*), ci mai degrabă își succește și răsucesce în așa fel trăirile până când acestea ajung să se ajusteze cu felul său de a fi. Se pare că lucrul cel mai greu pentru om este acela de a se cunoaște pe sine însuși și de a se schimba.

Dacă cineva ar dori să încerce să formeze oameni mai buni, s-ar găsi într-o mare încurcătură în cazul în care nu ar dispune de experiența și faptele acumulate ca urmare a cunoașterii omului. Poate că va opera, ca și până atunci, la suprafață, crezând că din **moment** ce lucrul a luat un nou aspect, o altă nuanță, a reușit cumva

să introducă o schimbare. Prezintă cazurile reale, ne vom putea convinge cât de puțin duc la transformarea practică a unui om asemenea procedee; atât timp cât linia de mișcare a individului nu a suferit ea însăși o modificare, nu poate fi vorba decât de pură aparență, repede spulberată. Procesul schimbării unui om nu este deloc ușor, cerând chibzuință, răbdare și, mai presus de toate, înlăturarea oricărei vanități personale, întrucât celălalt nu are nicicum obligația de a fi obiectul vanității noastre. În afară de aceasta, este necesar ca procesul să fie în așa fel condus încât să fie asimilabil pentru celălalt. Pentru că este de la sine înțeles că oricine poate refuza o mâncare, fie ea cât de apetisantă, din moment ce nu-i este oferită așa cum se cuvine.

Cunoașterea omului comportă încă o latură, la fel de importantă, reprezentată de așa-numitul său aspect social. Este neîndoiește faptul că oamenii s-ar comporta mai bine unii față de alții, că ei s-ar apropia mult mai mult, dacă și-ar înțelege mai bine resorturile interioare. Pentru că, în acest caz, le-ar fi cu neputință să se înțele unii pe alții. Această posibilitate de inducere în eroare constituie un pericol imens pentru societate. Acesta este pericolul pe care trebuie să-l demonstrăm noi semenilor noștri pe care vrem să-i inițiem într-ale vieții. Ei trebuie să devină capabili să recunoască tot ceea ce este inconștient în viață, toate deghizările, disimulările, măștile, șiretlicurile și perfidiile, spre a-i putea avertiza pe cei pândiți de asemenea primejdii și a le veni în ajutor. Numai cunoașterea omului, conștient practică, ne va sluji în această direcție.

Prezintă, de asemenea, interes întrebarea *cine* este indicat, la drept vorbind, să dobândească și să exercite cunoașterea omului. Am și arătat că nu este posibil ca această știință să fie cultivată doar pe un plan teoretic. Simpla însușire a tuturor regulilor nu este suficientă, necesară fiind transpunerea acestora în practică și studierea aprofundată a conexiunilor, înțelegerea lor, pentru ca ochiul să învețe să privească mai în profunzime decât ne-a îngăduit-o experiența anterioară. Aceasta este forța propulsivă care ne determină să abordăm din punct de vedere teoretic cunoașterea omului. Dar nu putem însufleți cu adevărat această știință dacă nu pătrundem în viață, dacă nu verificăm și nu aplicăm în practică principiile desco-

perite. Întrebarea de mai sus ni se impune și datorită faptului că noi am reținut, din perioada în care am fost educați, mult prea puține și uneori inexacte date, așa încât educația noastră, chiar și în prezent, nu este indicată să ne furnizeze o utilă cunoaștere a omului. Fiecare copil este lăsat în voia sa în ceea ce privește gradul de dezvoltare, cât și extragerea unor principii de morală practică din lecturile sau din experiențele sale de viață. Nu există, de altfel, nici o tradiție în cultivarea cunoașterii omului. Nu există în acest domeniu nici o concepție sistematică, cunoașterea omului găsindu-se cam în situația chimiei pe timpul când încă mai era alchimie.

Dacă îi trecem în revistă pe cei care, în haosul care domnește în domeniul educației, au cea mai favorabilă ocazie de a se iniția întrucâtva în cunoașterea omului, constatăm că sunt oameni care încă nu s-au rupt din angrenajul social și care, într-un fel sau altul, mai păstrează contactul cu semenii și viața, rămânând, în consecință, optimiști sau cel puțin pesimiști militanți, dintre acei pe care pesimismul încă nu i-a dus la resemnare. Dar, în afara contactului social, mai este necesară și o experiență de viață. Ajungem, astfel, la următoarea concluzie: adevărata cunoaștere a omului, date fiind lacunele educației noastre, nu este atribuită de fapt decât unui singur tip de om, „păcătosul care se căiește”, acela care a trecut prin toate mândrele vieții psihice și s-a lecuit, sau cel puțin s-a găsit aproape de o asemenea situație. Bineînțeles că pot exista și alte cazuri, îndeosebi cazul oamenilor capabili să înțeleagă ceva din exemplul altora sau al celor dotați cu o rară sensibilitate. Dar cel mai bun cunoscător de oameni va fi, desigur, acela care el însuși a trăit toate aceste patimi omenești. Păcătosul care se căiește pare să fie nu numai pentru vremurile de azi, ci și pentru timpurile în care au luat ființă religiile, acel tip căruia i s-a conferit cea mai înaltă valoare și care stă mai presus de o mie de oameni integri. Dacă ne întrebăm cum de stau lucrurile așa, trebuie să recunoaștem că un om care s-a ridicat deasupra vicisitudinilor existenței, smulgându-se din mocirlă, care a găsit puterea să lase toate acestea în urma lui și să se înalțe, va fi în mod necesar cel mai bun cunoscător atât al părților bune, cât și al celor rele ale vieții. Din acest punct de vedere nu-l întrec nimeni și, mai înainte de toate, nu omul integru.

Din cunoașterea psihicului uman rezultă în mod automat o îndatorire, o misiune care, pe scurt, constă în a sfârâna cadrul care-1 înăbușe pe om, cadrul care se dovedește impropriu pentru viață, înlăturând falsa perspectivă care îl face să rătăcească și prezentându-i o altă perspectivă, mai favorabilă vieții colective și posibilităților de fericire pe care le oferă acest mod de existență, o economie intelectuală (einc *Denkdkonomie*) sau, ca să fim mai modești, un alt cadru de viață, dar unul în care sentimentul comunității sociale să joace rolul predominant. Nu intenționăm deloc să ajungem la o configurație ideală a dezvoltării psihice. Dar se va recunoaște că adesea punctul de reper ferm (*der Standpunkt*) constituie prin el însuși un ajutor enorm în viața celui care colindă și rătăcește, pentru că, în rătăcirile sale, el are sentimentul sigur al direcției în care a eșuat. Determiniștii riguroși, care fac ca tot ceea ce i se întâmplă omului să depindă de interacțiunea permanentă dintre cauză și efect, nu vor admite lesne acest considerent. Căci este sigur că *determinismul cauzal* devine cu totul altceva, că efectele unei experiențe de viață se transformă radical în cazul în care în om există o forță, un motiv viu, anume *cunoașterea de sine*, înțelegerea din ce în ce mai profundă a ceea ce se petrece în sine și a surselor generatoare. Din acel moment el devine un alt om, de care niciodată nu va putea face abstracție.

NOTE

¹ „*Nervenheilkunde*”, în textul original. (Nota trad.)

² „*von der Schwblone*”, în textul original. (Nota trad.)

³ „*Seine Eigenart*”, în textul original. (Nota trad.)

⁴ „*als fertiges Produkt*”, în textul original. (Nota trad.)

Capitolul I

VIATA PSIHICĂ A OMULUI

1. NOȚIUNEA DE PSIHC ȘI CONDIȚIA VIEȚII PSIHICE.

Faptul de a fi animate nu-1 atribuim propriu-zis decât organismelor vii *mobile*. Psihicul¹ stă în cea mai intimă relație cu mișcarea liberă, în cazul organismelor imobile, solid înrădăcinate, cu greu s-ar putea vorbi de o viață psihică, aceasta fiindu-le, de altfel, absolut de prisos. Să reflectăm numai ce absurditate ar reprezenta faptul de a atribui sentimente și gânduri unei plante imobile care, așteptându-se la vreo suferință, nu ar putea să se deplaseze în nici un fel spre a se pune la adăpost; cum să admitem că planta ar avea rațiune sau liberă voință, din moment ce acestea sunt din capul locului excluse? Voința, rațiunea plantei ar rămâne veșnic sterile.

Vedem, prin urmare, cât de netă este deosebirea dintre plantă și animal, dată fiind absența sau prezența vieții psihice, și observăm numaidecât uriașa însemnătate pe care o are *conexiunea dintre mișcare și viața psihică*. Rezultă că în dezvoltarea vieții psihice trebuie inclus tot ceea ce ține de mișcare, ceea ce poate fi legat de dificultățile unei deplasări și că viața psihică este chemată să elaboreze previziuni, să acumuleze experiență, să dezvolte o memorie, făcându-le utile pentru practica dinamică a existenței.

Putem stabili astfel, în primul rând, că dezvoltarea vieții psihice este corelată cu mișcarea și că progresul funcțiilor psihice este condiționat de această liberă mobilitate a organismului, întrucât mobilitatea este excitantă, ea care și stimulează dezvoltarea tot mai

intensă a vieții psihice. Să ne imaginăm o persoană căreia i s-a interzis orice mișcare; întreaga sa viață psihică ar fi condamnată la stagnare. „Numai libertatea zămislește coloși, pe când constrângerea pervertește și ucide.”

2. FUNCȚIA ORGANULUI PSIHIC. Dacă privim din acest punct de vedere funcția vieții psihice, devine limpede faptul că ne găsim aici în prezența dezvoltării unei capacități native, menită să reprezinte *un organ de atac, de apărare sau de securitate, un organ de protecție*, după cum situația organismului viu impune ofensiva sau defensivă. Așadar, nu putem vedea în viața psihică decât un complex de măsuri ofensive și defensive, prin care se acționează asupra lumii spre a se asigura menținerea organismului uman și dezvoltarea sa. Această condiție fiind stabilită, survin altele, importante pentru înțelegerea a ceea ce vrem noi să definim a fi psihicul. *Nu ne putem imagina o viață psihică izolată*, ci numai una legată de tot ceea ce o înconjoară, receptând excitațiile venite din afară și răspunzându-le într-un fel sau altul, dispunând de posibilitățile și de forțele necesare asigurării organismului, în luptă sau în alianță cu mediul ambiant, pentru a-i garanta existența.

Conexiunile care ni se deschid acum în fața ochilor sunt multiple și diverse. Ele privesc în primul rând organismul însuși, specificul omului, corporalitatea sa, avantajele și inconvenientele. Dar acestea nu sunt decât noțiuni relative, deosebirea fiind mare, după cum cutare sau cutare forță sau un anumit organ prezintă un avantaj sau un inconvenient, ca rezultat al situației în care se află individul. Este astfel cunoscut că, într-un anumit sens, piciorul omului este o mână atrofiată. Pentru un animal cățărător, de exemplu, faptul acesta ar fi un grav inconvenient, dar pentru om, care umblă pe sol, avantajul este de așa natură încât nimeni nu ar dori să aibă, în loc de picior, o mână ca toate mâinile. În general constatăm, în viața personală, ca și în viața tuturor popoarelor, că inferioritățile valorice (*Minderwertigkeiten*) nu sunt de interpretat ca și cum ele ar ascunde în ele toate inconvenientele, totul depinzând de situație. Bănuim că un teren extrem de vast se deschide investigațiilor referitoare la raporturile existente între viața psihică a omului și ansamblul cerințelor

naturii cosmice, cum sunt alternația zilei cu noaptea, intensitatea radiației solare, mobilitatea atomilor etc. Înseși aceste influențe se află în cea mai intimă relație cu originalitatea vieții noastre psihice.

3. FINALITATEA ÎN VIAȚA PSIHICĂ. Ceea ce putem sesiza înainte de toate din impulsurile psihice este tocmai mișcarea însăși, îndreptată spre un scop. De aceea trebuie spus că am comite un paralogism dacă ne-am reprezenta psihicul omului ca pe un tot static; dimpotrivă, ni-l putem reprezenta doar sub forma unor forțe dinamice care pornesc de la o bază unică și tind spre un scop unic. Chiar și în noțiunea de adaptare găsim această năzuință spre scop. Viața psihică este de neconceput fără un scop către care are loc mișcarea, dinamica, scopul fiind parte componentă a vieții psihice.

Așadar, *viața psihică a omului este determinată de un scop*. Nici un om nu poate gândi, simți, voi sau chiar visa fără ca toate acestea să fie determinate, condiționate, limitate, dirijate de un scop care îi stă în față. Acesta rezultă aproape de la sine în legătură cu trebuințele organismului față de lumea exterioară și în legătură cu răspunsul pe care organismul îl are de dat în mod necesar în această privință. Fenomenele corporale și psihice ale omului corespund acestei viziuni fundamentale. O dezvoltare psihică nu este de conceput decât în cadrul pe care l-am descris, ca o dezvoltare îndreptată spre un scop oarecare, generat de forțele arătate. Scopul poate avea un caracter mobil sau poate fi un scop fix.

Toate fenomenele psihice pot fi concepute drept o pregătire pentru ceva ce trebuie să se întâmple. Se pare că organismul psihic (*das seelische Organ*) nu poate fi altfel considerat decât ca având în fața sa un scop, *psihologia individuală* privind toate fenomenele psihicului uman prin prisma dirijării lor spre un scop.

Dacă cunoaștem țelul unui om și suntem informați întrucâtva asupra lumii în care el trăiește, atunci cunoaștem și semnificația actelor sale expresive și le putem interpreta în contextul pregătirii pentru atingerea acelui țel. Știm ce acțiuni urmează să întreprindă acest om, așa cum știm ce drum urmează o piatră când o lăsăm să cadă de la o înălțime dată. Numai că psihicul nu se supune nici unei legi naturale, deoarece scopul care îi stă înainte nu este imuabil, ci

schimbător. Dar când cineva întrezărește un scop, mișcarea psihică are loc în mod necesar, ca și cum ar guverna aici o lege a naturii, după care suntem constrânși să acționăm. Cu toate acestea, în viața psihică nu există nici o legitate naturală, în acest domeniu omul însuși făcându-și legile. Dacă **ulterior** acestea îi apar drept niște legi ale naturii, este o iluzie de ordin cognitiv; crezând în stabilitatea lor, în modul lor determinat de a acționa, voind să le confirme ca atare, însăși mâna omului intră aici în joc. Dacă, de exemplu, cineva intenționează să picteze un tablou, vom putea observa la el întregul comportament al omului care are în fața ochilor un asemenea scop. El va face toate operațiile cu o consecvență absolută, ca și cum ar fi vorba de o lege a naturii. Este el însă constrâns să picteze acest tablou?

Există, prin urmare, deosebire între actele naturii și acelea ale vieții psihice a omului. Decurg de aici litigiile cu privire la libertatea de voință a omului, care astăzi par a-și găsi rezolvarea în admiterea faptului că voința umană nu ar fi liberă. Este drept că ea își pierde libertatea de îndată ce se leagă de un scop. Și cum scopul provine atât de adesea din condiționarea cosmică, animală și socială a omului, firește că viața sa psihică trebuie să ne apară ca supunându-se unor legi inflexibile. Dar atunci când, de exemplu, se neagă și se combate conexiunea sa cu colectivitatea, când se refuză adaptarea teoriei la fapte, toate aceste conformități la lege pe care le prezintă viața psihică sunt suprimate și apare o nouă legitate, condiționată chiar de noul scop. Într-un mod analog, legea colectivității nu mai acționează asupra unui om care și-a pierdut speranța în viață și care caută să lichideze cu toți semenii săi. Se impune, deci, să subliniem că numai stabilirea unui scop face ca în viața psihică să se producă cu necesitate mișcarea.

Este posibil și procedeul invers, anume ca, pornind de la scopul aflat în fața unui om, să tragem concluzii cu privire la acțiunile sale. La drept vorbind calea aceasta este mai importantă, deoarece mulți oameni încă nu și-au clarificat scopul. De fapt aceasta și este calea obișnuită pe care trebuie s-o urmăm în edificarea științei noastre, care are ca obiect cunoașterea omului. Ea nu este însă la fel de simplă ca prima, dat fiind faptul că acțiunile oamenilor comportă

interpretări multiple. Putem, de altfel, să luăm în considerare și să comparăm mai multe acte ale unui om, să trasăm vectori. Putem ajunge la descifrarea caracterului unui om încercând să legăm printr-o linie **atitudinile**, formele sale de **manifestare** în două **puncte diferite** ale vieții acestui om. Punem în felul acesta stăpânire pe un sistem a cărui aplicare dă impresia unei *orientări unitare*². Putem astfel descoperi că o structură infantilă de comportament se regăsește, adesea într-un mod surprinzător, până la vârste foarte înaintate. Un exemplu ne va lămuri:

Un bărbat în vârstă de 30 de ani, extraordinar de zelos, a obținut, în pofida greutăților întâmpinate, bune rezultate și a devenit o persoană de prestigiu. Prezentându-se la medic într-o stare de accentuată depresiune psihică, el acuza dezgustul față de muncă și viață. Era pe cale de a se logodi, dar privea viitorul cu o mare neîncredere, îl chinuia o cumplită gelozie și exista riscul de a strica logodna. Faptele invocate de dânsul nu erau prea convingătoare; fetei nu-i putea de fapt aduce nici un reproș. Bizară neîncredere pe care o manifesta ne dădea de bănuit că făcea parte din acei oameni, nu puțini la număr, care se confruntă cu semenii lor, se simt atrași de ei, dar în același timp adoptă o poziție ofensivă și, otrăviți de suspiciune, distrug tocmai ceea ce vor să edifice. Ca să tragem vectorul de care am vorbit mai sus, este necesar să punem în evidență o întâmplare din viața sa și să încercăm să o comparăm cu poziția sa actuală. Potrivit experienței noastre, este necesar să avem în vedere impresiile din prima copilărie, știind prea bine că ceea ce aflăm în legătură cu aceasta nu suportă totdeauna rigorile unui examen obiectiv. Prima sa amintire din copilărie era următoarea: era la piață, cu mama și cu fratele său mai mic. În îmbulzeală, mama l-a luat în brațe pe el, cel mai mare. Când și-a dat apoi seama de greșeală, l-a lăsat jos și l-a luat în brațe pe celălalt, pe când el, tulburat, abia se ținea în urma ei. Avea pe atunci patru ani. După cum se poate observa, evocând această amintire, el face să răsunе coarde similare cu acelea pe care le-am auzit atunci când își descria suferința: el nu-i **sigur** că este cel preferat și nu poate suporta ideea ca preferatul să **fie** altcineva. Când i se atrage atenția asupra acestei stări de lucruri, este extrem de surprins și recunoaște îndată relația stabilită.

Scopul spre care sunt îndreptate acțiunile prin care se exprimă un om ni se conturează cu claritate dacă ținem seama de impresia produsă copilului de lumea exterioară. Idealul, țelul existențial al omului se formează încă din primele sale luni de viață, dat fiind faptul că acele impresii primare, cărora copilul le răspunde fie cu bucurie, fie cu nemulțumire, îndeplinesc un rol cardinal în evoluția sa, prefigurându-i imaginea despre lume. Cu alte cuvinte, bazele factorilor vieții sale psihice, accesibili pentru noi, se și pun pe când copilul mai este încă în scutece. În continuare, acestea sunt neconținut perfectionate, fiind transformabile și susceptibile de a suferi multiple influențe. Schimbările cele mai diverse au loc ca urmare a faptului că îl obligăm pe copil să ia anumite atitudini, ca răspuns la cerințele vieții.

Nu se poate să nu dăm dreptate, așadar, acelor cercetători care susțin că trăsăturile de caracter ale unui om se recunosc de pe când copilul este încă sugar, de unde mulți trag concluzia că avem de-a face cu un fenomen psihic ereditar. Să ne fie însă permis să considerăm că este prejudiciabilă pentru colectivitate ideea după care caracterul omului ar fi moștenit de la părinți, ceea ce îl împiedică pe educator să se consacre cu încredere misiunii sale. Observație întărită prin faptul că ideea caracterului înăscut servește cel mai adesea celui care o invocă pentru a se degaja de responsabilitatea ce-i revine, contravenind astfel, firește, îndatoririlor educației.

O condiție esențială care participă la structurarea scopului este aceea care acționează prin intermediul influenței exercitate de *cultură*. Ea instituie, ca să spunem așa, o barieră de care forța copilului nu încetează de a se lovi, până ce găsește o cale care i se pare practicabilă, făgăduindu-i realizarea dorințelor și, pentru viitor, securitatea și adaptarea. Curând vom putea recunoaște cât de trainică este securitatea la care copilul râvnește și căta securitate îi garantează sacrificarea pe altarul culturii. Nu este pur și simplu o asigurare împotriva pericolului, ci, ca într-o mașină bine pusă la punct, se adaugă și un alt coeficient de securitate, care poate garanta încă și mai bine menținerea organismului uman. Copilul și-1 procură preținzând, în afară de cota de securitate dată, de satisfacerea instințelor sale, un anumit supliment care depășește necesarul simplei sale

conservări, al dezvoltării sale armonioase. Prin aceasta își face loc în viața sa psihică o nouă dinamică. Linia de orientare pe care o observăm aici foarte deslușit este aceea a *vaniității*². Copilul vrea, întocmai ca un adult, să obțină mai mult decât toți ceilalți, aspirând la o superioritate care va trebui să-i aducă acea securitate și adaptare și să i le garanteze, așa cum i s-au înfățișat inițial ca scop. În felul acesta el tălăzuie și în viața sa psihică se iscă o agitație care adesea se accentuează. Ne putem reprezenta, de exemplu, că influențele cosmice, eventual, obțin prin constrângere o reacție mai puternică. Sau când, aflat în fața primejdiei, omul se înfricoșează⁴, necrezându-se la înălțimea misiunilor sale, vom observa din nou o scădere de tonus, ceea ce înseamnă că se afirmă încă și mai limpede nevoia de superioritate (*die Forderung nach Überlegenheit*).

Se poate întâmpla ca în acest caz fixarea scopului să aibă loc în așa fel încât individul să încerce prin aceasta să scape de dificultăți. Se poate constata apariția unui om care se întruchipeze ceva cât se poate de omenesc, tipul de om care, aflat la ananghie, fie că dă înapoi cuprins de teamă, fie că încearcă să se refugieze în vreun colțisor liniștit, spre a evita, cel puțin provizoriu, conformarea la cerințele care i se impun. Acestea ne dă posibilitatea să înțelegem că *reacțiile psihicului uman nu au nicidecum un caracter definitiv*, ele neputând fi decât răspunsuri provizorii, care nu pot revendica o deplină exactitate. Îndeosebi în ceea ce privește dezvoltarea psihicului copilului, căruia nu trebuie să-i aplicăm aceeași măsură ca adulților, se cuvine să luăm aminte că avem de-a face cu fixarea unor scopuri absolut provizorii. În cazul copilului, trebuie să privim mai departe și să ne reprezentăm unde l-ar putea duce forța pe care o vedem acționând în el. Iar dacă ne transpunem în sufletul copilului, înțelegem clar că aceste manifestări ale forței sale nu reflectă altceva decât hotărârea sa mai mult sau mai puțin fermă de a se adapta definitiv la prezent și viitor. Starea de spirit inerentă acestei tendințe poate fi orientată diferit. O direcție o constituie *optimismul*, copilul având încredere în puterea sa de a se achita de sarcinile care-i revin. Optimismul se va manifesta prin trăsături de caracter proprii omului care consideră că sarcinile sale sunt rezolvabile. De partea opusă se situează trăsăturile care țin de *pesimism*.

Dacă reflectăm asupra scopului unui copil care nu se crede capabil să-și ducă la bun sfârșit sarcinile, ne putem reprezenta în același timp ceea ce se petrece în sufletul unui astfel de copil. Descoperim aici șovăiala, timiditatea, închiderea în sine, neîncrederea și toate celelalte trăsături prin care cel slab încearcă să se apere. Scopul său este în afara granițelor posibilului, departe în spatele frontului vieții.

NOTE

¹ „die Seele”, în textul original. (Nota trad.)

² „einer einheitlichen Richtung”, în textul original. (No

³ „Überhebung”, în textul original. (Nota trad.)

⁴ „die Seele sich ängstigt”, în original. (Nota trad.)

Capitolul II

ESENȚA SOCIALĂ A VIEȚII
PSIHICE

Ca să înțelegem ceea ce se petrece într-un om, este necesar să supunem examenului atitudinea acestuia față de semenii. Raporturile interumane sunt în parte date în mod natural și, ca atare, sunt susceptibile de modificări, dar ele se încadrează și în relații structurate conform unui plan, așa cum se observă în special în viața politică a popoarelor, în formarea statelor, în general în colectivități. Viața psihică a omului nu poate fi înțeleasă fără a cerceta în același timp asemenea conexiuni.

1. ADEVĂRUL ABSOLUT. Viața psihică a omului nu este în stare să se guverneze în mod liber, ci se găsește în permanență în fața unor sarcini stabilite de undeva din afară. Toate aceste sarcini sunt inseparabil legate de *logica vieții în comun a oamenilor*, condiție esențială care acționează neîntreput asupra individului și care nu se lasă influențată de el decât într-o anumită măsură. Așadar, dacă ținem seama de faptul că nu putem sesiza totalitatea condițiilor vieții umane în societate, dat fiind că ele sunt prea numeroase, și că aceste condiții stau totuși la baza unei anumite conduite, este limpede că nu ne găsim niciodată în situația de a elucida complet obscuritățile unei vieți psihice cu care avem de-a face, dificultate cu atât mai mare cu cât ne îndepărtăm de relațiile sociale care ne sunt familiare.

Rezultă, pe de altă parte, ca o cerință fundamentală a promovării cunoașterii omului, că se impune să includem în calculul nostru, ca pe un *adevăr absolut*, regulile imanente de existență ale unui grup¹, așa cum se manifestă ele de la sine pe această planetă în organizarea limitată a corpului omenesc și în performanțele sale, adevăr absolut de care nu ne putem apropia decât încet, adesea după ce am depășit o serie de greșeli și rătăcirii.

O parte importantă a acestor cerințe fundamentale este pusă în evidență de concepția materialistă a istoriei, elaborată de Marx și Engels. Potrivit acestei teorii, baza economică, mijloacele tehnice cu ajutorul cărora uri popor își asigură existența sunt cele care condiționează „suprastructura ideologică”, gândirea și comportamentul oamenilor. Există până aici concordanță cu concepția noastră, a „logicii active a vieții umane în comunitate”, a „adevărului absolut”. Dar istoria și, înainte de toate, viziunea noastră asupra vieții individuale, ceea ce am numit *psihologia individuală* (*Individualpsychologic*), ne învață că viața psihică umană răspunde adesea prin erori impulsurilor determinate de principiile economice, de care ea nu se desprinde decât cu mare greutate. Drumul nostru către „adevărul absolut” trece prin nenumărate erori.

2. NECESITATEA VIEȚII ÎN COMUN. Obligatorietatea vieții în comun este tot atât de naturală ca și obligativitățile pe care le impun oamenilor bunăoară climatul, protecția împotriva frigului, construcția de locuințe și altele de felul acesta. Deși într-o formă încă neinteligibilă, observăm o asemenea constrângere la viața în comun în cazul *religiei*, unde sanctificarea formelor sociale servește drept liant, în locul gândirii comprehensive. Dacă în primul caz condițiile vieții sunt determinate pe plan cosmic, în celălalt caz ele sunt determinate pe plan social, dată fiind existența colectivă a oamenilor, regulile și normele legale care rezultă de aici. Cerințele colectivității au reglat în așa fel relațiile dintre oameni încât ele au apărut de la bun început ca un „adevăr absolut”, de la sine înțeles. Pentru că societatea a preexistat vieții individuale a oamenilor. Nu există în istoria culturii umane nici o formă de viață fără caracter social. Nicăieri oamenii nu au apărut altfel decât în societate.

Fenomenul este lesne de explicat. În întregul regn animal predomină legea, principiul potrivit căruia toate speciile care nu se dovedesc a fi ajuns, într-un context natural, la un grad de dezvoltare deosebit de ridicat nu acumulează noi forțe decât prin asociere, cale care le permite apoi să acționeze în exterior într-un mod nou, original. Genul uman servește și el acestui scop al asocierii, organul psihic al omului fiind în totalitatea sa impregnat de condițiile unei vieți în comunitate. Darwin remarcase la timpul său că niciodată nu sunt de găsit animale slabe care să trăiască izolat. În rândul acestora trebuie trecut îndeosebi omul, din moment ce el nu este îndeajuns de puternic ca să poată trăi singur. El nu ar fi capabil să-i opună naturii decât o slabă rezistență, având nevoie de o mulțime de resurse ca să-și asigure existența. Să ne imaginăm un om în situația de a trebui să viețuiască singur într-o pădure virgină, lipsit de mijloacele oferite de civilizație. El ne-ar apărea incomparabil mai amenințat decât orice altă specie de viețuitoare, neputând nici alergera destul de repede, nedispunând nici de forța musculară a animalelor puternice, nici de dinții fiarelor de pradă, nici de finețea auzului sau de agerimea văzului unora dintre ele, așa încât să scape teafăr din situații critice. El este nevoit să facă eforturi extraordinare, fie și numai spre a-și asigura dreptul la existență și a evita pieirca. Hrana sa este pretențioasă și modul său de viață cere o protecție excesivă.

Este, prin urmare, de înțeles faptul că omul nu s-a putut menține decât situându-se în condiții extrem de favorabile. Acestea nu i-au fost date decât de viața în grup, care s-a dovedit o necesitate, deoarece numai viața colectivă îi permite omului, printr-un fel de *diviziune a muncii*, să-și asume sarcini care pe individul izolat l-ar fi dus în mod fatal la dispariție. Numai diviziunea muncii a fost capabilă să-i procure omului arme de atac și de apărare și, în general, toate bunurile de care avea trebuință spre a supraviețui, bunuri pe care le includem astăzi în noțiunea de *cultură*. Dacă luăm în considerare în ce condiții dificile vin pe lume copiii, câte măsuri absolut speciale sunt de luat în asemenea împrejurări, pe care individul izolat nu le-ar putea lua fie și cu prețul celor mai mari osteneli, dacă ținem seama de mulțimea bolilor și infirmităților care amenință o ființă umană și, cu atât mai mult, un sugar — ceea ce nu se întâlnește

nicăieri în regnul animal —, atunci înțelegem cât de mare este grija pe care o solicită menținerea societății omenești și intuim clar necesitatea coeziunii sociale.

3. SECURITATE ȘI ADAPTARE. Având în vedere cele expuse până aici, se impune să afirmăm că, în ceea ce privește structura sa naturală, omul este o ființă inferioară. Dar *această inferioritate constitutivă, pe care și-o conștientizează ca pe un sentiment de neîmplinire și de insecuritate, acționează ca un stimulent permanent*² în direcția descoperirii unei căi de adaptare la viață, cale pe care să-și creeze situații în care să fie echilibrate dezavantajele poziției omului în natură. Este vorba, în fond, tot despre organul său psihic, care are capacitatea de a realiza adaptarea și securitatea. Ar fi fost mult mai greu să se facă din animalul uman originar³, cu ajutorul unor produse de evoluție biologică, cum sunt coarnele, ghearele sau colții, un exemplar în stare să înfrunte natura vrăjmașă. Numai organul psihic putea să-i vină în ajutor realmente rapid, înlocuind ceea ce omului îi lipsea ca valență organică. Și tocmai stimulentele degajate de permanentul sentiment al neîmplinirii l-au făcut pe om să-și dezvolte *previziunea* și a adus psihicul său la stadiul de organ al gândirii, afectivității și acțiunii, cum îl găsim astăzi. Și dat fiind faptul că în aceste demersuri, în aceste eforturi de adaptare societatea a jucat și ea un rol esențial, firește că încă de la început organul psihic s-a structurat în funcție de condițiile societății. Toate capacitățile sale s-au dezvoltat pe o bază care poartă în ea influența vieții sociale. Fiecare gând al omului trebuie să se fi constituit în așa fel încât să fie ajustat la societate.

Dacă ne reprezentăm acum modul în care s-a progresat mai departe, ajungem la originea logicii, care poartă în sine cerința validării generale. *Este logic numai ceea ce este universal valabil*. Un alt rezultat clar al vieții sociale îl identificăm în *limbaj*, o operă minunată, care îl distinge pe om de toate celelalte viețuitoare. Este cu neputință să facem abstracție de faptul că unui asemenea fenomen cum este limbajul i se aplică întru totul noțiunea de valabilitate generală, de unde concluzia că el își are originea în viața socială a oamenilor. Limbajul este absolut de prisos pentru o ființă

care ar viețui într-o totală izolare. El are sens doar în cazul vieții în comun a oamenilor, caz în care este și produsul și liantul unei asemenea vieți. O dovadă puternică a acestei coeziuni constă în faptul că oamenii care au trăit în condiții care le-au limitat sau le-au interzis contactul cu semenii suferă aproape fără excepție de carențe de limbaj sau de incapacitatea de a comunica pe această cale. Este ca și cum această legătură nu s-ar putea forma și menține decât atunci când contactul cu umanitatea este asigurat. Limbajul, deci, are o importanță cu totul deosebită în dezvoltarea vieții psihice a omului. Gândirea logică nu este posibilă fără premisa limbajului, care, permițându-ne formarea noțiunilor, ne face capabili să operăm distincții și să elaborăm concepții care nu sunt proprietate privată, ci, dimpotrivă, bun comun. De asemenea, gândirea și sensibilitatea nu devin inteligibile decât dacă presupun o valabilitate generală, iar bucuria pe care o trăim în fața frumosului nu-și are întemeierea decât dacă admitem că sentimentul frumosului și al binelui și recunoașterea acestora constituie în mod necesar un bun comun. Ajungem astfel la concluzia că noțiunile de rațiune, logică, etică și estetică nu au putut fi generate decât în condițiile vieții colective a oamenilor și că, pe de altă parte, ele constituie mijloace de coeziune destinate să prevină decadența culturii.

Luând în considerare situația omului izolat, înțelegem de asemenea ce este *voința*. *Voința* nu reprezintă altceva decât un impuls de a trece de la un sentiment de neîmplinire la sentimentul împlinirii. Să simțim această orientare și să-i dăm curs, aceasta se numește „voință”. Orice act de voință se bazează pe sentimentul de neîmplinire, de inferioritate, năzuind spre o stare de satisfacție, de mulțumire, de împlinire axiologică.

4. SENTIMENTUL DE COMUNIUNE SOCIALĂ. Înțelegem acum că regulile privind jocul, educația, superstiția, totemul și tabuul, legislația, necesare pentru a asigura dăinuirea speciei umane, trebuie de asemenea să figureze cu prioritate în ideea de comunitate. Am văzut aceasta în instituțiile religioase, după cum găsim cerințele comunității și în funcțiile cele mai importante ale organului psihic, regăsindu-le în cerințele vieții individului, ca și în acelea ale

colectivității. Ceea ce numim **justiție**, ceea ce considerăm drept **latura luminoasă a caracterului omenesc**, nu este în esență decât **transpunerea în realitate a imperativelor** care decurg din viața în comun a oamenilor. Ele sunt acelea care au generat organul psihic. Așa se face că încrederea, fidelitatea, sinceritatea, dragostea de adevăr etc. sunt de fapt cerințe stabilite și menținute printr-un principiu comunitar de o valabilitate generală. Ceea ce numim un caracter bun sau rău nu poate fi judecat decât din punctul de vedere al comunității. Caracterele, ca și orice realizare științifică, politică sau artistică, nu se vor dovedi niciodată mari și valoroase decât dacă au o valoare pentru obște. Un *portret ideal* (*Idealbild*), după care măsurăm individualul, nu poate fi luat în considerare decât prin prisma valorii sale, a utilității pentru obște. îl comparăm pe individ cu portretul ideal al omului comunitar (*Gemeinschaftsmensch*), omul care se achită de sarcinile care i se încredințează într-un mod general valabil, omul care a dezvoltat la sine *sentimentul de comuniune socială* (*Gemeinschaftsgefühl*) în așa fel încât — după o expresie a lui *FurtmWler*⁴ — el „urmează regulile de existență ale societății omenesci”. După cum se va vedea în cursul expunerii noastre, nici un om nu se poate dezvolta pe deplin fără a-și cultiva și pune în valoare îndeajuns sentimentul de comuniune socială.

NOTE

¹ „*immanenten Spielregeln einer Gruppe*”, în textul original. (Nota trad.)

² „*als ein fortwährender Reiz*”, în textul original. (Nota trad.)

³ „*aus diesem ursprünglichen Tiernmenschen*”, în original. (Nota trad.)

⁴ Carl Furlmüller, unul dintre colaboratorii cei mai apropiați ai lui Adler, împreună cu care a redactat cele două volume intitulate *Heilen und Bilden*, primul (1914), purtând subtitlul *Ärztlich-pädagogische Arbeiten des Verdens für Individualpsychologw*, iar cel de-al doilea (1922), la care colaborează și Ermin Wexberg, subtitlul *Grundlagen der Erziehungskunst für Ärzte und Pädasogen*. (Nota trad.)

Capitolul III

COPILUL SI SOCIETATEA

Comunitatea instituie un anumit număr de cerințe și, prin ele, își exercită influența asupra tuturor normelor și formelor vieții noastre, ca și asupra dezvoltării organului nostru de gândire. Ea este de asemenea întemeiată din punct de vedere organic. Punctele de legătură cu comunitatea se constată chiar și în bisexualitatea omului, tocmai comunitatea, și nu izolarea, fiind capabilă să satisfacă elanul vital (*Lebensdrang*) al individului, să-i garanteze securitatea și bucuria de a trăi. Dacă examinăm lenta dezvoltare a copilului, constatăm că nu poate fi vorba de o dezvoltare a vieții umane decât dacă există o comunitate protectoare. În afară de aceasta, legăturile vieții aduc cu sine o *diviziune a muncii*, care nu operează o dezbinare a oamenilor, ci, dimpotrivă, determină coeziunea lor. Fiecare are datoria să muncească umăr la umăr cu ceilalți, trebuie să se simtă asociatul lor și, astfel, iau naștere raporturile esențiale care, într-o formă sau alta, preexistă ca tendințe în sufletul oamenilor. Vom urmări, în continuare, câteva dintre aceste legături, pe care copilul le găsește gata formate.

1. SITUATIA SUGARULUI. Copilul, care are atâta nevoie de ajutorul comunității, se află inclus într-un mediu care ia și dă, cere și duce la îndeplinire. El se vede pe sine, cu impulsurile sale, în fața unor anumite dificultăți insurmontabile pentru dânsul. Curând va învăța să cunoască suferința generată de situația sa de copil, situație

care structurează acel organ psihic ce are drept funcție să prevadă și să distingă linia directoare de satisfacere lesnicioasă a impulsurilor sale, de asigurare a unei vieți suportabile. El observă mereu oameni capabili să-și satisfacă mult mai ușor impulsurile și care, deci, au un avantaj oarecare față de el. Ajunge astfel să aprecieze înălțimea care îi permite să deschizi o ușă, puterea care altora le dă posibilitatea să ridice o greutate, poziția socială care îi autorizează pe unii să dea ordine și să se facă ascultați. În organul său psihic se ivește ca un torent dorința de a crește, spre a fi egalul sau superiorul celorlalți, spre a-i depăși pe cei care, grupați în jurul său, se poartă cu dânsul ca și cum le-ar fi subordonat, dar care, de asemenea, se și pleacă în fața slăbiciunii copilului care este el; așa încât el are două posibilități de a proceda: pe de o parte, să-și impună acele mijloace pe care el le sesizează la adulți ca instrumente de putere, iar pe de altă parte să-și manifeste ostentativ slăbiciunea, ca să-și atragă solitudinea celorlalți. Regăsim mereu la copii această bifurcare a tendințelor sufletului omenesc. Chiar de aici începe o conturare a tipurilor de personalitate. Pe când unii se dezvoltă în direcția imperativului de a se face recunoscuți, adunându-și forțele și punându-le la lucru, la alții găsim ceva care aduce cu o speculă cu propria lor slăbiciune, ei prezentându-și slăbiciunea în cele mai diverse ipostaze. Dacă rememorăm atitudinea, expresia și uitătura anumitor copii, vom găsi întotdeauna din cei care se lasă clasificați într-o categorie sau alta. Toate aceste tipuri nu dobândesc un sens decât atunci când le înțelegem raportul cu lumea din jur. Cea mai mare parte din actele lor sunt, într-adevăr, împrumutate de la mediul care le este propriu.

Pe aceste condiții simple, pe această tendință a copilului de a-și depăși starea de slăbiciune, tendință care, la rându-i, declanșează imboldul către dezvoltarea a o mulțime de capacități, se bazează educabilitatea.

Situațiile copiilor sunt extrem de variate. Sunt cazuri în care un anumit enturaj îi lasă copilului impresia de ostilitate, ceea ce face ca lumea să-i apară ca fiind dușmănoasă. Această impresie se explică prin insuficiența organului infantil de gândire. Dacă educația nu ia măsuri preventive, sufletul unui asemenea copil se poate dezvolta în așa fel încât mai târziu el să vadă în lumea exterioară un domeniu

absolut ostil. Impresia de ostilitate se amplifică de îndată ce copilul se confruntă cu dificultăți mai mari, cum se întâmplă în special cu copiii handicapați fizic. Acești copii vor avea despre mediul lor ambiant o impresie diferită de a celor care au venit pe lume cu organe relativ integre, rezistente. *Inferioritatea organică (Organ-minderwertigkeit)* se poate exterioriza în dificultăți de locomotie, în defecte ale anumitor organe, în slaba capacitate de rezistență a organismului, în așa fel încât copilul este expus la numeroase boli. Dar cauza dificultăților nu constă întotdeauna în imperfecțiunea organismului infantil, ci poate de asemenea să stea în greutatea sarcinilor pe care un enturaj lipsit de înțelegere le impune copilului, sau în modul imprudent în care i-au fost prezentate sarcinile, într-un cuvânt, în deficiențele mediului ambiant al copilului, care dau lumii exterioare un caracter insuportabil. Așadar, copilul care vrea să se adapteze la mediul său întâlnește deodată obstacole care fac dificilă această adaptare. Astfel se prezintă situația, de exemplu, în cazul în care copilul crește într-un enturaj care este el însuși cotopt de un pesimism care, lesne, se poate transmite copilului.

2. INFLUENȚA DIFICULTĂȚILOR. În ceea ce privește dificultățile pe care copilul le întâmpină din diferite părți și care au cauze de asemenea diferite, în special în cazul în care se observă că viața psihică a copilului a fost lipsită multă vreme de momente prielnice pentru dezvoltare, este limpede că va trebui să avem în vedere reacții eronate atunci când la copil se instaurează necesitatea acomodării la condițiile imperioase ale lumii exterioare. Trecând în revistă un număr de eșecuri (*Verfehlungen*), se impune ideea că avem de-a face aici cu un stil de dezvoltare psihică care nu încetează de-a lungul întregii vieți și care constă în încercări permanente de a progresa, de a da situațiilor reale răspunsuri tot mai exacte. Ceea ce avem de observat în mod deosebit în evoluția manifestărilor la copii, este forma luată de răspunsul dat într-o situație determinată de individul în plină devenire, care se apropie de maturitate. Răspunsul, atitudinea adoptată de un om ne va oferi puncte de sprijin pentru caracterizarea psihicului său. Se cuvine să nu uităm că *formele de*

manifestare ale unui om — ca și acelea ale masei — nu pot fi nici-decum judecate după șablon.

Dificultățile cu care copilul are de luptat în cursul dezvoltării vieții sale psihice și care, aproape fără excepție, îl împiedică să-și cultive sentimentul de comuniune socială în toată deplinătatea sa, pot fi clasificate în dificultăți care, generate fiind de deficiențele societății, se vor manifesta în situația economică a familiei și a copilului și dificultăți generate de deficiențele organelor copilului, în fața unei lumi create pe potriva unor organe fără cusur și în care întreaga cultură care-1 înconjoară pe copil face apel la forța și sănătatea unor organe perfect dezvoltate, vedem un copil care prezintă mari deficiențe la unele organe importante și care, prin urmare, nu poate răspunde așa cum trebuie exigențelor vieții. Așa sunt, de exemplu, copiii care sunt dați la școală mai târziu sau, în general, cei care au greutăți în executarea unor mișcări sau cei care învață să vorbească mai târziu, fiind timp îndelungat stângaci în această privință, pentru că activitatea lor cerebrală se dezvoltă mai lent decât la acei copii pe care se bazează societatea noastră. Se cunoaște cum asemenea copii continuu supuși șocurilor sunt lipsiți de suplète, găsindu-se în chip fatal pradă suferințelor corporale și psihice. În mod vădit ei nu sunt plăcut impresionați de o lume care nu prea este făcută pentru dâșii. Dificultățile condiționate de insuficiența dezvoltare pur și simplu îi copleșesc. Desigur, rămâne posibilitatea ca în decursul vremii să aibă loc de la sine o echilibrare, fără persistența unui prejudiciu de durată, dacă nu cumva între timp amărăciunea cauzată de mizeria morală în care cresc asemenea copiii și la care, cel mai adesea, se adaugă și o condiție economică precară, nu le-a zdrobit inima, punându-și astfel statornic amprenta pe viața acestor copii. Este lesne de înțeles că regulile de conviețuire umană, date în mod absolut, sunt anevoie respectate de acești copii. Ei vor privi cu neîncredere la agitația din jur și vor înclina să se țină de-o parte, să se sustragă de la sarcinile ce le revin. Cu o susceptibilitate cu totul ieșită din comun, ei vor adulmea și simți o ostilitate a vieții, pe care o exagerează. Interesul lor pentru părțile întunecate ale vieții este mult mai mare decât acela pentru părțile ei luminoase. De obicei, le supraestimează și pe unele și pe altele, adoptând în consecință o

permanentă poziție de luptă, revendicând pentru ei înșiși măsuri speciale de atenție și fiind înclinați să se gândească mai mult la sine decât la alții. Cum ei consideră exigențele vieții drept dificultăți și nu drept stimulente, înfruntând evenimentele cu o precauție exagerată, între dâșii și anturajul lor se cascadează o prăpastie. Ei se îndepărtează tot mai mult de adevăr, de realitate și se încurcă mereu în noi situații dificile.

Dificultăți similare pot surveni atunci când afecțiunea membrilor familiei copilului rămâne sub un anumit nivel. Această împrejurare are și ea consecințe importante pentru dezvoltarea copilului. Comportamentul său va avea de suferit ca urmare a faptului că el nu învață să cunoască iubirea și nu știe să facă uz de ea, deoarece impulsul său afectiv nu îmbobocește. Iar când așa stau lucrurile în familie, există pericolul ca mai târziu să fie foarte greu pentru un om crescut în asemenea condiții să participe la un schimb viu de manifestări afective. Excluderea emoțiilor și a raporturilor tandre face de-acum parte constitutivă din ființa sa. Același efect se poate produce dacă părinții, educatorii sau alte persoane apropiate copilului îi inculcă acestuia unele maxime pedagogice care îl fac să resimtă ca impracticabile sau ca rizibile pornirile afective. Nu rareori vedem copii înclinați să asocieze afecțiunii o impresie de ridicol. Este îndosebi cazul copiilor care adesea au fost obiect de luare în râs. Ei se arată dominați de *aversiunea față de sentiment*, care îi face să considere drept ridicolă și neomenească orice emoție și orice manifestare de dragoste pentru alții, ceea ce — cred ei — îi subjugă altora și îi coboară în ochii acestora. Sunt oameni care, încă din copilăria lor, au impus o barieră tuturor relațiilor afective iminente. *Lipsa de afecțiune* care, în linii mari, duce la o *educație dură*, reprimând orice manifestare de tandrețe, i-a determinat pe acești copii să se închidă de timpuriu față de asemenea porniri și, acriți și speriați, să se retragă din micul cerc al anturajului lor, în loc să-1 integreze în propria lor viață psihică, ceea ce ar fi avut cea mai mare importanță pentru evoluția lor normală. Dacă totuși se găsește vreo persoană în acest anturaj care să facă posibilă legătura cu copilul, lucrul acesta va avea loc în virtutea unei intimități absolut particulare. Așa cresc adesea oamenii care nu s-au bucurat decât de relațiile cu o singură persoană

și cărora le-a fost peste putință să-și extindă înclinația spre comuniune dincolo de un singur partener. Exemplul copilului șocat de constatarea că afecțiunea mamei sale se adresa fratelui său, și care de atunci a răcit prin viață în căutarea căldurii sufletești care lui îi lipsește din fragedă copilărie, este un caz care arată ce dificultăți pot întâmpina în existența lor asemenea oameni.

Este categoria acelor oameni a căror educație s-a desfășurat sub o anumită presiune.

Și în direcția opusă se pot întâlni eșecuri atunci când, sub influența unei călduri sufletești deosebite care însoțește educația, copilul răsfățat își dezvoltă dincolo de orice limită înclinația spre afecțiune, în așa fel încât se atașează prea strâns de una sau mai multe persoane și nici nu vrea să audă de o despărțire de ele. Ca urmare a diverse greșeli, sensibilitatea afectivă a copilului poate lua adesea asemenea proporții încât să-i impună anumite angajamente față de ceilalți, cum ușor se poate întâmpla atunci când, de exemplu, adulții spun: „Pentru că te iubesc, fă cutare sau cutare lucru”. Se întâmplă adesea ca în sânul unei familii să crească astfel de buruieni. Acești copii sesizează cu ușurință înclinația celorlalți și în viitor ei vor supralicita, prin aceleași mijloace, dependența acestora față de propria lor afecțiune. Trebuie întotdeauna avută în vedere asemenea afecțiune înflăcărată pentru una din persoanele din familie. Este indubitabil faptul că o educație atât de unilaterală exercită o influență nocivă asupra destinului unui om. Se pot petrece atunci fenomene ca, de exemplu, acela în care un copil, pentru a-și păstra afecțiunea din partea unei anumite persoane, recurge la mijloacele cele mai reprobabile, căutând să-și discrediteze rivalul, de cele mai multe ori fratele sau sora, dezvăluindu-le cu viclenie răutatea, sau folosind alte procedee, totul numai și numai spre a străluci în ochii părinților iubitori. Sau va uza de presiuni, pentru ca cel puțin să fixeze asupra sa atenția părinților, nedându-se îndărăt de la nici un mijloc care să-l facă remarcat, care să-i confere mai multă importanță în comparație cu ceilalți. Va deveni leneș sau malițios ca să-i determine pe ceilalți să se ocupe mai mult de dânsul, sau se va întrece în cuminenție, spre a atrage luarea aminte a celorlalți, ca pe o recompensă. Se declanșează atunci în viața copilului un asemenea proces încât devine evident că orice

mijloc poate fi folosit din momentul în care o orientare s-a cristalizat în acest sens în viața sa psihică. Se poate ca, întru atingerea scopului, el să evolueze în rău, după cum la fel de posibil este ca, urmărind aceeași țință, el să devină un copil peste măsură de așezat. Adesea se întâmplă să observăm cum unul dintre copii încearcă să atragă asupra sa atenția printr-o zburdălnicie neobișnuită, pe când un altul, mai mult sau mai puțin șiret, caută să obțină același efect printr-o supușenie fără seamăn.

Tot în categoria celor răsfățați se includ și copiii cărora le sunt înlăturate toate dificultățile din drum, cei de ale căror năzbâtii se surăde amical și care își pot îngădui totul, fără a se lovi de vreo rezistență în adevăratul înțeles al cuvântului. Acești copii sunt privați de orice ocazie care să le permită de a se pregăti prin acele exerciții preliminare în vederea atașării ulterioare de oameni dispuși să le vină în întâmpinare cu corectitudine, fiind cu atât mai puțin capabili să se atașeze de oameni care, rădăciți ei înșiși din cauza dificultăților întâlnite în propria lor copilărie, ridică obstacole în calea acestei apropieri. Cum nu li se oferă prilejul de a se exersa în depășirea dificultăților, ei sunt extrem de prost pregătiți să-și continue viața. Ei au aproape întotdeauna de îndurat reculuri, de îndată ce ies din micul spațiu în care domnește atmosfera de seră și dau piept cu o existență în care nimeni nu-și mai exagerează obligațiile față de dânsii, cum o făceau educatorii lor peste măsură de afectuoși.

Toate fenomenele de genul acesta au în comun faptul că un copil devine mai mult sau mai puțin izolat. De exemplu, copiii al căror aparat digestiv prezintă deficiențe se vor comporta altfel în ceea ce privește alimentația și, în consecință, s-ar putea dezvolta cu totul altfel decât copiii normali sub acest raport. Copiii cu organe deficiente vor avea un comportament ieșit din comun, care, cu timpul, îi va împinge la izolare. Vom avea atunci în fața ochilor copii care nu percep clar legătura lor cu mediul ambiant, respingându-l eventual cu totul. Ei nu-și pot găsi camarazi, se țin departe de jocurile celor de-o vârstă cu dânsii, fie privindu-le cu pizmă, fie închinându-se disprețuitori în propriile lor jocuri, pe care le practică într-o ursuză singurătate. Amenințați de izolare sunt și copiii care cresc în condițiile unei educații deosebit de

constrângătoare, de o severitate excesivă. Viața nu le apare nici lor într-o lumină favorabilă, pentru că se așteaptă să primească mereu și de pretutindeni semne rele. Ei fie că se simt martiri care primesc cu umilință toate încercările, fie că se consideră luptători gata totdeauna să se bată cu un mediu resimțit ca ostil. Acești copii privesc viața și sarcinile lor ca pe niște dificultăți extraordinare și este ușor de înțeles că un asemenea copil se va îngriji în primul rând „să-și păzească granițele”, luând seama ca nici o daună să nu survină și fiind pururea neîncrezător față de cei care îl înconjoară. Sub povara acestei precauții nemăsurate el își dezvoltă mai degrabă înclinația de a adulmea mari dificultăți și primejdii decât de a se expune cu ușurință destinului unei înfrângeri. O altă caracteristică comună acestor copii, care arată totodată clar cât de puțin dezvoltat este la ei sentimentul de comuniune socială, este faptul că se gândesc mai mult la ei înșiși decât la ceilalți. Avem astfel un tablou cuprinzător al întregii dezvoltări. Toți acești oameni înclină în general către o concepție pesimistă despre lume și nu pot fi satisfăcuți de existența lor fără a se elibera de falsele tipare de viață care îi încorsetează.

3. OMUL CA FIINȚĂ SOCIALĂ. Ne-am străduit să arătăm că numai atunci putem trage o concluzie asupra personalității unui individ când îl judecăm și îl înțelegem în situația existențială care îi este proprie. Înțelegem prin situație existențială poziția omului în ansamblul lumii și în raport cu mediul apropiat, poziția sa față de problemele cu care se confruntă în permanență, cum sunt cele privind activitatea profesională, relațiile, raporturile cu semenii. Am stabilit pe această cale că impresiile care îl asaltează pe om din partea mediului său ambiant influențează încă de la început atitudinea față de existență a sugarului, iar mai târziu atitudinea copilului și a adulțului, persistând de-a lungul întregii vieți. Chiar și la capătul a numai câteva luni de existență se poate determina cum se comportă sugarul în fața vieții. De la această vârstă înainte nu mai poți confunda între ei doi sugari, dat fiind că fiecare din ei manifestă deja în mod pronunțat apartenența la un tip de om, tip care se conturează din ce în ce mai net, fără a pierde direcția luată de la bun

început. Dezvoltarea psihică a copilului va fi întotdeauna impregnată de raporturile societății cu el, începând cu primele semne ale sentimentului nativ de comuniune socială, până la înflorirea pornirilor afective, care merg atât de departe încât copilul caută să se apropie de adulți. Se poate face oricând observația că copilul își orientează râvna sa afectivă asupra altuia, nu asupra lui însuși, cum este de părere Freud. Strădaniile sale sunt diferențiat nuanțate, variind în raport cu persoanele cărora se adresează. La copiii care au trecut de vârsta de doi ani se poate constata această diferențiere și în exprimările verbale. Sentimentul solidarității, al comuniunii sociale este propriu sufletului copilului și nu-1 părăsește pe om decât în cazul unor grave degenerări maladive ale psihicului. De-a lungul întregii vieți acest sentiment rămâne nuanțat, se restrânge sau se amplifică, iar în cazurile favorabile se extinde nu numai asupra membrilor familiei, ci asupra tribului, poporului, asupra întregii umanități. El poate chiar depăși aceste limite, adresându-se animalelor, plantelor, unor obiecte neînsuflețite, ba chiar și Cosmosului.

În efortul nostru de a ajunge la cunoașterea ființei umane am câștigat un important punct de sprijin: *înțelegerea necesității de a examina omul ca pe o ființă socială.*

AMPRENTLE LUMII EXTERIOARE¹

1. GENERALITĂȚI PRIVIND CONCEPȚIA DESPRE LUME. Condiționate de necesitatea de a se adapta la societate, capacitatea de a percepe lumea exterioară și caracteristica mecanismului psihic de a urmări întotdeauna un scop ne conduc la ideea că atât *concepția despre lume cât și linia ideală de orientare (Ideale Leitlinie)* ale unui om apar de timpuriu în sufletul copilului, nu gata formate și într-o structură sesizabilă, dar evoluând cumva în sferele care ne dau plăcuta impresie a cunoscutului, a inteligibilului, întotdeauna în antiteză cu sentimentul de inaccesibilitate. Actele psihice nu pot avea loc decât atunci când este întrezărit un scop. După cum este cunoscut, atingerea acestuia presupune în chip necesar posibilitatea sau libertatea de a acționa. Iar câștigul care rezultă din deplina libertate de acțiune nu trebuie subestimat. Un copil care, pentru prima dată, s-a ridicat copăcel, intră din acea clipă într-o lume cu totul nouă, simțindu-se oarecum într-o atmosferă ostilă. El poate simți în puterea cu care stă pe propriile picioare o speranță crescută în legătură cu viitorul său și, riscând primele încercări de locomotie, poate fie să aibă diferite grade de dificultate, fie să nu întâmpine nici o dificultate. Asemenea impresii, evenimente care pentru adulți par insignifiante mărunțișuri, exercită o enormă influență asupra vieții psihice a copilului și, înainte de toate, asupra formării concepției sale despre lume. Astfel, copiii care întâmpină dificultăți în locomotie vor avea de obicei în fața ochilor o imagine ideală puternic

impregnată de mișcări rapide, fapt ușor de constatat dacă acești copii sunt întrebați ce jocuri preferă sau ce meserie și-ar alege. Răspunsul (vizitiu, conductor de tren, taxator la autobuze etc.) va arăta că în sufletul lor se face simțită aspirația de a depăși toate dificultățile insuficientei libertăți de mișcare, de a ajunge într-o situație în care să nu mai resimtă nici o inferioritate, nici o umilire, sentiment care poate fi extrem de intens atunci când copiii se dezvoltă lent sau maladiv. Tot așa, adesea se constată că acei copii care, ca urmare a unor defecte oculare, nu pot vedea lumea decât lacunar se străduiesc să prindă mai complet și mai intens imaginea vizuală a lumii, iar copiii cu o sensibilitate auditivă deosebită adesea nu manifestă înțelegere și predilecție decât pentru anumite tonuri, care sună mai încântător, pe scurt, ei sunt firi muzicale (Beethoven).

Printre organele prin intermediul cărora copilul caută să stăpânească mediul înconjurător se numără în principal organele de simț care stabilesc cu lumea exterioară relații trainice. Ele sunt acelea care participă nemijlocit la edificarea concepției despre lume. Dintre acestea trebuie să numim mai întâi ochii, în fața cărora se deschide larg lumea din jur. Omului i se impune în special lumea perceptibilă predominant vizual, furnizându-i principalele elemente ale experienței sale. Se constituie astfel *imaginea vizuală a lumii*, a cărei importanță fără egal constă în aceea că dispune de obiecte permanente, invariabile, contrar celorlalte organe de simț care, cel mai adesea, sunt legate de surse pasagere de excitabilitate, cum sunt urechea, nasul, limba și, în mare parte, pielea. În alte cazuri organul auzului este acela care predomină și creează o capacitate psihică pentru care contează în primul rând lumea audibilă. (*Psyche cu caracter acustic*). Mai rari sunt *chinestezicif*, oameni reglați în așa fel încât sensibilitatea lor este axată pe procesele motricității. O predominare a simțului mirosului sau a celui al gustului duce la configurarea altor tipuri, din care cel dintâi în special, cu aptitudinea sa olfactivă, este nefavorabil situat în civilizația noastră. Numeroși sunt, apoi, copiii la care organele de mișcare joacă un rol important. Unii vin pe lume dăruți cu o mai mare sprinteneală, ei sunt mereu în mișcare, iar mai târziu sunt constrânși la o perpetuu acțiune; aceștia înclină îndeosebi spre performanțe care implică utilizarea

din plin a musculaturii. Chiar în somn impulsul spre acțiune nu se liniștește și adesea se poate observa cum ei se rostogolesc încoace și încolo în pat. Aparțin aceleiași categorii copiii „agitați”, al căror neastâmpăr adesea este considerat drept infirmitate. În general, nu există copii care să nu abordeze viața atât cu ochii și urechile, cât și cu organele lor de mișcare, pentru ca, din impresiile și cu posibilitățile ce li se oferă, să-și asambleze o imagine globală a lumii, iar noi nu putem descifra firea unui om decât dacă știm cu ce organ de simț stă el în fața vieții în modul cel mai spontan. Căci toate relațiile au aici importanța lor, influențând structurarea concepției despre lume și, prin aceasta, dezvoltarea ulterioară a copilului.

2. ELEMENTELE DEZVOLTĂRII CONCEPTIEI DESPRE LUME. Acele aptitudini speciale ale organului psihic care participă în prima linie la realizarea concepției despre lume au în comun faptul că alegerea, acuitatea și influența lor sunt determinate de scopul pe care omul îl întrevede. Așa se explică faptul că un individ dat nu percepe decât o anumită parte a vieții, a mediului ambiant, a unui eveniment etc. De aceea nu putem sesiza această latură a psihicului uman decât dacă ne facem o imagine despre scopul secret al omului și înțelegem că tot ceea ce face el stă sub înrăurirea acestui scop.

a) *Percepțiile*. Impresiile și excitațiile primite din afară prin intermediul organelor de simț dau creierului un semnal, din care se pot conserva unele urme. Din aceste urme se construiește *lumea reprezentărilor*, precum și *lumea amintirilor*. Dar percepția nu este nicidecum comparabilă cu fotografia realizată de un aparat fotografic, ci conține totdeauna ceva ce ține de specificul individului. Nu tot ceea ce cineva privește este și perceput cu adevărat, iar când doi oameni au privit aceeași imagine, pot să dea cele mai divergente răspunsuri, dacă li se pun întrebări în legătură cu aceasta. Copilul, de asemenea, nu percepe din lumea care îl înconjoară decât ceea ce, pe o bază oarecare, convine individualității sale de până atunci. Astfel, percepțiile copiilor la care plăcerea de a privi s-a dezvoltat în mod deosebit sunt de natură preponderent vizuală, ceea ce este cazul la majoritatea oamenilor. Alții își vor satura imaginea lor

despre lume cu percepții auditive. Așa după cum am menționat, aceste percepții nu sunt strict identice cu realitatea. Omul este capabil să dea contactelor sale cu lumea exterioară forma cerută de individualitatea sa. Așadar, ceea ce un om percepe și cum o face, în aceasta constă individualitatea sa distinctă. Percepția este mai mult decât un simplu fenomen fizic, este o funcție psihică și, luând în considerare natura acesteia, circumstanțele, modalitatea și conținutul percepției unui om, este posibil să se tragă concluzii profunde cu privire la viața sa interioară.

b) *Amintirile*. Putem stabili că organul psihic, ale cărui elemente sunt înăscute, în ceea ce privește capacitatea sa de dezvoltare depinde de cerința imperioasă de activitate și de realitățile percepute. Propulsat de tendința de a se dirija în mod corespunzător spre un scop, organul psihic este intim legat de capacitatea de mișcare a organismului uman. Omul este obligat să concentreze și să ordoneze în organul său psihic toate relațiile cu lumea exterioară, iar acesta, ca organ al adaptării, este constrâns să dezvolte și toate acele capacități necesare securității individului și care țin de propria sa existență.

Este acum clar că răspunsul personal al organului psihic la problemele vieții lasă în mod necesar urme în procesul de dezvoltare psihică și că, astfel, funcțiile memoriei și evaluării sunt obținute prin constrângerea exercitată de tendința de adaptare. Tocmai stocul de amintiri îl determină pe om să se îngrijească de viitorul său, să-l prevadă. Putem trage concluzia că toate amintirile poartă în ele o intenție finală (inconștientă), că ele nu au în noi o existență neutră, că vorbesc o limbă avertizatoare și stimulatoare. Nu există amintiri inerte. Importanța unei amintiri o putem aprecia numai dacă ne-am lămurit în privința intenției finale care îi stă la bază. Este important de știut de ce un om își amintește anumite lucruri, iar altele nu. Ne amintim de acele evenimente a căror evocare este importantă și utilă pentru menținerea unei anumite orientări psihice și le uităm pe acelea a căror uitare este, de asemenea, avantajoasă în același timp. Aceasta înseamnă că și memoria este integral pusă în serviciul adaptării corespunzătoare la scopul întrevăzut. O amintire statornică, *fie ea și eronată*, și înglobând, cum se întâmplă de obicei în

copilărie, o judecată unilaterală, poate, atunci când favorizează **scopul urmărit**, să dispară **din domeniul inconstientului** și să treacă în întregime în *atitudine*, în *sentiment* și *intuiție*.

c) *Reprezentările*. Încă și mai deslușit se manifestă individualitatea omului în reprezentările sale. Prin reprezentare înțelegem reactualizarea unei percepții, fără ca obiectul însuși să fie prezent. Este, prin urmare, o percepție reprodusă, rechemată doar pe planul gândirii, în circumstanțe care reflectă din nou capacitatea creatoare a organului psihic. Nu este vorba pur și simplu de repetarea percepției realizate anterior și deja influențate de puterea creatoare a psihicului, ci de reprezentarea pe care omul și-o face și care este din nou în întregime rezultatul specificului său, o nouă operă de artă care îi este caracteristică.

Există reprezentări care depășesc cu mult gradul lor de claritate și care se manifestă ca percepțiile, apărând atât de tranșant de parcă nu ar fi reprezentări, ci ca și cum obiectul absent, excitator, ar fi realmente de față. Vorbim atunci de *halucinații*, de reprezentări care izbunesc de parcă ar fi determinate de prezența obiectului. Condițiile sunt similare cu cele descrise mai sus. Și halucinațiile sunt rezultatul activității creatoare a organului psihic, formându-se în funcție de scopurile și intențiile pe care le urmărește persoana respectivă. Un exemplu ne va lămurii mai bine.

O tânără inteligentă se măritase împotriva voinței părinților ei. Aversiunea acestora față de decizia fetei a fost atât de mare încât a dus la ruperea completă a raporturilor dintre părinți și fiică. Tânăra a ajuns cu timpul la convingerea că părinții ei procedaseră injust față de dânsa, așa încât multiple încercări de reconciliere au eșuat, lovindu-se de orgoliul și îndărătnicia ambelor părți. Prin căsătorie tânăra, care provenea dintr-o familie de vază, a ajuns într-o situație cu totul mizeră. Examinarea superficială a situației nu ar fi putut duce la concluzia că tânăra își ratase viața și nu ar fi existat nici un motiv de neliniște cu privire la soarta ei dacă, de câțiva timp, nu s-ar fi produs fenomene cu totul stranie.

Ea era copilul preferat al tatălui. Relațiile fuseseră atât de strânse între tată și fiică, încât o asemenea ruptură trebuie să fi părut cum nu se poate mai surprinzătoare. Cu ocazia căsătoriei tatăl se

purtase din cale afară de rău cu fata, **cearta fiind lipsită** de orice **menajament**. Chiar și după ce ea a dat naștere unui copil, părinții nu **s-au** înduplecat nici să-l vadă, nici să se apropie în vreun fel de fiica lor, iar aceasta, dominată de un puternic simț al onoarei, a dezavuat cu atât mai mult atitudinea părinților cu cât mai dureroasă era impresia de a fi fost tratată nedrept, într-o chestiune în care dreptatea era de partea ei.

Este necesar să avem clar în minte faptul că starea de spirit a tinerei fetei era totalmente dominată de simțul onoarei. Tocmai această trăsătură de caracter explică de ce a fost ea atât de afectată de învrăjbirea cu părinții. Mama sa era o femeie severă, cinstită, desigur dotată cu calități deosebite, dar care își trata fiica cu duritate. În aparență cel puțin, ea înțelegea să se subordoneze soțului, fără ca prin aceasta să-și piardă demnitatea. Ba chiar accentua această supunere cu o oarecare mândrie și se făcea cu purtarea ei. Faptul că în familie s-a născut și un băiat, care, în calitatea lui de descendent masculin și de viitor moștenitor al numelui stimat, era mai prețuit decât fata, a întărit și mai mult orgoliul acesteia. Dificultățile determinate de căsătorie, necunoscute de ea până atunci, o făcuseră să se gândească cu și mai mare revoltă la nedreptatea suferită din partea părinților.

Și iată că într-o noapte, înainte de a adormi, a avut următoarea viziune: ușa s-a deschis și Maica Domnului a venit la ea, spunându-i: „Pentru că îmi ești atât de dragă, te vestesc că la mijlocul lui decembrie vei pleca dintre cei vii; nu se cade să fii nepregătită”.

Faptul nu a înspăimântat-o, dar ea și-a trezit soțul și i-a povestit totul. A doua zi a fost încunostințat medicul. Era vorba de o halucinație. Cu toate acestea, femeia stăruia în convingerea că a văzut și auzit ceea ce povestise. La o primă privire este aici ceva de neînțeles. Numai folosind cifrul nostru vom putea obține unele clarificări. Dezbinarea cu părinții dăinuie, tânăra femeie se găsește la strâmtoare, ea este orgolioasă și, după cum au stabilit cercetările; înclină să se considere superioară tuturor. Este de înțeles că o ființă omească de felul ei, predispusă să iasă din sfera dată, năzuiește spre divinitate, are dialoguri cu aceasta. Ca Maica Domnului să apară și să rămână la nivel de reprezentare, cum este cazul la cei care se

roagă, faptul nu ar fi mirat pe nimeni. Dar acest lucru n-o mulțumea, ea având nevoie de argumente mai puternice. De îndată ce înțelegem că psihicul uman este capabil de tot felul de artificii, problemă își pierde caracterul enigmatic. Omul care visează nu se găsește oare într-o situație analoagă? Singura deosebire este că femeia aceasta visează cu ochii deschiși. Trebuie, în plus, să ținem seama de faptul că în acel moment orgoliul ei era zgândărit de un sentiment de umilire. Și atunci, pe neașteptate, o altă mamă vine pur și simplu la dans, anume cea mamă despre care poporul admite că este o mamă bună a tuturor. Mamele în cauză trebuie să fie, una față de cealaltă, într-o anumită antiteză. Maica Domnului apare din cauză că propria mamă a tinerei femei nici nu se gândește să vină la ea. Apariția face aluzie la carența de afectivitate a propriei mame. Tânăra femeie este în mod vădit în căutarea modalității prin care să-și acuze cel mai bine părinții. Mijlocul lui decembrie nu este o dată calendaristică cu totul lipsită de semnificație. Este perioada în care în viața oamenilor au loc manifestări afective mai deschise, în care ei devin mai prietenoși, își fac cadouri etc, perioada în care, de asemenea, posibilitățile de reconciliere devin mult mai mari și, bineînțeles, momentul are o certă legătură cu problema vitală a tinerei femei.

Ceea ce este deocamdată straniu este faptul că amicala vizită a Maicii Domnului se însoțește cu ceva disonant, cu vestirea apropiatei morți a tinerei femei. Și nu poate fi lipsit de o anumită importanță faptul că ea i-a comunicat soțului acest lucru cu o mină de bună dispoziție. Mai mult, prevestirea iese din cercul familiei, a doua zi fiind înștiințat medicul. Era de-acum ușor să se determine o viziune a mamei tinerei femei. La câteva zile după aceea, apare pentru a doua oară Maica Domnului și-i spune aceleași cuvinte. La întrebarea referitoare la felul în care a decurs întâlnirea cu propria mamă, tânăra femeie a spus că acestea îi era greu să recunoască că nu are dreptate. Persistă vechiul laitmotiv. Avem din nou de-a face cu faptul că nu fusese atins scopul afirmării superiorității față de mamă. S-a tăcut atunci încercarea de a-și pune clar pe părinți în fața stării de fapt, scop în care a avut loc o întâlnire cu tatăl, reușită întru totul. A rezultat o scenă înduioșătoare. Tânăra femeie era totuși în continuare nemulțumită, de vreme ce ea susținea că era ceva teatral în

conduita tatălui ei. Și de ce a făcut-o el pe dânsa să aștepte atât de mult!? Stăruia, așadar, înclinația de a nu le da dreptate altora și de a se erija pe sine în învingător.

Putem afirma, în lumina celor arătate până aici, că halucinația are loc în momentul în care tensiunea psihică atinge punctul maxim, omul temându-se de ratarea scopului său. Fără îndoială că odinioară, și poate că și astăzi, în cazul unor populații înapoiate, asemenea halucinații pot exercita o înrăurire importantă. Unele halucinații, așa cum le cunoaștem din scrierile unor călători, se referă la vedenii pe care le au cei care, străbătând pustiuri, întâmpină dificultăți, suferă de foame, de sete, de oboseală, de dezorientare. Este o tensiune a trăirii celei mai mari mizerii, care se impune puterii de reprezentare a celui care suferă, făcându-l să se înalțe foarte clar de la deprimarea sufletească actuală la o stare euforică. Aceasta îi înviorază pe cei istoviți, reanimă forțele celui șovăitor, îl face pe individ mai puternic sau mai neimpresionabil, când nu are efectul unui balsam, al unui narcotic.

Ni se impune constatarea că fenomenul halucinației nu prezintă de fapt nimic nou pentru noi, pentru că am și găsit similitudini esențiale cu percepția, amintirea și reprezentarea, după cum urmează să găsim asemenea similitudini cu visele. Astfel de fenomene se pot produce cu ușurință printr-o exacerbare a reprezentării însăși și printr-o excludere a spiritului critic. Am vrea să subliniem că declanșarea lor este întotdeauna determinată de situații extraordinare. Asemenea fapte survin într-o stare de mare suferință morală și sub impresia unei amenințări cumplite, la oameni care, prin depășirea situației, tind să scape de un sentiment de slăbiciune. Cu cât tensiunea este mai mare în asemenea situație, cu atât se ține seama mai puțin de glasul criticii. Conform principiului „scapă cum poți”, este atunci posibil ca organul psihic să-și investească întreaga energie în apariția reprezentării sub forma halucinației.

Cu halucinația se înrudește *iluzia*, care se deosebește de cea dintâi prin existența unui punct de contact exterior, tăgăduit într-un mod caracteristic, ca de exemplu în *Craiul ielelor* de Goethe. Baza, adică starea de criză psihică, rămâne aceeași.

Un alt caz ne va arăta cum este în măsură forța creatoare a organului psihic, în condițiile unei stări de criză, să producă fie o halucinație, fie o iluzie.

Un bărbat de familie bună, care însă, ca urmare a unei proaste educații, era un neisprăvit, a obținut un amărât post de copist. El nu mai nutrea nici o speranță ca în viitor să ajungă la o situație demnă de stimă. Această disperare, care apăsa greu asupra conștiinței sale, era alimentată și de reproșurile venite din partea anturajului său, ceea ce nu făcea decât să amplifice puternica sa tensiune psihică. Căzu astfel pradă beției, care i-a adus uitarea și o justificare a cazului său. În scurt timp a fost internat în spital, ca alcoolic delirant. *Delirurile* sunt esențial înrudite cu halucinațiile. Se știe că, în cazurile de *delirium tremens*³, forma obișnuită a halucinației constă în a vedea șoareci sau animale negre, dar pot să apară și alte forme, în funcție, de exemplu, de profesiunea pacientului. Pacientul nostru a încăput pe mâna unor medici care erau adversari neîmpăcați ai alcoolului și care i-au impus un regim sever. El a scăpat completamente de alcoolism, a părăsit spitalul vindecăt și timp de trei ani n-a pus în gură picătură de alcool. Ulterior a revenit la spital, cu alte suferințe. Povestea că la locul lui de muncă (era acum muncitor agricol) vedea mereu apărând un ins care își bătea joc de dânsul, făcând tot felul de strâmbături. O dată, când asta l-a mâniat peste măsură, a luat o unealtă și a aruncat-o în el, ca să vadă dacă are de-a face cu un om în carne și oase. Vedenia s-a făcut nevăzută, dar după aceea s-a întors și l-a stâlcit în bătaie.

Într-un asemenea caz nu se poate vorbi de nălucire sau de halucinație, pentru că vedenia avea niște pumni cu totul reali. Explicația este ușor de dat: chiar dacă halucina, el își suprapunea halucinația pe un om real. S-a constatat că, deși vindecăt de alcoolism la ieșirea din spital, omul se apucase apoi din nou de băut. Își pierduse slujba, fusese alungat de acasă și își câștiga existența ca muncitor cu sapa, ocupație pe care atât el, cât și rudele sale, o socoteau cât se poate de umilă. Tensiunea sa psihică era aceeași ca odinioară. A-l priva de alcool, însemna un enorm avantaj, care însă echivala cu a-l lipsi de consolare. Dacă ar fi renunțat la băutură, și-ar fi putut exercita prima profesiune. Când, acasă, i se făceau reproșuri, spunând-

du-i-se că nu e bun de nimic, aluzia la alcoolismul său i se părea mai puțin dureroasă decât aceea la incapacitatea sa. După vindecare, s-a găsit din nou în fața realității, a unei situații care nu era cu nimic mai puțin grea decât precedentă. Neputându-se redresa, a recurs din nou la alcool ca pretext pentru decăderea sa. În condițiile acestei mizerii psihice reapărură halucinațiile. S-a găsit în situație de mai înainte și privea lucrurile în așa fel de parcă dintotdeauna ar fi fost un bețivan, zicându-și că și-a ratat viața din cauza excesului de băutură și că nimic nu se mai putea îndrepta. Ca bolnav, putea să scape de noua și umila lui ocupație, practică fără nici o tragere de inimă, nefiind obligat să ia el însuși o decizie în această privință. Așa se face că suspomenita vedenie a persistat multă vreme, readucându-l în cele din urmă în spital. De-acum încolo el își putea spune, drept consolare, că ar fi fost capabil să parvină la o situație mult mai bună, dacă nu l-ar fi păscut nenorocul beției. Pe această cale el își putea exalta sentimentul personalității. Întreținerea acestui sentiment, a convingerii de a fi fost apt de realizări mai mari, în cazul în care nu l-ar fi lovit acel nenoroc, era pentru el un lucru mai important decât munca însăși. În felul acesta a atins el linia de forță (*Machtlinie*) și putea susține că ceilalți nu erau mai buni decât el, dar că lui o piedică i-a stat în drum, nelăsându-se îndepărtată. În această stare de spirit, prin care căuta o motivare consolatoare, s-a structurat în ci, ca o izbăvire, imaginea bărbatului care făcea grimase.

3. FANTEZIA. O altă activitate productivă a organului psihic o constituie fantezia. Urme de această natură putem găsi în toate fenomenele de care ne-am ocupat până acum. Este ceva analog cu ceea ce se întâmplă în acele activități psihice în care anumite amintiri trec în prim-plan sau când se construiesc reprezentări. Imaginația comportă și ea, ca pe o componentă esențială, acea previziune pe care un organism aflat în mișcare o poartă cu sine. Fantezia este de altfel legată de mobilitatea organismului, nefiind ea însăși decât o formă a previziunii. Când, în cazul fantazărilor copiilor și adulților — denumite și *vise diurne* — se plăsmuiesc himere, avem de-a face cu aceleași reprezentări referitoare la viitorul care-l interesează pe

om și pe care el încearcă să-1 edifice, prefigurându-1 în propria sa manieră.

Dacă examinăm produsele fanteziei copiilor, găsim că jocul puterii (*das Spiel der Macht*), ca factor esențial, ocupă un spațiu larg și că în el se reflectă întotdeauna scopuri ambițioase. Cele mai multe fantazări încep cu cuvintele: „când voi fi mare”, și altele de felul acesta. Există și adulți care mai trăiesc ca și cum ei încă ar trebui să mai crească. Reliefaarea liniei de forță arată că viața psihică se poate dezvolta doar dacă în prealabil a fost stabilit un scop. În societatea umană scopul este acela al obținerii valorii. Nu se rămâne aproape niciodată la scopuri neutre, deoarece viața comună a oamenilor se asociază cu o neîncetată măsurare de sine, din care rezultă jindul de *superioritate* și dorința de a ieși victorios în competiție⁴. De aceea este explicabil faptul că acele forme de previziune pe care le găsim în produsele imaginative ale copiilor sunt de regulă *reprezentări de putere* (*Machtvorstellungen*).

Cât privește sfera acestor reprezentări, a imaginației, nu se poate stabili nici o regulă sau, cu alte cuvinte, și în acest domeniu trebuie să evităm căderea în greșeala generalizării. Dar dacă cele spuse mai sus se aplică la un număr mare de cazuri, sunt unele situații în care nu se poate proceda în același mod. Este ușor de înțeles că imaginația va fi mai puternic dezvoltată la acei copii care privesc viața cu ostilitate, atitudine la care se asociază de obicei un mai puternic spirit de prevedere. Astfel, copiii bolnăvicioși, pe care viața îi copleșește cu necazuri, au o fante/ie mai bogată și înclinația de a se ocupa de lucruri imaginare. În consecință, adesea survine un stadiu de dezvoltare în care imaginația este chemată în ajutor pentru evadarea din viața reală, după cum ea este utilizată și pentru condamnarea vieții reale. Celui revoltat împotriva micimii existenței ea îi dă senzația de *beție a puterii* (*Machtrausch*).

Nu numai linia de forță poate fi stabilită cu ajutorul imaginației, ci aceasta are un mare rol și în geneza sentimentului de comuniune socială. Aproape niciodată fantaziările infantile nu au în vedere punerea în valoare doar a puterii copilului, puterea aceasta intervenind, într-un fel, în favoarea altora. Acesta este, de pildă, cazul fantazărilor al căror conținut culminează în dorința de a fi

salvator, de a veni în ajutorul cuiva, **de a fi învingătorul** vreunui monstru dăunător oamenilor și altele de felul acesta. Este frecventă la copii ideea fantezistă că ei nu fac parte din familia care îi crește. Mulți copii nutresc convingerea că în realitate ei provin dintr-o altă familie, că într-o zi adevărul va ieși la iveală și că tatăl adevărat (întotdeauna persoană de vază) va veni să-i ia la el. Este îndeosebi cazul unor copii cu un puternic sentiment de inferioritate, expuși la privațiuni, la umilințe sau care nu se bucură de suficientă afecțiune din partea anturajului lor. Adesea asemenea idei de grandoare se manifestă chiar și în atitudinea exterioară a copiilor, care se comportă de parcă ar fi de-acum adulți. Găsim și forme cvasimaladive ale fanteziei, ca de pildă predilecția unui copil pentru pălării cu boruri tari sau pentru mucerile de țigară sau, dacă este vorba de o fată, strădaniile ei de a părea bărbat. Sunt multe fete care preferă o ținută sau o îmbrăcăminte băiețească⁵.

Există și unii de care ne plângem că au prea puțină fantezie. Este, desigur, o concluzie eronată. Fie că asemenea copii nu-și exteriorizează imaginația, fie că motive temeinice i-au determinat să lupte împotriva dezvoltării produselor fanteziei lor. Se poate ca în felul acesta un copil să trăiască sentimentul puterii. În strădania lor de a se adapta la realitate, acestor copii imaginația li se pare nebarbătească sau infantilă, așa încât o resping. În unele cazuri acest refuz merge destul de departe și atunci se pare că imaginația lipsește aproape cu totul la asemenea copii.

4. VISELE (GENERALITĂȚI). În afară de visele diurne, descrise mai sus, există și un alt fenomen, care apare foarte de timpuriu și care reflectă și, de asemenea, stă la baza unei intense activități psihice. Sunt visele care se produc în timpul somnului. În general, putem constata că regăsim aici la copil același mod de a visa ca și în cazul viselor diurne. Psihologi de altădată, experimentați, au demonstrat că visele omului permit dezvoltarea cu ușurință a caracterului acestuia. Visul este de fapt un fenomen care, din toate timpurile, este profund implicat în gândirea omului. Visele nocturne, ca și cele diurne, însoțesc dorința de previziune a omului, dorința sa de a-și croi un drum spre viitor și de a merge sigur pe acesta.

Deosebirea netă între visele diurne și cele nocturne este aceea că pe când cele **dintâi sunt, la nevoie, înțelese, pentru** celelalte faptul acesta nu este posibil decât extrem de rar. Obscuritatea viselor nocturne este o caracteristică distinctă a acestora și suntem lesne tentați să presupunem că tocmai acesta este semnul inutilității unor asemenea fenomene. Să menționăm, în treacăt, faptul că în aceste vise se vedește acea linie de forță a omului care vrea sa întrezărească viitorul și care aspiră să-1 domine. Observarea vieții psihice ne oferă elemente importante, asupra cărora vom reveni.

5. **TRANSPUNEREA AFECTIVĂ (EINFUHLUNG).** Prin funcția sa de previziune, necesitate esențială a organismelor mobile, pentru că ele sunt mereu puse în fața unor probleme privind viitorul, organul psihic dispune și de capacitatea datorită căreia nu numai că sesizează ceea ce există în realitate, ci, de asemenea, simte, ghicește ceea ce va exista mai târziu. Fenomenul acesta îl numim „transpunere”. Această capacitate este extrem de puternic dezvoltată la oameni. Fenomenul este atât de larg răspândit, încât îl găsim în orice compartiment al vieții psihice, sensul său fiind pretutindeni necesitatea de a prevedea; căci atunci când mă văd obligat să-mi reprezint, să gândesc cum mă voi comporta în cazul în care se va pune o problemă, se impune, de asemenea, să formulez o judecată întemeiată, care să se poată degaja din situația actuală, în curs de evoluție. Numai adunând într-un mănunchi ceea ce gândim, simțim și intuim în legătură cu o situație pe care abia urmează s-o trăim, putem dobândi un punct de vedere care să ne îngăduie să ne concentrăm forțele într-o anumită direcție, sau să o evităm în chip prevăzător. Transpunerea are loc și atunci când contactăm verbal pe cineva. Este imposibil să comunicăm cu un om, dacă nu ne transpunem în situația lui. De o configurație specială se bucură transpunerea în cazul artei teatrale. Alte manifestări ale transpunerii se referă la cazurile în care oamenii ajung să trăiască un sentiment aparte atunci când observă că pe alții îi amenință vreo primejdie. În asemenea împrejurări, transpunerea este uneori atât de puternică încât, deși personal omul nu este în pericol, el face involuntar gesturi de apărare. Este apoi cunoscută mișcarea de retragere pe care o facem cu mâna atunci când cineva a

săpat, de exemplu, un pahar. La popice adesea se poate observa cum unii jucători tind să participe la mișcarea bilei, anticipând-o prin pantdmină, ca și cum ar voi să-i influențeze cursul. Sau să ne gândim la ceea ce simțim când vedem pe cineva curățând fereastra de la un etaj înalt al unui bloc, ori la ce simțim când un orator are nenorocul să se împotmolească. La teatru nu vom putea nicidecum să evităm împărtășirea sentimentelor exprimate de actori, jucând în interiorul nostru diversele roluri din piesă. Așadar, transpunerea afectivă depinde de întreaga noastră experiență trăită.

Dacă cercetăm originea acestei funcții, a acestei posibilități de a ne transpune în simțămintele celorlalți, vom găsi explicația în sentimentul nativ de comuniune socială. Inițial acesta este un sentiment cosmic, un reflex al coeziunii întregului Cosmos, care dăinuie în noi, de care nu ne putem înstrăina și care ne face capabili să asimilăm afectiv lucrurile situate în afara corpului nostru.

Așa cum sentimentul de comuniune socială pune în evidență diferite grade, transpunerea afectivă comportă și ea o gradare, fapt observabil chiar și la copii. Există copii care se ocupă de păpuși de parcă acestea ar fi ființe vii, pe când alții poate că nu sunt interesați decât să vadă ce se află înăuntrul acestora. Când raporturile de comuniune socială sunt comutate de la semeni către lucrurile lipsite de viață, insignifiante ca valoare, dezvoltarea unui om poate să eșueze cu totul. Cazurile de torturare a animalelor, pe care le observăm adesea la copii, nu sunt de conceput decât dacă admitem absența totală a transpunerii în simțămintele altor ființe. Drept urmare, se poate ca asemenea copii să ajungă să se intereseze de lucruri fără nici o importanță pentru dezvoltarea lor în colectivitate, să nu dea nici o atenție intereselor altora și să nu se gândească decât la ei înșiși. Toate acestea sunt determinate de gradul scăzut de transpunere afectivă, în cele din urmă lipsa transpunerii afective conduce la refuzul categoric al colaborării.

6. **INFLUENȚA OMULUI ASUPRA CELORLALȚI (HIPNOZA ȘI SUGESTIA).** Dacă ne întrebăm în ce fel se poate realiza, în general, influența celorlalți oameni, stă în spiritul psihologiei individuale (*Individualpsychologie*)⁶ să răspundă că în

această privință interven fenomenele de solidaritate. întreaga noastră viață se desfășoară sub semnul posibilității primordiale a influențării reciproce. Aceasta este deosebit de accentuată în anumite cazuri, cum sunt raporturile dintre profesor și elev, părinți și copii, soț și soție. Sub influența sentimentului de comuniune socială are loc, într-o anumită măsură, venirea în întâmpinarea acțiunii exercitate de celălalt. Gradul acestei influențabilități depinde însă de măsura în care apare întemeiat dreptul celui care influențează asupra celui influențat. Este exclusă o influență de durată asupra cuiva, în cazul în care acesta este supus unui prejudiciu. Influența va fi maximă în cazul în care ne aflăm într-o stare de spirit care ne dă sentimentul că propriul nostru drept este garantat. Îndeosebi pentru educație acest punct de vedere este important. Este posibil să se propună sau chiar să se practice o altă formă de educație. O educație care ar ține seama de acest punct de vedere ar fi eficientă tocmai pentru că s-ar conecta la ceea ce este absolut fundamental, anume la sentimentul de comuniune socială. Ea nu ar da rezultate decât în cazul în care un om ar încerca să se sustragă în mod deliberat influenței societății. Iar lucrul acesta nu se face fără complicații; trebuie dusă în prealabil o luptă mai îndelungată, în cursul căreia să slăbească legăturile sale cu mediul și el să se găsească într-o opoziție totală față de sentimentul de comuniune socială. Atunci orice influență exercitată asupra sa întâmpină rezistență sau chiar devine imposibilă și avem în față priveliștea unui om care la orice tentativă de a se acționa asupra lui răspunde printr-o acțiune în sens contrar (spirit de contradicție).

Avem deci toate motivele să ne așteptăm ca unui copil, care se simt mai mult sau mai puțin oprimați de mediul lor, să manifeste o slabă capacitate și înclinație de a da ascultare educatorilor lor. Există, desigur, numeroase cazuri în care presiunea din afară este atât de puternică încât înlătură orice rezistență, în aparență orice influență fiind acceptată și urmată. Ne vom convinge însă în scurt timp că această *supunere* nu are nici o valoare practică. Ne aflăm uneori în fața spectacolului unei ființe groțeste, făcută inapă pentru viață (ascultarea oarbă), un om care pururea așteaptă să-i comanzi ce și cum să facă. Marele pericol pe care îl aduce cu sine această supunere dusă atât de departe poate fi apreciat prin faptul că acei copii care

ascultă de oricine îi ia sub puterea sa pot comite, la ordin, chiar crime. în *bandele de răufăcători* ei îndeplinesc roluri sinistre, pe când capul bandei se ține în general de-o parte. în aproape toate actele de pedepsire răsunătoare puse la cale de asemenea bande, astfel de indivizi sunt instrumentele de execuție⁷. Asemenea oameni dau dovadă de o ascultare neverosimilă prin proporțiile ei și pot simți în aceasta chiar o satisfacere a propriei ambiții.

Dacă ne limităm însă numai la cazurile normale în care are loc influența, putem stabili că indivizii cei mai dispuși să se lase influențați și să coopereze în acest sens sunt cei al căror sentiment de comuniune socială a fost cel mai puțin contrariat și că, în schimb, refractari sunt cei la care înclinația de a parveni, aspirația la superioritate au atins cote deosebit de înalte. Observația ne oferă zi de zi învățăminte. Când părinții se plâng de un copil, o fac extrem de rar pentru a-i reproșa ascultarea oarbă, pe ei neliniștindu-i neascultarea, iar examinarea unor astfel de copii ne arată că ei cad pradă impulsului de a scăpa de chingile mediului lor și că, dacă se străduiesc să frângă normele vieții lor mărunte, este pentru că un tratament eronat i-a făcut inabordabili în ceea ce privește intervențiile pedagogice. Năzuința intensă spre putere (*das intensive Streben nach Macht*) este astfel invers proporțională cu educabilitatea. în pofida acestui adevăr, educația noastră familială tinde în principal să incite ambiția copilului și să-i inculce idei de grandoare. Aceasta nu din nu știu ce nehibzuință, ci pentru că întreaga noastră cultură și civilizație, ele însele impregnate de astfel de idei de grandoare, generează asemenea impulsuri, încât în familie, ca și în societate, preocuparea primordială este aceea de a-1 face pe tânăr să pășească în viață cu o strălucire aparte, depășindu-i pe toți ceilalți, pe cât posibil în toate privințele. în capitolul în care vom trata despre infatuare vom arăta mai pe larg cât de necorespunzătoare este această metodă educațională bazată pe ambiție și cum, lovindu-se de asemenea dificultăți, dezvoltarea vieții psihice poate să eșueze.

Într-o situație similară cu a celorla care, ca urmare a înclinației lor de a se supune necondiționat, se conformează aproape fără excepție cerințelor mediului, se găsește orice mediu/n*. Acestuia trebuie doar să-i fie indusă intenția de a face câtva timp tot ceea ce

i se cere. Iată procesul care stă la baza predispoziției pentru *hipnoză*. În legătură cu aceasta sunt de făcut, în general, următoarele observații: este posibil ca un om să declare sau să creadă că poate fi hipnotizat, cu toate că lui îi lipsește starea de pregătire psihică favorabilă supunerii. După cum este posibil ca un altul să opună hipnozei o rezistență categorică și, cu toate acestea, să fie sufletește pregătit la supunere. Hipnoza se realizează exclusiv pe baza atitudinii *psihice a medi* um-ului, nu pe baza spuselor sau credințelor acestuia. Din greșită înțelegere a acestui fapt a rezultat multă confuzie, pentru că în hipnoză avem cel mai adesea de-a face cu oameni care se împotrivesc, pe când, în definitiv, ei sunt înclinați să îndeplinească cerințele hipnotizatorului. Această stare de disponibilitate (*Bereitswilligkeit*) poate avea diferite grade, așa încât rezultatele hipnozei diferă de la om la om. Dar în nici un caz disponibilitatea în fața hipnozei nu depinde de voința *hipnotizatorului*, ci de dispoziția psihică a med/um-ului.

Cât privește natura hipnozei, ea este înrudită cu starea de somn. Enigmatic este doar faptul că pentru ca acest somn să se producă este necesară o comandă din partea altcuiva. Comandă care este eficientă numai dacă se adresează unui individ pregătit s-o accepte. Decisive în privința aceasta sunt, după cum s-a menționat, esența și dezvoltarea personalității medium-ului. Numai atunci când cineva este în așa fel structurat încât să se conformeze fără spirit critic influenței altora, există posibilitatea de a provoca în el acest somn specific, care, mai mult decât somnul natural, este deconectat de capacitatea de acțiune voluntară proprie, în așa măsură încât finalmente individul poate fi pus în mișcare de centrul motor ai hipnotizatorului care dă comanda⁹. Din somnul normal rămâne doar un fel de stare crepusculară, așa încât medium-ul nu-și poate aminti din cele ce se petrec în timpul hipnozei decât ceea ce vrea hipnotizatorul. Este eliminat în primul rând spiritul critic, cea mai importantă cucerire a organului psihic în condițiile societății noastre. Un medium este, ca să spunem așa, o prelungire a mâinii hipnotizatorului, un organ care funcționează la ordinul acestuia.

Majoritatea oamenilor capabili să-i influențeze pe alții atribuie această capacitate și, în general, orice posibilitate de acest fel, unui

fluid misterios, unei puteri extraordinare, care le-ar fi proprii. Aceasta duce la nemaipomenite scandaluri, la abuzuri, îndeosebi la revoltătoare excese din partea celor care practică telepatia și hipnotismul. La drept vorbind, se poate afirma că ei înjosec în așa măsură demnitatea umană încât nu ocolesc nici o posibilitate de a lucra clandestin. Nu trebuie să se înțeleagă de aici că fenomenele pe care le prezintă au la bază șarlatania. Nicidecum. Dar creatura umană este atât de înclinată la îngenunchere încât poate deveni victima unui individ care are tupeul să se prezinte drept *unul care supralicitează*, dat fiind că oamenii în majoritatea lor sunt dispuși să se supună, fără să verifice cum stau lucrurile, plecându-se în fața autorității, lăsându-se intimidati și captați, subordonați fără crâcnire, ceea ce, firește, niciodată nu a putut să pună ordine în viața colectivă a oamenilor, ci a condus întotdeauna la un supliment de revoltă din partea celor supuși. Nimeni până astăzi nu a practicat telepatia sau hipnotismul cu bune rezultate pe termen mai lung. Foarte adesea s-a întâmplat ca hipnotizatorul să dea peste un om, un așa-numit *medium*, care pur și simplu l-a „interiorizat”¹⁰. Acest lucru s-a petrecut și cu oameni de știință importanți, care au voit să-și exercite forța asupra unor indivizi sugestionabili. De multe ori survin eșecuri când *medium-ul* se dovedește a fi, ca să spunem așa, un înșelat înșelător, pe de o parte amăgit, pe de alta îngenuncheat de sine însuși. Dar puterea care ni se pare a intra în acțiune aici nu este niciodată aceea a hipnotizatorului, ci totdeauna avem de-a face cu înclinația medium-ului de a se supune; nu este vorba de nici o putere magică, ci de extraordinara pricepere a hipnotizatorului de a pune în scenă farsa. Dacă, în jchimb, cineva este obișnuit să ducă o viață întru totul după chibzuință sa și nu-și însușește fără discernământ concluziile altora, atunci în mod firesc un astfel de om nu va putea fi hipnotizat și nici nu va prezenta straniile fenomene ale telepatiei. Deci toate aceste fenomene nu sunt decât fenomene ale ascultării oarbe.

În acest context este de menționat și *sugestia*. Putem înțelege esența acesteia numai dacă o inserăm, în cel mai larg sens, în sfera impresiilor (*Eindrücke*). Este de la sine înțeles că omul nu numai că primește la un moment dat impresii, ci că și stă în permanență sub influența lor. Receptarea de impresii nu este cu totul insignifiantă,

acestea continuând să acționeze asupra noastră. Iar când acestea sunt demersuri din partea unui alt om, încercări de a ne convinge, de a ne îndupleca, în acest caz putem vorbi de sugestii. Are loc modificarea sau consolidarea unei concepții active, care se manifestă deslușit la posesorul ei. Problema dificilă constă propriu-zis în faptul că oamenii reacționează diferit la impresii din afară. Pe de altă parte, influența depinde de gradul de independență al persoanei respective. Sunt de luat în considerare îndeosebi două tipuri. Unii supraestimează cu ușurință opinia celorlalți, așadar nu țin prea mult la îndreptățirea propriilor lor concepții, lăsatul că ele sunt corecte sau false. Ei exagerează importanța altor persoane, așa încât se adaptează lesne la opinia acestora. Ei sunt cu totul apți pentru sugestionarea în stare de veghe sau pentru hipnoză. Celălalt tip va considera drept o ofensă tot ceea ce vine din afară, socotind că doar propria sa opinie este justă și respingând orice contribuție a celorlalți, fără a-i păsa de justiția sau in justiția ideilor lor. Ambele tipuri degajă un sentiment de slăbiciune, cel de-al doilea neîmpăcându-se cu ideea că ar avea ceva de primit de la ceilalți. Foarte adesea întâlnim oameni care intră lesne în conflict, nutriend în sinea lor părerea că ar fi prea accesibili la sugestionarea de către alții. Ei își întăresc însă această părere numai pentru a nu deveni receptivi, așa încât este greu să obții vreo schimbare de optică de la ei.

NOTE

¹ Titlul capitolului în original: *Eindrücke der Aussenwelt*. (Nota trad.)

² „c/ie Motoriker”, în textul original. (Nota trad.)

³ „Säul'erdelirium”, în textul original. (Nota trad.)

⁴ Aceeași capacitate incoercibilă de fantazare 1-a dus pe om la născocirea zeilor, a lui Dumnezeu, ca supremă expresie a jindului omului de a se situa pe un plan al superiorității absolute, undeva unde să se bucure de o protecție infinită, unde nici un rău — și în primul rând moartea — să nu-l mai poată atinge, unde să se poată, în sfârșit, împărtăși euforic din perfecțiune. „*Zum Colt zu streben, in ihm zu sein, seinem Ruf zu folgen*”, adică „a se strădui întru Domnul, a se identifica cu el, a-i urma chemarea”

(Ernst Jahn, Alfred Adler, *Religion und Individualpsychologie*, Verlag dr. Rolf. Passer, Wien, Leipzig, 1933, p. 58) reflectă semnificativ această aspirație spre perfecțiune și superioritate, din care s-au născut fantasmele tuturor religiilor. (Nota trad.)

⁵ Este așa-numitul „protest viril” sau „aspirația la virilitate”, la „superioritate virilă” a femeilor, în al căror inconștient — arată Adler — mocnește aversiunea față de rolul feminin pentru care au fost biologic destinate. „Protestul viril” a atins un punct culminant la George Sand, de exemplu, care — după cum relevă Adler — pretindea că nu există decât un singur sex. Aceeași aspirație spre o „virilitate cât mai complet posibilă” o trăiesc, pe un accentuat fond nevrotic, bărbați care se cred „devirilizați”, „demasculizați”, lăsându-se de regulă dominați de o „agresivitate virilă”, de natură psihopatologică (a se vedea Alfred Adler, *Ober den Ncrvdsen Charakter*, capitolul 4 din partea de „Aplicații practice”). (Nota trad.)

⁶ Denumirea completă a disciplinei fundamentate de Alfred Adler este aceea de „*vergleichende Individualpsychologie*”, adică *psihologic individuală comparată*, denumire care apare în subtitlul uneia din lucrările sale capitale, *Cu privire la caracterul nevroticilor* (Wiesbaden, 1912): „Grundzüge einer vergleichenden Individualpsychologie und Psychotherapie” (Principii de psihologie individuală comparată și de psihoterapie). Atrăgând atenția asupra acestui fapt, adesea scăpat din vedere, Alfred Farau și Herbert Schaffer precizează că termenul de *psihologie individuală comparată* „definește o psihologie care studiază individul în totalitatea sa, comparând manifestările sale psihice cu datele normelor sociale” (op. cit., p. 93). (Nota trad.)

⁷ Folosind cu un diabolic sânge rece astfel de „instrumente de execuție” a pus Alfonso (Al) Capone la cale și a și comis nu mai puțin de 227 de asasinat, pentru care nu s-au putut găsi capete de acuzare împotriva lui (I. Aszody, *Interpolul în acțiune*, Editura Politică, București, 1968, pp. 124-125). (Nota trad.)

⁸ Persoană extrem de sugestivă, lesne de hipnotizat sau care răspunde cu ușurință inducției parapsihologice. (Nota trad.)

⁹ Punerea în mișcare a hipnotizatului direct de către centrul motorilor ai hipnotizatorului este exclusă, din moment ce efectul hipnotic se obține prin comenzi verbale, care au acces la cel hipnotizat prin acele „puncte vigile”

de pe cortex, rămase ca atare pe fondul inhibiției generalizate reprezentate de somn. Drumul până la centrul motor este apoi mai lung sau mai scurt, în funcție de conținutul „instrucției” date de hipnotizator. (Nota trad.)

¹⁰ Proces care, în esență sa, este de același ordin cu structurarea *Supraului*, așa cum o analizează Freud. (Nota trad.)

Capitolul V

SENTIMENTUL DE INFERIORITATE SI TENDINȚA DE A SE IMPUNE

1. SITUAȚIA DIN PRIMA COPILĂRIE. După cum știm, copiii pe care natura i-a tratat cu vitregie sunt înclinați să adopte o altă atitudine față de viață și oameni decât cei care au cunoscut de timpuriu bucuriile existenței. Se poate statua, în principiu, că toți copiii cu organe deficiente (*mit mindcrwertigen Organen*) se angajează pe negândite într-o luptă cu viața, ceea ce îi duce la o sugrumare a sentimentului de comuniune socială, așa încât acești oameni adoptă lesne un model egoist al grijii exclusive de sine și față de împresia pe care o produc asupra anturajului, nepreocupându-i interesele altora. Ca și deficiențele fizice, influențele exterioare exercitate asupra copilului sunt resimțite ca o povară mai mult sau mai puțin apăsătoare, putând determina o atitudine ostilă față de mediu. Cotitura decisivă are loc foarte de timpuriu. Încă din al doilea an de viață putem constata că acești copii sunt prea puțin înclinați să se simtă la fel de înzestrați ca alții, de aceeași condiție și având drepturi egale cu ei, deci îndreptățiți de a le căuta prietenia și a face cauză comună cu dânsii, ci, dimpotrivă, dominați de un sentiment al *insuficienței* (*Verkur/theit*), exteriorizează mai puternic decât ceilalți copii un sentiment al așteptării, un drept de a emite pretenții. Dacă ne gândim că, de fapt, fiecare copil se situează pe o poziție de inferioritate în fața vieții și că nu ar putea exista fără a avea într-o măsură apreciabilă sentimentul comuniunii cu cei apropiați, dacă luăm în considerare fizicul plâpând și neajutorarea copilului, acea stare de

dependență care-i dă impresia că numai cu greu va fi capabil să viețuiască, atunci trebuie să admitem că la începutul oricărei vieți psihice se află un mai mult sau mai puțin profund sentiment de inferioritate (*Minderwertigkeitsgefühl*). Aceasta este forța propulsivă, punctul de la care pornesc și se dezvoltă toate strădanile copilului de a-și fixa un scop, de la a cărui realizare el așteaptă liniștea și securitatea existenței sale viitoare.

În această atitudine specifică copilului, strâns legată de capacitățile sale organice și care este influențată de acestea, rezidă baza *educabilității* sale. Oricât de general ar fi sentimentul de inferioritate la fiecare copil, educabilitatea va fi pusă la încercare în special de doi factori. Unul este tocmai acest puternic intens și stăruitor sentiment de inferioritate, pe când celălalt este un scop, care nu pur și simplu garantează calmarea, securitatea, egalitatea, ci generează o *aspirație la putere* (*Streben nach Macht*), care în mod categoric este destinată să ducă la dobândirea superiorității într-un anumit mediu social. Copiii sunt întotdeauna angajați pe acest drum. Ceea ce complică educabilitatea lor este faptul că ei se simt desconsiderați în toate împrejurările, se cred dezavantajați de natură și adesea, pe drept sau pe nedrept, umiliți de către cei mari. Abia atunci când analizăm mai exact toate aceste date putem aprecia inevitabilitatea unei dezvoltări sinuoase, însoțită de tot felul de eșecuri.

La drept vorbind, orice copil este expus acestui pericol, deoarece toți copiii se află în situații de felul acesta. Integrat în societatea adulților, prin însuși acest fapt fiecare copil este îndemnat să se considere mic și slab, neisprăvit, inferior. Aflat în această stare de spirit, îi va fi cu neputință să se creadă capabil de a se achita de sarcini ușor și impecabil, așa cum i se pretinde. De obicei încă de aici intervin în educație greșeli. Cerându-i-se copilului prea mult, se determină încolțirea în sufletul acestuia a unui acut sentiment al nulității sale. Ba chiar sunt cazuri în care unor copii li se atrage în permanență atenția asupra insignifianței, imaturi tații și capacității lor modeste. Alții, în schimb, sunt tratați ca jucării, ca obiecte de amuzament, sau sunt priviți ca bunuri ce trebuie păstrate într-un chip cu totul deosebit, când nu sunt considerați un balast supărător. Adesea toate aceste tendințe se întâlnesc laolaltă, iar copilului, în consecință, i se

va atrage atenția fie în sensul că el constituie o bucurie pentru adulți, fie, dimpotrivă, motiv de decepție. Profundul sentiment de inferioritate, cultivat în acest mod la copii, poate cunoaște o exacerbare, date fiind anumite particularități ale vieții noastre. Printre acestea se numără obiceiul de a nu-i lua pe copii în serios, de a le vâri în cap ideea că sunt un nimeni, că nu au nici un drept, că niciodată nu trebuie s-o ia înaintea adulților, că trebuie să stea la locul lor, și așa mai departe. Chiar când este ceva adevăr în acestea, lucrurile le sunt prezentate copiilor într-o manieră atât de grosolană, încât nu este de mirare că le stârnește iritarea. În afară de aceasta, o mulțime de copii trăiesc cu teama permanentă ca nu cumva ceea ce fac ei să devină *motiv de batjocură* pentru toată lumea. Prostul obicei de a-i ridiculiza pe copii este extrem de dăunător pentru dezvoltarea lor. Teamă de ridicol a unor asemenea oameni poate fi identificată până târziu în viața lor, adesea ei neputând să scape de ea nici la bătrânețe. Foarte prejudiciabilă este, apoi, înclinația unora de a nu-i lua pe copii în serios, de a le spune neadevăruri, ceea ce ușor îi poate face să se îndoiască de seriozitatea colectivității în care trăiesc și chiar de seriozitatea vieții. S-au văzut cazuri de copii care, în prima zi de școală, s-au așezat zâmbind în bancă, declarând ocazional că pentru dânsii toată chestiunea cu școala este o glumă a părinților, pe care nici vorbă să o ia în serios.

2. COMPENSAREA SENTIMENTULUI DE INFERIORITATE; ASPIRAȚIA DE A SE PUNE ÎN VALOARE ȘI DE A DOBÂNDI SUPERIORITATEA. Sentimentul de inferioritate, de insecuritate și de insuficiență este acela care constrânge la fixarea unui țel în viață și la realizarea acestuia. Încă din primele zile de viață se face observată pornirea copilului de a se situa în prim-plan, de a atrage în mod coercitiv asupra sa atenția părinților. Sunt cele dintâi semne ale năzuinței născânde a omului de a se pune în valoare, care se dezvoltă sub influența sentimentului de inferioritate și care îl obligă pe copil să-și fixeze un scop, cu care el pornește să-și manifeste superioritatea asupra mediului său.

Fixarea scopului cu privire la dobândirea superiorității va fi făcută prin intermediul mărețului sentiment de comuniune socială.

Nu putem risca nici o apreciere privind copilul sau adultul, dacă nu facem o comparație între sentimentul de comuniune socială existent în ei și ponderea năzuinței spre putere și spre superioritate asupra celorlalți. Scopul va fi în așa fel stabilit încât atingerea sa să-i ofere posibilitatea de a-și simți superioritatea sau de a-și înălța în așa măsură propria personalitate încât viața să-i apară demnă de trăit. Scopul este, de asemenea, acela care conferă valoare senzațiilor, care dirijează și influențează percepțiile, configurează reprezentările, dă sens forței creatoare cu care formăm reprezentările, evocăm amintirile sau le înăbușim. Iar dacă ținem seama de faptul că senzațiile nu sunt nicidecum mărimi absolute, suferind și ele influența urmării scopului care domină viața psihică, și dacă, apoi, nu pierdem din vedere că percepțiile noastre sunt totdeauna selective, rezultat al unei anumite intenții secrete, că nici reprezentările nu au o valoare absolută, ci sunt influențate de scop și că, pe deasupra, noi căutăm în permanență să ne orientăm în așa fel trăirile încât să nu ne îndepărtăm de scop, atunci este limpede că și aici toate sunt relative, neavând decât aparența unor valori trainice și sigure. Într-un sens *fictiv*, pe planul imaginației creatoare, ne agățăm de un punct stabil, care în realitate nu există. Această ipoteză, condiționată de fapt de o deficiență a vieții psihice umane, este similară multor încercări ale științei și practicii, ceva de felul divizării globului pământesc în meridiane inexistente, dar având o marcă importantă ca ipoteze. În toate cazurile de ficțiune avem de-a face cu un fenomen caracteristic: admitem un punct fix, cu toate că la o cercetare mai atentă ni se impune convingerea că acesta nu există. Procedăm însă în acest fel numai spre a obține o *orientare* în haosul vieții, pentru a putea ține o contabilitate. Totul, începând cu senzațiile, este transferat de noi într-un domeniu al calculabilului, în care putem să acționăm. Acesta este avantajul pe care ni-l oferă — așa după cum reiese din examinarea vieții psihice a omului — admiterea unui scop ferm.

Din acest corp de idei proprii psihologiei individuale se degajă o *metodă euristică*, cercetarea și înțelegerea în primul rând a vieții psihice a omului prin prisma unor potente ereditare care, sub influența fixării unui scop, vor evolua spre structura lor de mai târziu. Experiența și observațiile noastre ne întăresc însă convingerea că

această metodă euristică constituie mai mult decât un instrument de investigație, că **principiile** sale acoperă în mare măsură **procese active** ale dezvoltării psihice, parte din ele trăite la nivelul conștiinței, **altă** parte erupând din inconștient. Așadar, străduința centrată pe scop a vieții psihice¹ nu reprezintă pur și simplu forma concepției noastre, ci și un fapt fundamental.

Cât privește problema felului în care *aspirația către putere*, acest rău fără egal al societății omenesci², poate fi remediată și convertită în modul cel mai profitabil, dificultatea constă în faptul că în perioada în care această aspirație apare este greu să te înțelegi cu copilul. Abia mai târziu devine posibilă o clarificare și o intervenție într-o dezvoltare greșită, pentru a o ameliora. Viețuirea împreună cu copilul oferă totuși o asemenea posibilitate, dacă stăruim în direcția dezvoltării sentimentului de comuniune socială existent la fiecare copil, în așa fel încât aspirația către putere să nu poată deveni preponderentă. O altă dificultate este aceea că mulți copii nu vorbesc deschis despre aspirația lor către putere, ci o tănuiesc și încearcă s-o pună în practică pe ascuns, sub masca bunăvoinței și a manifestărilor afectuoase. Ei evită pudic să fie prinși asupra faptului. Nestăpânita aspirație către putere, care caută să se intensifice, produce degenerări în dezvoltarea vieții psihice a copilului și, ajunsă la paroxism, poate face ca curajul să devină impertinență, docilitatea poltronerie, iar afecțiunea viclenie, destinate să-i determine pe ceilalți să cedeze, să se obțină de la ei ascultare și supunere, toate aceste trăsături de caracter putând astfel să-și adauge la natura lor evidentă un mijloc de abilă goană după superioritate.

Educația dirijată are loc din imboldul, conștient sau inconștient, de a-1 ajuta pe copil să iasă din insecuritatea sa, de a-1 înzestra cu deprinderi și priceperi, cu cunoștințe, cu o înțelegere și afectivitate corespunzătoare față de ceilalți. Toate aceste măsuri, de oriunde ar veni, sunt în primul rând încercări de a-i croi copilului, pe măsură ce el crește, noi căi de a se elibera de sentimentul său de insecuritate și de inferioritate. Ceea ce se petrece acum în copii urmează drumul trasat de trăsăturile sale de caracter, este reflexul psihicului său.

Gradul de eficiență al sentimentului de insecuritate și de inferioritate depinde, în principal, de *concepția (Auffassung)* copilului.

Fără îndoială că gradul obiectiv de inferioritate este important și că va fi sesizat de copil. Dar nu trebuie să ne așteptăm ca estimările făcute de copil în această privință să fie exacte, cu atât mai puțin cu cât nici adulții nu izbutesc să facă asemenea estimări. Rezultă, astfel, dificultăți enorme. Un copil poate să crească în condiții atât de complexe încât erorile cu privire la gradul său de inferioritate și insecuritate să fie aproape de la sine înțelese. Un alt copil va putea să-și aprecieze mai bine situația. În linii mari însă este de luat în considerare sentimentul copilului, care zilnic fluctuează până când, în sfârșit, se consolidează într-un fel oarecare și se exteriorizează ca *estimare de sine* (*Selbstschätzung*). Va avea loc apoi echilibrarea, *compensarea* pe care copilul o caută pentru sentimentul său de inferioritate și, în mod corespunzător, va progresa fixarea scopului.

Mecanismul psihic al tendinței de compensare, potrivit căruia organul psihic îi răspunde sentimentului de inferioritate prin efortul de a neutraliza acest sentiment chinuitor, are o analogie în viața organică. Este fapt dovedit că organele vitale importante, atunci când intervine vreo debilitare, în măsura în care ele sunt viabile încep să riposteze printr-o extraordinară amplificare a capacității lor funcționale. Astfel, dacă circulația sanguină întâmpină dificultăți, inima lucrează cu puteri sporite, mobilizează potențialul întregului organism și prin aceasta își va mări volumul, depășindu-l pe acela al unei inimi care lucrează normal. La fel, sub presiunea fizicului firav, a becnisniciei, a sentimentului de inferioritate, organul psihic caută ca, prin mari eforturi, să devină stăpânul acestui sentiment și să-l înlăture.

Dacă sentimentul de inferioritate este deosebit de apăsător, apare pericolul ca, din cauza fricii de a rămâne handicapat pe toată viața, copilul să nu mai fie mulțumit cu o simplă compensare, ci să meargă mai departe (*supracompensare*). Aspirația la putere și la superioritate se va exacerba și va atinge patologicul. Asemenea copii nu vor fi satisfăcuți de condițiile obișnuite ale vieții lor. În conformitate cu scopul lor ambițios, ei se vor avânta în acțiuni mărețe, uluitoare. Cu o insolită impaciță, împinși de puternice impulsuri, care depășesc cu mult măsura obișnuitului, fără a se sinchisi de cei apropiați, ei caută să-și asigure propria poziție. În acest fel ei devin

bizari, provoacă perturbații în existența altora și, firește, îi constrâng să se aplece. Ei sunt contra tuturor și toți sunt contra lor. Nu toți o sfârșesc în mod necesar cât se poate de rău. Este posibil ca un asemenea copil să meargă timp îndelungat pe căi care să pară normale, iar trăsătura sa de caracter care se dezvoltă cu prioritate — ambiția — să se manifeste în așa fel încât să nu-l ducă la un conflict deschis cu ceilalți. Dar vom constata mereu că procedeele sale nu bucură de fapt pe nimeni, că ele nu produc nici un efect cu adevărat util, pentru că drumul urmat este inadmisibil pentru societatea noastră. Dată fiind ambiția sa, pe care în cursul copilăriei nu o strunește și n-o fructifică așa cum se cuvine, ci de obicei o exagerează, el va deveni întotdeauna incomod pentru ceilalți oameni. Mai târziu, de regulă, se asociază și alte aspecte care, în accepțiunea organismului social pe care trebuie să-l reprezinte umanitatea, înseamnă deja ostilitate. Intră în sfera acesteia, înainte de toate, infatuarea, aroganța și năzuința de a-i învinge pe toți cu orice preț, nu neapărat în sensul de a urca el însuși pe trepte mai înalte, satisfacția putând fi obținută pur și simplu prin doborârea altora. Ceea ce este important este distanța, marea deosebire dintre el și ei. O asemenea atitudine în fața vieții nu este incomodantă doar pentru entourage, ci este supărătoare și pentru purtătorul ei, saturându-l într-atât de laturile întunecate ale vieții încât în el nu mai germinează nici o bucurie autentică.

Prin eforturi cu totul neobișnuite, al căror scop este depășirea tuturor celorlalți, acești copii vin în contradicție cu scopurile comune care îi pun în mișcare pe oameni. Comparând tipul omului setos de putere cu idealul omului social și dacă dispunem și de o oarecare experiență în materie de apreciere, putem stabili în ce măsură un individ s-a înstrăinat de sentimentul de comuniune socială.

Privirii cunoscătorului de oameni îi este astfel, desigur, îngăduit să examineze, cu cea mai mare precauție, lacunele corporale și psihice, care îl fac să înțeleagă că în cazul respectiv a avut loc o dezvoltare dificilă a vieții psihice. Dacă nu pierdem din vedere aceste aspecte, în măsura în care propriul nostru sentiment de comuniune socială este suficient de dezvoltat, vom fi conștienți de faptul că nu aducem nici un prejudiciu, ci, dimpotrivă, că putem fi utili. Aceasta mai întâi în sensul că nu facem răspunzători de ființa lor pe

purătorii unor desfigurări sau ai unor trăsături de caracter antipatice, ci le apărăm până la capăt dreptul de a fi indignați, cu alte cuvinte, suntem conștienți de vina comună că în această privință nu am arătat destulă prevedere și, astfel, ne-am făcut complici la mizeria socială. Pornind de la acest punct de vedere, vom putea fi capabili de atenuări, nemaitrându-i pe asemenea oameni ca pe niște căzături, ca pe niște produse de degenerare a umanității. În această viziune va trebui, înainte de toate, să creăm acel climat care să facă posibilă dezvoltarea lor liberă, înlesnindu-le integrarea pe picior de egalitate în mediul social. Dacă ne gândim cât de neplăcut ne impresionează adesea priveliștea unui om al cărui complex de inferioritate este deacum vădit, vom putea mai întâi cumpăni ce demersuri educative avem de întreprins în ceea ce ne privește, spre a ajunge noi înșine în armonie cu sentimentul absolut de comuniune socială, înțelegând totodată cât de datoare a rămas societatea față de acești oameni. Este de la sine înțeles că tocmai cei veniți pe lume cu organe deficitare și care imediat ajung să simtă o apăsare a vieții de care alții sunt scutiți își formează cu ușurință o concepție despre lume pesimistă. În aceeași situație sunt copiii la care deficiența unui organ nu este de fapt chiar atât de izbitoare, dar care, de asemenea, pe drept sau pe nedrept, poartă în ei un sentiment de inferioritate. În anumite situații, cum ar fi perioadele de educație severă, acest sentiment se poate accentua în așa măsură încât să aibă efecte incalculabile. Ei nu mai pot să scape de spinul cu care au avut de-a face în prima copilărie, atitudinea de răceală de care s-au lovit determinând irosirea încercărilor de a se mai apropia de oameni, ceea ce face ca în final să se creadă în fața unei lumi neprietenoase, de care este cu neputință să te atașezi.

Exemplu: un pacient lăsa impresia frapantă că este mereu apăsător de o povară și nu conținea să sublinieze că este pătruns de conștiința datoriei și de importanța ocupațiilor sale. Cu soția se afla în relații cât se poate de rele. Amândoi operau cu înverșunare într-o direcție care, în final, trebuia să ducă la superioritatea unuia asupra altuia. De aici certuri, bătăi, în cursul cărora acuzațiile reciproce au devenit tot mai grave și insuportabile, până când legătura s-a rupt și conviețuirea a încetat. Desigur, omul acesta mai păstra ceva din

sentimentul său de comuniune socială, însă ceea ce putea el să ofere soției, prietenilor și celorlalți din preajma sa era înăbușit de pornirea sa de a-și impune superioritatea.

Legat de biografia sa, el povestea următoarele: până la vârsta de 17 ani nu se dezvoltase corporal, nu crescuse cât trebuia, avea o voce de băiețel, de barbă nici vorbă, cât despre talie, era ca a unui puștiulică. Are în prezent 36 de ani. Nimic la el nu șochează, înfățișarea lui de bărbat fiind fără cusur. Natura 1-a înzestrat cu tot ceea ce îi lipsise până la 17 ani. Dar el suferise timp de opt ani această stagnare a dezvoltării și nu putea pe atunci să știe că lucrurile se vor rezolva de la sine, obsedându-l ideea că va rămâne un întârziat pe planul dezvoltării fizice și că toată viața va fi „copil”. Încă de atunci se manifestau în el predispozițiile care mai târziu aveau să devină evidente. De îndată ce avea ocazia, el încerca într-una să demonstreze că nu este copilul ce pare a fi. Dându-și mereu importanță, devenea important, toate acțiunile și mijloacele de expresie fiind puse în slujba strădaniei sale de a se impune. Astfel, cu timpul, au prins contur însușirile pe care i le vedem astăzi. Chiar și pe soția sa încerca neconștient s-o convingă că de fapt el este mai valoros decât îl crede ea și că i se cuvine mai multă considerație decât i se acordă, pe când ea, făcută din același aluat, îi riposta că de fapt este mai neînsemnat decât s-ar putea bănuși. În felul acesta relațiile dintre ei nu puteau fi deloc amicale și căsătoria se rupse cu totul, deznodământ prevestit încă de semnele de disensiune din perioada logodnei. Acest om, care și așa avea conștiința de sine zdrobită, fiind acum puternic zdruncinat de eșecul său, se prezentă la medic. El a trebuit să înceapă să practice împreună cu acesta cunoașterea omului (*Menschenkenntnis*), ca să înțeleagă ce greșeli a făcut în viață. Eroarea preinsei sale inferiorități îi marca întreaga existență.

3. LINIA DIRECTOARE ȘI CONCEPȚIA DESPRE LUME. Când efectuăm asemenea investigații, simțim că se structurează o corelație, ca și cum s-ar trasa o linie, începând cu o impresie din copilărie și până la starea de lucruri existentă. În felul acesta se reușește ca în multe cazuri să fie trasă linia spirituală pe care a evoluat până la un moment dat un om. Este linia de mișcare

(*Bewegungslinie*) pe care se desfășoară ca pe un șablon viața omului, încă din copilărie. Poate că mulți vor avea impresia că au de-a face cu o încercare de bagatelizare a destinului omenesc, cu o înclinație de a nega *liberul arbitru*, fătura propriului destin. Faptele sunt însă fapte. Ceea ce funcționează efectiv este întotdeauna linia de mișcare a omului, a cărei configurare suferă desigur anumite modificări, dar ale cărei conținut esențial, energie și sens rămân neschimbate din copilărie, nu fără legătură cu mediul ambiant al copilului, care mai târziu se va detașa de mediul mai vast reprezentat de societatea omenescă. Totdeauna se impune să căutăm să urmărim biografia unui om până în cea mai fragedă copilărie, deoarece chiar și impresiile din leagăn îi imprimă copilului o anumită orientare și îl determină să răspundă într-un mod bine definit la întrebările puse de viață. Acest răspuns va utiliza tot ceea ce aduce cu sine copilul ca posibilitate de desfășurare a existenței, iar presiunile la care a fost supus la vârsta când era sugar vor exercita o primă influență asupra felului său de a privi viața, asupra concepției despre lume pe care și-o formează.

Așadar, nu este surprinzător faptul că, față de ce erau în scutece, oamenii nu se schimbă prea mult în ceea ce privește atitudinea lor față de viață, chiar dacă exteriorizările acestea diferă foarte mult de cele din prima perioadă de viață. De aceea este important ca încă din leagăn copilul să fie pus în asemenea condiții, care să nu-i faciliteze dobândirea unei concepții eronate despre viață. Decisive sunt, în această privință, îndeosebi starea organică a copilului, situația sa socială și personalitatea educatorului³. Dacă, la început, reacțiile au loc în mod automat, reflex, în curând ele se vor modifica în așa fel încât copilul să tindă spre un scop; tristețea sau fericirea sa nu vor mai depinde exclusiv de factorii externi ai necesității, ci mai târziu va fi capabil să se sustragă prin propriile sale puteri presiunii acestor factori. În strădania lor de a se pune în valoare, asemenea copii se smulg de sub tutela educatorului și îi devin adversari. Fenomenul se produce în perioada așa-numitei *descoperiri a Eului* (*Ichfindung*), când copilul începe să vorbească despre sine sau să întrebuițeze pronumele *eu*. Este momentul în care el este deja conștient de faptul că se află într-un raport solid cu mediul său ambiant, raport care nu

este neutru, obligându-l pe copil să ia poziție, să se comporte așa cum o cere bunăstarea sa, văzută prin prisma concepției sale despre lume.

Dacă menținem cele spuse cu privire la finalitatea vieții psihice a omului, rezultă cu claritate că liniei de mișcare trebuie să-i fie inerentă, ca semnalment, o unitate indestructibilă. Acest lucru ne permite, de asemenea, să înțelegem un om în calitatea lui de personalitate omogenă, ceea ce este extrem de important când avem de-a face cu un om ale cărui gesturi expresionale par a se contrazice unele pe altele. Există copii al căror comportament la școală este cu totul opus celui din familie și, de altfel, și în viață întâlnim oameni ale căror trăsături de caracter sunt atât de frapant contradictorii, încât ne înșelăm asupra adevăratei ființe a acestora. Se poate, de asemenea, să vedem că mimica a doi oameni este absolut identică, pentru ca la o cercetare mai aprofundată a liniei de mișcare care îi animă să descoperim că unul este exact contrariul celuilalt. Când doi indivizi se comportă la fel, în realitate esența acestui comportament poate fi cu totul diferită; după cum posibil este ca doi indivizi să exteriorizeze în chip divergent un conținut psihic identic⁴.

Având în vedere *ambiguitatea* fenomenelor vieții psihice, se impune să le luăm în considerare nu unul câte unul, în mod izolat, ci exact invers, în conexiunea lor și ca fiind în ansamblu dirijate spre un scop comun. Importantă este semnificația căpătată de un asemenea fenomen în întregul complex unitar al vieții unui om. Tocmai înțelegerea clară a faptului că totul trebuie raportat la o direcție unică netezește calea spre descifrarea vieții psihice a unui om.

Înțelegând că gândurile și acțiunile oamenilor sunt subordonate unei finalități, unui *final* condiționat și direcționat, vom înțelege totodată ce uriașă sursă de erori poate fi pentru om faptul că el raportează fără ocol orice triumf și orice câștig personal la individualitatea sa, utilizându-le pentru consolidarea șabloanelor sale, a liniei sale directoare (*Licitlinie*). Faptul este posibil numai pentru că el lasă totul în afara examenului critic, în obscuritatea conștientului sau inconștientului. Numai știința va aduce aici lumină și ne va da posibilitatea să cuprindem întregul proces, să-l înțelegem și, în fine, să producem și schimbări.

încheiem discuțiile noastre asupra acestei chestiuni cu un exemplu, cu ajutorul căruia vrem să încercăm să analizăm și să explicăm fiecare fenomen particular, utilizând cunoștințele de psihologie individuală dobândite până aici.

O tânără pacientă acuză o insurmontabilă stare de nemulțumire, al cărei motiv ar fi, crede ea, faptul că zilnic este copleșită de o mulțime de treburi de tot felul. Se pot observa la ea agitație și o privire speriată și se plânge că o cuprinde neliniștea ori de câte ori are de făcut un drum sau este obligată să se apuce să facă orice altceva. Aflăm de la cei care-i sunt apropiați că ia totul în serios și că pare a se prăbuși sub povara treburilor ei. Impresia generală pe care ne-o lasă este aceea a unei persoane asaltată de obligații, cum se întâmplă cu foarte mulți oameni. În mod semnificativ, cineva din anturajul ei spunea că „totdeauna ca a tăcut mofturi”.

Ca să examinăm cum se cuvine înclinația de a aprecia ca deosebit de grele și de importante sarcinile ce-ți revin, să ne reprezentăm ce ar însemna o asemenea purtare într-un grup sau în familie, caz în care nu putem evita impresia să această înclinație echivalează cu un apel adresat anturajului de a nu-ți mai pune și altele pe cap, din moment ce abia te poți descurca cu treburile pe care le ai.

Dar ceea ce știm despre această femeie este insuficient. Trebuie să încercăm s-o determinăm să ne facă și alte dezvăluiri. În asemenea investigații se impune să procedăm cu delicatețea de rigoare, fără aroganță, căci altfel s-ar suscita imediat animozitatea pacientei, preferabilă fiind calea ipotezelor și a dialogului. Dacă această ultimă posibilitate există — cum a și fost, în realitate, cazul — treptat descifrăm în întreaga ei purtare intenția de a da de înțeles cuiva, viitorului soț, pe cât se pare, că ea nu ar mai suporta noi povești, că pretinde să fie tratată cu menajamente, cu gingășie. Mergând mai departe cu sondajul, putem înțelege că totul a început cândva și undeva, accentuându-se pe parcurs. Am reușit s-o convingem că a fost o vreme în care tandrețea însemna totul pentru dânsa. Acum înțelegem mai bine comportarea ei, ca un efort de a evita revenirea unei situații în care dorința ei de afecțiune ar putea fi strivită.

Constatarea noastră va fi confirmată și de o altă dezvăluire. Ea ne-a povestit despre o prietenă care, în multe privințe, fiindu-i rivală,

trăia o căsătorie nefericită, pe care ar fi dorit s-o desfacă. într-o zi își găsisse prietena cu o carte în mână, declarându-i soțului, cu o voce plictisită, că nu știe dacă prânzul va fi gata la timp, ceea ce pe el l-a iritat atât de tare încât s-a dezlănțuit în critici violente la adresa consoartei. Incidentul i-a inspirat pacientei noastre următoarea reflecție: „Dacă nu mă înșel, metoda mea este mult mai bună. Mie nu mi s-ar putea face un asemenea reproș, deoarece de dimineață și până seara nu-mi mai văd capul de treburi. Dacă mi s-ar întâmpla să nu pot pregăti la timp masa de prânz, nimeni n-ar avea ce să-mi zică. Și acum să fiu silită să abandonez această metodă?”

Iată ce se petrece în mintea acestei femei. Într-o manieră de relativă nevinovăție, se încearcă obținerea unui anumit ascendent, situarea deasupra oricărui reproș, o pledoarie pentru un tratament și o existență pline de afecțiune. Dat fiind că aceasta îi reușește, gândul de a renunța apare de neînțeles pentru ea. Apelul la gingășie, care, în definitiv, este și o căutare a superiorității față de ceilalți, niciodată nu este suficient de insistent. Astfel, în acest complex intervin elemente contradictorii din cele mai diferite. Ceva este pierdut, ceva nu este găsit, rezultă o dezordine, o „harababură” care îi dă dureri de cap tinerei femei, împiedicând-o să doarmă liniștită, pentru că neconținut ea își face griji și le exagerează, numai spre a-și scoate în evidență extenuarea. Până și acceptarea unei invitații este pentru dânsa o problemă dificilă. Ca să-i dea curs, se obligă la preparative anevoioase. Sarcina cea mai mărunță ia în ochii ei proporții colosale, iar faptul de a face o agreabilă vizită este o treabă foarte complicată, care îi cere ore și zile de pregătire. În asemenea caz este aproape sigur că invitația va fi refuzată sau că, cel puțin, se va face așteptată, sosind cu întârziere. În viața unor astfel de oameni sociabilitatea nu va depăși anumite limite.

Într-un cuplu, cum este acela al căsătoriei, intervin o mulțime de relații care, dat fiind apelul la afecțiune, apar într-o lumină deosebită. Se poate ea soțul să fie nevoit să absenteze din rațiuni profesionale, după cum se poate ca el să facă parte dintr-un cerc de amici, să aibă de tăcut vizite de unul singur sau să asiste la reuniuni ale unor asociații. Nu va fi vătămată nevoia de gingășie și de menajare, dacă femeia este lăsată singură acasă? În primul moment am fi poate

încalcați — ceea ce de fapt se întâmplă de cele mai multe ori — să **admitem că mariajul are menirea să-1 lege cât mai tare posibil de casă pe partener. Oricât de atrăgătoare ar putea să apară această cerință, pentru un om angajat într-o îndeletnicire profesională ea comportă dificultăți insurmontabile. Dereglările sunt inevitabile și se poate întâmpla, ca în cazul de care ne ocupăm, ca bărbatul întors acasă noaptea târziu și încercând să intre cu băgare de seamă în dormitor, să-și găsească soția încă trează și întâmpinându-l cu o mină plină de reproșuri. Nu este necesar să descriem mai în detaliu situațiile destul de cunoscute de acest gen. Pe de altă parte, nu este de neglijat faptul că aici nu avem de-a face doar cu mici cusururi feminine, pentru că există tot atât de mulți bărbați care se prezintă la fel. Este însă locul să arătăm aici că nevoia de afecțiune poate lua și un alt drum. În cazul în care ne preocupă pe noi, avem de-a face de obicei cu următorul scenariu: când bărbatul este obligat să-și petreacă o seară în afara casei, soția îi declară că el merge atât de rar în societate, încât de data aceasta i se poate îngădui să nu vină devreme acasă. Deși roșite pe un ton glumeț, vorbele ei au un fond extrem de serios, contrazicând în aparență tabloul zugrăvit până aici. Dar dacă privim lucrurile mai îndeaproape, descoperim concordanța. Femeia este destul de inteligentă pentru că, fără a medita la aceasta, să nu întindă coarda prea tare. Exterior, ea oferă, din toate punctele de vedere, o imagine a desăvârșitei amabilități. Cazul este în sine ireproșabil și ne preocupă prin prisma interesului pur psihologic. Semnificația reală a cuvintelor adresate bărbatului constă în faptul că de-acum încolo *femeia* este aceea care și-a impus dictatul. Acum, că ea a îngăduit-o, absența lui este autorizată, pe când dacă bărbatul ar fi acționat din proprie inițiativă, ofensa ei ar fi fost nemăsurată. Declarația ei aruncă un fel de vâl asupra întregii situații. Ea este acum partea care conduce, iar bărbatul, cu toate că nu face decât să îndeplinească o îndatorire specială, a devenit dependent de dorința și voința femeii.**

Dacă facem legătura între trebuința imperioasă de afecțiune și descoperirea, nouă pentru noi, că această femeie nu suportă decât ceea ce a comandat ea însăși, ne frappează imediat faptul că întreaga ei viață trebuie să fie pătrunsă de formidabilul impuls de a nu

îndeplini rolul secund, de a-și păstra totdeauna superioritatea, de a nu-și părăsi poziția în fața nici unui reproș, de a fi mereu în centrul micului ei anturaj. Orientarea aceasta o vom găsi la dânsa, indiferent de situația în care s-ar afla. Așa procedează când, de exemplu, se pune problema schimbării menajerei. O vedem în mare agitație, vizibil preocupată de a-și menține obișnuita supremație și față de noua menajeră. La fel, când se pregătește să iasă undeva. Este altceva pentru ea să trăiască într-o sferă în care dominația sa apare cu totul asigurată, decât să iasă din casă și să se ducă „între străini”, pe stradă, unde deodată nimic nu se mai supune voinței sale, unde trebuie să te ferești de vehicule, unde, așadar, rolul tău este insignifiant. Originea și importanța acestei tensiuni nu se clarifică decât dacă reflectăm la deplina putere pe care această femeie o revendică acasă.

Asemenea fenomene se prezintă adesea în tipare atât de atrăgătoare, încât la o primă privire nu sesizăm că este vorba de un om suferind și că această suferință poate atinge un grad înalt. Trebuie să examinăm mai îndeaproape tensiuni de felul aceluia din cazul care ne interesează. Există indivizi cărora le este silă să se urce în tramvaie, neputându-și pune acolo în valoare propria voință. Această silă poate merge atât de departe încât, în cele din urmă, ei să nu mai vrea, în general, să-și părăsească locuința.

Analizându-1 în continuare, cazul de mai sus se prezintă ca un exemplu instructiv cu privire la retroacțiunea permanentă exercitată de impresiile din copilărie asupra vieții unui om. Nu se poate nega că, din punctul sau de vedere, femeia aceasta are dreptate. Căci dacă cineva și-a orientat cu toată energia întreaga sa viață spre obținerea căldurii sufletești, a adorației și gingășiei, atunci mijlocul de a simula neconținut supraîncărcarea și nervozitatea nu este chiar atât de rău, din moment ce nu numai că izbutește cu ajutorul acestuia să îndepărteze orice critică, ci și să determine anturajul să o deconsilieze totdeauna cu blândețe, să o ajute și s-o scutească de tot ce i-ar putea deregla echilibrul psihic.

Dacă cercetăm perioada copilăriei pacientei noastre, vom afla că încă la școală, când nu reușea să-și facă temele, intra într-o agitație extraordinară, constrângându-1 prin aceasta pe învățător să o

trateze cu multă delicatețe. Mai aflăm de la dânsa că era cea mai mare dintre cei trei copii câți erau la părinți, fiind urmată, în ordine, de un frate și o soră. Cu fratele avea mereu ceva de împărțit. I se părea că el este cel preferat, supărând-o peste măsură faptul că părinții arătau totdeauna un interes mai mare față de performanțele lui școlare când ea, care de la început fusese o școlăriță bună, își vedea primite cu indiferență rezultatele bune la învățătură și nu înceta să-și spargă capul pentru a găsi cauza acestei inechități.

Înțelegem acum că fata aceasta aspira la *egalitate*, că încă din copilărie ea trebuia să ti avut un puternic sentiment de inferioritate, de care încerca să scape. La școală a făcut în așa fel încât să devină o elevă slabă. Căuta să-și întrecă fratele prin nereușite școlare, nu într-un sens moral superior, ci, în judecata ei infantilă, numai spre a atrage cu mai multă putere atenția părinților asupra sa. Întrucâtva aceste procese au fost conștiente, din moment ce astăzi ea afirmă răspicat că *voia* să devină o elevă slabă. Dar iată că nici de aceste proaste rezultate la învățătură părinții nu s-au arătat cătuși de puțin interesați. Și atunci s-a petrecut din nou ceva semnificativ: deodată ca a început să obțină iarăși note bune la școală. Faptul se întâmpla tocmai în momentul în care sora sa cea mică intrase în scenă în mod bizar. Avea și ea note proaste, dar de dânsa mama se îngrijea aproape tot atât de mult ca și de fratele ei, dintr-un motiv aparte pe când pacienta noastră avusese note proaste la disciplinele de învățământ, sora avea calificative proaste la purtare. În felul acesta ea reușea mult mai bine să atragă atenția. Întrucât notele proaste la purtare au un cu totul alt efect social. Acestea presupun măsuri speciale, care îi constrâng pe părinți să se îngrijească îndeaproape de copii.

Așadar, lupta pentru egalitate eșuase deocamdată. Se impune să subliniem că eșecul unei lupte pentru egalitate nu face niciodată să intervină un moment de repaus în acest proces. Nimeni nu suportă o asemenea situație. De aici vor rezulta totdeauna noi emoții și noi eforturi nu vor înceta să contribuie la formarea caracterului omului respectiv. Înțelegem acum ceva mai bine mofturile, agitația, strădania de a se prezenta mereu în fața celorlalți ca o ființă asuprită și împovărată. Toate acestea se adresau inițial mamei, în intenția de a-i constrânge pe părinți să-i acorde și ei atenția pe care o acordau celeilalte surori și, în același timp, în intenția de a le reproșa aces-

tora faptul că o **tratau** mai rău decât pe sora sa. **Starea** de spirit **fundamentală** a acestei femei, formată încă de pe atunci, s-a păstrat până în ziua de azi.

Putem face o retrospectivă și mai profundă în biografia tinerei femei. Ea prezintă ca pe o amintire din copilărie deosebit de impresionantă faptul că, pe când avea trei ani, a vrut să-1 lovească cu o bucată de lemn pe fratele ei abia venit pe lume și că numai precauția mamei a împiedicat o mare nenorocire. Cu un simț extraordinar de fin, fata aceasta descoperise încă de atunci că pricina desconsiderării ei era pur și simplu faptul că era fată. Ca își amintește cu exactitate că în acel timp trăise de nenumărate ori dorința de a deveni băiat. Prin nașterea fratelui, ca nu numai că s-a văzut scoasă din căldura de până atunci a cuibului ei, ci spiritul ei a fost tulburat îndeosebi de constatarea că băiatului i se rezerva un tratament absolut privilegiat. În răvna sa de a compensa această lipsă, a ajuns cu timpul la metoda de a simula totdeauna surmenarea.

Un vis ne va arăta, de asemenea, cât de adânc se imprimă în viața psihică a omului linia de mișcare. Această tânăra femeie visează că are cu bărbatul ei, acasă, o convorbire. Dar acesta nu are deloc înfățișarea unui bărbat, ci înfățișarea de femeie. Acest detaliu arată pe plan simbolic tiparul în care se inserează pentru dânsa evenimentele și relațiile. Visul semnifică faptul că ea a obținut egalitatea cu bărbatul. El nu mai este însă bărbatul superior care fusese la timpul său fratele, ci aproape o femeie. Nici o diferență de nivel nu mai persistă între ei. Ea a obținut în vis ceea ce, de fapt, încă din copilărie dorea totdeauna să obțină.

Astfel, unind două puncte din viața psihică a unui om, am descoperit linia sa de viață (*Lcbcnlinie*), linia sa directoare și putem obține despre ei o imagine unitară, pe care o putem rezuma după cum urmează: avem în fața noastră un om care, cu mijloace inofensive⁵, aspiră să joace un rol superior.

NOTE

¹ „dieZielsrebigkeit derPsyche”,m textul original. (Nota trad.)

² „dicsem hervorstechendsten Ubcl in der KulturderMenschkeiV”în textul original. (Nola trad.)

³ „d/e *Eigenart der Erzieher*”; în textul original. (Nota trad.)

⁴ Textul adlerian este mai laconic, dar și mai confuz, cel puțin dacă ar fi să-l transpunem în românește în chip fidel: „*Wenn zwei dasselbe tun, is es nicht dasselbe; wenn aber zwei nicht dasselbe tun, so kann es doch dasselbe sein*”. (Nota trad.)

⁵ „*mit liebenswürdigen Mitteln*”, în textul original. (Nota trad.)

Capitolul VI

PREGĂTIREA PENTRU VIAȚĂ

Un principiu al psihologiei individuale spune: *toate fenomenele vieții psihice sunt de conceput ca pregătiri pentru un scop întrezărit*. Structura vieții psihice descrisă până aici are pentru noi sensul pregătirii pentru un viitor în care dorințele individului apar ca îndeplinite. Este un fenomen general uman, toți oamenii conformându-se acestui proces. Este ceea ce ne spun vechile mituri, basme și legende care vorbesc despre o stare ideală care va veni cândva sau care a fost odinioară. Ține de aceasta convingerea tuturor popoarelor cu privire la paradisul pierdut, iar un ecou al acestei nostalгии a umanității răsună în toate religiile, care propovăduiesc un viitor în care toate greutățile vor fi învinse. Nu am putea interpreta altfel concepția despre mântuire sau despre eterna reîntoarcere, credința care atribuie sufletului puterea de a lua mereu o configurație nouă. Toate poveștile depun mărturie că niciodată nu s-a stins speranța omenerii într-un viitor fericit.

1. JOCUL. Există în viața copilului un fenomen care arată cu maximă claritate că avem de-a face cu pregătirea pentru viitor: jocurile. Ele nu sunt nicicum de considerat ca niște toane amuzante ale părinților sau ale celorlalți educatori, ci drept niște auxiliare ale educației, stimulente pentru spirit, pentru imaginație și dexterități motorii. În joc transpare în mod firesc pregătirea pentru viitor. Se înscriu în această sferă felul în care copilul abordează

jocul, alegerea jocului, semnificația pe care el i-o atribuie. Jocul devăluie, de asemenea, modul în care se structurează raporturile copilului cu mediul său, atitudinea amicală sau ostilă față de semenii și, îndeosebi, ne arată cât de accentuată este la el tendința de a domina. Observațiile făcute asupra copilului care se joacă ne permit, de asemenea, să tragem concluzii cu privire la modul în care este el pregătit sufletește pentru viață. Pe de altă parte, jocul are o extraordinară importanță pentru copil. Descoperirea acestor fapte, potrivit cărora jocul copiilor este de conceput ca o pregătire pentru viitor, o datorăm lui Groos, profesor de pedagogie, care a arătat că accasă tendință stă și la baza jocului animalelor¹.

Sunt însă de luat în considerare și alte puncte de vedere. Înainte de toate, jocurile reprezintă și o exersare a sentimentului de comuniune socială, care la copii este atât de accentuat încât el încearcă să-l satisfacă în orice împrejurare, fiind puternic mobilizat de acest sentiment. Copiii care evită jocul sunt totdeauna suspectabili de trăirea unui eșec. Sunt cei care se retrag cu plăcere și care atunci când, totuși, intră în jocul altora sunt de obicei doar spărgători de joc. Trăsături lor fundamentale sunt orgoliul, autoevaluarea deficientă și, în consecință, teama de a nu-și putea îndeplini bine rolul. În general, observându-se felul în care se joacă, se va putea determina cu multă certitudine intensitatea sentimentului de comuniune socială la copii.

Un alt factor care apare clar în joc este dorința de superioritate², care se manifestă în înclinația de a comanda, de a domina. Aceasta poate fi recunoscută la copiii care caută să se impună, care de regulă preferă jocurile ce le permit să-și satisfacă asemenea tendințe, să joace un rol dominant. Există puține jocuri care să nu favorizeze cel puțin unul din acești trei factori: pregătirea pentru viață, sentimentul de comuniune și setea de dominare. Irităze cel puțin unul din acești trei factori: sentimentul de comuniune și setea de dominare. Există însă și un alt fel de joc.

ac or pus nev ent de joc. Este posibilitatea pe care o are copilul de a desfășura o activitate sub formă de joc. În joc copilul este mai mult sau mai puțin liber, performanțele sale fiind în mod obligatoriu obținute în colaborare cu ceilalți. Sunt numeroase jocurile care situează în prim-plan tocmai elementul creator. Îndeosebi jocurile care îi oferă copilului un câmp larg de

exersare a înclinației sale creatoare conțin un element semnificativ pentru viitoarea profesiune. Și, desigur, în viața multor oameni s-a întâmplat, bunăoară, ca ei să fi început prin a coase hăinuțe pentru păpuși, pentru ca mai târziu să devină croitori.

Jocul este indisolubil legat de dezvoltarea psihică a copilului. Este, ca să spunem așa, activitatea sa profesională și, de altfel, copilul așa o și concepe. Nu este un lucru chiar atât de inofensiv să tulburăm un copil care se joacă. Jocul nu trebuie să fie nicidecum privit ca pierdere de timp. Ținând seama de țelul pregătirii pentru viitor, în fiecare copil se sădește ceva dintr-un adult, ceva ce cândva va prinde contur. Cunoașterea copilăriei unui om înseamnă o marcă înlesnire în ceea ce privește caracterizarea acestuia.

2. ATENȚIA ȘI DISTRAGEREA EI. O facultate a organului psihic, situată în prim-planul capacității de acțiune a omului, este atenția. Când manifestăm atenție în punerea în relație a organelor noastre de simț cu un fenomen care se petrece în afara sau în interiorul nostru, avem senzația unei tensiuni aparte care nu cuprinde întregul corp, ci se limitează doar la domeniul unui anumit simț. De exemplu, văzul. Avem sentimentul că în acest domeniu se pregătește ceva. Într-adevăr, se poate afirma că avem aici de-a face cu fenomene de mișcare (în cazul nostru, direcția de orientare a axei ochilor) care ne prilejuiesc senzația acestei tensiuni deosebite.

Dacă starea de atenție suscită tensiunea unei zone determinate a organului psihic și a aparatului nostru motor, aceasta implică o inhibare simultană a celorlalte tensiuni. Așa se explică de ce, de îndată ce ne îndreptăm atenția asupra unui lucru, tindem să înlăturăm orice element care ne-ar putea tulbura. Atenția înseamnă pentru organul psihic instalarea unei stări de pregătire, o conectare absolut specială la realitate, o pregătire pentru atac sau pentru apărare, care rezultă dintr-o trebuință, dintr-o situație neobișnuită și care trebuie să mobilizeze întreaga noastră energie în serviciul unui anumit scop. Capacitatea de a fi atent o posedă orice om, cu condiția de a nu fi bolnav sau deficient mintal. Cu toate acestea, se poate întâmpla ca la unii oameni atenția să lipsească, dintr-o mulțime de cauze. Oboseala și boala sunt factorii care, în primul rând, prejudiciază procesul de realizare a atenției. Pe de altă parte, există oameni la care lipsa de

atenție se explică prin faptul că unele obiecte nu convin atitudinii lor față de viață, nu se încadrează în linia lor de acțiune. În schimb, atenția lor se trezește de îndată ce este vorba de ceva care, într-un fel oarecare, concordă cu linia lor de viață. Un alt motiv pentru atenția lacunară poate fi tendința spre opoziție. Mai ales copiii înclină cu ușurință spre opoziție și se întâmplă ca asemenea copii să spună un „Nu” oricărei inițiative sau cerințe. Nu trebuie să li se ofere posibilitatea de a face paradă de opoziția lor. În asemenea cazuri, revine metodei de învățământ și tactului pedagogic sarcina de a restabili legătura dintre disciplinele de învățământ și planul de viață inconștient (*unbewusste Lebensplan*) și linia directoare ale copilului, de a reconcilia, ca să spunem așa, pe copil cu conținutul instruirii.

Există, de asemenea, oameni care văd și aud totul, care percep orice fenomen, orice schimbare. Alții stau în fața lumii doar cu aparatul lor de văz, pe când alții doar cu cel de auz; cei din urmă, de pildă, nu înregistrează nimic, nu iau notă de nimic, atâta timp cât au de-a face cu lucruri perceptibile vizual. Iată, așadar, și alte motive pentru care atenția este atât de des absentă de acolo unde ar fi de așteptat ca ea să se manifeste.

Cel mai important factor al deșteptării atenției este un *interes* realmente profund. Acesta se implantează într-un strat psihic mult mai profund decât atenția. Dacă interesul este prezent, atenția va veni de la sine, fără a necesita nici un fel de influență educațională. Este singurul mijloc de a intra în stăpânirea unui domeniu, în vederea unui scop determinat. Dat fiind însă faptul că dezvoltarea unui om nu are loc în mod impecabil, se întâmplă mereu ca atenția să rătăcească drumul. Bineînțeles că răspunzător de această atitudine eronată a unui om va fi tot interesul său, care se poate orienta spre lucruri care nu au importanță în ceea ce privește pregătirea sa pentru viață. Așa este, de exemplu, omul al cărui interes este monopolizat de propria persoană, interesându-l în special puterea pe care o posedă, dovedindu-se că el este atent mai ales la ceea ce privește interesul său pentru putere, la ceea ce ar avea el de câștigat pe acest plan, sau dacă nu cumva puterea sa este amenințată. De altfel, atenția sa nu va putea fi comutată atât timp cât locul interesului pentru putere nu va fi luat de un alt interes. Îndeosebi la copii se poate observa clar

cum ei devin atenți de îndată ce cred că vor avea ceva de câștigat, pentru ca atenția lor să se stingă rapid atunci când au sentimentul că nu vor obține nimic. Se pot întâlni aici cele mai diverse și bizare asocieri.

Lipsa de atenție nu înseamnă de fapt nimic altceva decât că omul preferă să se sustragă bucuroș unei împrejurări care era de așteptat să-i sune atenția. Devierea atenției are loc pur și simplu prin faptul că aceasta este dirijată asupra altui lucru. Este, deci, încorect să se spună despre cineva că nu se poate „concentra”. Se va constata întotdeauna că el o poate face foarte bine, numai că în legătură cu altceva. În cazurile de așa-numită *lipsă de voință* sau *lipsă de energie*, lucrurile se petrec la fel ca și în cazul *lipsei de concentrare*. Și în aceste cazuri găsim de obicei o voință de-a dreptul inflexibilă și o energie inepuizabilă, dar orientate în altă direcție.

Tratarea unor asemenea cazuri nu este ușoară. Reușita presupune descoperirea întregului plan de viață al omului. În fiecare caz se poate admite că deficiența se explică doar prin faptul că este urmărit un alt obiectiv.

La mulți oameni neatenția este o trăsătură de caracter. Foarte frecvent întâlnim oameni cărora le revine o anumită muncă, dar pe care o refuză într-un mod oarecare sau o îndeplinesc defectuos, constituind o povară pentru alții. Trăsătura lor de caracter definitorie este neatenția, care survine de îndată ce ei trebuie să se consacre activității ce li se impune.

3. DELĂSAREA ȘI UITAREA. Se spune de obicei că este vorba de delăsare atunci când securitatea sau sănătatea unui om sunt primejduite din neglijență sau neatenție în administrarea îngrijirilor necesare. Delăsarea este un fenomen care ne înfățișează totală lipsă de atenție a unui om. Atenția deficientă are la bază interesul deficient față de semenii. Din semnele de delăsare care pot interveni în jocurile copiilor, de exemplu, se poate vedea dacă ei se gândesc mai mult la sine decât la ceilalți. Fenomenele de acest fel sunt un cert instrument de evaluare a simțului colectiv, a sentimentului de comuniune socială al omului. Dacă sentimentul de comuniune socială este slab dezvoltat, chiar sub amenințarea cu pedeapsa un om nu se va

putea interesa de alții decât cu mare greutate, pe când la un om cu un dezvoltat simț colectiv acest lucru se va face fără efort.

Delăsarea este, prin urmare, o deficiență a sentimentului de comuniune socială. Cu toate acestea, o intoleranță exagerată ar fi aici nelalocul ei. Așadar, totdeauna se impune să cercetăm de ce un om nu are interesul pe care noi îl așteptăm de la dânsul.

Uitarea, ca și pierderea obiectelor mai importante realizează printr-o reducere a atenției. Există, desigur, posibilitatea unei atenții mai concentrate, interesul, dar nu fără lacune, ci suferind perturbări din partea unei anumite aversiuni care aduce, favorizează sau produce pierderea sau uitarea. Acesta este, de exemplu, cazul copiilor care își pierd manualele. De cele mai multe ori este ușor să se stabilească faptul că ei încă nu s-au adaptat cum se cuvine cerințelor vieții școlare. Există, de asemenea, menajere care mereu își rătăcesc sau își pierd cheile. Și în acest caz se va constata că este vorba de femei care nu se pot împăca cu profesia de menajeră.

Uitucii sunt oameni care nu se revoltă față, dar care prin uitare vădesc o anumită lipsă de interes pentru îndatoririle lor.

4. **INCONȘTIENȚUL.** Cititorul a și fost frapat de acele descrieri ale noastre în care adesea am relatat despre procese și fenomene asupra cărora purtătorul lor de multe ori nu ne poate spune decât puține lucruri. O persoană cu spirit de observație rareori ne va putea, de exemplu, explica de ce vede imediat totul. Există, prin urmare, capacități ale organului psihic care nu sunt de găsit în domeniul conștiinței. Cu toate că atenția conștientă se obține, într-o anumită măsură, prin constrângere, forța propulsivă a atenției nu rezidă în conștiință, ci în interes, iar acesta ține în cea mai mare parte de sfera inconștientului. Acesta este în întregul său un produs al organului psihic și, totodată, cel mai puternic factor al vieții psihice. Aici sunt de căutat și de găsit forțele care configurează linia de mișcare a omului, planul său (inconștient) de viață. În conștiință găsim doar o imagine palidă a acestora, uneori chiar contrariul lor. Un infatuat, de exemplu, de cele mai multe ori nu are nici o bănuială despre infatuarea sa, comportamentul său exprimând, dimpotrivă, o modestie care sare tuturor în ochi. Ca să fii înfumurat, nu este nicidecum

„kw»; să fii conștient de aceasta și să-ți explici o asemenea tră-sătură. Ba chiar nici nu este în favoarea omului respectiv, pentru că altfel el nu ar putea acționa în direcția scopului său. Adesea el își dobândește grațioasa sa certitudine teatrală atunci când nu vede nimic din infatuarea sa și își îndreaptă atenția aiurea. Mare parte din acest proces psihic se desfășoară în obscuritate. Dacă încercăm să discutăm despre aceasta, observăm că discuția lăncezește, pentru că respectivul înclină să se fofileze, să eludeze tema abordată, ca și cum ar dori să nu fie deranjat. Acest comportament nu face decât să confirme concepția noastră. Un asemenea om vrea să-și continue jocul și pe oricine încearcă să ridice vâlul îl socoate un tulburător de liniște, împotriva căruia trebuie să te pui în gardă.

Având în vedere modul lor de comportare, putem clasifica oamenii după cum știu mai mult sau mai puțin, în raport cu media, despre procesele ce se petrec în interiorul lor, sfera lor de conștiință fiind, deci, mai mare sau mai mică. Există, astfel, oameni care se concentrează asupra unui sector mai restrâns al vieții, pe când alții au relații multiple, interesându-se de sectoare mai largi ale vieții umane și ale lumii. De asemenea, putem înțelege că de obicei cei care se simt asupriți aparțin celei dintâi dintre aceste două categorii, limitându-se la un orizont îngust al vieții; ci sunt atât de dezorientați încât nu pot vedea cu aceeași claritate problemele vieții ca ceilalți, care se descurcă bine⁴. Ei nu vor putea pricepe subtilitățile și, având un interes limitat, nu vor vedea dintr-o chestiune vitală decât o mică parte; nu pot examina cum se cuvine ansamblul lucrurilor, pentru că evită să-și irosească forțele în această direcție. Referitor la aspectele particulare ale vieții, adesea se poate observa că un individ nu știe nimic despre capacitățile sale, că le subestimează, după cum nu este suficient edificat asupra defectelor sale, considerându-se un om de ispravă, pe când în realitate pe toate le face din egoism sau, dimpotrivă, se socoate un egoist, pe când, dacă ajungi să ai de-a face cu dânsul mai îndeaproape, ți se impune concluzia că este un om cu totul de înțeles. În general, nu contează ceea ce cineva gândește despre sine (sau ce gândesc despre dânsul ceilalți), ci poziția de ansamblu pe care și-a cucerit-o în sânul societății umane, îndeosebi

ceea ce **vrea el în această lume**, ceea ce îl interesează, îl orientează și îl definește.

Avem de-a face, de fapt, cu două tipuri de oameni. O categorie îi include pe cei care trăiesc în chip conștient, confruntându-se în mod obiectiv cu problemele vieții, fără a purta ochelari de cal, pe când o altă categorie este a acelora care privesc trunchiat viața și lumea, prin prisma unei opinii preconcepute, orientarea și argumentele lor având un caracter inconștient. Este astfel posibil ca doi oameni care trăiesc împreună să întâmpine dificultăți, dat fiind faptul că unul din ei este mereu în opoziție; cazul nu este rar și probabil că frecvența sa nu este depășită decât de cazul în care ambele părți se găsesc într-o permanentă opoziție. Respectivul nu pricepe nimic, el crede chiar, și are și argumente în acest sens, că acționează întotdeauna în favoarea păcii și că prețuiește mai presus de toate buna înțelegere. Faptele însă îl dezminț și se constată că în realitate abia dacă cineva poate spune o vorbă fără a fi atacat din flanc și fără a i se da replica, oricât de insignifiantă și de discretă ar fi aceasta în aparență. Privind lucrurile mai îndeaproape, rezultă că atitudinea aceasta decurge dintr-o stare de spirit ostilă, belicoasă.

Așadar, mulți oameni dezvoltă în ei forțe care intră în acțiune fără știrea lor. Aceste forțe ale inconștientului influențează viața oamenilor și, dacă nu vor fi identificate, vor duce la urmări grave. Un asemenea caz a fost descris de Dostoevski în romanul său *Idiotul*, într-o manieră care nu conținește să suscite admirația psihologilor. Este episodul în care o doamnă, cu ocazia unei reuniuni de societate, îi spune unui prinț, personajul principal al romanului, pe un ton cam răutăcios, să bage de seamă să nu cumva să răstoarne vasul chinezesc de valoare din apropierea sa; la care el dă asigurări că va fi atent. Câteva minute mai târziu însă vasul zăcea fărăme pe podea. Nimeni din cei care au asistat la scenă nu a văzut în ea un efect al hazardului, ci un act absolut logic, generat de întregul caracter al acestui om, care se simțise jignit de cuvintele doamnei.

În aprecierea unui om nu ne putem limita să tragem concluzii doar din actele și manifestările sale conștiente. De cele mai multe ori, detaliile neînsemnate ale gândurilor și acțiunilor sale, care lui îi scapă, ne călăuzesc mult mai bine și mai sigur. Așa, de exemplu,

oamenii care etalează surprinzătoare proaste maniere, cum sunt roaderea unghiilor, scobitul în nas și altele, habar n-au că prin aceasta își dezvăluie caracterul sfidător și arrogant, ei necunoscând ce conexiuni duc la aceste necuviințe. Căci este clar că **un copil care este admonestat în repetate rânduri pentru asemenea impoliteți** și care, totuși, nu se dezvăluie de ele, trebuie să fie un individ sfidător. Dacă spiritul nostru de observație ar fi mai exersat, atunci în legătură cu toate gesturile unui om am putea trage cele mai surprinzătoare concluzii, pe care respectivul nici nu le bănuiește. Căci, de fapt, în toate aceste mărunțisuri se află împlântată întreaga sa ființă.

Examinarea a două cazuri ne va arăta cât de important este ca procesele descrise mai jos să rămână inconștiente, după cum, de asemenea, ne va arăta că sufletul omenesc are capacitatea de a dirija conștiința, adică de a face ca un lucru să devină conștient, când faptul este necesar din punctul de vedere al mișcării psihice și, invers, ceva să fie lăsat în subconștient sau să devină inconștient când faptul pare necesar, în același scop.

Primul caz se referă la un tânăr care a crescut împreună cu sora sa mai mică și care, la moartea mamei lui, avea zece ani. Educarea băiatului i-a revenit tatălui, un bărbat foarte inteligent, plin de bunăvoință și având o înaltă ținută etică, care s-a străduit în permanență să cultive și să stimuleze ambiția fiului său. Acesta, aspirând el însuși să se situeze în frunte, s-a dezvoltat admirabil și, datorită calităților sale morale și intelectuale, realmente a ocupat mereu primul loc în domeniul său, spre marea bucurie a tatălui, care de mult îi hărăzise un rol important în viață.

În atitudinea față de viață a tânărului au apărut însă unele elemente îngrijorătoare pentru tatăl său, care a încercat să le modifice. Tânărul și-a găsit în sora sa o rivală îndârjită. Se dezvoltase și ea foarte bine și se străduia totdeauna să învingă cu ajutorul armelor proprii celor slabi, sporindu-și importanța pe socoteala fratelui ei. Cucerise o poziție cu totul privilegiată în mica familie și lupta cu ea era pentru tânăr foarte dificilă. Din partea ei nu reușea să obțină ceea ce din partea altora simțea că obține atât de ușor, adică respect, prețuire și o anumită supunere, ceea ce, ca urmare a progreselor sale, i se acorda totdeauna din partea colegilor lui. Tatăl a observat curând

că băiatul, mai ales de la vârsta pubertății, adoptase o purtare ciudată în societate, devenind pur și simplu nesociabil, manifestând aver-siune față de întâlnirea cu persoane cunoscute și chiar necunoscute și luând-o de-a dreptul la fugă când era vorba să facă cunoștință cu fete. La început tatălui i s-a părut că totul e-n regulă. Dar mai târziu aceste fenomene au luat asemenea dimensiuni, încât tânărul aproape că nu mai ieșea din casă, până și plimbările făcute seara târziu fiindu-i neplăcute. El se închisese în sine atât de tare încât ajunsese să nu-și mai salute cunoscuții. Situația sa școlară și atitudinea față de tatăl său au rămas însă ireproșabile și se putea conta oricând pe calitățile sale.

Când lucrurile au ajuns până într-acolo că era cu neputință să-l mai scoți din casă, tatăl s-a adresat medicului și, după câteva convorbiri, s-au stabilit următoarele: tânărul era persecutat de ideea că are urechile prea mici și că din această cauză lumea îl socoate urât. Cum nu acesta era adevărul și cum, la riposta că argumentele sale nu erau valabile (căci pe acestea își baza el refuzul de a comunica cu societatea), el susținu că și dinții săi, că și părul ar fi niște urățenii (ceea ce, de asemenea, nu era exact), s-a vădit, în schimb, că era stăpânit de o extraordinară ambiție. Asta o știa și el și și-o explicase prin faptul că tatăl său l-a pisălogit mereu să se străduiască să ocupe în viață o poziție înaltă. Planurile sale de viitor culminară în decizia de a se consacra științei. Nu-i de mirare că a înclinat în continuare să evite contactul cu societatea, cu semenii. Cum a ajuns el însă la asemenea argumentație, de-a dreptul puerilă? Dacă argumentele ar fi fost întemeiate, el ar fi fost cu totul îndreptățit să păsească în viață cu o anumită prudență și timorare; fără îndoială că urățenia îi poate uneori pricinui neazuri.

Investigațiile ulterioare au demonstrat că tânărul își fixase un țel deosebit și că îl urmărea cu o ardentă ambiție. Până atunci el fusese mereu primul și voia să-și păstreze pe mai departe poziția. Pentru atingerea acestui scop, îi stăteau la dispoziție diferite mijloace, cum sunt mobilizarea de sine, hărnicia etc. Evident, acestea nu-i erau suficiente. Pe lângă acestea, în chip anormal el căuta să îndeparteze din viață sa tot ceea ce i se părea a fi de prisos. El și-ar fi putut spune formal conștient: „Deoarece vreau să devin celebru și

să mă dedic în întregime muncii științifice, trebuie să renunț la orice relație socială”. Dar nici nu și-a spus, nici n-a gândit așa, ci, ca să-și atingă scopul, și-a îndreptat atenția asupra pretenției sale urățenii. Acest moft avea pentru dânsul valoarea că îi permitea să obțină ceea ce voia în realitate. Trebuia să aibă doar verva necesară pentru falsa argumentare, să știe să exagereze, ca să-și poată urmări țelul. Lucrurile ar fi fost clare pentru oricine dacă el ar fi declarat că, spre a deveni primul, intenționează să ducă o viață de ascet. Cu toate că gândul de a se situa în prim-plan îi era familiar, nu era de găsit și în conștiința sa, întrucât nu se *gândise* să sacrifice totul pentru acest țel. Dacă și-ar fi propus în mod conștient să sacrifice totul pentru țelul său, nu ar fi ajuns nici pe departe să fie atât de sigur de sine când susținea că este un ins urât și că nu-i era *îngăduit* să. meargă în societate. Pe de altă parte, să afirmi deschis că vrei să fii primul și că de aceea renunți la contactele cu semenii este a deveni ridicol în fața societății, ceea ce nu-i surâde nimănui. Sunt gânduri de nemărturisit. Există idei care, atât pentru alții, cât și pentru tine însuși, rămân în obscuritate, ceea ce, pe drept cuvânt, s-a întâmplat și cu gândurile tânărului nostru.

Dacă s-ar pune în lumină motivația esențială a unui asemenea om, pe care nici el însuși nu și-ar permite s-o clarifice, pentru că altfel nu și-ar mai putea menține comportamentul, atunci firește că întregul său mecanism psihic s-ar dereglă. Intervine, prin urmare, tocmai ceea ce trebuia neapărat împiedicat, adică limpezirea unor gânduri de negândit și a căror conștientizare i-ar perturba proiectul. Dacă avem în vedere faptul că omul înlătură acele gânduri care îl stingheresc, adoptându-le pe acelea care sunt în favoarea luării sale de poziție, vom găsi că este aici un fenomen general omenesc. Așadar, nu există om care să nu ia în considerare de obicei acele lucruri care convin concepției și dispoziției sale psihice. Deci va pătrunde în conștiință ceea ce ne este avantajos și va rămâne în inconștient ceea ce poate să ne tulbure argumentarea.

Al doilea caz se referă tot la un tânăr foarte capabil, al cărui educator era chiar tatăl său, care își îmboldea cu severitate fiul să fie totdeauna cel dintâi. Și în acest al doilea caz întâietatea tânărului era de necontestat. Oriunde se ducea, el era cel care se dovedea cel mai

bine pregătit. în societate era unul dintre cei mai amabili și avea și câțiva prieteni.

Cam pe la vârsta de 18 ani a survenit însă o mare schimbare. Dădea îndărăt la toate, nimic nu-1 mai bucura, era ursuz și descurajat. Abia lega o prietenie, că o și rupea. Toți au fost scandalizați de comportamentul său, inclusiv tatăl tânărului, care judeca viața retrasă a fiului său ca fiind potrivită în măsura în care, după cum spera el, l-ar fi putut determina să se consacre mai bine studiului.

Supus tratamentului, tânărul se plângea într-una că tatăl său i-a făcut existența de nesuferit, că nu mai avea încredere în sine și nici un fel de curaj de a da piept cu viața și că nu-i mai rămăsese decât să trăiască în singurătate. Progresele lui la învățătură slăbiseră și a căzut la examenul de admitere în facultate. După cum relatează el, schimbarea începuse într-o zi când, în societate, s-a răs de slabele sale cunoștințe de literatură modernă. Asemenea situații repetându-se, el s-a izolat tot mai mult, pentru ca apoi să se țină la distanță de orice relație umană. Era stăpânit de ideea că tatăl său poartă vina eșecurilor. Raporturile dintre ei se înrăutățeau zi de zi.

Ambele cazuri se aseamănă în multe privințe. În primul caz, pacientul se lovește de opoziția surorii sale, în cel de-al doilea este vorba de o comportare ostilă față de tată. Amândoi pacienții aveau ca linie directoare un ideal pe care obișnuim să-l denumim *idealul eroului* (*Heldenideal*). Amândoi s-au trezit în așa fel la realitate din entuziasmul lor eroic, încât au preferat să arunce flinta cât colo și să se retragă în sine cu totul. Am greși însă dacă am crede că ultimul și-a spus într-o zi: „Dat fiind că nu mai pot duce această existență de erou, pentru că alții mă depășesc, mă retrag și îmi voi trăi întreaga viață în amărăciune”. Fără îndoială că tatăl său a greșit și că educația dată a fost eronată. Dar este de mirare că el n-a văzut decât această educație proastă, asupra căreia insista atât. Însă prin faptul că îmbrățișa acest punct de vedere, denunțând neconținut educația sa greșită, el voia ca retragerea sa să fie considerată ca întemeiată. Voia să dovedească prin aceasta că el n-a suferit nici o înfrângere, putând fi aruncat mereu asupra tatălui său vina pentru dezastrul în care se afla. Astfel a reușit să salveze o parte din conștiința sa de sine și din prestigiul său. În orice caz, el avea un trecut strălucit și dacă marșul său

victorios fusese stopat, aceasta se întâmplase în mod fatal din cauza educației contraindicate pe care i-o dăduse tatăl, barându-i dezvoltarea.

Astfel, în inconștientul său a rămas aproximativ următorul raționament: „întrucât mă aflu acum mai aproape ca oricând de linia întâi a frontului vieții și văd că nu-mi mai este atât de ușor să fiu cel dintâi, voi face totul spre a mă retrage din fața vieții”. Această idee este însă de nemărturisit, dat fiind faptul că nici un om nu-și va spune așa ceva. Un om poate totuși proceda ca și când ar avea în fața ochilor un asemenea gând, făurit conform planului. Și el îl înfăptuiește în așa fel de parcă ar dispune și de alte argumente. Preocupat în permanență de greșelile pedagogice ale tatălui său, el izbuteste să evite societatea și verdictele vieții. Conștientizarea gândului menționat mai sus n-ar fi făcut decât să tulbure proiectul său secret (*seinem gehcimen Vorhaben*) și de aceea trebuia să rămână inconștient. El nu-și putea spune că este un incapabil, deoarece avea un trecut strălucit. Dacă în prezent nu mai obține nici un triumf, nu el putea fi socotit vinovatul. Și astfel își oferea ocazia ca prin comportamentul său să facă oarecum dovada proastei educații primite de la tatăl său. Era judecător, acuzator și acuzat, în una și aceeași persoană; cum avea să renunțe la această poziție? El trecea cu vederea peste faptul că tatăl lui nu era vinovat decât în măsura în care o voia fiul, folosind pârghia pe care o avea în mână.

5. VISELE. Încă de mult s-a făcut afirmația că este posibil ca din vise să se tragă concluzii cu privire la viața psihică a oamenilor. Lichtenberg⁵, un contemporan al lui Goethe, spunea să esența și caracterul unui om pot fi mult mai bine deduse din visele, decât din vorbele sau actele acestuia. Desigur că este o exagerare, iar noi, care ne situăm pe poziția potrivit căreia fenomenele *izolate* sunt de luat în considerare cu toată precauția, interpretarea lor putând fi făcută doar în conexiune cu alte fenomene, suntem de părere că din visele unui om putem trage concluzii cu privire la caracterul său numai dacă interpretarea visului își găsește o confirmare mai largă.

Cercetarea viselor datează din vremuri străvechi. Diversele momente din dezvoltarea civilizației și urmele acestora, îndeosebi în mituri și legende, ne fac să admitem că în antichitate oamenii erau mult mai preocupați de vise decât astăzi. De asemenea, pe atunci visele erau și mult mai bine înțelese. Să ne amintim de rolul enorm pe care l-a avut visul în Grecia, de exemplu, ca și de faptul că Cicero a scris despre vise o carte, iar Biblia povestește vise și le interpretează cu o extraordinară agerime, sau pur și simplu evocă un vis și toată lumea știe de îndată despre ce este vorba (de exemplu, visul lui Iosif, cu snopii, pe care el l-a povestit fraților săi). Din legenda Nibelungilor, generată de o cu totul altă civilizație, putem conchide că visele aveau odinioară putere probatoare.

Dacă ne preocupă descoperirea în vise a unor puncte de sprijin pentru cunoașterea psihicului omenesc, trebuie precizat că suntem departe de acele orientări fantastice care presupun intervenția în vis a unor forțe supranaturale. Noi mergem numai pe calea verificată a experienței și ne vom sprijini pe datele extrase din vise numai atunci când ele vor fi întărite, în ipotezele noastre, de observații provenind din alte domenii.

Este surprinzător faptul că până în zilele noastre s-a menținut tendința de a atribui viselor o semnificație deosebită cu privire la viitor. Ne vom referi aici doar la acei fantești care merg atât de departe încât se lasă călăuziți de visele lor. Așa a ajuns unul din pacienții noștri să renunțe la orice profesiune onorabilă, spre a juca la bursă. El a făcut lucrul acesta conformându-se viselor pe care le-a avut. Era chiar capabil să aducă dovezi „istorice” că, în cazul în care împrejurările nu-i erau întotdeauna favorabile, era pentru că nu dăduse curs indicațiilor visului.

Este evident că nu visa despre nimic altceva decât despre ceea ce se afla mereu în centrul atenției sale în starea de veghe și că, pe cât se pricepea, în vis el își dădea indicații. Așa că poate afirma că, multă vreme, sub influența viselor a câștigat o mulțime de bani.

De mai mult timp însă, spune el, visele sale nu mai valorează nimic. Cu alte cuvinte, a ieșit numai în pierdere. Firește, asta se poate întâmpla și fără vise; nu-i la mijloc nici un miracol. Un om preocupat intens de-ale lui nu are nici noaptea liniște. Unii au în

general insomnii și meditează fără încetare, pe când alții dorm sănătos, fiind și în visele lor cufundați în planurile care îi frământă.

Ceea ce se petrece, pe când dormim, în lumea gândurilor noastre, luând forme atât de bizare, nu este altceva decât o punte aruncată între o zi și alta. Și dacă știm ce atitudine față de viață are un om, cum obișnuiește el să arunce punți spre viitor, putem de asemenea înțelege ciudata sa construcție de pontoane efectuată în vis. trăgând concluziile care se impun. La baza visului, așadar, stă atitudinea față de viață (*Stellungnahme zum Leben*).

O tânără povestește următorul vis: bărbatul ei a uitat de aniversarea zilei nunții și i-a făcut reproșuri în legătură cu aceasta. Chiar și privit în sine, acest vis poate semnifica un anumit lucru. Apariția unei asemenea probleme ne spune că în acea căsnicie există anumite dificultăți, în sensul că femeia cu pricina se simte subapreciată. Adăugă că și ea uitase de aniversarea zilei nunții. Ea a fost însă aceea care și-a amintit în cele din urmă de eveniment, pe când soțul ei nici nu vorbea de așa ceva. Deci avantajul este de partea ei. În cursul dialogului însă ea a arătat că în realitate nu se întâmplase nimic de felul acesta, bărbatul ei neuitând niciodată de aniversarea nunții. Visul trădează, astfel, teama pentru viitor: s-ar putea ca o dată faptul să se petreacă. Mai departe, putem conchide că femeia aceasta era cusurgie, că înclina să avanseze argumente inconsistente, reproșându-i bărbatului ceea ce *poate* avea să se întâmple.

Am rămâne însă în incertitudine perpetuă, dacă nu am avea la îndemână și alte dovezi care să ne confirme deducțiile. Interogând-o cu privire la primele sale impresii din copilărie, ea ne-a povestit o întâmplare care i-a rămas pentru totdeauna în memorie. Pe când avea trei ani, primise de la o mătușă a ei o lingură de lemn sculptată, care i-a produs o mare bucurie. Jucându-se într-o zi cu ea, a scăpat-o în gârla și dusă a fost. A jeli-o zile în șir, așa de tare că a atras atenția celor din jurul ei.

În legătură cu visul, să observăm doar că acum ea vede din nou posibilitatea ca un anumit lucru, căsătoria, să se „ducă pe apa sâmbetei”⁶. E posibil ca bărbatul ei să uite de aniversarea zilei nunții!

Altădată pacienta noastră a visat că bărbatul ei a pus-o să urce într-o clădire înaltă. Urca **mereu și**, la gândul că **ar fi putut** să urce prea sus, a apucat-o o amețelă teribilă, i s-a făcut frică și s-a prăbușit. O senzație de acest fel se poate trăi și în stare de veghe, când cineva suferă de rău de înălțime, caz în care se manifestă nu atât frica de înălțime, cât frica de a cădea în adâncuri. Dacă facem legătura între acest vis și primul și contopim ceea ce ele conțin din punct de vedere ideatic și afectiv, se desprinde net impresia că avem de-a face cu o femeie care se teme să nu cadă într-o prăpastie, care se teme, așadar, de o nenorocire. Putem bănuși ce fel de nenorocire: că soțul nu o va mai iubi, sau altele asemănătoare. Ce s-ar întâmpla dacă bărbatul, nu tocmai apt pentru viața matrimonială, ar călca pe delături? Ar putea avea loc acte de disperare, care să sfârșească cu o prăbușire a femeii într-o stare vecină cu moartea? De fapt asta s-a și întâmplat o dată, în cursul unei scene conjugale.

Cu aceasta ne-am apropiat de înțelegerea visului. Este indiferent în ce fel de elemente se materializează lumea de gânduri și de sentimente a omului în timp ce el visează, în ce fel dă el expresie problemei sale, important este ca aceste elemente să-i fie într-un fel oarecare de ajutor, adică să-1 exprime. În vis problema vieții (*das Lebensproblem*) unui om se dezvoltă *ca într-o parabolă* (nu urca prea sus, ca să nu cazi cu atât mai jos!). Ne amintim de reproducerea poetică a unui vis într-un epitalam al lui Goethe. Un cavalier se întoarce acasă și își găsește castelul în părăsire. Ostenit, el se întinde în pat și în vis îi apar, chiar sub patul în care dormea, mici făpturi; vede astfel desfășurându-se sub ochii săi o nuntă de pitici. Visul îl impresionează plăcut. Era ca și cum i-ar fi întărit propriul său gând, că arc nevoie alături de el de o femeie. Ceea ce a văzut în miniatură n-a întârziat să se realizeze la scara realității, el celebrându-și în scurt timp propria nuntă.

Există în acest vis elemente pe care le cunoaștem. Pe fundal se ascunde negreșit propria amintire a poetului privind momentul în care el însuși era preocupat de problema căsătoriei. Vedem cum autorul visului, dată fiind trebuința pe care o simțea, ia atitudine față de situația sa prezentă, o luare de atitudine care înseamnă opțiunea pentru căsătorie⁷. În vis el este preocupat de problema căsătoriei,

pentru ca a doua zi să decidă că lucrul cel mai bun ar fi ca el însuși să se căsătorească.

Iată, în cele ce urmează, visul unui om în vârstă de 28 de ani. Linia, ale cărei sușuri alternează cu coborâșurile, arată ca o curbă de temperatură, reflectând viața interioară a acestui om. Sentimentul de inferioritate, din care emană strădania de a atinge înălțimile, de a obține superioritatea, se recunoaște clar aici. El povestește:

Fac o excursie, cu un grup numeros. Dat fiind că vaporul cu care călătorim este prea mic, suntem obligați să coborâm într-o stație intermediară și să înnoptăm în oraș. În timpul nopții vine vestea că vaporul se scufundă și că toți excursioniștii sunt chemați să pompeze apa ca să împiedice scufundarea. Îmi amintesc că în bagajele mele am lucruri de valoare și zoresc spre vapor, unde văd că toată lumea se află la pompe. Fac tot ce pot ca să mă eschivez de la această muncă și caut magazia de bagaje. Reușesc să-mi scot pe fereastră rucsacul. Deodată zăresc în apropiere un briceag, care îmi place foarte mult; îl vâd în buzunar. Împreună cu un cunoscut, peste care am dat întâmplător, pe când vaporul se scufunda mereu, sar într-un loc ferit din mare și imediat dau de fund. Aici digul portuar este prea înalt, plutesc mai departe și dau de o prăpastie adâncă, abruptă, în care trebuie să cobor. Alunec acolo — pe însoțitorul meu nu l-am mai văzut de la părăsirea vaporului —, panta e tot mai periculoasă și mi-e frică să nu fiu omorât. În sfârșit, ajung jos și cad chiar în fața unui alt cunoscut. Era un tânăr, pe care de altfel abia îl cunoscusem în timpul unei greve, în conducerea căreia el fusese foarte activ și când am fost plăcut impresionat de purtarea sa prietenoasă. El m-a întâmpinat cu cuvinte de reproș, ca și cum ar fi știut că i-am lăsat la ananghie pe ceilalți de pe vapor: „Ce cauți fu aici?” Caut să ies din prăpastie, care peste tot avea pereți abrupti, de care atârnavu frânghii. Nu mă încumet să mă folosesc de ele, pentru că sunt foarte subțiri. La încercările mele de a mă cățăra, alunec din nou tot mai jos. În cele din urmă — habar n-am cum — iată-mă sus; mi se pare că această parte a visului intenționat n-am mai visat-o, de parcă am vrut s-o omit, din nerăbdare. Sus, pe marginea prăpastiei, un drum protejat de un parapet. Oamenii trec pe lângă mine și mă salută cu amabilitate.

Dacă ne informăm cu privire la antecedentele autorului visului, aflăm în primul rând că până la vârsta de 15 ani a suferit mereu de boli grave și că mai târziu adesea a zăcut la pat. Dat fiind că părinții vegheau cu îngrijorare asupra șubrediei sale sănătății, el nu a avut aproape nici un contact cu alți copii. Când voia să se apropie de adulți, părinții îi puneau în vedere că copiii nu au voie să fie indiscreți, că locul lor nu este printre adulți, și era pus pe fugă. În felul acesta, de timpuriu, a fost lipsit de ceea ce nu se poate dobândi decât prin permanentul contact cu semenii. O altă urmare a fost aceea că a rămas mult în urma camarazilor săi de aceeași vârstă, neputând ține pasul cu ei. Nu este de mirare că ei l-au socotit prost, neîntârziind să facă din el ținta ironiilor și a zeflemelilor. Aceasta l-a împiedicat să-și caute sau să-și găsească prieteni.

În aceste împrejurări, sentimentul său de inferioritate, extraordinar de pronunțat, a ajuns la paroxism. Educația sa a fost dirijată de un tată blajin însă irascibil (militar) și de o mamă firavă, nepricepută, dar peste măsură de autoritară. Cu toate că părinții nu conteneau să-și sublinieze bunăvoința, trebuie să spunem despre această educație că era una destul de severă, în care un rol deosebit îl avea jignirea. Semnificativă este o întâmplare care constituie prima sa amintire din copilărie: nu avea decât trei ani când mama sa l-a pus să stea o jumătate de oră în genunchi pe niște boabe de mazăre. Cauza a fost o nesupunere, motivată — mama o știa prea bine, pentru că băiatul i-o mărturisea — de teama de un cavalerist imaginar, motiv pentru care refuzase să îndeplinească un ordin al mamei sale. Propriu-zis snoopit în bătaie nu fusese decât rareori. Dar când a fost, fusese bătut cu un gârbaci din piele de câine și asta nu fără ca apoi să fie pus să-și ceară iertare și să spună de ce i s-a aplicat pedeapsa. „Copilul trebuie să știe ce trăsnaie a făcut !”, îi spunea totdeauna tatăl. Și cum într-o zi a fost biciuit pe nedrept, fără ca el să poată arăta motivul pentru care era bătut, pedeapsa a fost repetată până când și-a găsit o vină oarecare.

Așadar, de timpuriu s-a instalat o stare de spirit de ostilitate între părinți și copil. Sentimentul de inferioritate al acestuia a căpătat asemenea proporții încât, într-adevăr, îi era cu neputință să-1 depășească⁸. La școală, ca și acasă, viața sa era un lanț aproape neîntre-

rupt de umiliri. Până și cea mai mică izbândă — **în sensul** în care o înțelegea el — îi era refuzată. În școală, chiar și la vârsta de 18 ani, a rămas cel care mereu era luat peste picior. Aceasta s-a întâmplat o dată până și din partea unui profesor, care, în fața întregii clase, a dat citire uneia din lucrările lui tâmpite, batjocorindu-l fără cruțare.

Asemenea pățanii l-au împins tot mai mult în izolare și, treptat, a început să se țină dinadins departe de ceilalți. În lupta cu părinții, el a recurs la un mijloc într-adevăr eficace, însă plin de grele consecințe pentru dânsul, renunțând la orice comunicare verbală. S-a lipsit astfel de cel mai important mijloc de contact social. În scurt timp n-a mai putut conversa cu nimeni. A devenit un însingurat total. Mut, neînțeles, se ajunsese la situația ca nimeni să nu i se mai adreseze. Orice tentativă de a-1 readuce la normal eșua. Mai târziu au eșuat — pricinuindu-i grele lovituri — toate încercările de relații erotice.

În felul acesta s-a scurs viața sa, până la vârsta de 28 de ani. Profundul sentiment de inferioritate, care îi impregna întreaga ființă, a avut drept urmare o ambiție nemăsurată, o inflexibilă aspirație la superioritate și prețuire, care nu-i lăsa nici o clipă de liniște, înăbușindu-i sentimentul de comuniune socială. Cu cât mai puțin vorbea, cu atât mai mult se agita în viața sa interioară, zi și noapte visând la izbânzi și triumfuri de tot felul.

În aceste condiții, a visat visul redat mai sus, în care se reflectă limpede linia de evoluție a vieții sale psihice.

Ca să încheiem, să povestim încă un vis, unul din faimoasele vise profetice:

Poetul Simonide⁹, care o dată a găsit la o margine de drum leșul unui necunoscut și s-a îngrijit de înmormântarea lui onorabilă, era mai târziu pe cale să întreprindă o călătorie pe mare; atunci în vis i-a apărut mortul, recunoscător, avertizându-l că dacă va pleca în acea călătorie va pieri într-un naufragiu. Dând ascultare visului, poetul s-a salvat, pe când toți cei care plecaseră au pierit în urma naufragiului (a se vedea Enne Nielsen, *Das Unerkannte auf seinem Weg durch die Jahrtausende*, Ebenhausen b. München, Verlag Langewiesche-Brandt). Așa cum a fost relatat, evenimentul acesta și corelarea sa cu visul trebuie să fi avut un enorm răsunet de-a lungul secolelor și să fi exercitat o profundă impresie asupra oamenilor.

Luând atitudine față de acest caz, trebuie în primul rând să arătăm că în acele timpuri naufragiile erau extrem de frecvente și că, în asemenea împrejurări, era posibil ca mulți oameni să viseze că se impunea să renunțe la o călătorie și ca printre aceștia să se găsească unul al cărui vis să fie confirmat de realitate și care să fi transmis posterității această ciudățenie. Se înțelege că oamenii care sunt înclinați să discearnă conexiuni misterioase au o slăbiciune aparte pentru asemenea povestiri, pe când noi interpretăm visul cu luciditate: poetul nostru, grijiul față de bunăstarea sa trupească, nu a manifestat niciodată o plăcere deosebită pentru călătorii, și cum ora deciziei se apropia, el s-a agățat de ceva ce putea să-i întărească pornirea spre comoditate. A recurs la convocarea în vis a mortului care trebuia să se arate recunoscător. Bineînțeles că nu s-a ostenit să plece în călătorie. Iar dacă vasul nu s-ar fi scufundat, probabil că niciodată lumea nu ar fi aflat nimic de toată această istorie. Căci noi nu înregistrăm decât lucrurile care ne zguduie, care ne dau de înțeles că între cer și pământ se ascunde mai multă înțelepciune decât am putea visa. Profeticul în vis este de înțeles în măsura în care atât visul cât și realitatea includ aceeași atitudine a omului.

Ceea ce ne dă de gândit este și faptul că nu toate visele sunt atât de ușor de înțeles, cele ușor de explicat fiind extrem de puține. Fie că uităm imediat visul, fie că atunci când a lăsat în mintea noastră o anumită urmă de obicei nu înțelegem ce se ascunde sub aceasta, în afară de cazul în care, întâmplător, am studiat interpretarea viselor. Chiar și acestor vise li se aplică cele spuse mai sus cu privire la caracterul de parabolă al visului, care reproduce în chip simbolic linia de mișcare a unui om. Sensul fundamental al unei parabole este acela că ne introduce într-o situație în care noi vibrăm la unison. Dacă ne preocupăm rezolvarea unei probleme și dacă personalitatea noastră înclină într-o direcție determinată, atunci, potrivit experienței, avem nevoie de un *impuls*. Visul este cât se poate de apt să întărească afectivitatea, verva de care cineva are nevoie pentru a rezolva o problemă într-un sens determinat. Lucrul nu se schimbă cu nimic dacă autorul visului nu înțelege conexiunea. Este suficient ca el să aibă materialul și impulsul. Visul va înregistra într-un fel oarecare urma pe care o imprimă ideea autorului visului, lăsând astfel să se

întrevadă linia sa de mișcare. Este ca fumul care arată că undeva arde un foc. Un om experimentat va putea chiar să spună, după fumul pe care îl vede, ce fel de esență lemnoasă arde.

Rezumând, putem spune că visul arată că autorul său este preocupat de o problemă de viață, cât și ce atitudine ia el față de aceasta. În vis intră în joc îndeosebi cei doi factori care se lasă recunoscuți fie și numai prin urmele lor, factori care influențează atitudinea reală față de mediul ambiant a autorului visului: sentimentul de comuniune socială și aspirația sa către putere.

6. APTITUDINI, TALENT. Dintre fenomenele psihice care ne dau posibilitatea să tragem concluzii asupra firii unui om, să emitem judecăți cu privire la personalitatea lui, le-am neglijat pe cele care țin de sfera gândirii umane, care se referă la capacitatea omului de a cunoaște. Am atribuit o valoare minimă celor gândite sau afirmate de cineva cu privire la propria sa persoană, pentru că avem convingerea că fiecare se poate înșela și că fiecare se simte împins de diferite interese și considerente egoiste de natură morală etc. să retușeze imaginea sa în fața celorlalți. Cu toate acestea, ne este permis și este posibil, în anumite limite, să tragem concluzii cu privire la unele procese de gândire și la expresia lor verbală. Dacă vrem să ne formăm o opinie judicioasă despre un om, nu putem exclude din cercetarea noastră domeniul gândirii și limbajul.

Există în legătură cu capacitatea de judecată a omului — ceea ce în general obișnuim să numim „*aptitudine*” — o mulțime de observații, controverse, analize, care sunt cunoscute în special din încercările de a stabili ce este inteligența la copii și la adulți. Mă refer la *testele de aptitudini*. Până în prezent aceste teste nu au corespuns așteptărilor. Căci dacă le aplicăm unui lot de școlari constatăm că rezultatele obținute sunt de regulă identice cu cele pe care educatorul le-a stabilit fără ajutorul testelor, situație care la început a fost admisă cu multă trufie de psihologii experimentalisti, deși de fapt aceasta dovedește că testele sunt, într-o anumită măsură, de prisos. O altă obiecție împotriva adoptării acestor teste se referă la faptul că gândirea logică nu se dezvoltă uniform, așa încât la mulți copii la care testele de aptitudini au dat rezultate proaste după câțiva

ani se dovedește că **aptitudinile** lor s-au dezvoltat deodată extrem de bine. Un alt factor demn de luat în considerare este acela că copiii din marile orașe sau cei din anumite medii, care duc o viață mai cuprinzătoare, prin reacțiile lor prompte, determinate pur și simplu de o anumită exersare, dau iluzia unor aptitudini superioare, punându-i în umbră pe copiii care nu dispun de un asemenea fond de pregătire. Este cunoscut că, de regulă, copiii din mediile burgheze dispun de o promptitudine în răspunsuri mult mai mare decât copiii din mediile proletare. Aceasta nu pledează însă pentru aptitudini superioare la cei dintâi, cauza fiind doar antecedentele diferite. În felul acesta, nu s-a ajuns prea departe cu testele de aptitudini, mai ales dacă ținem seama de triste rezultate obținute la Berlin și Hamburg, unde copiii care au trecut cu succes aceste teste, ulterior, în mod surprinzător, cei mai mulți dintre ei nu au mai corespuns evaluărilor făcute. Aceasta ne arată că testele de aptitudini nu ne pot da nici o garanție sigură cu privire la buna dezvoltare a copilului. În schimb, cercetările de psihologie individuală își confirmă pe deplin valabilitatea, pentru că ele nu urmăresc doar să stabilească o concepție despre dezvoltare, ci să pună în evidență temeiul, cauzele acesteia și, atunci când este necesar, să pună la dispoziție mijloace de îndreptare; totodată, psihologia individuală nu izolează capacitatea de gândire logică a copilului de ansamblul vieții sale psihice, ci o examinează în contextul acesteia.

NOTE

¹ Filosof, psihopedagog și estetician german de orientare neokantiană, Karl Groos (1861-1946), al cărui nume este uneori grafiat Gross, autor al unor importante studii asupra jocului la animale (*Die Spiele der Tiere*, 1896) și la om (*Die Spiele der Menschen*, 1899), considera acest fenomen drept un exercițiu fundamental de dezvoltare a instinctelor și predispozițiilor ereditare, în sensul pregătirii pentru existența de mai târziu, ca adult. Influențat de psihanaliza freudiană, ulterior și-a revizuit teoria, văzând în joc un katharsis, un mijloc de „purificare” (*Das Spiel*, Jena, 1922). (Nota trad.)

² „das Ziel der Überlegenheit”, în textul original. (Nota trad.)

³ „der Beurteilung”, în textul original. (Nota trad.)

⁴ „wie andere, die gute Mitspieler sind”, în textul original. (Nota trad.)

⁵ Georg Cristoph Lichtenber (1742-1799), fizician și scriitor german, profesor la Universitatea din Göttingen. A criticat *fiziognomonica* lui J. C. Lavater, care susținea că, analizând trăsăturile feței unui om, pot fi emise judecăți valabile asupra caracterului acestuia. (Nota trad.)

⁶ „davonschwimmen”, în textul original. (Nota trad.)

⁷ „eine Stellungnahme, die nach einer Hochzeit schreit”, în textul original. (Nota trad.)

⁸ „dass es ein Gefühl des Obenscins überhaupt nicht konnte”, în textul original. (Nota trad.)

⁹ Poet liric grec (556-467 î.Chr.), care a scris, între altele, o faimoasă elegie dedicată eroilor bătăliei de la Maraton (490 î.Chr.), pentru care i s-a acordat premiul la un concurs la care participa și marele Eschil. La bătrânețe a trăit în Sicilia, la curtea tiranului de la Siracusa. Din opera sa, foarte prețuită, s-au păstrat până astăzi doar unele epigrame și fragmente din poemele lirice. (Nota trad.)

RELAȚIILE DINTRE SEXE

1. DIVIZIUNEA MUNCII ȘI CELE DOUĂ SEXE. Din cele expuse până aici rezultă că în viața psihică prevalează două linii directoare, care influențează toate procesele psihice, făcând ca omul, prin realizarea și asigurarea condițiilor sale de viață, prin îndeplinirea celor trei îndatoriri capitale ale vieții (dragoste, vocație, societate), să-și satisfacă atât sentimentul de comuniune socială, cât și străduința de a se pune în valoare, aspirația la putere și la superioritate. Va trebui să ne obișnuim să apreciem fiecare fenomen psihic prin prisma raporturilor cantitative și calitative ale acestor doi factori și, dacă vrem să ne apropiem de înțelegerea psihicului, să-l cercetăm totdeauna potrivit acestei reguli. Căci existența acestor doi factori determină măsura în care un om este capabil să sesizeze logica vieții umane colective și să se integreze în diviziunea muncii impusă de aceasta.

Diviziunea muncii este un factor absolut necesar pentru menținerea societății omenesci. Aceasta presupune ca fiecare să-și aibă locul său într-o funcție oarecare. Cine nu dă curs acestei cerințe negă continuitatea vieții sociale, a genului uman în general, abdică de la rolul său de om între oameni și devine un zurbagiu. În cazurile mai benigne vorbim de proaste maniere, indisciplină, capriciu, iar în cele mai grave de excentricitate, decădere și, în cele din urmă, delincvență. Condamnarea unor atari fenomene se explică prin faptul că ele sunt incompatibile cu exigențele vieții în comun.

Valoarea unui om este dată de felul în care își onorează locul atribuit de societate în diviziunea muncii. **Prin** integrarea în viața comună **el devine** important pentru ceilalți, este una din verigile unui lanț cu nenumărate articulații, pe care se bazează alcătuirea vieții umane și pe care nu ni le putem imagina în număr mai mare înălțurate fără ca viața socială să se prăbușească. Capacitățile individului sunt acelea pe care i le desemnează locul său în procesul de producție comun al societății omenesci. Firește, intervin pe acest plan multe încurcături, aspirația către putere, pofta de dominare și tot felul de alte rătăcirii stânenind sau zădărniciind accesul la diviziunea muncii sau stabilind false criterii de judecare a valorii omului, după cum încurcături intervin și atunci când un individ ocupă un loc pentru care este inapt. Dificultăți pot fi generate, de asemenea, de apetitul de putere, de ambiția calpă a unor indivizi care, în profitul intereselor lor egoiste, pun piedici vieții și muncii colective. Alte complicații își au cauza în stratificarea societății în clase, situație în care puterea personală și interesele economice influențează distribuirea domeniilor de muncă, în așa fel încât posturile cele mai grase, care conferă mai multă putere, sunt acordate anumitor grupuri sociale, pe când altele sunt excluse de la acestea. Cunoașterea rolului imens pe care îl joacă în această privință aspirația către putere ne permite să înțelegem de ce procesul diviziunii muncii nu a avut niciodată o evoluție nelipsită de accidente. Forța a intervenit mereu spre a face din muncă pentru unii un soi de privilegiu, pentru alții un mod de oprimare.

O asemenea diviziune a muncii este transmisă și prin *situația celor două sexe*. Femeia, ca urmare a conformației ei corporale, este din capul locului exclusă de la anumite activități, pe când, pe de altă parte, există munci care nu sunt repartizate bărbaților, pentru că ei nu dau aici un randament bun, nefiind de fapt acolo la locul potrivit pentru dâșii. Această diviziune a muncii ar fi fost realizată fără nici un fel de idei preconcepute și, în măsura în care mișcarea feministă nu a întins prea tare coarda în focul luptei, a admis și ea logica acestui punct de vedere. Ea este departe de a defeminiza femeia sau de a distruge raporturile naturale dintre bărbat și femeie în ceea ce privește convenabilitatea locurilor de muncă. Pe parcursul evoluției

umane, diviziunea muncii s-a configurat în așa fel, încât femeia a preluat o parte din acele activități pe care de obicei le efectuau și bărbații, pentru ca aceștia din urmă să aibă posibilitatea să-și valorifice forțele mai cu folos. Această diviziune a muncii nu poate fi numită nerațională atât timp cât nu lasă neutilizate forțele de muncă și nu va conduce la folosirea abuzivă a forțelor spirituale și fizice ale omului.

2. SUPREMAȚIA BĂRBATULUI ÎN CIVILIZAȚIA ACTUALĂ. Dat fiind faptul că civilizația s-a dezvoltat în direcția aspirației către putere, îndeosebi datorită eforturilor unor indivizi sau puteri sociale care au vrut să-și asigure privilegiul, diviziunea muncii a fost orientată pe căi specifice, care predomină și astăzi, făcând ca societatea omenească să se caracterizeze prin importanța preponderentă acordată bărbatului. Diviziunea muncii este de așa natură, încât asigură prerogative grupului privilegiat al bărbaților, care, ca urmare a hegemoniei, stabilesc în propriul lor interes poziția femeii în procesul de producție, prescinderu-i acesteia orizontul vieții și fiind în măsură să impună forme de existență care corespund în primul rând viziunii masculine.

Așa cum stau lucrurile în prezent, dăinuie o permanentă aspirație la superioritate a bărbaților față de femei și, în mod corespunzător, o permanentă nemulțumire a femeii față de privilegiile bărbaților. Dincolo de strânsa solidaritate dintre cele două sexe, este evident că o asemenea tensiune conduce la o continuă subminare a armoniei lor psihice, la ample perturbații din care rezultă un climat psihic general¹ resimțit ca extrem de chinuitor pentru ambele părți ale neamului omenesc.

Toate instituțiile, ca și toate regulile tradiționale, legile, moravurile și obiceiurile noastre depun mărturie cu privire la poziția privilegiată a bărbatului, pe care o ajustează și o fac să dureze. Ele pătrund până în camera copiilor și exercită o extraordinară influență asupra psihicului acestora. Desigur că nu putem arăta cu exactitate ce înțelege copilul din aceste raporturi, dar se impune să simțim că fondul său afectiv este înrăurit în adâncime. Este edificator, în acest sens, cazul bărbatului care, când i s-a cerut să îmbrace haine de fată,

a ripostat prin accese de furie, ceea ce arată clar că lumina zilei că avem tot temeiul să cercetăm aceste raporturi. Faptul ne readuce, pe o altă cale, la problema aspirației către putere.

Dacă tendința băiatului de a se pune în valoare a atins un anumit grad, el va apuca de predilecție pe acel drum care i se pare că îi garantează privilegiile masculinității, pe care el le sesizează peste tot. După cum am menționat, educația care se practică azi în familie este axată pe aspirația către putere și pe înclinația de a prețui privilegiile masculine și de a le promova. Căci de obicei copilul îl are în fața ochilor pe bărbat, pe tată, ca simbol al puterii. Al său enigmatic du-te-vino stârnește mult mai mult interesul copilului decât mama. El remarcă repede rolul dominant pe care îl deține tatăl, care dă tonul, face rânduială, conduce totul; vede că toți se supun poruncilor sale și că mama face totdeauna referire la ele. Bărbatul îi apare copilului, în toate privințele, drept cel mare și puternic. Sunt copii cărora tatăl le pare atât de competent în toate, încât tot ce spune el trebuie să fie sfânt, ei întărindu-și adesea propriile afirmații doar cu precizarea că tata a spus-o. Chiar și acolo unde influența paternă nu iese clar în evidență, copiii ajung la ideea superiorității tatălui, pentru că întreaga povară a casei pare a se sprijini pe umerii săi, pe când în realitate numai diviziunea muncii îi dă bărbatului posibilitatea de a-și pune mai bine în valoare forțele.

Cât privește originile istorice ale poziției hegemonice a bărbatului, trebuie să arătăm că aceasta nu a apărut ca un fapt natural. A fost necesar ca mai întâi să se instituie o serie de legi, pentru ca dominația bărbatului să fie asigurată. Aceasta înseamnă, totodată, că, înainte de legiferarea hegemoniei masculine, trebuie să fi fost o vreme în care privilegiul masculin nu era un lucru atât de sigur. Este vorba, de fapt, de o perioadă istoricește atestată. A fost vremea matriarhatului, când mama, femeia, îndeplinea în viață rolul principal, față de copil înainte de toate, față de care și toți bărbații tribului aveau o anumită datorie. Acest lucru îl sugerează și unele moravuri și datini de azi, ca, de exemplu, obiceiul nostim potrivit căruia copilul se adresează cu „nene” fiecărui bărbat. Trecerea de la matriarhat la patriarhat a fost precedată de o srașnică luptă, ceea ce dovedește că supremația bărbatului, pe care el crede că o deține de la natură,

nu a avut-o de la început², ci a trebuit s-o cucerească. Victoria bărbatului a echivalat cu subjugarea femeii și în special înscrisurile făcute de legislație de-a lungul timpului aduc despre acest proces de subjugare o măturie elocventă.

Așadar, supremația masculină nu este un fapt natural. Există izvoare istorice care arată că ea a apărut în mod necesar abia în cursul luptelor neîntrerupte între popoare vecine, lupte în care bărbatului i-a revenit un rol important, de care la urma urmei el a profitat spre a acapara definitiv conducerea. Mână în mână cu această evoluție istorică a mers dezvoltarea *proprietății private*³ și a dreptului ereditar la moștenire, care până într-atât a fost elaborat pe baza supremației masculine, încât partea care agonisește și posedă este de regulă bărbatul.

Copilul care crește nu are nevoie să lectureze cărți pe această temă. Chiar dacă nu știe nimic despre aceste lucruri, el sesizează din practica vieții că bărbatul este partea care agonisește și care este favorizată, fie și atunci când niște părinți cu judecată sunt gata să renunțe cu plăcere la privilegiile moștenite din vremuri vechi, în favoarea egalității în drepturi. Este foarte greu să-1 lămurești pe copil că mama, care îndeplinește treburile gospodărești, este partenera egală în drepturi a bărbatului. Să ne imaginăm ce înseamnă aceasta pentru un băiat căruia, începând din leagăn, supremația bărbatului îi sare în ochi. Încă de la naștere el este primit cu mai multă bucurie decât o fată și este sărbătorit ca un prinț. Este un fapt arhicunoscut că părinții doresc să dea naștere mai degrabă la băieți. Băiatul ajunge să-și dea seama la fiecare pas cât de avantajat este ca descendent masculin și își supralicitează valoarea. Diversele cuvinte care i se adresează sau pe care ocazional le prinde din zbor, cu privire la sine, îl fac să înțeleagă zi de zi importanța mai mare a rolului bărbatului. Superioritatea principiului masculin îi apare de asemenea în situația femeilor din casă, care sunt folosite la munci considerate ordinare, ca și în faptul că, în definitiv, nici femeile din anturajul copilului nu nutresc totdeauna convingerea că sunt egale cu bărații. Ele îndeplinesc de cele mai multe ori un rol subaltern și inferior. În majoritatea cazurilor, va rămâne fără nici un răspuns atât de importanta întrebare pe care femeia o are de pus bărbatului înaintea căsătoriei: ce

gândești tu despre copleșitorul principiu al supremației masculine în societate, îndeosebi în cadrul familiei. În unele cazuri urmarea va fi o manifestare mai puternică a aspirației către o poziție de egalitate cu bărbatul, în alte cazuri un soi de resemnare, mai mult sau mai puțin pronunțată. De cealaltă parte a baricadei stă bărbatul, tatăl, care încă de copil a crescut cu convingerea că, în calitatea sa de bărbat, are de jucat un rol mai însemnat și, în virtutea acestei convingeri, el simte ca un fel de datorie, conform căreia, la întrebările puse de viață și de societate, va răspunde totdeauna în favoarea privilegiilor masculine.

Copilul trăiește toate situațiile care rezultă din aceste relații familiale. Se degajă pentru el o mulțime de imagini și de puncte de vedere asupra existenței femeii, din care, în general, femeia iese prost. Dezvoltarea psihică a bărbatului capătă în acest fel un caracter masculin. Ceea ce, în aspirația sa către putere, el poate percepe drept țel demn de a fi urmărit, constituie, aproape fără excepție, însușiri și atitudini masculine. Din relațiile de putere evocate se dezvoltă un fel de virtute virilă, care ea însăși își dezvoltă în întregime originea. Anumite trăsături de caracter trec drept „masculine”, altele drept „feminine”, fără ca vreun fapt fundamental să justifice aceste taxări. Căci, dacă comparăm starea psihică a băieților cu aceea a fetelor și găsim argumente în favoarea acestei clasificări, nu vom putea totuși vorbi de fapte naturale, de vreme ce aceste fenomene le constatăm la oameni care sunt de-acum cuprinși în cadre bine determinate și ale căror plan de viață și linie directoare sunt de-acum îngustate de judecățile lor unilaterale cu privire la putere. Aceste relații de putere au fixat în mod imperios spațiul în care ei trebuie să încerce să se dezvolte. Distincția între trăsături de caracter masculine și feminine nu este deci îndreptățită. Vom vedea cum ambele categorii de trăsături pot satisface cerințele aspirației către putere, cum și cu mijloace „feminine”, ca, de exemplu, ascultarea și supunerea, cineva poate fi capabil să uzeze de putere. Datorită avantajelor de care se bucură un copil ascultător, el poate eventual să o ia mult înaintea unuia neascultător, cu toate că în ambele cazuri la lucru este aceeași aspirație către putere. Judecata noastră cu privire la viața psihică a unui individ este adesea complicată de faptul că, pentru a se impune,

aspirația către putere recurge la cele mai diferite trăsături de caracter.

Pe măsură ce copilul crește, sublinierea masculinității sale devine pentru el aproape o datorie. Ambiția, setea sa de putere și de superioritate se asociază total, devin de-a dreptul identice cu datoria față de masculinitate (*der Verpflichtung zur Männlichkeit*). Mulți dintre copiii care aspiră la putere nu se mulțumesc doar cu conștientizarea masculinității, ci vor să arate și să dovedească în permanență că sunt bărbați și că, în această calitate, ei trebuie să aibă privilegiul, căutând, pe de o parte, să se evidențieze și să-și exagereze trăsăturile de caracter masculine, iar pe de altă parte încercând, în maniera tuturor tiranilor, să se opună anturajului feminin și, după gradul de rezistență de care se lovesc, să-și demonstreze superioritatea fie prin încăpățănare sau revoltă nestăpânită, fie prin rafinată viclenie.

Fiindcă fiecare individ este evaluat în raport cu etalonul masculinității privilegiate, nu este de mirare că băiatului i se pune mereu în față acest etalon și că, în cele din urmă, el însuși îl ia ca instrument de măsură, observându-se și întrebându-se în permanență dacă cursul vieții lui este acela al unui bărbat, dacă el însuși este suficient de bărbătesc în manifestări și altele de acest fel. Ceea ce înțelege toată lumea în zilele noastre prin „bărbătesc”, se știe. Este, înainte de toate, purul egoism, ceea ce satisface amorul propriu, ca și superioritatea față de ceilalți, întâietatea, toate acestea în contextul unor impresionante trăsături de caracter active, cum sunt curajul, dărzenia, mândria, simțul invincibilității (îndeosebi în fața femeilor), accesul la funcții, ranguri sociale și titluri, predilecția de a se căli împotriva emoțiilor „feminine” și așa mai departe. Este o bătălie neîntreruptă pentru superioritatea personală, deoarece a fi superior este apanajul bărbatului.

În această perspectivă, băiatul își va însuși trăsături al căror model el îl poate lua, firește, exclusiv de la bărbații adulți, în primul rând de la tată. Peste tot putem descoperi urmele acestei grandomanii cultivate artificial. Băiatul va fi de timpuriu ademenit să urmărească a-și asigura un surplus de putere și privilegii. Acestea echivalează pentru dânsul cu „bărbăția”. În cazurile patologice se ajunge adesea la o degenerare a „bărbăției” până la cruzime și brutalitate.

Avantajele pe care le oferă de multe ori masculinitatea⁴ sunt extrem de seducătoare. Nu trebuie să ne surprindă faptul că și la fete găsim adesea cazuri când linia lor directoare are în vedere un ideal masculin, fie ca o dorință irealizabilă sau ca etalon de evaluare a propriei conduite, fie ca mod de a se prezenta și acționa („în societatea civilizată, fiecare femeie va voi să fie bărbat”). Acestei categorii aparțin acele fete care, cu un aprig elan, preferă tocmai jocurile și activitățile care, în ceea ce privește capacitatea fizică, convin mai degrabă băieților. Așa, de exemplu, ele se cațără în copaci, le place să se afle în societatea băieților și refuză ca pe o ocară orice ocupație feminină. Nu-și găsesc mulțumirea decât în roluri masculine. Toate aceste fenomene trebuie înțelese ca un efect al privilegiilor pe care le comportă calitatea de bărbat. Vedem aici clar cum lupta pentru o poziție predominantă, cum aspirația la superioritate vizează mai mult speranța decât realitatea și situația reală în viață.

3. PREJUDECATA INFERIORITĂȚII FEMEII. Întru justificarea hegemoniei sale, în afară de argumentul potrivit căruia situația sa provine de la natură, în favoarea bărbatului se mai invocă ideea că femeia ar fi o ființă inferioară. Această idee este atât de larg răspândită, încât apare ca un bun comun al umanității. La aceasta se asociază o anumită neliniște a bărbatului, care s-ar putea trage încă de pe timpul luptei împotriva matriarhatului, când într-adevăr femeia reprezenta pentru bărbat un motiv de îngrijorare. În istorie și literatură descoperim mereu referiri de acest fel. Un scriitor latin, bunăoară, spune: „*mulier est hominis confusio*”⁵. La sinodurile bisericii s-a discutat aprins dacă femeia arc suflet, iar în tratatele învățaților s-a pus problema dacă ea este sau nu o ființă omenească⁶. Credința iluzorie în vrăjitorie, secole de-a rândul, cu a sa ardere pe rug a vrăjitoarelor, oferă o tristă mărturie despre aberațiile, enorma nesiguranță și confuzia care domneau pe atunci în această privință. Adesea femeia era socotită pricina tuturor nenorocirilor, ca în povestea biblică a păcatului originar sau ca în *Iliada* lui Homer, unde se povestește cum a fost de ajuns să intervină o femeie, pentru ca popoare întregi să cadă în dezastru. Legende și basme din toate timpurile vorbesc despre inferioritatea morală a femeii, despre perversitatea, răutatea, prefăcătoră, inconștanța și neseriozitatea ei.

„Ușurătatea feminină” a fost chiar luată ca **argument** în fundamentarea unor legi. Tot așa, femeia a fost subapreciată în ceea ce privește rezistența, destoinicia și randamentul ei. La toate popoarele, zicalele, anecdotele, proverbele și glumele sunt saturate de critici înjositoare la adresa femeii, imputându-i-se arțagul, nepunctualitatea, orizontul limitat, prostia („minte scurtă, haine lungi”). S-a făcut uz de o nemaipomenită ingeniozitate ca să se dovedească inferioritatea femeii, iar rândurile misoginilor — ne gândim la Strindberg, Moebius, Schopenhauer, Weininger — au fost îngroșate de un număr deloc neglijabil de femei care, în semnarea lor, au împărtășit concepția despre inferioritatea femeii și rolul secundar ce-i revine. Aceeași subestimare se reflectă în retribuirea muncii femeii care, indiferent dacă este sau nu echivalentă cu aceea a bărbatului, este mult mai slab plătită.

Comparându-se rezultatele la teste de aptitudini, s-a constatat că pentru anumite materii, de exemplu, matematica, mai dotați se dovedesc băieții, pe când pentru altele, ca de exemplu studiul limbilor, mai apte se arată fetele. S-a demonstrat că de fapt băieții au un plus de înzestrare, față de fete, la acele obiecte de studiu care pregătesc pentru profesiunile masculine (*Männerberuf*). Dar faptul acesta numai în aparență pledează pentru dotarea lor superioară. Dacă examinăm mai îndeaproape situația fetelor, rezultă că afirmațiile privind slaba capacitate a femeii sunt născociri, o minciună cu mască de adevăr.

O fată aude zi de zi, la fiecare pas, pe toate tonurile, repetându-se că ființele de sexul ei sunt incapabile, apte doar pentru munci mai ușoare, auxiliare. Este absolut clar că fetița, în imposibilitatea ei infantilă de a verifica adevărul unor asemenea judecăți, va socoti ca pe un destin implacabil incapacitatea feminină și, în cele din urmă, se va supune ea însăși acestui pretins destin. Demoralizată, dacă cumva abordează studii de specialitate — ceea ce, în general, nu se întâmplă —, încă de la început nu va manifesta interesul necesar, sau dacă manifestă un asemenea interes, îl pierde pe parcurs. Atât motivația exterioară, cât și cea interioară îi lipsesc.

În asemenea circumstanțe, firește, dovada incapacității feminine pare evidentă. Eroarea are două cauze. Ceea ce o favorizează

este faptul că — adesea pe baza unor mobiluri unilaterale, pur egoiste — **apreciem valoarea omului după propriile noastre performanțe, dintr-un punct de vedere comercial, punct de vedere** din care, **desigur**, putem omite să ne punem întrebarea în ce măsură performanțele și randamentul corelează cu dezvoltarea psihică. Dacă am acorda mai multă atenție acestui aspect, am distinge și cealaltă cauză principală a concepției eronate potrivit căreia randamentul mai redus al femeii s-ar datora în cea mai mare parte naturii sale existențiale⁷. Pierdem adesea din vedere faptul că femeii, încă din copilărie, întreaga lume îi împuiază urechile cu o prejudecată care nu face decât să-i zdruncine încrederea în sine și să-i submineze speranța că ar fi capabilă să realizeze ceva. Când toți și toate îi întăresc această prejudecată, când ea vede cum femeilor le sunt distribuite doar roluri subordonate, atunci este de înțeles că își pierde curajul, că nu mai vrea să muncească cumsecade și că, în final, se retrage înspăimântată din fața îndatoririlor vieții. *Atunci*, ce-i drept, ea este inaptă și nefolositoare. Dar când înțelegem că noi suntem cei care am deformat o ființă omenească, însuflându-i respectul datorat vocii colectivității⁸, și când îi răpim orice speranță de a putea înfăptui ceva, când astfel îi nimicim cutezanța, ca apoi să constatăm că această ființă omenească nu este bună de nimic, atunci să nu ne permitem să spunem că dreptatea este de partea noastră, ci să recunoaștem că *noi* am provocat întregul dezastru.

Așadar, în societatea noastră nu este ușor pentru o fată să-și mențină încrederea în sine și îndrăzneala. De altfel, chiar cu prilejul aplicării unor teste de aptitudini a ieșit în evidență un fapt remarcabil: o grupă de fete, în vârstă de 14 până la 18 ani, a obținut rezultate superioare celor ale tuturor celorlalte grupe, inclusiv cele de băieți. Cercetări ulterioare au arătat că toate acele fete erau din familii unde și femeia, mama, sau numai ea exercita o profesie în mod independent. Înseamnă că în acele familii prejudecata cu privire la incapacitatea femeii nu avea trecere sau abia dacă se făcea simțită, deoarece fetele vedeau cu ochii lor cum mama își câștiga existența prin propriile ei strădanii. Prin urmare, ele se puteau dezvolta mult mai liber și mai independent, aproape neinfluențate de toate acele inhibiții legate de prejudecata la care ne referim.

Un alt argument împotriva acestei prejudecăți este numărul destul de mare de femei care, în diferite domenii, îndeosebi în literatură, artă, tehnică și medicină, au obținut realizări proeminente, care pot sta fără nici o rezervă alături de acelea ale bărbaților. Pe de altă parte, numărul bărbaților care nu numai ca nu fac dovada vreunor realizări, ci se arată incapabili în cel mai înalt grad, este atât de mare încât s-ar putea vorbi de o inferioritate a bărbaților, în mod la fel de nedrept, firește, și invocând același număr de dovezi.

Una din consecințele importante ale fenomenului este faptul, pe care l-am și menționat, că această prejudecată cu privire la inferioritatea a tot ce este feminin conduce la o bipolaritate noțională specifică, manifestată în obișnuința de a identifica pur și simplu în noțiunea de masculin ceea ce este valoros-viguros-biruitor, iar în noțiunea de feminin ceea ce este supunere-servilitate-subordonare. Această concepție s-a implantat atât de adânc în gândirea umană încât, în societatea noastră, tot ceea ce este excelent are o coloratură masculină, pe când ceea ce este mai puțin valoros și demn de respins este considerat feminin. După cum este știut, există bărbați pentru care nu poate fi ofensă mai supărătoare decât a spune că au în ei ceva de femeie, în timp ce a spune despre o fată că este baiețoasă nu înseamnă nimic dezavantajos. Accentul cade în așa fel încât ceea ce amintește de femeie este totdeauna privit ca fiind mediocru.

La o examinare mai atentă, faptele care pledează atât de clar în favoarea acestei prejudecăți se dovedesc a nu fi decât efectele unei dezvoltări psihice inhibitate. Nu vrem să spunem că din fiecare copil putem face un om „dotat” în adevăratul înțeles al cuvântului, care să treacă drept capabil într-un grad ridicat, dar avem încredere în capacitatea noastră de a-i înnobila aptitudinile. Ce-i drept, nu ne putem lăuda cu reușite personale în această privință, dar știm că alții au reușit. Mai ales fetele sunt, astăzi, beneficiarele unui asemenea destin. Am avut ocazia să vedem copii așa-zis „neînzestrați” care, într-o bună zi, au devenit înzestrați într-o asemenea măsură, de parcă ar fi suferit o întreagă metamorfoză.

4. FUGA DE ROLUL DE FEMEIE. Importanța capitală a bărbatului a provocat o gravă perturbare în dezvoltarea psihică a

femeii, având drept consecință o insatisfacție aproape generală față de rolul de femeie. Viața psihică se mișcă pe aceleași coordonate și în aceleași condiții în care evoluează și aceea a tuturor bărbaților, poziția sa inspirându-i un puternic sentiment de inferioritate. Se adaugă, ca un element agravant, prejudecata pretenției sale inferiorității naturale. Dacă, cu toate acestea, multe fete găsesc oarecum o compensare, faptul se datorează educării caracterului, inteligenței lor și, eventual, anumitor privilegii, ceea ce demonstrează clar că o greșeală atrage imediat după ea o altă greșeală. Privilegiile cu pricina sunt libertinajul, luxul, aventurile galante, care cel puțin au aparența unor avantaje, prin faptul că dau iluzia înaltei considerații de care s-ar bucura femeia și, în definitiv, a unei anumite idealizări care, la urma urmei, tot acolo duce, adică la formarea unui ideal de femeie care, propriu-zis, este în profitul bărbatului. O femeie a făcut o dată această observație exactă: virtutea femeii este o frumoasă născocire a bărbatului.

În opoziția față de rolul de femeie se pot distinge, în general, două tipuri de femei. Primul tip a și fost schițat. Sunt acele fete care în dezvoltarea lor adoptă o orientare activă, „masculină”. Ele sunt foarte energice, ambițioase și tind să culeagă lauri. Încearcă să-și depășească frații și colegii de sex masculin, preferă ocupațiile rezervate bărbaților, practică tot felul de sporturi etc. Adesea manifestă opoziție față de relațiile erotice și față de căsătorie. Dacă intră totuși în asemenea relații, le perturbă prin străduința de a-și impune dominația, de a fi superioare partenerului. Față de orice îndeletnicire gospodărească își manifestă totala aversiune, fie că o declară fățiș, fie contestându-și orice talent în materie și încercând uneori să aducă și dovezi privind incapacitatea lor într-ale menajului.

Acesta este tipul de femeie care, cu un fel de bărbăție, caută să îndrepte răul. Una din trăsăturile ei principale este atitudinea de respingere a rolului de femeie. Câteodată i se aplică expresia „femeie bărbătoasă” (*Mannweiber*). Aceasta se bazează pe o teorie greșită, potrivit căreia se admite că la asemenea femei există un factor ereditar, o substanță masculină care le constrânge la o atitudine de acest fel. Întreaga istorie a civilizației ne arată însă că asuprirea femeii și restricțiile la care încă și astăzi este supusă sunt de nesuport pentru

om și îl împing la revoltă. Dacă femeia adoptă o orientare percepută ca fiind „bărbătească”, opțiunea se bazează pe faptul că există doar două posibilități de a se orienta în lumea aceasta; fie în maniera femeii, fie în aceea a bărbatului, luate ca ideal. Fiecare deviere de la rolul de femeie trebuie, prin urmare, să apară ca masculină, și invers. Nu pentru că ar interveni aici nu știu ce substanță misterioasă, ci pentru că în spațiu și pe plan psihic nu există altă posibilitate. De aceea trebuie avute în vedere dificultățile inerente dezvoltării psihice a fetelor, așa încât să nu ne așteptăm la o deplină reconciliere a femeii cu viața, cu realitățile societății noastre și cu formele vieții noastre obștești, atâta timp cât nu i se acordă egalitatea cu bărbatul.

Celuilalt tip îi aparțin femeile care își trăiesc viața cu un fel de resemnare și pun în evidență un incredibil grad de acomodare, de supunere și smerenie. După cât se pare, ele se adaptează pretutindeni și, de asemenea, prind rădăcini pretutindeni, dar vădind o atare inaptitudine și mărginire încât nimic nu le mai face să progreseze, așa încât trebuie să intrăm la bănuială. Pe de altă parte, pot să prezinte simptome de patologie nervoasă, determinate chiar de slăbiciunile lor și de nevoia de a fi luate în seamă, simptome prin care, în același timp, vor dovedi cum un asemenea dresaj și siluire se pedepesc, de regulă, cu suferințe nervoase și cu incapacitatea de a trăi în societate. Ele ar fi, chipurile, cele mai bune ființe omenești din lume, dar, din păcate, sunt bolnave și în neputință de a răspunde pretențiilor care se manifestă față de persoana lor. Ele nu sunt în stare să aducă celor apropiați vreo mulțumire de durată. La baza supunerii, umilintei și a autorestricțiilor stă aceeași revoltă ca și la semenele lor din prima categorie, revoltă care pare să spună răspicat: asta nu-i o viață plină de bucurie.

Un al treilea tip pare să includă acele femei care de fapt nu refuză rolul lor feminin, dar care, în consecință, sunt chinute de conștiința faptului că sunt niște ființe inferioare, osândite să joace un rol secundar. Ele sunt pe deplin convinse de inferioritatea femeii, socotind că numai bărbatul ar fi chemat să realizeze lucruri de ispravă. De aceea ele avizează favorabil poziția privilegiată a bărbatului. Deci ele întăresc corul acelor voci care atribuie doar bărbatului capacitatea de a obține performanțe, reclamând pentru el

f

o poziție excepțională. Ele își arată atât de deschis sentimentul debilității, ca și cum ar căuta în acest fel o certificare și o protecție. Această atitudine nu este însă decât expresia unei revolte mocnite și care, la femeia măritată, se manifestă în încălcarea bărbatului cu acele treburi pe care ea însăși ar trebui să le ducă la îndeplinire, manieră însoțită de declarația măgulitoare că numai un bărbat poate face treaba cum se cuvine.

Ținând seama de faptul că una din cele mai importante și mai dificile îndatoriri ale vieții, educația, în pofida prejudecății predominante cu privire la inferioritatea femeii, îi revine în cea mai mare parte tocmai femeii, să vedem acum cum se comportă ca educatori tipurile pe care le-am descris. În aceste împrejurări deosebiriile se reliefează și mai mult. Femeile aparținând primului tip, cu atitudinea lor masculină în fața vieții, vor proceda tiranic, făcând totul după bunul lor plac, aplicând mereu pedepse cu mare tărbă și exercitând, astfel, o puternică presiune asupra copiilor care, firește, vor căuta să scape de acest tratament. Ceea ce se va obține, în cel mai bun caz, va fi doar o dresură fără nici o valoare. Impresia produsă de obicei asupra copiilor este aceea că asemenea mame nu se simt de fapt capabile să facă educație. Zarva, scandalul și agitația produc un efect cu totul negativ și există pericolul ca fetele să fie incitate să copieze acest stil, pe când băieții vor fi marcați pentru totdeauna de groaza de a avea de-a face cu femeile. Dintre bărbații care au stat sub dominația unor asemenea mame, foarte mulți vor ocoli cât de colo femeile, ca și cum, cunoscând de-acum amărăciunea traiului cu ele, ei nu ar mai putea acorda nici o încredere unei ființe feminine. Așa se ajunge la o dezbinare continuă între cele două sexe, căreia îi sesizăm clar tenta patologică, deși și în această privință se găsesc dintre cei care vorbesc despre o „proastă distribuire a substanței masculine și feminine”⁹.

Celelalte două tipuri sunt și ele la fel de infructuoase în materie de educație. Pe de o parte, ele manifestă atâtea scepticism încât copiii, care sesizează numaidecât lipsa de încredere în sine a mamei, îi scapă de sub control. Aceasta își reînnoiește tentativele de a trece la cârmă, dă avertismente și, din când în când, amenință că va spune totul tatălui. Îndreptându-și însă privirea spre autoritatea pedagogică

a bărbatului, ea își trădează din nou lipsa de încredere în succesul activității sale educaționale. Astfel, are în vedere o linie defensivă în educație, ca și cum de datoria ei ar fi să justifice punctul de vedere potrivit căruia bărbatul este singurul capabil în toate și, de asemenea, indispensabil în educație. Pe de altă parte, sentimentul de neputință le va face pe aceste femei să respingă activitatea pedagogică și s-o treacă în responsabilitatea bărbatului, a guvernantelor etc.

Și mai izbitor se manifestă insatisfacția față de rolul de femeie la fetele care, din motive deosebite, „superioare”, se retrag din viața de familie, intrând de pildă într-o mănăstire sau adoptând o profesiune legată de celibat. Ele aparțin aceluși tip de femeie care, în neîmpăcarea lor cu rolul de femeie, ajung de fapt să abandoneze orice pregătire în sensul propriei lor vocații profesionale. Tot așa, se poate întâmpla ca multe fete să se grăbească să ocupe o slujbă, spre a-și apăra astfel independența și spre a nu ajunge prea ușor la căsătorie. Și în cazul acestei atitudini intervine, ca factor propulsor, aceeași aversiune față de rolul tradițional al femeii.

Chiar și în cazul în care s-a ajuns la căsătorie, caz în care ne-am putea gândi că acest rol a fost acceptat benevol, adesea se dovedește că încheierea căsătoriei nu este în realitate o probă de reconciliere cu rolul tradițional al femeii. Iată exemplul tipic al unei femei în vârstă de vreo 36 de ani. Ea a venit să se plângă de diferite tulburări nervoase. Era fiica cea mai mare, rezultată din căsătoria unui bărbat mai în vârstă cu o femeie extrem de dornică de a domina. Chiar și faptul că mama, care fusese o fată foarte frumoasă, acceptase să se căsătorească cu un bărbat mai în vârstă, duce la presupunerea că avea oroare de rolul de femeie și că aceasta a influențat alegerea soțului. Căsnicia părinților nu mergea bine. Femeia conducea casa într-un mod strigător la cer, impunându-și cu brutalitate voința. Soțul bătrân a fost repede pus la locul său. Fiica povestea că adesea mama sa nu-i permitea tatălui să se întindă din când în când pe o bancă, spre a se odihni. Ea se silea să-și conducă gospodăria după un principiu pe care ea însăși îl instituisese și care trebuia socotit inviolabil de către toți ceilalți.

Copil foarte dotat, pacienta noastră a crescut în condițiile unui răsfăț exagerat din partea tatălui. Dimpotrivă, mama nu era mulțu-

mită de ea și îi era în permanență opozantă. Cum mai târziu ea a adus pe lume și un băiat, pe care îl trata cu mult mai multă grijă, relațiile dintre mamă și fiică au devenit complet insuportabile. Fata era conștientă de faptul că are un sprijin în tatăl ei, care, oricât de moale și împăciuitor, putea să opună o rezistență îndârjită când la mijloc era fiica lui. Aceasta, în conflictele ei înverșunate cu mama, ajunsese s-o urască. Una din țințele preferate ale agresivității fetei era ripofobia¹⁰ mamei, a cărei pedanterie mergea până într-acolo încât, de exemplu, nu-i îngăduia servitoarei să atingă clanța ușii, fără ca apoi să o ștergă cu o cârpă curată. Devenise un amuzament pentru fată să umble încolo și-ncoace totdeauna jechoasă și șleampătă, murdărind totul. În general, ea își dezvolta doar însușirile care erau tocmai contrariul a ceea ce aștepta de la dânsa mama sa. Acest fapt pledează foarte clar împotriva ipotezei trăsăturilor de caracter înnăscute. Dacă copilul nu-și cultivă decât însușiri menite s-o scoată din sărite pe mama sa, la baza acestui mod de a proceda nu poate sta decât un plan, conștient sau inconștient. Ostilitățile între cele două continuă și astăzi și cu greu se poate concepe o mai mare dușmănie.

Pe când fata era în vârstă de 8 ani, situația se prezenta, în linii mari, în felul următor: tatăl se situa invariabil de partea fiicei, mama, cu o față severă și încruntată, făcea observații necruțătoare, formula reproșuri, pe când fata, obraznică, promptă în riposte și cu un nemăipomenit umor, paraliza toate ostelile mamei. Situația a devenit și mai grea din momentul în care fratele mai mic, preferatul și răsfățatul mamei, a fost lovit de o afecțiune a valvulelor cardiace, ceea ce a intensificat și mai mult grija maternă pentru dânsul. Să se remarce continua interferență a strădaniilor părinților pentru copiii lor preferați, în asemenea condiții a crescut fata.

În acest context a apărut grava tulburare nervoasă a fetei, pe care nimeni nu și-o putea explica. Suferința consta în aceea că ea se simțea mereu torturată de gânduri rele îndreptate împotriva mamei, gânduri care, credea ea, o acaparau total. În cele din urmă, pe neașteptate, s-a cufundat în religie, fără nici un rezultat. După câțiva timp aceste gânduri au regresat, efect care a fost atribuit unui medicament; probabil însă că mama bătuse puțin în retragere. Nu rămăsese, ca sechelă a tulburării nervoase, decât o bizară teamă de furtună.

Fata își închipuia că furtuna nu putea veni decât din pricina cuge-
tului ei încărcat și că într-o zi avea să se întâmple o nenorocire din
cauza aceasta. Vedem cum copilul însuși făcea eforturi să se elibe-
reze de ura împotriva mamei sale. Fata a continuat să se dezvolte și
la un moment dat a părut să-i surâdă un viitor frumos. O impresie
deosebită a făcut asupra ei vorba unei învățătoare care spusese: fata
asta va putea să reușească în toate, numai să vrea. Asemenea cuvinte
sunt în ele însele lipsite de importanță, dar pentru dânsa însemnau:
dacă vrei să-fi *asumi* ceva, e imposibil să nu ai succes. Această
interpretare a avut drept urmare dorința de a continua lupta împo-
triva mamei sale.

A venit vârsta pubertății și ea s-a făcut o fată frumoasă, bună
de măritat și a avut mulți pretendenți. Dar limba ei ascuțită tăia me-
reu orice posibilitate de relație. Numai un bărbat mai în vârstă a
izbutit să se apropie de dânsa și ea se simțea atât de atrasă de el, încât
a existat temerea că s-ar fi putut căsători cu dânsul. Dar până și acest
bărbat s-a retras după câțiva timp și fata a rămas fără pretendent până
la 26 de ani. În cercul de care aparținea ea faptul trecea drept surprin-
zător și nimeni nu și-l putea explica, deoarece nu se cunoștea tre-
cutul fetei. Lupta dură pe care o dusese încă din copilărie împotriva
mamei sale făcuse din ea o ființă gâlcevitoare, insuportabilă. Lupta
era comportarea ei de predilecție, poziția care o avantaja: Purtările
mamei o ațâțaseră și o orientaseră spre vânarea de noi și noi trium-
furi. Cearta la cuțite era domeniul ei preferat. Se reflecta aici vani-
tatea fetei. Atitudinea ei „masculină” se trăda în preferința pentru
acele jocuri în care avea posibilitatea să înfrângă un adversar.

La 26 de ani a făcut cunoștință cu un bărbat foarte onorabil,
care nu s-a arătat deranjat de firea ei arțăgoasă și care i-a cerut în
mod serios mâna. El s-a dat drept foarte modest și supus. La presiu-
nile rudelor ei de a-l lua de bărbat, ea a explicat în repetate rânduri
că simte o mare aversiune împotriva lui și că o căsătorie cu dânsul
nu ar putea ieși bine. Dată fiind firea ei, o asemenea prezicere nu era,
desigur, greu de făcut. După ce s-a opus timp de doi ani, a sfârșit prin
a spune da, ferm convinsă că în acest om dobândise un sclav, cu care
va putea face ce dorește. În taină ea sperase să găsească în el o a

doua ediție a tatălui ei, care îi făcea concesii totdeauna și în toate
priveștele.

În scurt timp a fost limpede că se înșelase. La numai câteva zile
după nuntă soțul putea fi văzut șezând în camera lui, cu pipa în gură
și citindu-și confortabil ziarul. Dimineața dispărea în biroul său,
venind punctual la masă și bombănind dacă nu era totul gata. Pre-
tindea curățenie, duiosie, punctualitate — lucruri exagerate, după
cum gândea ea, lucruri care nu-i stăteau în obicei. Relațiile nu erau
nici pe departe comparabile cu acelea care existaseră între ea și tatăl
ei. Visurile i se spulberaseră. Cu cât i-o cerea mai mult, cu atât mai
puțin îi îndeplinea el dorințele și, invers, cu cât mai mult îi atrăgea
el atenția asupra rolului ei de gospodină, cu atât mai puțin o vedea
îndeplinindu-și-1. De altfel nu pierdea ocazia să-i amintească în
permanență că de fapt el nu are nici un drept la asemenea revendi-
cări, din moment ce ea îi spusese categoric că nu-i este drag. Aceasta
însă nu-l impresiona. El își etala mai departe pretențiile, cu o neîndu-
plecare care ei îi deschidea o perspectivă foarte tulburătoare pentru viitor.
Cinstit, pătruns de sentimentul datoriei, bărbatul îi ceruse mâna
într-un acces de uitare de sine, uitare de sine care s-a risipit repede,
de îndată ce s-a considerat stăpân pe o poziție sigură.

Discordia existentă între ei nu s-a atenuat când femeia a deve-
nit mamă. Ea a trebuit să ia asupra-și noi îndatoriri. Pe de altă parte,
raporturile ei cu propria-i mamă, care trecuse energic de partea gine-
relui, se înrăutățeau continuu. Neîntreruptul război domestic se
ducea cu arme de asemenea calibru încât nu este de mirare că bărba-
tul se purta uneori urât și fără menajamente, iar femeia avea în acest
caz dreptatea de partea ei. Comportarea bărbatului era o consecință
a propriei ei inaccesibilități și neîmpăcări cu rolul de femeie. Inițial
ea își imaginase că nu va fi greu să ocupe o poziție de suverană și că
va parcurge viața alături de un sclav care să-i îndeplinească toate do-
rințele. Probabil că în acest caz acordul ar fi fost posibil.

Dar ce era acum de făcut? Trebuia să divorțeze, să se întoarcă
la mama sa și să se declare învinsă. Să trăiască singură și indepen-
dentă, nu se putea, pentru că nu era pregătită în acest sens. Divorțul
i-ar fi rănit mândria, vanitatea. Viața îi era un chin. De-o parte soțul

care o boscorodea într-una, de alta mama cu artileria ei grea, predicând fără încetare curățenia și spiritul de ordine.

Iată-o și pe ea, dintr-o dată, adepta curățeniei și ordinii. S-a apucat să spele și să curețe, cât era ziua de lungă. Se pare că înțelesese, în sfârșit, lecțiile cu care mama îi împuise urechile. La început mama desigur că a putut surâde binevoitor, iar bărbatul s-a bucurat întrucâtva văzându-și soția devenită deodată atât de iubitoare de ordine, aranjând dulapurile, golind și rânduind sertarele. Dar se poate și exagera; ceea ce s-a și întâmplat în cazul nostru. Ea spăla, freca, curăța și lustruia atât de stăruitor, până ce în întreaga casă n-a rămas fir de praf, și depunea atâta zel încât fiecare era stânjenit de dereticările ei și, de asemenea, ceilalți o stânjeneau pe dânsa. Dacă spălase ceva și cineva se și atinsese de acel lucru trebuia să se apuce să-1 spele din nou și *numai ea* o putea face.

Această așa-numită *manie a spălatului* (*Waschkrankheit*) este un fenomen extrem de frecvent. Toate aceste femei, care încearcă în felul acesta să afișeze un soi de perfecțiune și să le privească de sus pe altele, care nu spală atât de des ca dânsese, în fiecare zi, sunt în război împotriva rolului lor de femeie. La urma urmelor însă rar se vede la un om atâta murdărie ca la o asemenea femeie. Ceea ce o interesează nu este curățenia, ci perturbarea pe care o poate determina pe această cale.

Am putea demonstra, cu ajutorul a numeroase cazuri, că o reconciliere reală cu rolul de femeie este cel mai adesea o simplă aparență. Dacă auzim că o asemenea femeie nu are în general prietene, că nu se înțelege cu nimeni și nu are vreo considerație pentru careva, toate acestea decurg din firea ei. Ceea ce trebuie să ne dea viitorul apropiat este o cale de educare a fetelor care să le conducă la o mai bună reconciliere cu viața. Căci astăzi nu constatăm decât că, până și în condițiile cele mai favorabile, această reconciliere de multe ori nu este obținută. În societatea noastră inferioritatea femeii, deși nu are o existență reală și toți oamenii cu judecată o tăgăduiesc, este sistematic stabilită prin lege și prin tradiție. Motiv pentru care trebuie să fim mereu cu ochii deschiși și să identificăm întreaga tehnică a acestor conduite greșite ale orânduirii noastre sociale, spre

a o combate. Totul nu pentru o exagerată venerare maladiivă a femeii, ci pentru că o atare situație distruge viața noastră socială.

În această ordine de idei se cuvine menționat încă un fenomen, întrucât prilejuieste adesea o critică înjositoare a femeii, anume *vârsta periculoasă*, care se manifestă cam pe la 50 de ani, aducând cu sine modificări ale psihicului, în sensul exacerbarii anumitor trăsături de caracter. Sub influența decăderii fizice, femeia este persecutată de gândul că a venit timpul când ea va pierde și ultimele resturi de valoare, trudnic păstrate, care și așa sunt neînsemnate. Cu mare cheltuială de energie, ea încearcă tot ce i-ar putea fi de folos în menținerea poziției sale, în condiții care de-acum se înăspresc. Dacă în societatea noastră de azi principiul dominant al retribuiri după muncă lucrează în general în defavoarea oamenilor în vârstă, faptul este însă și mai alarmant în privința femeilor în vârstă. Deteriorarea care survine la femeile în vârstă și care le subminează cu totul valoarea, într-o altă formă atinge universalitatea, în așa fel încât valoarea vieții noastre nu este de apreciat după numărul zilelor trăite. Ceea ce cineva a realizat în deplinătatea forțelor sale, va trebui trecut în contul său, pentru timpul în care forțele și influența îi vor fi mult scăzute. Nu este admisibil ca un om, pentru că a îmbătrânit, să fie de acum încolo pur și simplu exclus de la beneficiile spirituale și materiale, într-o manieră care în cazul femeii bătrâne degenează de-a dreptul în batjocură. Se cuvine să ne reprezentăm cu ce anxietate se poate gândi o adolescentă la o asemenea perioadă a vieții, care și pe ea o așteaptă. Faptul de a fi femeie (*das Weib-Sein*) nu este mai puțin valabil la vârsta de 50 de ani, demnitatea umană persistă în toată deplinătatea ei și dincolo de acest moment și ea trebuie păzită.

5. TENSIUNEA DINTRE CELE DOUĂ SEXE. La baza tuturor acestor fenomene, pe care le-am examinat, se află distorsiuni ale civilizației noastre. De îndată ce o prejudecată și-a făcut drum aici, ea se extinde și este de regăsit pretutindeni. Așa stau lucrurile cu prejudecata referitoare la inferioritatea femeii, ca și cu complementul acestei prejudecăți, anume aroganța bărbatului, care tulbură în permanență armonia sexelor. Urmarea este o extraordinară

tensiune, care se infiltrează îndeosebi în relațiile erotice și care amenință continuu, când nu o distruge pur și simplu, orice posibilitate de a fi fericit. Înveninată de această tensiune, întreaga noastră viață erotică se usucă și se pustiește. Așa se explică faptul că rar se întâlnește o căsnicie armonioasă, iar copiii cresc cu ideea că o căsătorie este ceva nemaipomenit de complicat și de periculos. Prejudecăți ca acelea pe care le-am înfățișat și succesiuni de idei de același ordin îi împiedică adesea pe copii să ajungă la o corectă înțelegere a vieții. Să ne gândim numai la acele fete, nu puțin la număr, care consideră căsătoria doar ca pe un fel de „ieșire în caz de incendiu”, la acei bărbați și la acele femei care o privesc pur și simplu ca pe un rău necesar. Dificultățile generate de această tensiune dintre sexe au căpătat astăzi proporții uriașe, crescând cu atât mai mult cu cât la fete încă din copilărie se manifestă înclinația de a se revolta împotriva rolului la care sunt constrânse, și cu cât la bărbat devine mai puternică pofta de a se bucura de privilegii, în pofida oricărei logici.

Semnul caracteristic al unei reconcilieri, al unui echilibru psihic al sexelor este *colegialitatea*. În relațiile dintre sexe subordonarea este la fel de puțin suportabilă ca și în viața popoarelor. Dificultățile și poverile generate de ambele părți sunt atât de mari, încât toată lumea trebuie să acorde atenție acestei probleme. Domeniul este atât de vast, încât cuprinde viața fiecărui individ. Iar aceasta s-a complicat atât de mult, din cauză că societatea noastră i-a trasat copilului misiunea de a-și alege poziția în viață ca rezultat al antagonismului față de celălalt sex. O educație pașnică poate lichida aceste dificultăți. Ritmul trepidant al zilelor noastre, lipsa unor principii pedagogice realmente corespunzătoare și îndeosebi concurența care impregnează întreaga noastră viață pătrund până în camerele copiilor și le trasează linia de orientare pentru mai târziu. Pericolele, care îi fac pe atâția să dea înapoi în fața dragostei, constau în aceea că bărbatul caută, în toate împrejurările, să-și dovedească bărbăția prin viclenie, prin „cuceriri” care distrug candoarea și încrederea care sunt proprii iubirii. Cu siguranță că Don Juan este un ins care nu se crede suficient de bărbat și care, în consecință, prin cuceririle sale, încearcă să-și aducă mereu noi dovezi în această privință. Neîncrederea care domnește între sexe subminează orice apropiere, iar de pe urma acestui fapt suferă

întreaga umanitate. Idealul excesiv al masculinității înseamnă **provocare, permanentă seducție, veșnic neastâmpăr, din care nu rezultă decât pretenții ale vanității, satisfacții unilaterale**¹; o poziție privilegiată, ceea ce contrazice condițiile naturale ale vieții umane în comun. Neavând nici un motiv de a contesta țelurile de până acum ale mișcării feministe neferitoare la libertate și egalitate în drepturi, se impune să o sprijinim mult mai energic, pentru că, în definitiv, fericirea și bucuria de a trăi a întregii omeniri depind de crearea unor condiții care să permită femeii să se reconcilieze cu rolul ei, iar bărbatului să-i dea posibilitatea de a rezolva problema raporturilor sale cu femeia.

6. ÎNCERCARE DE REFORMĂ. Dintre încercările întreprinse până acum în direcția unei îmbunătățiri a relațiilor dintre sexe, *coeducația* este cea mai importantă. Nu este o instituție necontestată, având adversarii și partizanii săi. Aceștia din urmă accentuează ca principal avantaj al coeducației faptul că sexele au în acest fel prilejul de a se cunoaște din timp, putându-se preveni cel mai bine apariția acelor prejudecăți nedrepte, cu consecințele lor nefaste. Adversarii susțin, în principal, că opoziția dintre băieți și fete, adesea extrem de puternică chiar în momentul în care ei intră la școală, nu face decât să se accentueze și mai mult în condițiile educației în comun, deoarece băieții se simt aici oprimați. Aceasta corelează cu faptul că în această perioadă dezvoltarea psihică a fetelor progresează mai rapid, așa încât băieții, care poartă întreaga povară a privilegiilor lor și trebuie să demonstreze cât de grozavi sunt ei, sunt deodată puși în situația de a recunoaște că privilegiile lor sunt doar niște baloane de săpun, care se sparg în fața realității. Unii cercetători pretend a fi stabilit că, în condițiile coeducației, băieții devin timorați în fața fetelor și își pierd conștiința de sine.

Nu începe îndoielă că în aceste constatări și în această argumentație este și ceva adevăr. Argumentația este valabilă în cazul în care coeducația este concepută în sensul unei concurențe a sexelor, pentru laurii unei mai mari destoinicii. Înțeleasă în acest mod de către dascăli și elevi, firește că educația mixtă va fi dăunătoare. Dacă nu se vor găsi oameni competenți care să determine o mai bună înțelegere a coeducației, făcând din ea o exersare, o pregătire pentru

colaborarea viitoare a sexelor, în vederea unor misiuni comune, oameni care să pună această concepție la baza activității lor pedagogice, atunci încercările de educație mixtă vor suferi întotdeauna eșecuri. Adversarii nu vor vedea în eșecuri decât confirmarea faptului că luările lor de poziție sunt întemeiate.

Ar trebui să ai forța creatoare a unui poet ca să zugrăvești lucrurile în toată complexitatea lor. Trebuie să ne mulțumim cu indicarea punctelor principale. Se poate face legătura cu tipurile descrise mai sus și unii își vor aminti cum și în acest caz ies la suprafață aceleași succesiuni de idei ca în descrierea acelor copii veniți pe lume cu organe deficiente. Fata aflată în plin proces de creștere se comportă adesea ca și cum ar fi handicapată și în cazul ei este valabil ceea ce s-a spus despre compensarea sentimentului de inferioritate. Deosebirea stă doar în aceea că credința fetei în inferioritatea ei provine din afară. Viața ei este atât de canalizată în acest sens, încât până și oamenii de știință avizați au subscris uneori la această prejudecată. Efectul general al acestei prejudecăți este, în cele din urmă, atragerea celor două sexe în vâltoarea *politicii prestigiului*, ambele părți jucând un rol care nu convine nici uneia din ele și care conduce la sofisticarea naivității lor, la risipirea spontaneității relațiilor reciproce, la satisfacerea cu idei preconcepute, care fac să piară orice perspectivă de fericire.

NOTE

¹ „eine allgemeine Psyche”, în textul original. (Nota trad.)

² O bună descriere a acestui proces de dezvoltare, cu detaliile de rigoare, găsim în cartea lui August Bebel *Die Frau und der Sozialismus*.

³ „Prin instaurarea domniei proprietății private — scrie același August Bebel, citat și de Adler mai sus — a fost pecetluită subjugarea femeii de către bărbat. A început perioada în care femeia era desconsiderată și chiar disprețuită. *Matriarhatul a însemnat comunism, egalitatea tuturor; apariția patriarhatului a însemnat domnia proprietății private și, o dată cu aceasta, oprimarea și înrobirea femeii*. De acest lucru și-a dat seama până și conservatorul Aristofan, în comedia sa *Adunarea populară a femeilor*, el arată că, atunci când femeile ajung să dețină puterea în stat, ele introduc

comunismul” (August Bebel, *Femeia și socialismul*. Editura Politică, București, 1983, p. 67). (Nota trad.)

⁴ „diemännliches Wesen”, în textul original. (Nota trad.)

⁵ „femeia este motiv de tulburare pentru bărbat”. (Nota trad.)

⁶ „Conciliul din Mâcon, care în secolul al VI-lea a pus în discuție dacă femeia are sau nu suflet și s-a pronunțat afirmativ cu o majoritate de numai un vot, ceea ce dovedește... că biserica nu prea a avut o atitudine favorabilă femeii. Introducerea celibatului pentru cler de către Grigore al VH-lea, prin care se urmărea crearea unei tagme preoțești pe care nici un fel de interese familiale să nu o sustragă de la slujirea bisericii, a fost posibilă numai fiindcă la temelia bisericii stătea concepția despre păcătoșenia poftelor truștii” (August Bebel, *op. cit.*, p. 94). (Nota trad.)

⁷ „seinen Dasein”, în textul original. (Nota trad.)

⁸ „der Stimme der Gesamtheit”, în textul original. (Nota trad.)

⁹ Aluzie transparentă la concepția biologizantă a lui C. G. Jung referitoare la „anima” și „animus” ca principii arhetipale, înnăscute, inconștiente, care s-ar manifesta cu o forță de destin implacabil în viața oamenilor, dincolo de orice experiență existențială, de orice amprentă socioculturală. (Nota trad.)

¹⁰ *Ripofobie* — teamă de gunoarie, de murdărie. „Die Reinlichkeit der Mutter”. în textul original. (Nota trad.)

¹¹ „Selbstbereicherung”, în textul original. (Nota trad.)

FRAȚI ȘI SURORI

Am amintit adesea că, pentru aprecierea unui om, este important să se cunoască împrejurările vieții sale. O împrejurare de acest fel este poziția pe care copilul a ocupat-o în rândul fraților și surorilor sale. Oamenii pot fi clasificați și din acest punct de vedere și, dacă avem suficientă experiență, vom fi în stare să recunoaștem că cutare este prim-născut, cutare unicul copil la părinți, sau mezinul ș.a.m.d.

Se pare că oamenii știu de mult că *prâslea* este de cele mai multe ori un tip deosebit. Așa se vede dintr-o mulțime de basme, legende, din istorisirile biblice, în care ultimul născut este totdeauna prezentat și descris în același mod. De fapt el crește în cu totul alte împrejurări decât toți ceilalți copii. Pentru părinți el este un copil aparte și, ca mezin, are parte de un tratament deosebit. Ca mezin, el este totodată și cel mai mic și, ca atare, cel care are cel mai mult nevoie de grijă, pe când ceilalți frați și surori se descurcă de-acum, sunt copii mari. De aceea, el crește într-o atmosferă familială mai caldă decât ceilalți.

Din această situație rezultă pentru el anumite trăsături de caracter care îi influențează în mod deosebit atitudinea față de viață, formându-se ca o personalitate distinctă. Se adaugă la acestea o circumstanță contradictorie în aparență. Pentru un copil nu este deloc o situație plăcută să se vadă totdeauna tratat ca un puști, în care niimeni nu are încredere și căruia nu i se încredințează nimic. Asta îl

întărește foarte mult pe copil care, de obicei, se străduiește să arate că el poate face totul. Aspirația sa către putere se intensifică. Astfel, mezinul va fi de cele mai multe ori un individ nesatisfăcut decât de o situație optimă, dezvoltând în sine tendința de a-i depăși pe toți ceilalți.

Acest tip se întâlnește foarte frecvent în viață. Există o categorie de mezini care îi depășesc pe toți, care au realizat **mult** mai **mult** decât frații și surorile lor. Mai puțin fericit este cazul acelei categorii de mezini care, deși au avut aceeași tendință, nu au desfășurat o activitate bogată și nu au manifestat încredere în sine, ceea ce li se poate trage, de asemenea, din relațiile cu frații mai mari. Dacă aceștia nu se lasă depășiți, se poate întâmpla ca mezinul, laș și plângăreț, să dea bir cu fugiții din fața îndatoririlor ce-i revin, să fie mereu în căutarea unui pretext de a se eschiva de la aceste îndatoriri. El nu este mai puțin ambițios, dar este o ambiție din cele care îi fac pe oameni doar să se descurce, încercând să și-o satisfacă pe un teren alături de îndatoririle vieții și evitând riscul de a trebui să facă proba capacităților lor.

Mulți au fost surprinși de constatarea că un mezin se comportă de obicei ca și cum ar fi handicapat și ar purta în el un sentiment de inferioritate. În cursul cercetărilor noastre am constatat întotdeauna acest sentiment chinător și alarmant, în care se poate identifica un puternic impuls pentru dezvoltarea psihică. În acest sens, mezinul este perfect comparabil cu un copil care a venit pe lume cu organe deficiente. Cazul poate să nu stea așa în realitate, nu este aici vorba de existența obiectivă a inferiorității, ci de ceea ce simte omul. Știm cu ce nespusă ușurință se comit erori în viața copilului. Ne aflăm în fața a o mulțime de probleme, posibilități și consecințe. Cum se impune să se comporte educatorul? Să invoce el noi stimulente, care să suscite mai departe vanitatea unui asemenea copil? A insista doar asupra necesității ca un asemenea copil să fie mereu primul ar fi **mult** prea puțin pentru o viață de om, iar experiența ne învață că în **viață** nu totul depinde de a fi primul. Mai bine este ca, exagerându-se întrucâtva, să se spună: nu avem nevoie de primi-clasați¹. De fapt ni se și face rău de ei. Dacă trecem în revistă istoria, precum și experiența noastră, trebuie să constatăm că fenomenul nu este benefic. Un

astfel de principiu face din copil un unilateral și, înainte de toate, îl împiedică să devină un bun semen. Prima consecință este, de cele mai multe ori, faptul că el se gândește numai la sine și cum să procedeze ca alții să nu i-o ia înainte. El devine invidios, îl macină ura și teama de a nu fi întotdeauna cel dintâi. Prin însăși poziția sa, ultimul născut este înclinat să devină recordman, să-i întrecă în performanțe pe toți ceilalți. Alergătorul de cursă se trădează în întreaga sa conduită, adesea în aspecte insignifiante, care de obicei nu bat la ochi dacă nu cunoști întregul angrenaj al acestei vieți psihice. Un asemenea copil se va sili, de exemplu, să meargă totdeauna în fruntea unui grup sau nu va putea suferi ca vreun altul să se așeze în fața sa. Spiritul de competiție este pe departe caracteristic pentru marea majoritate a mezinilor.

Acest tip de mezin, care uneori degenerază, poate fi de asemenea găsit în toată puritatea sa. Include adesea oameni energici, socotiți salvatorii întregii lor familii. Să privim în trecut și să ne referim, bunăoară, la istoria biblică, la legenda lui Iosif; vom găsi toate acestea descrise într-un mod absolut uimitor, cu o intenționalitate și o claritate de așa natură încât s-ar spune că autorul acelei legende dispunea de toate acele cunoștințe pe care noi, astăzi, le obținem cu atâta osteneală. Cu siguranță că în decursul secolelor s-a pierdut mult material valoros și că acum trebuie găsite lucruri noi.

Alături de acesta există încă un tip, ca o derivație a celui dintâi. Imaginați-vă că alergătorul nostru dă deodată peste un obstacol și, necrezându-se capabil să-1 escaladeze, îl ocolește. Când un asemenea mezin își pierde curajul, el devine cel mai mare laș. îl găsim totdeauna dând bir cu fugiții, orice treabă este pentru dânsul prea grea, are pentru toate scuze, nu îndrăznește să abordeze nimic și așa își irosește timpul. De cele mai multe ori va da greș și abia cu chiu cu vai va găsi el un domeniu în care orice concurență să fie dinainte exclusă. Pentru insuccesele sale vor fi invocate tot felul de pretexte, de pildă, că este prea firav, că a fost neglijat sau răsfățat, că frații și surorile nu i-au permis să se afirme și altele de felul acesta. Asemenea destine se pot complica atunci când respectivul are realmente o infirmitate. Pe tema aceasta el va bate multă monedă pentru evaziunile sale.

Nici unul din aceste două tipuri nu include de obicei oameni de nădejde. Ce-i drept, cei care constituie primul tip se descurcă mai bine într-o perioadă în care concurența se mai bucură de o oarecare apreciere. Acest tip își va găsi echilibrul doar în dauna celorlalți, pe când cel de-al doilea va trăi toată viața sub apăsarea sentimentului de inferioritate și va suferi de pe urma imposibilității de a se împăca cu viața.

Și primul-născut are caracteristicile sale. Înainte de toate el are avantajul unei poziții excelente pentru dezvoltarea sa psihică. Cunoaștem din istorie că este o poziție aparte, favorizată. Această situație privilegiată s-a păstrat ca o tradiție la multe popoare și pătri sociale. La țărani, de exemplu, în mod indiscutabil primul-născut își cunoaște încă din copilărie chemarea, anume că într-o zi el va prelua gospodăria și că, prin aceasta, va avea o situație mult mai bună decât ceilalți, care cresc cu sentimentul că va sosi și ziua în care vor trebui să părăsească casa părintească. Și în alte părți, în multe familii se contează pe faptul că fiul cel mai mare va fi la un moment dat stăpânul casei. Chiar și acolo unde tradiția aceasta nu are greutate, ca de exemplu în familiile burgheze modeste sau în cele proletare, primul-născut este în orice caz cel cărui i se atribuie destulă putere și înțelepciune, încât să se facă din el un ajutor și o persoană capabilă să-i supravegheze pe cei mai mici. Ne putem reprezenta ce înseamnă pentru un copil să fie în permanență investit cu întreaga încredere a celor din jurul său. Aceasta va genera în el o stare de spirit care se va exprima aproximativ în gânduri de felul: tu ești cel mai mare, cel mai tare, cel mai în vârstă, de aceea trebuie să fii mai deștept decât ceilalți etc.

Dacă dezvoltarea în această direcție nu este stingherită, vom găsi la primul-născut trăsăturile caracteristice apărătorului ordinii existente. Asemenea oameni apreciază în mod cu totul deosebit puterea, atât puterea lor personală, cât și ideea de putere ca atare. Pentru primii-născuți puterea este ceva de la sine înțeles, ceva de maximă importanță și de care trebuie să se pătrundă. Nu este de trecut cu vederea faptul că, de regulă, asemenea oameni sunt conservatori.

La secunzi (*Zweigeboeren*) găsim aceeași aspirație către putere și superioritate, cu nuanțele de rigoare. Ei stau tot timpul sub presiune, se străduiesc să ajungă în prim-plan, comportamentul lor fiind de asemenea al unui concurent intrat în cursa pentru viață. Secundul se simte puternic îmboldit de faptul că cineva este înaintea lui și se pune în valoare. Dacă este în stare să-și mobilizeze forțele și să accepte competiția cu primul-născut, de obicei va porni cu tot elanul înainte, în timp ce primul-născut, în posesia puterii sale, se simte relativ sigur, până când celălalt amenință să i se urce în cap. Acest portret ni-l evocă în mod expresiv legenda despre Esau² și Iacob. Vedem aici neastâmpărul, strădania, mai puțin evidente în fapte, cât mai ales în atitudini incoercibile, până când fie că țelul este atins, adică înaintașul este depășit, fie că se bate în retragere după eșec, ceea ce adesea se termină cu o boală nervoasă. Starea de spirit a secundului este comparabilă cu pizma claselor neposedante, dominată de sentimentul umilirii. Se poate ca el să-și fi fixat un scop atât de înalt, încât să sufere întreaga viață din cauza aceasta și ca armonia sa interioară să fie distrusă ca urmare a acestui lucru, a faptului că și-a sacrificat viața pentru o idee, pentru o ficțiune, pentru o himeră lipsită de valoare.

Copilul unic are și el o situație specifică. El este expus cu totul demersurilor pedagogice ale celor din jurul său. Părinții nu au, ca să spunem așa, nici o posibilitate de alegere, ei aruncându-se cu tot elanul lor pedagogic asupra acestui singur copil. Acesta va fi cu totul lipsit de independență, va aștepta mereu ca cineva să-i arate drumul de urmat, va fi în permanență în căutarea unui sprijin. Adesea răzgâiat, el nu este obișnuit să se aștepte la nici o dificultate, deoarece întotdeauna i-a fost netezit drumul. Cum se află mereu în centrul atenției, el capătă cu ușurință sentimentul că are o valoare deosebită. Poziția sa este atât de delicată, încât luările de atitudine greșite sunt aproape inevitabile. Firește, dacă părinții știu ce importanță au asemenea situații, și ce pericole ascund, atunci există posibilitatea contrarării lor. Rămâne, totuși, o problemă dificilă. Adesea părinți extrem de circumspecți, care socot că viața este deosebit de grea și, drept urmare, fac toate lucrurile cu o prudență exagerată, influențează în acest sens și sensibilitatea copilului. îngrijorarea perma-

nentă pentru sănătatea copilului îl va face **pe acesta** să privească lumea ca pe o realitate ostilă. În acest fel copilul evoluează cu veșnica teamă de greutate, în fața căreia el stă lipsit de experiență, nepregătit, pentru că nu a fost lăsat să guste decât ceea ce este agreabil. Asemenea copii vor întâmpina dificultăți în cazul oricărei activități independente și vor deveni inapți pentru viață. Ei sunt sortiți să sufere eșecuri. Uneori existența lor seamănă cu aceea a unor paraziți care nu fac decât să savureze plăceri, pe când ceilalți le poartă de grijă.

În familii sunt posibile diferite combinații, după cum există mai mulți copii de același sex, sau frați și surori, concurându-se într-un fel sau altul între dânsii. De aici complexitatea judecării și evaluării fiecărui caz particular. Deosebit de dificilă este situația băiatului unic care crește în mijlocul mai multor surori. Într-o asemenea casă, dominantă este influența feminină, băiatul fiind împins pe ultimul plan, mai ales dacă este cel mai mic dintre copii și se trezește în fața unei falange feminine solidare. Tendința sa de a se pune în valoare se izbește de mari obstacole. Atacat din toate părțile, el nu va ajunge niciodată propriu-zis conștient de privilegiile pe care societatea noastră anacronică le rezervă bărbaților și va arăta incertitudine în acțiunile sale. Intimidarea poate merge atât de departe încât, uneori, el să resimtă ca mai slabă poziția bărbatului față de aceea a femeii. Curajul și încrederea sa în sine ajung să se clatine sau, dimpotrivă, un puternic impuls îl împinge la mari înfăptuiri. Amândouă cazurile sunt generate de aceeași situație. Ce va deveni în final un asemenea băiat depinde de condițiile și împrejurările vieții. Nu se poate însă să nu se observe la el persistența unei trăsături tipice.

După cum vedem, tot ceea ce aduce în viață copilul se formează și se colorează în conformitate cu poziția sa în constelația familiei. Această constatare face să pălească *doctrina eredității*, atât de dăunătoare pentru activitatea pedagogică. Există, ce-i drept, cazuri în care influența eredității este în afară de orice îndoială, ca de exemplu atunci când un copil crescut în afara oricărei relații cu părinții săi manifestă totuși trăsături similare sau identice. Uimirea în fața acestui fapt face loc imediat unei mai bune înțelegeri, dacă

ne amintim cât de ușor de interpretat sunt anumite distorsiuni în dezvoltarea copilului care, de exemplu, vine pe lume cu deficiențe corporale, stare care determină o tensiune între el și cerințele mediului, exact ca la tatăl său, care și el poate că a venit pe lume cu organe deficiente. Din acest punct de vedere, teoria transmiterii ereditare a trăsăturilor de caracter se dovedește lipsită de întemeiere.

Din expunerea de mai sus rezultă că dintre distorsiunile care intervin în dezvoltarea copilului cea mai gravă privește aspirația sa de a se ridica deasupra celorlalți și de a tinde la o poziție de forță, care să-i aducă avantaje personale. Dacă această tendință proprie societății noastre pune stăpânire pe sufletul omului, dezvoltarea sa ia un curs obligatoriu. O profilaxie pedagogică în acest domeniu întâmpină dificultăți care reclamă o înțelegere mai profundă a situațiilor. Și dacă există un punct de vedere coerent, care să ne ajute la înlăturarea tuturor dificultăților, acesta se referă la cultivarea sentimentului de comuniune umană. Dacă lucrul acesta reușește, toate dificultățile devin insignifiante. Cum însă în vremea noastră reușitele în acest sens sunt relativ rare, dificultățile atârnă greu în balanță. Recunoscând faptul acesta, nu ne vom mai mira că întâlnim atâtea oameni care se luptă de-a lungul vieții să se mențină pe linia de plutire, existența fiind dură pentru ei. Știm că ei sunt victimele unei dezvoltări greșite și că, în consecință, și atitudinea lor față de viață este greșită. De aceea judecata noastră referitoare la ei trebuie să fie foarte reținută și, mai presus de orice, să nu fie o *judecată morală*, o judecată asupra valorii (morale) a omului. Mai degrabă se impune să încercăm să valorificăm cunoștințele pe care le-am dobândit, să abordăm altfel omul, dat fiind că acum suntem în stare să ne facem o imagine mult mai exactă despre viața sa interioară. Pentru educație, de asemenea, rezultă importante puncte de vedere, deoarece cunoașterea surselor de eroare ne oferă multiple posibilități de intervenție. Având o viziune cuprinzătoare și profundă a dezvoltării psihice a omului, în trăsăturile pe care le examinăm putem discerne nu numai trecutul, ci, întrucâtva, și viitorul său. Numai așa omul devine pentru noi cu adevărat viu. El va fi pentru noi mai mult decât o simplă siluetă și vom obține o altă idee despre valoarea sa decât ideea care are adesea curs în societatea noastră.

NOTE

¹ „*wir brauchen keine Ersten*”, în textul original. (Nota trad.)

² Fiul lui Isac și al Rebecăi, fratele mai mare al lui Iacob, care, după cum spune Biblia, și-a vândut pe un blid de linte dreptul de prim-născut. (Nota trad.)

CARACTEROLOGIE

Capitolul I

GENERALITĂȚI

1. ESENȚA CARACTERULUI ȘI FORMAREA SA. Prin trăsătură de caracter înțelegem o anumită formă de manifestare psihică a omului, în încercarea sa de adaptare la sarcinile vieții. „Caracterul” este, așadar, o *noțiune socială*. Putem vorbi de o trăsătură de caracter numai dacă ținem seama de conexiunea omului cu mediul său specific. În cazul unui Robinson, bunăoară, ar fi lipsit de importanță să știm ce caracter are. Caracterul este luarea de atitudine, modul în care omul se raportează la mediul său, o linie direcționată impregnată de impulsul de afirmare asociat cu sentimentul de comuniune socială.

Am și stabilit că întregul comportament al omului este axat pe un scop care nu vizează altceva decât obținerea superiorității, a puterii, învingerea altora. Scopul influențează concepția despre lume, modul de a fi, tiparul de viață al omului, dirijând gesturile care îl exprimă. Trăsăturile de caracter sunt, de aceea, doar formele aparente, exterioare ale liniei de mișcare a omului. Ca atare, ele ne mijlocesc cunoașterea atitudinii sale față de mediu, față de semenii, în general față de comunitate și față de problemele sale de viață. Avem de-a face cu fenomene care ni se înfățișează ca *mijloace* de a pune în valoare personalitatea, elemente care se assemblează într-o metodă de viață (*Methode des Lebens*).

Trăsăturile de caracter nu sunt înăscute, așa cum mulți consideră, nu sunt date de la natură, fiind comparabile cu linia direcționată, care intră în constituția omului ca un șablon și îi permite, fără a medita prea mult, să-și exprime în orice situație propria personalitate. Ele nu corespund unor forțe sau substraturi native, ci sunt dobândite încă în primii ani de viață, determinând un mod constant și bine definit de a fi. Lenea unui copil, de pildă, nu este înăscută, ci el este leneș pentru că această însușire i se pare mijlocul convenabil de a-și ușura viața și de a-și da importanță. Căci — într-un anumit sens — aspirația către putere se face simțită la om chiar și atunci când el evoluează pe o linie a trândăviei. El se poate referi mereu la aceasta ca la o deficiență nativă și atunci valoarea sa interioară apare ca intactă. Rezultatul final al unei asemenea introspecții arată, invariabil, cam în felul următor: „Dacă nu aș avea această deficiență, mi-aș putea desfășura în mod strălucit capacitățile, din păcate însă am acest neajuns”. Un altul, angajat într-o luptă continuă cu anturajul său, la care îl împinge o sălbatică aspirație către putere, își va dezvolta trăsături de caracter necesare susținerii unei astfel de lupte, cum sunt ambiția, invidia, suspiciunea, și altele de felul acesta. S-ar crede că asemenea fenomene sunt topite laolaltă în magma personalității, având un caracter nativ și irevocabil, pe când la o examinare mai aprofundată reiese că ele sunt necesare doar pentru linia de mișcare a individului și au fost adoptate ca atare. Nu sunt factori primari, ci secundari, obținuți în virtutea scopului secret al individului, având, prin urmare, un caracter *teleologic*. Să ne amintim de cele expuse mai sus, potrivit cărora modul uman de a trăi, de a acționa, de a-și stabili o poziție este în chip necesar legat de fixarea unui scop. Nu putem nimic concepe și pune în aplicare, fără a prefigura un anumit țel. Acesta se întrezărește încă în contururile confuze ale psihicului infantil și direcționează dezvoltarea întregii sale vieți psihice. Este forța diriguitoare, formativă, care face ca fiecare individ să fie o unitate distinctă, o personalitate diferită, dat fiind că toate actele și formele de expresie se îndreaptă spre unul și același punct, în așa fel încât pentru noi el este inconfundabil, acolo unde își urmează propria sa cale.

Se impune să părăsim cu totul ideea importanței *eredității* cu privire la fenomenele psihice și îndreptăm în ceea ce privește geneza trăsăturilor de caracter. Nu există nici un argument care să poată

susține acceptarea teoriei eredității în acest domeniu. Dacă urmărim retrospectiv un fenomen oarecare din viața unui om, ajungem, firește, la prima zi de viață și avem iluzia că toate sunt innăscute. Faptul că există trăsături de caracter comune unei întregi familii, unui popor sau rase se explică pur și simplu prin aceea că oamenii trăiesc unii lângă alții, că trăsăturile pe care ei și le cultivă sunt învățate de la ceilalți, imitate. Există anumite realități, particularități psihice și gesturi expresive care în societatea noastră îi incită pe tineri la imitare. Așa, de exemplu, setea de cunoaștere, care adesea se exteriorizează sub forma curiozității, la copiii care au de luptat cu anumite deficiențe ale aparatului vizual conduc la formarea unei veritabile trăsături de caracter. Dar în realitate nu este vorba de o necesitate imperioasă a dezvoltării acestei trăsături de caracter; dacă ar cere-o linia directoare a copilului, în sfera setei sale de cunoaștere s-ar putea dezvolta o trăsătură de caracter care l-ar determina să cerceteze toate lucrurile, să le demonteze sau să le spargă. Sau ar devora cărțile, și altele de acest fel. Procese similare au loc în privința neîncrederii în oameni de care suferă cei cu infirmități de auz. În civilizația de azi asemenea oameni sunt expuși unor riscuri extraordinare. Ei devin, de asemenea, ținta a tot felul de înțepături (luare în râs, taxări peiorative, cum ar fi netot etc), ceea ce favorizează dezvoltarea unui caracter suspicios. Cum sunt ocoliți, este de înțeles faptul că ajung să nutrească sentimente ostile. Ipoteza transmiterii ereditare a caracterului lor suspicios este neîntemeiată. Același lucru se poate spune referitor la ipoteza nativității trăsăturilor de caracter care țin de criminalitate. Argumentului că în una și aceeași familie s-a constatat prezența a mai multor criminali trebuie să i se opună argumentul că tradiția, concepția de viață și exemplul negativ merg mână în mână și că, de pildă, copilului furtişajul i se prezintă de-a dreptul ca o modalitate de a-și duce existența.

La fel se petrec lucrurile îndeosebi în ceea ce privește tendința de a se pune în valoare (*Geltungsstreben*). Dificultățile cu care se confruntă fiecare copil fac ca această tendință să fie indispensabilă pentru dezvoltare. Formele în care apare tendința sunt, la urma urmei, interșanjabile, ele alternând, modificându-se, luând aspecte diferite de la un individ la altul. La afirmația că, în ceea ce privește trăsăturile lor de caracter, copiii seamănă cu părinții, trebuie să

răspundem că, în tendința sa de a se pune în valoare, copilul este ispitit de modelul reprezentat de cineva din anturajul său, care revendică și posedă aceeași valoare. Fiecare generație învață în felul acesta de la premergătorii ei și, chiar și în perioadele cele mai vitrege, implicată în complicațiile extreme la care conduce aspirația către putere, rămâne întotdeauna la cele învățate.

Scopul de a obține superioritatea este un scop secret. Ca urmare a influenței sentimentului de comuniune socială, nu se poate desfășura decât în taină, ascunzându-se în permanență sub o mască prietenoasă. Trebuie totuși să arătăm că el nu ar putea evolua într-o formă atât de transfigurată în cazul în care ne-am cunoaște mai bine unii pe alții. Dacă am progresa atât de mult în acest sens încât fiecare să fie în măsură să discearnă cu claritate caracterul semenului său, nu numai că s-ar proteja mai bine, ci în același timp ar face atât de anevoioasă osteneala celorlalți, încât i-ar anula orice avantaj. Văzul aspirației către putere ar trebui atunci să cadă. De aceea merită cu prisosință să privim mai în profunzime aceste structuri și să încercăm o utilizare practică a cunoștințelor dobândite. Căci a noastră cunoaștere a omului nu ne-a dus prea departe. Trăim într-o țesătură complicată de relații socioculturale, care ridică obstacole în calea unei corecte pregătiri pentru viața. La drept vorbind, mijloacele esențiale de cultivare a perspicacității le sunt refuzate celor mulți, iar școala nu a realizat prea multe până astăzi, în afară de răspândirea unui anumit volum de cunoștințe pe care copiii le „înghit” cum pot, fără ca acestea să le suscite interesul. Și chiar și o asemenea școală rămâne pentru majoritatea populației un pios deziderat. Până în prezent s-a pus mult prea puțin accentul pe premisa majoră a obținerii cunoașterii omului. În aceste școli, așa cum sunt ele, am primit noi etaloanele de evaluare a oamenilor. Acolo am învățat noi, cumva, să distingem lucrurile unul de altul, să le categorisim în bune și rele, dar fără a recurge la verificarea necesară. Intrați în viață cu această lacună, persistăm în ea. Adulți, ne conducem după prejudecățile din anii copilăriei, ca și cum ar fi legi scrise. Nu observăm că, antrenati în vârtejul acestei civilizații complexe, acceptăm puncte de vedere cât se poate de dăunătoare unei veritabile cunoașteri a lucrurilor, pentru că, în ultimă instanță, nu le privim decât din

unghiul de vedere al exacerbării sentimentului proprii noastre personalități, în sensul de a ajunge să ocupăm o poziție care să ne permită un surplus de putere.

2. IMPORTANȚA SENTIMENTULUI DE COMUNIUNE SOCIALĂ PENTRU DEZVOLTAREA CARACTERULUI. în dezvoltarea caracterului un rol proeminent îndeplinește, alături de aspirația către putere, un al doilea factor, anume sentimentul de comuniune socială. Ca și tendința de a se pune în valoare, acest sentiment apare o dată cu primele impulsuri psihice ale copilului, exprimându-se mai ales în actele de tandrețe, în căutarea de contacte umane. Cu condițiile de dezvoltare ale sentimentului de comuniune socială am făcut cunoștință în altă parte, așa că nu vom face decât să le recapitulăm pe scurt. Mai înainte de toate el stă sub influența constantă a sentimentului de inferioritate și a aspirației către putere care derivă de aici. Ființa umană este extraordinar de sensibilă la sentimentele de inferioritate de tot felul. Din momentul în care apare sentimentul inferiorității începe, propriu-zis, cel dintâi proces al vieții sale psihice, neliștea care își caută echilibrul, care jinduiește după securitate și împlinire, spre a putea să aibă parte de o viață tihnită și plină de bucurie. Pe cunoașterea sentimentului de inferioritate se bazează regulile de comportare față de copil, care culminează în cerința generală de a nu-i face acestuia viața amară, de a-1 feri de părțile întunecate ale existenței și de a-i prezenta, pe cât posibil, părțile luminoase ale vieții. La acestea se adaugă o altă grupă de condiții, de natură economică, care îl fac pe copil să crească în cadrul unor relații necorespunzătoare, generatoare de fenomene care se impun remediate: deformări, nepricepere și mizerie. Un rol important joacă deficiențele corporale, care fac ca un asemenea copil să nu fie apt pentru un mod de viață normal, recunoscându-i-se privilegiul și trebuind a fi luate măsuri speciale de asigurare a existenței sale. Chiar și atunci când dispunem de toate posibilitățile, *ceea ce* nu putem împiedica este ca un asemenea copil să resimtă viața ca pe o povară, cu urmarea ca sentimentul său de comuniune să fie amenințat de pericolul degenerării.

Nu putem aprecia un om decât raportând ideea de sentiment de comuniune socială la atitudinea sa de ansamblu, la gândurile și actele sale, prin prisma unei cuantificări. Acest punct de vedere reflectă faptul că situația fiecărui individ în societate pretinde un sentiment profund al structurii vieții, care ne face să întuim mai mult sau mai puțin limpede, câteodată uimitor de clar, ceea ce datorăm celorlalți. Faptul că ne aflăm în mijlocul angrenajului vieții, supuși logicii conviețuirii umane, ne obligă la certitudine în judecățile noastre, iar pentru aceasta nu am putea cunoaște altă măsură decât chiar dimensiunile sentimentului de comuniune socială. Ne este imposibil să negăm dependența noastră spirituală de acest sentiment. Nici un om nu ar fi capabil să conteste în mod serios aderența sa la sentimentul de comuniune socială. Nu există nici o cale de a ne degaja de îndatoririle noastre față de semenii. Sentimentul de comuniune socială ne aduce întotdeauna în conștiință vocea sa avertizatoare. Nu vrem să spunem că am merge mereu pe drumul indicat de sentimentul de comuniune, dar că e nevoie de cheltuirea unei anumite energii ca să înăbuși acest sentiment și că, pe de altă parte, dată fiind valabilitatea sa universală, nimeni nu poate întreprinde vreo acțiune fără a se justifica într-un fel oarecare în fața acestui sentiment. De aceea oamenii sunt înclinați ca, pentru tot ceea ce gândesc și fac, să invoce temeiuri, sau cel puțin circumstanțe atenuante, tehnica specifică a vieții, gândirii și acțiunii rezultând din faptul că vrem să fim totdeauna cuplați la sentimentul de comuniune socială, fie că o credem adevărat, fie că vrem doar să producem aparența acestei cuplări. Pe scurt, aceste analize trebuie să ne arate că există un fel de fantomă a sentimentului de comuniune socială¹, care ascunde ca un vâl cealaltă tendință, a cărei dezvăluire abia ne-ar da posibilitatea să apreciem în chip corect omul. Posibilitatea de a ne înșela face dificilă evaluarea dimensiunilor sentimentului de comuniune socială. Cunoașterea omului este însă o treabă grea și tocmai de aceea trebuie s-o ridicăm la rangul de știință. Pentru a arăta ce abuzuri pot surveni în acest domeniu, să înfățișăm în cele ce urmează câteva cazuri întâlnite în experiența noastră.

Un tânăr povestește că într-o zi a înnotat în mare cu mai mulți camarazi spre o insulă, unde au rămas câteva timp. S-a întâmplat ca unul din ei, aplecându-se la marginea stâncii, să-și piardă echilibrul și să cadă în mare. Tânărul nostru, aplecându-se și el, l-a văzut pe camaradul său ducându-se la fund. Reflecând mai târziu asupra acestui fapt, a înțeles că nu a simțit atunci nimic altceva decât curiozitate. În treacăt fie spus, accidentul nu a fost mortal. Dar, în ceea ce îl privește pe povestitor, trebuie să conchidem că el este în bună parte lipsit de sentimentul de comuniune socială. Chiar dacă auzim mai apoi că, de fapt, în viața lui n-a făcut nimănui nici un rău, ba chiar că se întâmplă să fie în bune raporturi cu câte cineva, aceasta nu ne împiedică să socotim că sentimentul său de comuniune socială este slab. Firește că pentru o asemenea concluzie riscantă este necesar să ne mai informăm. Să mai examinăm, în acest scop, o secvență preferată a reveriilor sale zilnice. El se imaginează într-o căsuță din inima codrului, departe de toți oamenii. Acesta era și motivul preferat al desenelor sale. Cine se pricepe să interpreteze reveriile, cunoscând antecedentele, va recunoaște aici lesne carența sentimentului de comuniune socială. Și dacă, fără a face paradă de morală, constatăm că asupra lui a influențat o formare întrucâtva eronată, împiedicând dezvoltarea sentimentului comunității sociale, nu vom fi departe de adevăr.

O altă istorie, despre care am vrea să putem spera că este doar o anecdotă, ne va arăta încă și mai clar deosebirea dintre sentimentul de comuniune socială autentic și cel fals. Încercând să urce în tramvai, o bătrână a alunecat și a căzut în zăpadă. Ea nu se putea ridica și o grămadă de oameni s-a adunat în jurul ei, fără a-i veni în ajutor, până când, în sfârșit, s-a găsit cineva s-o ridice. În aceeași clipă a sărit și un altul, care până atunci se ținuse ascuns în mulțime, gratulându-l pe salvator cu cuvintele: „Iată, în fine, un om cumsecade; de cinci minute stau aici și aștept să văd dacă cineva o va ridica pe această doamnă. Sunteți primul care i-a sărit în ajutor”. Se vede clar aici cum, printr-un soi de trufie, simulând sentimentul de comuniune socială, acest om se erijează în judecător al altora, distribuind laude și mustrări, fără ca el însuși să fi mișcat vreun deget.

Există cazuri atât de complicate încât nu este deloc ușor să ne pronunțăm asupra dimensiunilor sentimentului de comuniune socială. Nu ne rămâne decât să-i căutăm rădăcinile. Nu vom pluti în ceață dacă, de exemplu, se pune problema să judecăm cazul unui comandant suprem de armată care, cu toate că sokoate că războiul este aproape pierdut, mână încă mii de soldați la moarte. Firește că el va susține că a acționat în interesul obștei, și mulți vor fi de acord cu dânsul. Noi suntem însă, azi, prea puțin înclinați să vedem în el omul realmente preocupat de semenii săi, orice motiv ar invoca el.

În asemenea cazuri, spre a putea emite judecăți corecte, avem nevoie de un punct de vedere care să prezinte o valabilitate generală. Pentru noi acest punct de vedere este acela al *utilității pentru obște*, al *binelui general*. Dacă adoptăm acest punct de vedere, foarte rareori vom întâmpina dificultăți în formularea unui verdict.

Dimensiunile sentimentului de comuniune socială vor apărea în toate manifestările omului. Ele se vor exprima foarte clar, de exemplu, în felul în care cineva se uită la un semen al său, în felul în care îi întinde mâna sau îi vorbește. Întreaga sa ființă ne va produce o impresie pur intuitivă. Din comportamentul unui om tragem uneori în mod cu totul inconștient concluzii de care după aceea depinde propria noastră atitudine față de dânsul. În expunerea noastră nu facem decât să transpunem acest proces în sfera conștiinței, spre a putea, pe această cale, să facem analizele și evaluările de rigoare, fără a avea a ne teme de erori. Astfel nu ne vom mai lăsa conduși pe drumuri greșite de idei preconcepute, idei care apar mult mai ușor atunci când procesul are loc în inconștient, unde nu putem exercita nici un control și nu avem nici o posibilitate de revizuire.

Se cuvine să insistăm asupra faptului că, spre a aprecia caracterul unui om, întotdeauna trebuie să avem în vedere poziția sa totală, ca factor esențial, nefiind suficientă examinarea unor fenomene izolate, cum ar fi doar substratul corporal, *doar* mediul sau *doar* educația. Stabilind această metodă, scutim lumea de un coșmar. Într-adevăr, dacă reușim să stabilim și să perfecțăm metoda, devenind conștienți de faptul că printr-o mai profundă autocunoaștere ajungem să ne și comportăm într-un mod mai corespunzător, atunci, de asemenea, este posibil să acționăm cu succes asupra

altora, în special asupra copiilor, evitând ca destinul lor să devină un *fatum orb*, evitând ca ei să rămână pe veci nefericiți, pentru că au avut nenorocul să se tragă dintr-o familie în care atmosfera era tenebroasă. Dacă vom fi în stare să facem acest lucru, civilizația umană va face un pas decisiv înainte, va exista posibilitatea de a crește generații conștiente de a fi stăpâne pe propriul lor destin.

3. DIRECȚII ALE DEZVOLTĂRII CARACTERULUI.

Corespunzător cu orientarea pe care copilul o va urma în dezvoltarea sa psihică, va avea loc și formarea trăsăturilor sale de caracter. Această orientare se va înfățișa fie sub forma unei linii drepte, fie sub forma uneia cu cotituri. În primul caz copilul va tinde la realizarea rectiliniei a scopului său și își va dezvolta, în această perspectivă, un caracter agresiv, curajos. Se poate spune că dezvoltarea inițială a caracterului are totdeauna ceva din această agresivitate și fermitate, dar că dificultățile vieții ajung ușor să facă această linie mai flexibilă. Aceste dificultăți, după cum este cunoscut, sunt determinate de puternica împotrivire a adversarilor, așa încât copilul nu poate ajunge la superioritate în linie dreaptă. El va încerca să facă ocoluri, să evite, într-un fel oarecare, aceste dificultăți. De-a lungul acestei căi cu ocoluri el va dobândi, iarăși, anumite trăsături de caracter. În același mod acționează asupra formării caracterului și toate celelalte dificultăți cu care am și făcut cunoștință, cum sunt deficiențele organelor, jignirile suferite din partea anturajului copilului și altele de acest fel. Importante sunt, apoi, influențele mediului mai larg, de dincolo de limitele familiei, influențe care reprezintă o irezistibilă forță pedagogică. Căci viața publică se reflectă în cerințele, gândurile și sentimentele educatorului însuși, care orientează în așa fel activitatea pedagogică încât aceasta să concorde cu viața socială și cu cultura dominantă.

Dificultățile de tot felul constituie totdeauna un pericol pentru dezvoltarea rectiliniei a caracterului. De aceea drumul pe care apucă copilul întru atingerea scopului său privind puterea² se va abate mai mult sau mai puțin de la linia dreaptă. În timp ce, în primul caz, atitudinea copilului este neclintită, pe una și aceeași linie, greutatea fiind înfruntată direct, în al doilea caz apare un cu totul alt copil, care

de-acum a învățat că focul te arde, că există adversari, că trebuie să fii prevăzător. El va încerca să-și atingă pe căi ocolite, prin viclenie, țelul privind punerea sa în valoare și situarea pe o poziție de forță. Dezvoltarea sa ulterioară va depinde de gradul de diviere de la linia dreaptă, de faptul că este prea prudent sau, dimpotrivă, imprudent, de concordanța cu nevoile vieții sau de abandonarea lor. Nu-și va mai aborda direct îndatoririle, va deveni poltron sau timid, nu te va mai privi în ochi, nu va mai spune adevărul. Alt tip de copil, dar, cu toate acestea, același scop. Comportamentul diferă, nu însă și intenționalitatea³.

Ambele direcții de dezvoltare sunt, până la un anumit punct, valabile, mai ales dacă copilul nu a adoptat încă forme rigide, dacă principiile sale sunt încă flexibile, încât să nu bătătorească aceeași cale, ci are suficientă inițiativă și suplețe pentru a găsi o altă formă atunci când cealaltă s-a dovedit infructuoasă.

Adaptarea la cerințele colectivității presupune, așadar, o viață în comun armonioasă. Copilul poate fi ușor făcut să se adapteze, atâta timp cât nu a adoptat o atitudine ostilă față de anturajul său. Iar conflictul în interiorul familiei este evitabil doar dacă educatorii își pot înfrâna propria lor aspirație către putere, așa încât aceasta să nu devină o povară apăsătoare pentru copil. Dacă ei, de asemenea, au o bună înțelegere a dezvoltării copilului, vor putea evita apariția unor trăsături de caracter unidirecționale, degenerarea curajului în impertinență, a independenței în egoism brutal. Tot așa, vor putea să preîntâmpine trecerea de la adaptare la o ascultare de sclav, determinată de o autoritate care izează de mijloace violente, caz în care copilul se închide în sine și ocolește adevărul, pentru că se teme de urmările sincerității. Căci constrângerea practică adesea în educație este un procedeu temerar și determină cel mai adesea numai o falsă adaptare, ascultarea obținută cu de-a sila fiind doar una aparentă. Chiar dacă ar acționa asupra copilului, mijlocit sau nemijlocit, toate dificultățile imaginabile, totdeauna în sufletul acestuia va răzbate un reflex al situației generale, luând forma corespunzătoare, fără spiritul critic de rigoare, fie pentru că copilul nu izbutește aceasta, fie pentru că adulții din preajma copilului

ignoră cu totul aceste procese psihice care au loc la copil, sau nu le înțeleg.

Putem clasifica oamenii și altfel, adică potrivit **modului** în care înfruntă dificultățile. *Optimiștii* sunt acei oameni la care dezvoltarea caracterului urmează, în ansamblu, o direcție lipsită de ocoluri. Ei înfruntă cu curaj toate greutățile, fără a le lua în tragic. Au o statornică încredere în sine și își formează cu ușurință o atitudine favorabilă vieții. Ei nu sunt peste măsură de pretențioși, pentru că se autoestimează în chip judicios și nu se simt frustrați. Suportă mai ușor necazurile decât ceilalți, care totdeauna găsesc motive să se considere slabi și neputincioși. În situațiile critice ei rămân fermi în convingerea că răul poate fi îndreptat.

Optimiștii pot fi recunoscuți și după aspectul lor exterior. Ei nu se arată temători, vorbesc deschis și liber, fără a se jena. Ar putea fi zugrăviți plastic ca niște oameni care își întâmpină semenii cu brațele deschise. Contactează cu ușurință pe ceilalți și se împrietenesc repede, pentru că nu sunt suspicioși. Vorbesc cursiv, ținuta și umbletul le sunt naturale. Acest tip nu se întâlnește decât rareori în stare pură, aproape exclusiv în primii ani ai copilăriei. Există însă diferite grade de optimism și de seninătate, cu care ne putem declara mulțumiți.

La polul opus găsim tipul *pesimiștilor*, care pun cele mai dificile probleme pedagogice. Sunt cei care, ca urmare a evenimentelor și impresiilor din copilărie, au rămas cu un sentiment de inferioritate, dificultățile de tot felul dându-le senzația că viața nu este ușoară. O dată intrată în orbita concepției pesimiste despre lume, alimentată de tratamentul nedrept care li se aplică, privirea pesimiștilor va cădea fără încetare asupra părților întunecate ale vieții. Mult mai conștienți decât optimiștii cu privire la greutățile vieții, ei își pierd lesne curajul. Adesea, sub imperiul unui sentiment de incertitudine, caută un sprijin, ceea ce de obicei se manifestă în exterior prin imposibilitatea de a rămâne singuri, ca în cazul copiilor care încearcă să se agate de fusta mamei sau o strigă într-una. De multe ori acest strigăt după mama poate persista până la vârste înaintate.

Circumspecția deosebită a acestui tip se vedește în atitudinea sa, care de cele mai multe ori este sfioasă, temătoare, calmă, prudent

calculată, pentru că mereu sunt adulmecate pericole. Somnul va fi agitat, în general, somnul este un excelent instrument de măsurare a gradului de dezvoltare psihică la om. *Tulburările de somn* sunt întotdeauna un semn de prudență și incertitudine exagerate. Este ca și cum acești oameni ar sta tot timpul de pază, ca să se apere cât mai bine contra ostilităților vieții. Se poate vedea de aici, de asemenea, cât de puțin stăpânesc pesimiștii arta de a trăi, cât de puțin înțeleg ei viața și relațiile ei, cât timp nu pot avea parte măcar de un somn bun. Dacă ar avea realmente dreptate, atunci nu le-ar fi permis să doarmă. Dacă viața ar fi într-adevăr atât de grea, atunci somnul ar fi de fapt un fenomen dăunător⁴, în înclinația de a lua atitudine împotriva unor asemenea fenomene naturale se trădează incapacitatea vitală a acestui tip. Uneori nu se semnalează tulburări de somn, ci alte manifestări insignifiante, cum ar fi grija ca ușa să fie bine închisă, apariția în vis a unor hoți care sparg casa etc. Chiar și în pozițiile pe care le ia în timp ce doarme este de recunoscut acest tip. Adesea asemenea oameni se strâng covrig pe o palmă de loc sau își trag plapuma peste cap.

Pornind de la un alt punct de vedere, putem clasifica oamenii în agresori și agresati. *Atitudinea agresivă* se vedește, înainte de toate, în amplitudinea mișcărilor. Dacă indivizii respectivi sunt curajoși, curajul lor va căpăta proporții, ei voind să-și demonstreze lor înșile și să le demonstreze și altora că sunt capabili de fapte mari. Ei își trădează astfel profundul sentiment de insecuritate care, în fond, îi stăpânește. Alții vor încerca să reprime în ei blândețea și afecțiunea, care le apar drept semne de slăbiciune. Ei vor voi totdeauna s-o facă pe grozavii, adesea cu o grosolănie frapantă. Tipul agresorului va prezenta de multe ori și trăsături cum sunt brutalitatea și cruzimea. Dacă înclină spre pesimism, adesea toate relațiile lor cu mediul se schimbă, ei neîmpărtășind preocupările celor din jur, nesimpatizând cu aceștia și opunându-se tuturor în mod ostil. Autoestimarea conștientă poate atinge la ei un grad considerabil, făcându-i să se umfle în pene de mândrie, aroganță și infatuare. Ei pot afișa o atare înfumurare, de parcă ar fi obținut realmente mari izbânzi. Dar grosolănia cu care fac totul, superficialitățile lor, nu numai că perturbă viața în comun, ci lasă să se întrevadă că totul în

ei nu este decât o construcție artificială, ridicată pe o temelie nesigură și clătinătoare. Așa se infiripă atitudinea lor agresivă, care se menține câțva timp.

Dezvoltarea ulterioară a unor asemenea oameni nu este lipsită de asperități. Societatea omenească nu este favorabilă unor astfel de ființe. Fie și numai prin faptul că șochează, ei se fac antipatici. Prin permanentele lor strădanii de a obține supremația, intră repede în conflict cu ceilalți, în special cu tovarășii de idei, la care ei suscită spiritul de concurență. Viața lor va fi un lanț neîntrerupt de lupte, iar când, cum este aproape de neînlăturat, suferă înfrângeri, adesea linia lor ofensivă se prăbușește cu totul. Bat atunci repede în retragere, înspăimântați, își pierd tenacitatea și numai cu mare greutate pot depăși stagnarea. De asemenea, le este greu să mai revină în prim-plan. Eșecurile încep să-și pună pecetea pe existența lor și evoluția lor sfârșește aproximativ acolo unde începe aceea a celui alt tip, acela al oamenilor care se simt totdeauna atacați.

Acest al doilea tip, al „agresatorilor”, include pe cei care, pentru a-și depăși sentimentul de slăbiciune, au adoptat nu linia atacului, ci pe aceea a anxietății, a precauției și a lașității. Sigur că această atitudine nu se instituie fără ca mai întâi să fi fost urmată, fie și pentru scurtă vreme, de linia primului tip, pe care am descris-o. „Agresatii” sunt curând atât de zdrobiți de experiențe nefericite și trag din acestea concluzii atât de sumbre, încât iau lesne drumul fugii. Mulți reușesc să-și ascundă lor înșile aceste dezertări, procedând ca și cum în fața lor s-ar fi deschis o nouă perspectivă, deosebit de fecundă. Când ei se cufundă în trecut, evocând din belșug amintiri și dând frâu liber imaginației, de fapt nu fac decât să scape de o realitate care le apare amenințătoare. Dacă nu și-au pierdut orice spirit de inițiativă, unii din acești oameni pot reuși să realizeze în această situație lucruri care nu sunt lipsite de utilitate pentru societate. Cei care se interesează de *psihologia artistului*, vor găsi adesea acest tip printre artiști, care se desprind de realitate pentru a-și clădi o a doua lume în imaginație, în imperiul ideilor, unde nu există nici un obstacol. Dar aceste cazuri țin de sfera excepțiilor. Cei mai mulți eșuează. Se tem de totul și de toți, devin nespuse de suspicioși și se așteaptă din partea celorlalți doar la dușmănie. Din nefericire,

societatea noastră favorizează nu de puține ori această atitudine și cei care o adoptă ajung să nu mai vadă însușirile pozitive ale oamenilor și nici părțile luminoase ale vieții. O trăsătură de caracter frecventă la acești oameni este **extraordinara dezvoltare a spiritului critic**, perspicacitatea cu care sesizează imediat orice neajuns. Ei se erijează în judecători, fără a fi contribuit cu ceva în folosul colectivității. Sunt exclusiv critici, înveninând în permanență climatul social. Suspiciunea îi constrânge la o atitudine de expectativă, șovăitoare, înainte de a-și asuma o sarcină, sunt băntuiți de îndoială, tergiversează, ca și cum ar voi să respingă luarea deciziei. Ca să ne reprezentăm în chip simbolic acest tip, ni-l putem imagina ca pe un om care întinde în față mâinile pentru a se apăra și care uneori își întoarce ochii, ca pentru a nu fi obligat să privească în față primejdia. Asemenea oameni au și alte trăsături antipatice. De regulă oamenii care nu au încredere în ei înșiși înclină să nu aibă încredere nici în ceilalți. Această atitudine se asociază însă în mod inevitabil cu trăsături ca invidia și zgârcenia. Izolarea în care adesea trăiesc arată că ei nu sunt dispuși nici să facă, nici să împărtășească altora bucurii. Adesea bucuriile celorlalți îi îndurerează, ei simțindu-se de-a dreptul răniți în amorul propriu. Unora dintre ei le reușește de obicei trulul de a se simți superiori altora, așa încât este greu să le zdruncini acest sentiment. În dorința lor de a se arăta superiori pot interveni simțăminte atât de complicate încât, la o primă privire, să nu se distingă nici urmă de ostilitate.

4. DELIMITĂRI FAȚĂ DE VECHEA ȘCOALĂ PSIHOLOGICĂ. Nu se poate realiza și exercita cunoașterea omului fără o orientare conștientă clară. De obicei se ia un moment *particular* al dezvoltării psihice și, pornindu-se de aici, se încearcă stabilirea de tipuri, în scop de orientare. În acest fel, de exemplu, oamenii ar putea fi clasificați, pe de o parte, în categoria celor la care predomină gândirea sau imaginația, oameni prea puțin înclinați să intervină activ în viață și care, de aceea, sunt greu de pus la treabă, iar, pe de altă parte, în categoria celor activi prin excelență, care meditează mai puțin și fac mai puțin apel la imaginație, dar care sunt mereu ocupați, laborioși, angrenați în viață. Aceste tipuri umane există

efectiv. Stabilind acestea însă am ajunge la sfârșitul cercetărilor noastre, trebuind să ne mulțumim, cum face psihologia superfluă⁵, cu stabilirea faptului că la unii se dezvoltă mai puternic activitatea imaginativă, iar la alții forța de acțiune. Cu greu ne-ar putea satisface, dintr-o perspectivă mai largă, asemenea rezultate. În realitate, noi avem nevoie să ne facem o imagine clară asupra *modului* în care s-a ajuns la această stare de lucruri, dacă ea era necesară și cum ar fi putut fi evitată sau amendată. De aceea astfel de clasificări arbitrare, făcute după criterii superficiale, nu sunt utile pentru o cunoaștere rațională a omului, cu toate că asemenea tipuri întâlnim mereu.

Psihologia individuală a sesizat direcțiile dezvoltării studiind comportamentul expresiv acolo unde este el de găsit în stare inițială, în anii celei mai fragede copilării⁶. Ea a stabilit că acest comportament expresiv, în întregul său, poartă fie pecetea sentimentului de comuniune socială predominant, fie pe aceea a aspirației către putere. Cu aceasta psihologia individuală se vede pe neașteptate în posesia unei chei, cu ajutorul căreia poate să analizeze și să clasifice cu destulă precizie pe fiecare om, firește făcând uz întotdeauna de acel spirit de prevedere propriu psihologului conștient de faptul că operează într-un domeniu extrem de vast și de complex. Presupunând îndeplinită această condiție elementară, obținem un instrument de măsură care ne permite să stabilim dacă un fenomen psihic se caracterizează printr-o importantă proporție a sentimentului de comuniune socială, în care nu se amestecă decât în mică măsură aspirația către putere și prestigiu politic, sau dacă nu cumva individul cercetat are o natură ambițioasă, care vrea să-și demonstreze sieși și celor din jurul său cât de mult îi întrece el pe ceilalți. Pe această bază nu ne este greu să distingem cu mai multă claritate o anumită trăsătură de caracter, să ținem seama de ea, s-o înțelegem prin prisma unității personalității respective și, în același timp, dispunem de mijloacele de a clasifica un om și de a acționa asupra lui.

5. TEMPERAMENTELE ȘI SECREȚIA ENDOCRINĂ. Una din cele mai vechi distincții făcute în psihologie cu privire la formele de expresie ale psihicului se referă la *temperament*. Nu este ușor de spus ce anume trebuie să înțelegem prin temperament: viteza cu care

cineva gândește, forța sau ritmul proceselor sale interioare etc. Dacă trecem în revistă explicațiile psihologilor asupra esenței temperamentului, trebuie să spunem că, din cele mai vechi timpuri, știința care examinează viața psihică nu a trecut dincolo de stabilirea celor patru temperamente. Clasificarea oamenilor în oameni cu temperament sanguin, coleric, melancolic sau flegmatic își are originea în Grecia antică și Hippocrate a fost cel care le-a denumit, pentru ca apoi să le preia romanii, păstrându-se până în ziua de azi în psihologie ca un principiu sacru și venerat ca atare.

Temperamentul *sanguin* este atribuit omului care manifestă o anumită plăcere de a trăi, nu ia lucrurile în tragic și, cum s-a spus, nu lasă ușor să-i crească peri albi, alegând în toate împrejurările partea cea mai frumoasă și mai agreabilă a lucrurilor, dând tristeții ce este al tristeții, dar fără a se lăsa doborât, bucurându-se de evenimentele fericite, dar fără a ajunge la excесе. Analiza detaliată arată că oamenii aparținând acestui tip de temperament au o sănătate aproape perfectă, neștirbită de suferințe grave. Despre celelalte trei tipuri nu se poate face aceeași afirmație. *Colericul* este înfățișat, într-o veche parabolă, ca un om care, furios, aruncă cât colo o piatră care îi barează drumul, pe când sanguinul trece liniștit pe lângă ea. Tălmăcind cele de mai sus în limbajul psihologiei individuale, vom spune că tipul coleric este acela la care aspirația către putere este atât de intensă încât el trebuie totdeauna să facă gesturi ample, adevărate demonstrații de forță, și prin procedee agresiv-rectilinii, să-i ia pe toți cu asalt. Odinioară acest temperament a fost pus în legătură cu secreția hepatică (bila) și s-a vorbit de temperament bilios. Și astăzi se vorbește despre oameni care „varsă fiere”⁷. În realitate, ei sunt oameni cu o gesticulație excesivă, cum se vede la ei încă din prima copilărie, oameni care nu numai că au un sentiment de forță, ci vor să și-l dea pe față.

Melancolicul lasă o cu totul altă impresie. În parabola menționată, el este descris ca un om care, la vederea pietrei, „își aduce aminte de toate păcatele sale”, e cuprins de gânduri negre și face cale întoarsă. Psihologia individuală vede în acest tip omul manifest șovăitor, care nu este sigur că va birui greutățile și că va merge înainte, măsurându-și cu mare precauție pașii, bucuros mai degrabă să

stea locului sau să se retragă, decât să riște. Este, așadar, un om la care predomină îndoiala, care de obicei înclină să se gândească mai mult la sine decât la alții, așa încât nici acest tip nu are căi de acces la marile posibilități ale vieții. îl împovărează propriile sale griji, fiindu-i caracteristice retrospectivitatea sau introspecția.

Flegmaticul pare străin de viață, fără a trage concluzii deosebite din impresiile trăite, fără a se lăsa prea impresionat sau interesat, fără a depune nu știu ce eforturi, pe scurt, este poate cel mai departe de viață.

Prin urmare, numai sanguinul poate fi considerat un om ideal. Trebuie arătat însă că temperamentele nu se întâlnesc decât extrem de rar în formele pure descrise mai sus; de cele mai multe ori întâlnim niște mixturi, ceea ce face ca tipurile definite ca atare să-și piardă valoarea. Se întâmplă, de asemenea, ca diferitele temperamentele să treacă unul în altul, așa încât, de exemplu, un copil să fie la început coleric, mai târziu melancolic și să sfârșească prin a deveni flegmatic. Cât privește sanguinul, trebuie arătat că în copilărie el a fost cel mai puțin băntuit de sentimentul de inferioritate, prea puțin afectat de deficiențe organice și n-a fost îngenucheat de excitații puternice, așa încât s-a dezvoltat armonios, iubind viața și pășind în ea cu încredere.

Aici intervine știința, lămurindu-ne că temperamentul omului depinde de secrețiile glandelor endocrine⁸. Noile cercetări în domeniul medicinei se ocupă de așa-zisele glande cu secreție internă. Cele mai importante din acestea sunt tiroida, hipofiza, capsulele suprarenale, paratiroidale și glandele sexuale (gonadele). Sunt glande lipsite de canal excretor, structuri tisulare care își varsă sucul direct în sânge.

Este astăzi unanim admisă concepția potrivit căreia toate organele și țesuturile corpului sunt influențate de aceste secreții care, prin sânge, ajung la fiecare celulă, producând efecte de stimulare și dezintoxicare și fiind, deci, absolut necesare întreținerii vieții. Rolul „glandelor endocrine” nu este complet elucidat. Întreagă această știință este încă la începuturile sale⁹ și nu dispunem de date absolut pozitive în acest domeniu. Cum însă se pretinde că pe baza acestora se poate determina o orientare psihologică, putându-se clarifica

problemele caracterului și temperamentului la oameni, se impune să mai spunem câteva cuvinte.

Este mai întâi necesar să exprimăm o temere serioasă. Dacă ne aflăm în fața unui caz de îmbolnăvire reală, ca, de exemplu, funcționarea deficientă a tiroidei, este desigur exact că întâlnim și manifestări psihice care par să țină de temperamentul flegmatic. Bolnavii nu numai că au un aspect de buhăială, pielea deosebit de aspră și prezintă tulburări în creșterea părului, ci sunt extraordinar de lenți în mișcări. Sensibilitatea lor psihică este puternic diminuată și inițiativa este slabă.

Dacă comparăm hipotiroidismul cu trăsăturile temperamentului flegmatic, pe care îl definim ca atare *fără* a putea spune că avem de-a face cu o pierdere patologică de substanță din partea glandei tiroide, vedem că aceste cazuri nu sunt deloc asemănătoare, că avem în față tablouri total diferite. Deci s-ar putea spune: probabil că există în secrețiile pe care tiroida le varsă în sânge ceva care contribuie la o funcționare psihică ireproșabilă. Nu putem însă merge atât de departe încât să identificăm temperamentul flegmatic cu deficitul de secreție tiroidiană în sânge¹⁰.

Tipul patologic al flegmaticului este deci cu totul diferit de acela pe care îl considerăm flegmatic în viața de toate zilele, ale cărui temperament și caracter se detașează de fapt prin antecedentele psihologice. Acești flegmatici, care intră în discuție pentru noi, ca psihologi, nu sunt tipuri imuabile și adesea suntem surprinși de reacțiile lor profunde și vehemente. În general nu există flegmatici care să nu-și dea în petic și vom constata nu o dată că acest temperament nu este altceva decât o mască artificială, un dispozitiv de siguranță pe care și l-a făurit un om extrem de impresionabil, intercalându-l între dânsul și lumea din afară, mod de a proceda pentru care are, probabil, o înclinație originară, constitutivă. Temperamentul flegmatic este un mecanism de siguranță, o soluție ingenioasă la problemele vieții și, în acest sens, firește, cu totul discrepantă față de lentoarea fără rost, inerția și insuficiența unui om lipsit parțial sau în întregime de glanda tiroidă.

Nu putem trece ușor peste această observație semnificativă, chiar dacă s-ar ajunge să se demonstreze că au temperament fleg-

matic doar cei la care s-a dovedit o tulburare patologică a secreției glandei tiroide. Nu aceasta este esența fenomenului, ci avem aici de-a face cu un întreg fascicul de cauze și de scopuri, cu un întreg complex de funcțiuni organice și de influențe exterioare, care generează mai întâi un sentiment de inferioritate organică, de unde pornesc apoi tentativele individului, dintre care una poate fi protejarea, cu ajutorul unui temperament flegmatic, a sentimentului personalității, împotriva lezării acestuia. Cu alte cuvinte, ne regăsim aici în fața unui tip despre care am mai discutat, numai că acum trebuie să specificăm că pe primul plan trec inferioritatea organică a glandei tiroide și consecințele sale, inferioritate care determină situarea pe o poziție mai modestă în viață și pe care acum încearcă să o compenseze printr-un artificiu psihic, cum este nepăsarea (*das Phlegma*).

Concepția noastră se consolidează dacă luăm în considerare și alte anomalii ale secreției endocrine și examinăm temperamentele „corespunzătoare”. Există și oameni la care secreția glandei tiroide se dovedește în exces, ca în cazul bolii lui Basedow. Din punct de vedere corporal, la asemenea bolnavi se observă o intensificare a activității cardiace, în special o creștere a frecvenței pulsului, ieșirea ochilor din orbite, hipertrofierea glandei tiroide, precum și tremurături mai mult sau mai puțin permanente ale întregului corp, în special ale mâinilor. Se transpiră cu ușurință și adesea survin tulburări digestive, probabil sub influența pancreasului. Bolnavii sunt agitați, nervoși și suferă adesea de stări anxioase. Fața unei persoane suferinde de boala lui Basedow oferă aspectul neîndoielnic al unui om anxios în cel mai înalt grad.

Cine va găsi însă aici o identitate cu aspectul psihologic al anxietății va comite o gravă eroare. Faptele psihologice observate în asemenea cazuri sunt, cum am și menționat, starea de agitație și o anumită incapacitate privind activitățile spirituale sau corporale, o stare de slăbiciune, condiționată atât pe plan organic, cât și pe plan psihic. Dar comparația cu oamenii care, în afară de agitație, suferă de o stare de excitație și de anxietate, pune în evidență o mare deosebire. Pe când despre hipertiroidieni, oameni cu o secreție tiroidiană excesivă, putem spune că prezintă fenomenul unei intoxicații cro-

P

nice, similar cu starea de beție, sunt și oameni care, pe lângă iritabilitate, manifestă o nerăbdare specifică și cad ușor pradă angosei, așa încât, situația fiind cu totul alta, putem developa antecedente psihice. Așadar, avem de-a face doar cu analogii, pe când elementele de planificare¹¹, corespunzătoare caracterului și temperamentului, lipsesc.

Se cuvine să menționăm și alte glande cu secreție internă. Caracteristicile sunt raporturile dintre toate aceste evoluții glandulare și glandele sexuale. (A se vedea și Adler, *Studie iiber die Minderwertigkeit von Organen*.) Această constatare reprezintă astăzi un veritabil principiu al cercetării biologice, în așa fel încât nu există anomalie a unei glande oarecare care să nu fie în același timp asociată cu anomalii ale glandelor sexuale. Încă nu s-a identificat esența acestei interdependențe, baza care corespunde acestei inferiorități. Dar nici referitor la aceste glande nu putem vorbi despre influențe psihice, tabloul la care ajungem fiind acela pe care îl și cunoaștem, adică acela al unui om cu organe deficiente, care întâmpină greutăți în ceea ce privește orientarea sa în viață și, în consecință, va recurge la o mulțime de artificii psihice și supape de siguranță.

S-a crezut că secreția endocrină a glandelor sexuale influențează în special caracterul și temperamentul. Constatându-se însă că anomaliile substanței glandelor sexuale cu urmări mai importante nu sunt, în general, frecvente la om, s-a tras în mod necesar concluzia că, acolo unde există astfel de fenomene patologice, avem de-a face cu cazuri excepționale. Dat fiind apoi faptul că suntem obligați să admitem că, în realitate, nu există nici un aspect al vieții psihice care să se poată raporta direct la funcțiile glandelor sexuale, că nu există aspecte care să rezulte dintr-o situație determinată de raportul glande sexuale-boală, înseamnă că și aici ne lipsește baza solidă pentru o fundamentare psihologică. Ceea ce putem stabili este doar faptul că și de la glandele sexuale emană anumite impulsuri necesare vieții, impulsuri care pun bazele poziției copilului în mediul său specific, dar care pot proveni și de la alte organe și care nu conduc în mod necesar la o structură psihică clară (Carlyle).

Cunoscând cât de delicată și de dificilă sarcină este evaluarea unui om, greșelile în această privință putând avea consecințe de-a

dreptul dezastruoase, se impune să formulăm o avertizare: *ispita copiilor care vin pe lume cu debilități corporale congenitale de a uza de artificii speciale, vizând o dezvoltare psihică particulară, este mare, dar ea poate fi învinsă*. Nu există nici un organ, fie el și într-o perpetuă stare de inferioritate, care să-l constrângă pe un om la un comportament determinat. Îl instigă numai, ceea ce este altceva. **Puncte de vedere** ca acelea menționate mai sus pot să persiste numai pentru că nimeni nu s-a gândit să pună capăt de la **bun** început dificultăților întâmpinate în dezvoltarea copiilor cu deficiențe organice, pentru că aceștia sunt lăsați să cadă în greșeli ușor de depistat și, la drept vorbind, se asistă pasiv la acest proces, în loc să se intervină pentru a favoriza o dezvoltare corespunzătoare. De aceea va trebui să avem grijă ca *psihologia de atitudine* (*Positionspsychologie*), întemeiată pe psihologia individuală, să-și păstreze drepturile sale, împotriva pretențiilor unei noi *psihologii de dispoziție* (*Dispositionpsychologie*).

6. RECAPITULARE. Înainte de a trece la examinarea în detaliu a trăsăturilor de caracter, să recapitulăm succint punctele de vedere înșușite până aici.

Un principiu important se referă la faptul că nu putem realiza cunoașterea omului pe baza unui fenomen izolat, desprins din complexul de conexiuni psihice. Este imperios necesar să comparăm și să aducem la un numitor comun cel puțin două fenomene, între care să se întindă un interval de timp cât mai lung posibil. Această indicație practică s-a dovedit foarte utilă. Ea ne permite să cumulăm un mai mare număr de impresii care, supuse unei evaluări sistematice, se condensează într-o judecată mai sigură. Dacă ne-am întemeia judecata pe un fenomen singular, ne-am găsi în aceeași încurcătură ca psihologii și pedagogii de alte orientări, revenind la utilizarea unor mijloace larg răspândite, a căror sterilitate am constatat-o nu o dată. Dacă, dimpotrivă, reușim să obținem cât mai multe puncte de sprijin posibile, legându-le apoi între ele, avem în față un sistem ale cărui linii de forță ne permit să ne facem despre un om o impresie clară și unitară. Ne simțim pe un teren solid. Firește, pe măsură ce cunoaștem tot mai îndeaproape un om, apare necesitatea de a ne modifica mai mult sau mai puțin judecata făcută

despre dânsul. Oricum, înainte de orice intervenție pedagogică, este indispensabil să ne facem în prealabil o imagine absolut clară a obiectului educației.

Am discutat, de asemenea, despre diferite mijloace și procedee de a ajunge la un astfel de sistem și, în acest scop, am apelat la fenomene așa cum le găsim în noi înșine sau cum am dori ca ele să existe la omul ideal. Mergând mai departe, am cerut ca din acest sistem elaborat de noi să nu poată lipsi anumiți factori, adică factorii sociali. Nu este suficient să considerăm fenomenele vieții psihice pur și simplu prin prisma individului, ci trebuie să le înțelegem în conexiunea lor cu viața socială. În cele ce urmează, formulăm un principiu de o mare importanță pentru conviețuirea umană: *caracterul unui om nu constituie niciodată pentru noi baza unei judecăți morale, ci o cunoaștere socială a modului în care omul acționează asupra mediului său și se raportează la acesta*.

Urmărind această succesiune de idei, descoperim două fenomene general umane: unul este sentimentul de comuniune socială, prezent pretutindeni, unindu-i pe oameni, constituind fermentul marilor realizări ale culturii și civilizației. Este unul din etaloanele pe care le-am aplicat fenomenelor vieții psihice și care ne permite să determinăm intensitatea sentimentului de comuniune socială. Reușim să ne facem o impresie plastică despre psihicul uman dacă știm cum intră cineva în relație cu semenii, cum își manifestă omenia¹², făcând-o vie și roditoare. În sfârșit, ajungem — iar acesta este cel de al doilea etalon de judecare a unui caracter — la constatarea că acele forțe capabile să exercite cea mai puternică influență negativă asupra sentimentului de comuniune socială sunt aspirația către putere și către superioritate.

Având aceste două puncte de sprijin, înțelegem că deosebirile dintre oameni sunt condiționate de intensitatea sentimentului de comuniune socială și de aspirația către putere, factori care se influențează reciproc. Este un joc de forțe a cărui manifestare vizibilă este ceea ce numim caracter.

NOTE

¹ „etwas wie einen Schein des Gemeinschaftsgefühl“, în textul original. (Nota trad.)

² „seinem Machtziel“, în textul original. (Nota trad.)

³ „Wenn zwei nicht dasselbe tun, so kann es doch dasselbe sein“, în textul original. (Nota trad.)

⁴ „eine schädliche Einrichtung“, în textul original. (Nota trad.)

⁵ „die tibrige Psychologie“, în textul original. (Nota trad.)

⁶ „in den frühesten Kindheitstagen“, în textul original. (Nota trad.)

⁷ „Menschen, denen die «Galle übeigeht», în textul original, adică „oameni pe care îi podidește fierea“. (Nota trad.)

⁸ Vezi Kretschmer, *Charakter und Temperament*, Berlin, 1921.

⁹ După cum este cunoscut, prima carte de endocrinologie pe plan mondial a fost cea intitulată *Secrețiile interne* (1909), scrisă de C. I. Parhon în colaborare cu M. Goldstein. (Nota trad.)

¹⁰ Foarte departe în această direcție merge L. Brucăr care, în a sa *Psihologie* (Editura de Stat, 1947), susține pur și simplu că „datorită funcțiilor glandelor sale endocrine, omul are o psihologie individuală, temperamentală. Datorită funcției glandelor endocrine destinul fiecăruia nu se amestecă și nu este identic cu destinul altuia. Funcțiile sunt aceleași, dar o dozare în plus sau în minus a secrețiilor creează o individualitate aparte, cu un destin propriu... Această înseamnă că omul se naște cu norocul sau nenorocul de a avea o funcționare normală sau anormală a glandelor endocrine“ (p. 40). Același autor, după ce citează cartea lui Gerhard Wentzner *Deine Hormone, dein Schicksal*, conchide speculativ: „Nu mai spunem că stelele și zeii pot să făurească destinul nostru, ci spunem că miracolul funcției glandelor endocrine făurește acest destin. Miracolul acestor funcții se aseamănă voinței zeilor sau mersului stelelor..., făcându-ne fericiți sau nefericiți“ (p. 41). (Nota trad.)

¹¹ Este vorba de acea planificare în care se include așa-numitul „plan al vieții“ (*Lebensplan*) invocat de teoria adleriană a psihicului. (Nota trad.)

¹² „seine Mitmenslichkeit“, în textul original. (Nota trad.)

Capitolul II

TRĂSĂTURI DE CARACTER DE
NATURĂ AGRESIVĂ

1. VANITATEA (AMBIȚIA). De îndată ce tendința de a se pune în valoare devine predominantă, aceasta determină o tensiune crescută în viața psihică, ceea ce face ca omul să-și contureze mai limpede scopul de a obține putere și superioritate, intensificându-și totodată acțiunile în acest sens. Viața sa devine un fel de speranță a marelui triumf. Un asemenea om devine în mod necesar neobiectiv, deoarece își pierde legătura cu viața, fiind în permanență preocupat de impresia produsă altora, de ceea ce gândesc ceilalți despre dânsul. Libertatea sa de acțiune este astfel inhibată la maximum și în caracterul său își face loc cea mai răspândită trăsătură, vanitatea.

Se poate afirma că nu există om la care vanitatea să nu fie prezentă, fie și doar sub o formă puțin pronunțată. Și dat fiind faptul că nu te poți impune dacă îți afișezi ostentativ vanitatea, de cele mai multe ori aceasta se camuflează, luând diferite înfățișări. Poți fi vanitos și sub masca unei anumite modestii. Un om poate fi atât de vanitos încât să nu-i pese de felul în care îl judecă ceilalți, sau, tocmai în virtutea atitudinii sale, să-i captiveze și să caute să-i folosească avid în profitul său.

Când vanitatea depășește un anumit grad, ea devine extrem de periculoasă. Făcând abstracție de faptul că îl constrânge pe om la tot felul de demersuri și eforturi inutile, care vizează mai mult aparența decât ființarea autentică și care îl face să se gândească mai mult la sine și să nu țină seama decât, cel mult, de felul în care este judecat

de alții, vanitatea îl duce cu ușurință la pierderea contactului cu realitatea. Comportamentul său trădează o lipsă de înțelegere a relațiilor interumane, îndepărtarea de viață, uitarea cerințelor acesteia, a îndatoririlor sale de om. Ca nici un alt viciu, vanitatea este **capabilă să-1 stopeze** pe om de la orice dezvoltare spontană, dat fiind că **nu-1** face decât să se gândească în permanență care este, în definitiv, *avantajul* său.

De multe ori oamenii sunt încurajați în această direcție, termenul vanitate sau trufie fiind înlocuit prin cel de *ambție*, care sună mai frumos. Așa se face că există o mulțime de oameni care declară cu mândrie că ei sunt ambițioși. Adesea se folosește și termenul de „tenacitate”. Acest mod de a proceda este acceptabil în măsura în care rezultă vreun avantaj pentru colectivitate. De regulă însă aceste expresii nu fac decât să ascundă o nemaipomenită vanitate.

Vanitatea face de timpuriu din asemenea oameni nu niște parteneri corecți, ci mai degrabă niște oameni care pun bete-n roate. Când ei își văd nesatisfăcută vanitatea, caută cel puțin să facă în așa fel încât ceilalți să sufere. La copiii la care vanitatea este în plină dezvoltare, adesea se observă, atunci când ei își văd serios amenințată situația, o puternică etalare a propriei valori și o demonstrație de forță pe spînarea celor slabi. Țin de aceasta și cazurile de cruzime față de animale. Unii, ceva mai demoralizați, încerca să-și satisfacă vanitatea cu flecușete lipsite de noimă și vor căuta să-și mulțumească tendința de a se impune alături de marile arene ale muncii, pe câte un teatru de operații secundar, creat după capriciul lor. Sunt de găsit aici cei care se plâng mereu de povara vieții, susținând că ceilalți le sunt îndatorați. Dacă nu ar fi fost atât de prost educați sau dacă nu ar fi intervenit nu știu ce impasuri, atunci ei s-ar afla — pe cât o afirmă ei — la loc de vază. Cam acestea sunt, între altele, tânguirile lor. Ei găsesc întotdeauna pretexte pentru a nu se situa în linia întâi a vieții. În visurile lor însă își făuresc pururea imagini care să le mulțumească vanitatea.

Oricine se află în preajma lor se simte, în general, cât se poate de rău. Ei sunt expuși în cel mai înalt grad criticii celor din jur. De obicei vanitosul se străduiește să-și absolve propria persoană de responsabilitatea oricărui eșec. El are totdeauna dreptate, iar ceilalți nu,

pe când în viață nu aceasta este problema, ci aceea de a-ți face *datoria* cum se cuvine și de a contribui la *progresul general*. În loc de aceasta, din gura vanitosului auzi numai *căinări* și *justificări*.

Avem aici de-a face cu **artificiile spiritului omenesc**, cu încercările sale de a-și proteja vanitatea împotriva a ceea ce o lezează și de a-și menține astfel intact sentimentul superiorității, ca nimic să **nu-1** clatine.

Ni se ripostează adesea că marile realizări ale umanității nu ar fi avut loc fără existența ambiției. Este însă o aparență la mijloc, o falsă perspectivă. Cum nici un om nu este lipsit de vanitate, desigur că fiecare este întrucâtva și ambițios. Dar cu siguranță că nu aceasta dă orientarea și nu aceasta îi conferă forța de a realiza lucruri utile, lucruri care pot fi generate doar de sentimentul comuniunii sociale. O operă de geniu nu este cu puțință fără a fi avută în vedere, într-un fel sau altul, comunitatea. O asemenea operă presupune întotdeauna o legătură cu obștea, voința de a-i promova interesele. Altfel nu am reuși să-i atribuim vre o valoare. Fără îndoială că vanitatea este o prezență stingheritoare, inhibitoare pe acest plan, iar influența ei pozitivă nu poate fi mare.

În climatul nostru social actual o lichidare a vanității este însă irealizabilă. Cunoașterea fenomenului constituie, totuși, un avantaj prin ea însăși. Cu aceasta atingem deodată punctul nevralgic al societății noastre, faptul că ea aduce decăderea atâtor oameni, nefericirea lor pe toată viața, acești oameni găsindu-se totdeauna tocmai acolo unde apare nenorocirea. Oameni care nu se mai acomodează cu ceilalți, care nu-și găsesc locul în viață, pentru că au alte obiective, urmărind să pară mai mult decât sunt. În felul acesta ei intră ușor în conflict cu realitatea, căreia nu-i pasă de înalta idee pe care cineva și-o face despre sine însuși. Asemenea oameni vor fi cel mai bine abordați doar pe latura vanității lor. În toate marile complicații pe care le-a cunoscut omenirea, este de găsit ca factor fundamental încercarea nereușită a unora de a-și satisface vanitatea. Un procedeu important, la care putem recurge atunci când vrem să ajungem la descifrarea unei personalități complexe, este acela de a stabili până unde merge vanitatea sa, încotro se orientează și care sunt mijloacele de care uzază. Aceasta ne va face să descoperim cu regularitate cât

de mult prejudiciază vanitatea sentimentul de comuniune socială. Vanitatea și sentimentul de comuniune socială sunt incompatibile, întrucât vanitatea nu se poate subordona principiului comunității.

Vanitatea însă își găsește în ea însăși propriu-i destin. Căci existența sa este în permanență și logic amenințată de factori contrari, care se dezvoltă de la sine în viața socială, ca un adevăr absolut căruia nimic nu i se poate opune. Iată de ce se constată că de timpuriu este necesar ca vanitatea să se ascundă, să se deghizeze, s-o ia pe căi ocolite, purtătorul ei neînțelegând să resimtă îndoilei neliniștitoare privind faptul dacă el va ajunge să răzbată victorios prin viață, dacă va cuceri atâta triumf și strălucire cât pare să ceară satisfacerea vanității sale. Și pe când el visează și speculează în felul acesta, timpul trece. Când totul s-a dus, în cel mai bun caz el invocă scuza că nu mai are nici un prilej nimerit de a trece la acțiune. De obicei un asemenea caz se manifestă după cum urmează: oamenii cu pricina caută mereu o poziție privilegiată, ținându-se de-o parte, pe post de observatori, suspicioși și înclinând să-și considere semenii drept inamici. Atitudinea lor va fi aceea de oameni care se apără și care sunt gata să sară la bătaie. Adesea îi găsim împotmoliți în dubii, emițând reflecții profunde, care încântă prin logica lor impecabilă și în care ei par să aibă dreptate. Între timp însă ei ratează din nou actele esențiale ale existenței lor, atașamentul față de viață, față de societate, față de îndatoririle ce le revin. Dacă privim mai îndeaproape, constatăm un abis de vanitate, dorința fierbinte de a-i depăși pe toți, reflectată în toate formele posibile. Aceasta se face simțită în atitudinea lor, în felul de a se îmbrăca, de a vorbi, de a se purta cu semenii. Pe scurt, din orice unghi de vedere l-am privi, avem în fața ochilor un vanitos, care se silește să fie mai sus ca toți și care, de cele mai multe ori, nu stă să-și aleagă mijloacele. Cum asemenea manifestări nu stănesc simpatie și cum vanitoșii, când nu sunt proști, prind repede de veste că au greșit intrând în conflict cu societatea, ei fac tot ce pot spre a se acomoda. E posibil atunci ca unii dintre ei să se arate extraordinar de modești, neglijându-și în bună măsură aspectul exterior, pur și simplu pentru a demonstra că nu sunt vanitoși. Se spune că Socrate, văzând o dată pe un orator pășind la

tribună în haine roase, i-a strigat: „Ținere ateniian, vanitatea dă afară prin toate găurile toalelor tale!”

Mulți dintre acești oameni sunt convingși că nu au nici umbră de vanitate. Ei au în vedere doar aparențele, neînțelegând că vanitatea zace în adâncuri. Ea se poate manifesta, de exemplu, în încercarea de a monopoliza conversația în societate, în judecarea succesului unei reuniuni, de către vanitos, prin prisma faptului dacă el a luat sau nu cuvântul acolo. Alți vanitoși nu apar în general în prim-plan, ba chiar se poate ca ei să nu iasă în societate și s-o evite. Această evaziune poate lua și ea diferite forme. Dacă este invitat undeva, vanitosul nu se duce, se lasă rugat în mod special, sau sosește cu întârziere. Alții nu apar în societate decât în anumite condiții, se arată extrem de „exclusiviști” în aroganța lor, se umflă uneori în pene. Alții, în schimb, își vor face un punct de onoare din a frecventa orice societate.

Să nu ne îngăduim să considerăm că asemenea fenomene sunt fleacuri lipsite de importanță. Ele au rădăcini profunde. În realitate un asemenea om nu este prea util pentru viața socială, fiind mai degrabă înclinat s-o tulbure decât s-o stimuleze. Descrierea completă a tuturor acestor tipuri umane ar cere forța poetică a marilor noștri scriitori.

În cazul vanității apare cu claritate acea linie directoare ascensională care arată că omul, măcinat de sentimentul insuficienței, și-a fixat un scop exagerat și că el vrea să se situeze deasupra celorlalți. Să ne fie permis să presupunem că omul la care vanitatea se vede cât de colo nu are o *prea bună părere despre sine*, fapt de care de cele mai multe ori el nu este conștient. Desigur, există și oameni conștienți de faptul că această autoapreciere constituie punctul de pornire al vanității lor. Dar această cunoaștere este prea puțin lucru pentru ca ei să-i poată da o întrebuințare fructuoasă.

Vanitatea își face apariția foarte devreme în viața psihică a omului. La drept vorbind, ea comportă totdeauna ceva infantil; aproape întotdeauna vanitoșii ni se par copilăroși. Situațiile care pot conduce la formarea acestei trăsături de caracter sunt dintre cele mai diverse. Cutare copil se crede desconsiderat pentru că, drept urmare a unei educații deficiente, îl apasă ideea că este mic de statură. La

alții, un fel de tradiție familială va favoriza dezvoltarea trufiei. Din gura unor asemenea oameni adesea putem auzi că și părinții lor aveau o asemenea ținută „aristocratică” care trebuia să-i distingă de ceilalți. Aceste aspirații generoase nu ascund însă decât tentația de a se simți un om cu totul excepțional, altfel decât ceilalți, care se trage dintr-o familie „cât se poate de bună”, nutrind trebuințe și simțăminte superioare, ideea că este în cel mai înalt grad predestinat să se bucure de privilegii. Revendicarea de privilegii este aceea care îi determină orientarea, modul de a acționa și formele de exprimare. Dat fiind însă faptul că viața favorizează prea puțin dezvoltarea unor asemenea tipuri de oameni, mulți dintre ei, văzându-se fie dușmăniți, fie luați în râs, se retrag în sine, ducând o viață de excentrici. Atât timp cât stau acasă, unde nimeni nu le cere socoteală, ei pot persista în iluzia lor, ba chiar să și-o intensifice, gândindu-se la tot ce ar fi putut dobândi dacă lucrurile s-ar fi petrecut altfel. Printre ei se găsesc adesea oameni foarte capabili, cu o cultură dintre cele mai înalte. Dacă și-ar valorifica potențialul, ar obține realizări importante. Ei abuzează însă de această situație numai pentru a se iluziona. Condițiile pe care ei le pun societății, pentru o activă colaborare, nu sunt neînsemnate. Ei susțin că odinioară li s-au pretins lucruri irealizabile la acea vreme sau pe care nu le-ar fi putut realiza decât pe o anumită bază. Exigențe gălăgioase, cărora nici cea mai puternică voință nu le-ar fi dat de capăt, așa încât trebuie să recunoaștem că nu avem aici de-a face decât cu scuze neîntemeiate, având efectul unui narcotic, ca să nu mai trebuiască să gândești la ocaziile pe care le-ai pierdut.

În acești oameni se ascunde multă dușmănie, ei fiind înclinați să ia ușor durerile altora, ignorându-le, așa încât odinioară marele cunoscător de oameni care era La Rochefoucauld a putut să facă următoarea remarcă: lor le este ușor să suporte durerile altora. Adesea ostilitatea lor se exprimă într-un *spirit critic ascuțit*. Ei nu găsesc nimic bun, au într-una pe buze zeflemeaua și dojana, dau dovadă de încăpățănare și împart osândă în stânga și-n dreapta. În legătură cu aceasta, este necesar să spunem că este prea puțin doar să vezi răul și să-l condamni; se impune să te întrebi întotdeauna ce ai de făcut fu *însuși* spre a îmbunătăți situația. Naturile vanitoase se mulțumesc.

într-adevăr, să-i îndemne pe alții la treabă, arzându-i cu acidul unei critici corozive. Ei sunt experți în această materie. Găsim printre ei persoane dotate cu o ironie dintre cele mai ascuțite și cu o uimitoare promptitudine în ripostă. Ca în toate cele, este posibil ca ironia și combativitatea să ducă la abuzuri, la proaste maniere sau, pe un plan pozitiv, la artă, cum este cazul marilor satirici. Disprețul și denigrarea, pe care asemenea oameni le supralicitează, sunt în cazul acestei trăsături de caracter expresia unui fenomen extrem de răspândit, pe care noi îl numim *tendința de devalorizare*. Aceasta arată care este de fapt țința atacurilor vanitosului: valoarea, importanța celorlalți. El încearcă să obțină sentimentul superiorității prin doborârea altora. Recunoașterea unei valori are asupra sa efectul unei ofense personale. Putem distinge aici, de asemenea, un sentiment de slăbiciune profund ancorat în ființa omului vanitos.

Dat fiind că nimeni nu este scutit de astfel de manifestări, am putea prea bine să folosim aceste cunoștințe pentru a ne aplica nouă înșine o normă de comportament. Deoarece nu putem stărpi de la o zi la alta tot ceea ce a sădit în noi o cultură de mii de ani, ar fi desigur un progres dacă vom încerca să ne mai legăm la ochi și nu ne vom mai lăsa pradă judecăților care chiar în momentul următor se dovedesc dăunătoare. Nu că am dori să devenim oameni de o cu totul altă factură sau să avem de-a face cu astfel de oameni, dar legea care ne guvernează ne cere să ne întindem mâinile unii altora, să ne asociem și să cooperăm. Într-o vreme ca a noastră, al cărei imperativ este colaborarea, nu mai este loc pentru aspirațiile personale dictate de vanitate. Tocmai într-o asemenea vreme se arată mai necruțătoare opozițiile în care se implică oamenii cu astfel de atitudini și care eșuează extrem de ușor, sfârșind prin a fi combătuți sau compătimiti. Se pare că tocmai în vremea noastră vanitatea este deosebit de dezavantajoasă, că ar trebui măcar să-și găsească forme mai atrăgătoare pentru conținutul pe care îl are sau să-și afle satisfacția în concordanță cu ceea ce este util pentru colectivitate.

Cum operează vanitatea, vom vedea din cazul pe care îl înfățișăm mai jos. O tânără femeie, care era cea mai mică dintre frații și surorile ei, fusese răsfățată încă din leagăn. Mama, îndeosebi, era mereu la cheremul ei, îndeplinindu-i orice dorință.

Așa se face că dorințele fetei, care era și foarte plăpândă, luată proporții nemăsurate. într-o zi ea a descoperit că puterea pe care o exercita asupra celor din jur creștea atunci când se întâmpla să cadă bolnavă. Curând boala a început să i se pară un lucru cât se poate de bun. Ea n-a mai simțit față de boală aversiunea pe care o au oamenii sănătoși și nu-i era deloc dezagrabil ca, din când în când, să se îmbolnăvească. În scurt timp a căpătat atâta experiență în această privință încât se putea îmbolnăvi ori de câte ori o dorea, îndeosebi atunci când voia să obțină ceva. Dar cum totdeauna avea ceva de obținut, pentru ceilalți ea era de fapt mereu bolnavă. Aceste forme ale sentimentului bolii (*Krankheitsgefühl*) sunt foarte frecvente la copii și la adulți, care, în felul acesta, simt cum le crește influența, situându-se în prim-planul familiei, de unde exercită o dominație nelimitată asupra celorlalți. Când are de-a face cu oameni slabi, impresionabili, acest procedeu cucerește un câmp larg și, firește, vanitosul învață numaidecât să facă din grija celorlalți pentru propria-i persoană un motiv de savuroasă satisfacție. Procedul poate fi potențat în fel și chip, ca de exemplu atunci când începi să faci nazuri la mâncare, ceea ce îți poate aduce destule profituri: lipsa de poftă de mâncare te face să slăbești, iar ceilalți trebuie să-ți ofere tot soiul de delicatese. Ți se deschide astfel poarta de a avea mereu pe cineva care să-ți stea la dispoziție. Asemenea oameni nu suferă să fie lăsați singuri. O atare poziție se cucerește ușor dacă te declari bolnav sau țința unei amenințări oarecare, ceea ce pe ceilalți îi impresionează, ca și cum chiar ei s-ar afla într-o situație periculoasă, pândiți de o boală sau de nu știu ce altă nenorocire. Cât de capabil este omul de o asemenea transpunere empatică, ne-o arată visele, unde ai impresia că trăiești aievea o anumită situație.

Asemenea oameni reușesc să invoce atât de bine sentimentul bolii, încât nici vorbă nu poate fi să-i acuzi de minciună, de prefăcătorie sau de iluzie. După cum am și arătat, din transpunerea într-o situație poate rezulta un efect echivalent cu acela obținut în cazul trăirii în realitate a situației cu pricina. Acești oameni sunt în stare să vomite cu adevărat sau să manifeste în așa măsură frica, de parcă ar suferi realmente de greață sau, respectiv, s-ar găsi realmente în pericol. De obicei însă ei se dau de gol, trădându-și procedeele.

Astfel, tânăra noastră femeie declara că de multe ori o apuca în așa hal frica, „de parcă în clipa următoare ar fi trebuit să fie victima unui atac apoplectic”. Există oameni care își pot reprezenta atât de viu aceste stări încât să-și piardă cu adevărat echilibrul, fără a li se putea imputa că simulează. Dacă cineva reușește pe această cale să reproducă simptome de boală sau cel puțin de dereglare psihică, ceilalți se vor vedea obligați să nu-1 piardă din vedere, să fie atenți cu el, să-i intre în voie. Va să zică se face apel la sentimentul lor de comuniune socială. Iar cu aceasta se întemeiază poziția de forță a unui asemenea bolnav.

În aceste împrejurări se reliefează clar opoziția față de legea existenței în comun, care pretinde o deplină considerație față de semenii. Vom constata că, de regulă, acești oameni numai cu greu pot lua parte la bucuriile și necazurile semenilor, că nu le este greu să le aducă prejudicii, și cu atât mai puțin le pot fi de folos. Poate că, cu prețul unor eforturi maxime, mobilizându-și toate resursele culturale și educației în comun primite, vor reuși turul de forță de a fi întrucâtva utili, sau, cum se întâmplă cel mai adesea, să lase cel puțin impresia că se interesează în mod cu totul special de vreunul dintre semenii. Altminteri comportamentul lor nu are la bază altceva decât egoism și vanitate. Așa stăteau lucrurile și în cazul pacientei noastre. Grija ei pentru ai săi depășea, în aparență, orice limită. A fost de ajuns ca mama să-i aducă într-o zi micul dejun la pat cu o jumătate de oră întârziere, pentru ca ea să fie cuprinsă de cea mai mare îngrijorare. Nu s-a putut liniști fără ca soțul ei să coboare să vadă dacă nu cumva mamei i s-a întâmplat ceva rău. Aceasta s-a obișnuit, cu timpul, să fie de o punctualitate ireproșabilă. Cam la fel s-au petrecut lucrurile și cu soțul ei, care, ca om de afaceri, trebuia să țină seama de clienți, de prieteni și care, ori de câte ori venea acasă mai târziu de ora stabilită, își găsea femeia abătută, de multe ori moartă de frică, într-o stare de-a dreptul lamentabilă, plângându-se că a îndurat cele mai îngrozitoare chinuri. În asemenea situație, el însuși n-a putut face altceva decât să devină punctual.

Poate că mulți vor obiecta că, procedând așa, femeia aceasta nu obține triumfuri prea mari. Dar să avem în vedere că procedul ei constituie doar o mică parte dintr-un întreg, un „la seama !”

aplicat tuturor relațiilor vieții, că în felul acesta ea are un rol de dirijor și realizează o dresare a celorlalți, că, în definitiv, această femeie este animată de o neînfrănată sete de dominație, a cărei satisfacere îi mulțumește și vanitatea. Dacă reflectăm, acum, câte eforturi îi costă pe un asemenea om să-și impună voința, înțelegem că pentru această femeie un astfel de comportament a devenit aproape o necesitate. Ea nu ar putea trăi liniștită dacă cuvintele ei nu ar fi respectate punct cu punct și necondiționat. Desigur că o conviețuire nu se bazează doar pe punctualitatea celuilalt, dar o mulțime de alte raporturi sunt reglate prin această conduită imperativă a femeii, care își susține ordinea prin stările sale de anxietate. Ea se arată atât de îngrijorată, încât i se face în mod necondiționat pe voie. Așadar, este evident, *a purta astfel de grijă altuia este un mijloc de a-ți satisface propria vanitate.*

Această atitudine merge atât de departe încât pentru un om ajunge să devină mai importantă impunerea propriei sale voințe decât lucrul voit. Este ceea ce demonstrează cazul unei fete în vârstă de 6 ani, extraordinar de *încăpățânată*, care nu concepea să nu i se îndeplinească orice dorință i-ar li trecut prin cap și care era cu totul pătrunsă de aspirația de a-și dovedi puterea și de a-i umili pe ceilalți; ceea ce se și întâmpla totdeauna. Mama, care ar fi fost bucură să se afle în bune raporturi cu dânsa, numai să fi știut „cum”, a făcut o dată încercarea de a-i face o surpriză plăcută, aducându-i desertul favorit și adresându-i cuvintele: „Pentru că știu cât de mult îți place, iată că ți l-am adus”. Fata însă a aruncat dulciurile pe podele, a bătut din picior și a strigat: „Tocmai pentru că mi le-ai adus, nu le mai vreau, căci eu le vreau pentru că le vreau”. Altfel mama a întrebat-o ce ar vrea să aibă la gustare, cafea sau lapte; la care copilul s-a oprit în ușă, murmurând absolut perceptibil: „Dacă zice lapte, atunci beau cafea, iar dacă zice cafea, o să beau lapte”.

Era un copil care își exprima clar capriciile. Să nu uităm însă că mulți nu-și dezvăluie gândurile în felul acesta și că poate în fiecare copil zace ceva din acea trăsătură care îl împinge să desfășoare o extraordinară energie pentru a-și impune voința, chiar dacă aceasta nu-i aduce nici un folos sau nu-i aduce decât pagubă. Este cel mai

adesea cazul acelor copii care, într-un fel, dispun de privilegiul unei voințe proprii. Ocazii pentru exersarea acesteia nu lipsesc în zilele noastre. Urmarea este că printre adulți găsim mult mai mulți oameni care vor să-și impună propria voință, decât din cei care se străduiesc să-și ajute aproapele. Mulți sunt atât de vanitoși încât nu sunt capabili să dea curs recomandărilor venite din partea altora, chiar dacă este vorba de lucrul cel mai de la sine înțeles din lume și chiar dacă este spre propriul lor bine; sunt oameni care, în orice conversație, pândesc într-una momentul prielnic unei intervenții în contradicțoriu. Sub pînțenul vanității, mulți dintre ei spun „nu”, când ar trebui să spună „da”.

Permanenta impunere a propriei voințe nu reușește de fapt decât în cadrul familiei, și nici aici în toate cazurile. De obicei aparțin acestui tip oamenii care, în raporturile cu străinii, oferă imaginea unei extraordinare amabilități și complezențe. Ce-i drept, aceste raporturi nu sunt de durată, curând sunt întrerupte și, de altfel, nici n-au fost dorite. Viața fiind însă așa cum este și punându-i mereu pe oameni în legătură unii cu alții, nu rareori se poate vedea câte unul care câștigă toate inimile, pentru ca apoi să le pună de îndată pe toate pe jărat. Aproape întotdeauna acești oameni tind să se limiteze la cercul familiei. Era și cazul pacientei noastre. Ca urmare a amabilității pe care o manifesta în societate, a fost pretutindeni îndrăgită. Dar ori de câte ori ieșea de acasă, repede simțea nevoia de a se reîntoarce. Tendința de a reveni în familie și-o trăda în diferite chipuri. De cum ieșea în societate, o apucau durerile de cap și era nevoită să plece acasă. Asta pentru că, în afara familiei, nu avea același sentiment al superiorității ei absolute. Dat fiind faptul că femeia aceasta nu-și putea rezolva problema ei vitală, problema vanității, decât în familie, trebuia să se întâmple mereu câte ceva care s-o readucă aici, ceva care, în afara familiei, o tulbura. Lucrurile au evoluat până într-acolo încât, de fiecare dată când se afla printre străini, avea stări de anxietate și de agitație. Nu mai putea merge la teatru și, în curând, nici măcar pe stradă nu mai putea ieși. Aici ea își pierdea sentimentul că ceilalți se supun voinței sale. Situația după care jinduia ea nu se găsea în afara familiei și în special nu pe stradă. Așa se explică aversiunea ei față de orice ieșire de

acasă, cu excepția cazurilor în care era însoțită de cineva din „suita” sa. De fapt aceasta era pentru dânsa situația ideală, care îi plăcea: să aibă oameni în jurul ei, care să se ocupe în permanență de dânsa. După cum a reieșit din cercetări, acesta era un șablon pe care-l purta cu sine din frageda copilărie. Ea era cea mai mică, firavă și bolnăvicioasă și de aceea, mai mult decât ceilalți copii, a trebuit să fie înconjurată de afecțiune. S-a complăcut în această situație de copil răsfățat și ar fi prelungit-o pe toată viața, dacă în acest demers nu s-ar fi lovit de condițiile vieții, cu care a intrat în contradicție. Neliniștea și crizele sale de anxietate, care erau atât de violente încât ceilalți nu îndrăzneau să i se împotrivescă, adevereau că, în rezolvarea problemei vanității sale, ea se angajase pe o cale greșită. Soluția era greșită, pentru că îi lipsea voința de a se supune condițiilor vieții umane în comun. Simptomele au fost în final atât de chinuitoare, încât s-a apelat la medic.

Astfel, încet-încet, ea a trebuit să-și dezvăluie întregul plan de viață pe care și-l construise de-a lungul anilor. Au fost de înfrânt mari rezistențe, generate de faptul că, deși se adresase medicului, în forul ei interior nu era gata pentru o schimbare. Ar fi acceptat cu dragă inimă perspectiva de a continua să domine în familie, fără a mai fi urmărită pe stradă de stări de anxietate. Era însă imposibil să ai una fără cealaltă. S-a reușit să i se arate că este prizoniera propriului ei plan de viață inconștient, că voia să se bucure de avantaje, dar că îi era frică de dezavantajele acestuia.

Exemplul de mai sus arată cât se poate de limpede că orice grad de vanitate exagerat constituie o povară pentru întreaga viață, inhibă dezvoltarea omului și, în final, conduce la prăbușire. Privirea nu sesizează această relație, atâta timp cât este ațintită doar asupra avantajelor. De aceea atâtia oameni sunt convinși că ambiția, mai exact vanitatea, este o însușire *valoroasă*, neobservând că această trăsătură îi face pe oameni veșnic nemulțumiți, răpindu-le liniștea și somnul.

Să expunem și un alt caz. Un bărbat în vârstă de 25 de ani avea de susținut ultimele sale examene universitare. Dar nu s-a prezentat, pentru că ajunsese la concluzia că pierduse orice interes pentru ele. Pradă unor stări de spirit din cele mai penibile, s-a supus unor auto-

critici necruțătoare, persecutat de gândul că a ajuns un incapabil. Trecându-și în revistă amintirile din copilărie, s-a oprit asupra unor vehemente reproșuri aduse părinților săi, a căror lipsă de înțelegere a însemnat o piedică în calea dezvoltării sale. Uneori, de asemenea, el nutrea gândul că de fapt oamenii nu au nici o valoare, și că nu prezintă interes pentru dânsul. Asemenea gânduri au sfârșit prin a-l însingura.

Și aici tot vanitatea era forța impulsivă ascunsă care stătea la baza comportamentului, furnizându-i pretexte și subterfugii pentru a nu trebui să se supună probelor. Așadar, exact înaintea examenelor i-au venit acele gânduri, dându-i *trac*, o puternică aversiune, care îl reduceau la neputință. Toate acestea aveau însă pentru dânsul o importanță decisivă. Din moment ce acum nu mai realiza nimic, sentimentul personalității era salvat. Avea acum o plasă de salvare, ca acrobații de la circuri, putând scăpa de critică. Se putea consola cu ideea că este bolnav, că un destin misterios îl făcuse incapabil. Recunoaștem în această atitudine, care nu-i îngăduie omului să se expună riscurilor, o altă formă a vanității. Ea îl determină să facă un viraj, exact în momentul în care era pe cale să treacă printr-o încercare care să-i ateste aptitudinile. El se gândește în primul rând la prestigiul pe care un eșec l-ar face pierdut și începe a se îndoi de capacitățile sale. Iată secretul celor care nu-și pot asuma riscul unei decizii.

Acestei categorii de oameni îi aparține pacientul nostru. Din cele relatate de dânsul reiese că a fost de fapt întotdeauna așa. De fiecare dată când i se impunea să ia o hotărâre, dădea înapoi, oscila. Pentru noi cei preocupați de studierea liniei directe a demersurilor unui om aceasta nu înseamnă altceva decât a recurge la frâne, la stagnare.

El era cel mai mare și singurul băiat într-o casă cu patru fete și, de asemenea, singurul sortit să studieze, capul luminat al familiei, ca să spunem așa, în care se puseseră mari speranțe. Tatăl său nu încetase deloc să-i ațâțe ambiția, prorocindu-i ce va deveni, așa că ajunsese repede să nu aibă decât un singur țel în fața ochilor: să-i întrecă pe toți. Și acum iată-l cuprins de incertitudine, întrebându-se

dacă va putea realiza toate cele ce își propusese. Vanitatea l-a silit să bată în retragere.

Vedem cum, în dezvoltarea principiului ambiției, al vanității, zarurile cad de la sine, făcând impracticabil drumul. Vanitatea intră într-o contradicție insolubilă cu sentimentul de comuniune, nimerind într-o fundătură. Cu toate acestea, încă din copilărie, vanitoșii nu încetează să lupte împotriva sentimentului comuniunii sociale, încercând să-și croiască o cale proprie. Ei seamănă cu omul care în întocmirea planului unui oraș se lasă ghidat de fantezie, ca apoi, colindând orașul, să vrea să găsească fiecare edificiu acolo unde el l-a localizat pe planul său bizar. Firește că niciodată el nu găsește ce dorește și învinuită este realitatea. Cam acesta este destinul omului vanitos, plin de ciudățenii. În toate relațiile sale cu semenii el încearcă să-și impună principiul, fie cu de-a sila, fie prin viclenie și șiretlic. El pândește mereu să-i prindă pe alții cu ocazia mică și să le demonstreze că au greșit. Este fericit când reușește să arate — cel puțin să și-o arate sieși — că este mai deștept sau mai bun decât alții, în timp ce aceștia din urmă nu prea iau seama și acceptă această luptă intermitentă, care duce ba la victoria vanitosului, ba la înfrângerea lui, dar care niciodată nu-i zdruncină credința în superioritatea și dreptatea sa.

Artificii ieftine. În felul acesta oricine își poate închipui ceea ce îi place. Se poate întâmpla, ca în cazul în care l-am expus mai sus, ca un om să-și abandoneze deodată studiile obligatorii, să renunțe la a se supune înțelepciunii unei cărți sau chiar la un examen prin care trebuie să se verifice adevărata stare a capacităților sale, devenind pe deplin conștient de mediocritatea sa. Din perspectiva falsă din care privește el lucrurile, situația capătă proporții exagerate, totul îi apare ca și cum întreaga fericire a vieții sale și întreaga valoare ar fi puse în joc. De aici acea tensiune implacabilă, pe care nimeni n-ar fi în stare s-o suporte.

Orice altă confruntare capătă pentru dânsul proporțiile unui eveniment deosebit. Fiecare alocuțiune, fiecare cuvânt sunt interpretate sau evaluate de dânsul din punctul de vedere al propriului său triumf sau al propriei sale înfrângeri. Este o luptă nesfârșită care, firește, se duce în tiparul de viață fixat de vanitate, de ambiție și

r

orgoliu, vanitosul întâmpinând în permanență noi dificultăți, pe când adevăratele bucurii ale vieții îi sunt răpite. Pentru că aceste bucurii nu le poți avea decât dacă răspunzi afirmativ condițiilor pe care ți le oferă viața. Dar când cineva procedează de-a-ndoașelea, barându-și calea spre bucurie și fericire, va constata că tot ceea ce pentru alții înseamnă satisfacție și succes în viață, lui îi este refuzat. Pe fondul sentimentului său de grandoare va reuși, în cel mai bun caz, să obțină superioritatea asupra celorlalți doar în vis, pe plan imaginar, dar niciodată și în nici un fel în realitate. Chiar dacă ar reuși vreodată, s-ar găsi destui oameni care să se amuze pe această temă, contestându-i valoarea. Nimic de făcut în această privință, pentru că nimeni nu poate fi constrâns să recunoască superioritatea cuiva. Îi rămâne doar propria sa judecată despre sine însuși, obscură și absolut incertă. Având asemenea pretenții, este greu să obții succese reale sau să le fii de folos semenilor. Nici un om nu iese biruitor în felul acesta, ci constituie ținta atacurilor și este în permanență expus riscului de a fi doborât. Este ca și când omul acesta ar fi obligat să pară mereu mare și superior.

Altfel stau lucrurile atunci când *valoarea unui om* se legitimează prin utilitatea pentru ceilalți. În acest caz valoarea sa se impune în chip firesc, și chiar dacă este contestată, contestația nu stă în picioare. Persoana respectivă poate fi absolut liniștită, pentru că nu a mizat totul pe cartea vanității sale. Esențială pentru vanitos este orientarea *egocentrică*, permanenta încercare de a-și înălța propria personalitate. Îi stă în caracter să rămână în expectativă și să înhațe tot ce poate fi înălțat. Vanitosului i se opune tipul de om care demonstrează un sentiment de comuniune socială dezvoltat și care de-a lungul vieții își pune în forul său interior întrebarea: ce pot eu da? Vom recunoaște numaidecât o enormă diferență de valoare.

Ajungem astfel la o concepție pe care popoarele au intuit-o cu toată certitudinea cu mii de ani în urmă și pe care cuvântul biblic o exprimă după cum urmează: *mai fericit cel ce dă, decât cel ce ia*. Dacă medităm la sensul acestor cuvinte, care sunt expresia unei extrem de îndelungate experiențe a omenirii, recunoaștem că aici este vorba de o *înclinație*, anume înclinația de a da, de a sprijini, de a veni în ajutor, care aduce cu sine echilibrul, o armonie a vieții psi-

hice care seamănă cu un dar al zeilor pentru cel care dă, pe când cel înclinat să ia rămâne în majoritatea cazurilor nesatisfăcut, veșnic frământat de gândul ce ar mai putea el lua ca să fie pe deplin fericit. Cum nu are niciodată ochi pentru nevoile altora și cum fericirea lui este să constate că alții sunt nefericiți, în conștiința sa nu există loc pentru reconciliere și pace. El dorește ca toată lumea să se supună legilor inexorabile dictate de capriciul său, jinduiește după un alt cer decât cel care nu este dat, vrea să gândească și să simțăm altfel. Într-un cuvânt, nemulțumirea și lipsa sa de modestie sunt la fel de monstruoase ca tot ce am găsit la el.

Întâlnim la oameni și alte forme de manifestare a vanității, cu totul exterioare și primitive, ca la cei care se îmbracă în așa fel încât să-și dea importanță sau ca la cei care exagerează, împoțonându-se ca niște filfizoni, voind să facă senzație, să strălucească, întocmai ca oamenii de mai de mult sau ca popoarele primitive care și astăzi încearcă să se distingă în acest fel și unde, de exemplu, un primitiv oarecare o va face pe grozavul purtând în păr o pană lungă cât toate zilele. Există o mulțime de oameni pentru care cea mai înaltă satisfacție este să se îmbrace totdeauna frumos, după ultima modă. Efigiile și diferitele bijuterii pe care le poartă acești oameni dezvăluie, de asemenea, vanitatea lor; la fel, de pildă, developele pline de ifos, emblemele belicoase sau armele, care la primitivi erau destinate să-1 bage în sperietăți pe dușman. Sau figurile cu semnificație erotică, îndeosebi la bărbați, ori desene, cum sunt tatuajele etc, care îi încântă pe frivoli.

Toate acestea îi fac să simtă o ambiție nemăsurată, o voință de a se impune, fie și prin nerușinare. Pentru că unii oameni cred că o astfel de comportare impudică le conferă măreție și superioritate. Alții au această senzație atunci când se arată duri, insensibili, inflexibili sau impenetrabili. Uneori aceasta poate să nu fie decât o aparență, pe când în realitate acești oameni sunt mai mult emotivi decât brutali și de un cavalierism grobian. Îndeosebi la băieți întâlnim adesea un soi de insensibilitate atitudine ostilă față de manifestările generate de sentimentul de comuniune socială. Cel mai rău lucru pe care l-am putea face ar fi să apelăm la sentimente în cazul oamenilor stăpâniți de o astfel de vanitate și care cu dragă inimă îi

fac pe ceilalți să sufere. Ar fi să nu facem decât să-i întărim și să-i intensificăm și mai mult atitudinea respectivă. În asemenea cazuri vedem de obicei pe câte ceva, de exemplu părinți, intervenind cu rugăminți, invocând propria lor durere în fața unei ființe care în fața durerii altuia nu face decât să aibă sentimentul superiorității sale.

Am și arătat că vanității îi place să se deghizeze. Spre a-i putea domina pe alții, vanitoșii sunt nevoiți să-i atragă în plasa lor, să-i fascineze. Să nu ne lăsăm deci imediat captați și induși în eroare de amabilitatea, de gesturile amicale și de avansurile unui om, pentru că deodată se poate vădi că sub această mască avem de-a face cu un agresiv care se străduiește să le impună celorlalți voința sa. Căci prima fază a unei asemenea bătălii constă tocmai în a-i da adversarului iluzia securității și în a-1 îmbrobodi atât de bine încât acesta să renunțe la orice spirit de prevedere. În această primă fază, a abordării prietenești, poți fi lesne tentat să crezi că ai de-a face cu un om animat de sentimentul comuniunii sociale. Dar actul al doilea, care urmează, ne arată că ne-am înșelat. Sunt oameni despre care se spune, pe bună dreptate, că *deceptionează*, că au două suflete. De fapt au unul singur, care la început se arată amabil, iar în continuare belicos. Această atitudine inițial ademenitoare, insinuantă, poate merge atât de departe încât să devină un fel de *capcană de suflete*. Acești oameni lasă impresia unui spirit de sacrificiu nemaipomenit, care aproape de la sine îi poate duce la triumf. Ei pot să peroreze pe tema celui mai pur umanitarism și aparent să-1 ilustreze prin fapte. Dar de cele mai multe ori o vor face într-o manieră atât de demonstrativă încât un cunoscător de oameni va fi prevăzător. Un specialist italian în psihologie criminalistă spune: „Când atitudinea ideală a unui om depășește o anumită măsură, când bunătatea și omenia sa iau forme surprinzătoare, este cazul să fim cu totul bănuitori”. Fi-rește că se cuvine să tratăm cu prudență această interpretare, dar nu se poate să nu recunoaștem că ea este întemeiată din punct de vedere teoretic și practic. Și Goethe îmbrățișează această concepție în una din epigramele sale venețiene, unde spune:

„La treizeci de ani orice entuziast mă răstignește.

Dar de îndată ce lumea o cunoaște, escrocul nu ți se mai pare un șugubăț”.

în general, acest tip de om va fi, de cele mai multe ori, lesne de recunoscut. Nu ne plac linguşelile, ele sunt respingătoare şi ne punem repede în gardă faţă de cei care le practică. Ambiţioşii ar trebui mai degrabă consiliaţi să nu mai recurgă la asemenea mijloace.

Cunoaştem, din prima parte a cărţii, situaţiile care pot conduce la eşecuri în dezvoltarea psihică. *Dificultăţile de ordin pedagogic* constau în aceea că, în asemenea cazuri, avem de-a face cu copii care au o atitudine agresivă faţă de cei din jurul lor. Dacă educatorul îşi cunoaşte îndatoririle sale, întemeiate pe logica vieţii, nu avem posibilitatea să facem obligatorie şi pentru copil această logică. Singura soluţie ar fi să evităm pe cât posibil situaţia conflictuală, cel mai bun lucru fiind acela de a-1 trata pe copil nu ca obiect, ci ca subiect, ca pe un semen cu drepturi absolut egale, ca pe un camarad. Atunci nu s-ar mai întâmpla atât de uşor ca, datorită unui sentiment de oprire şi retractilitate, copiii să adopte o poziţie agresivă, care în societatea noastră generează în chip automat o falsă ambiţie care, la rândul-i, se amestecă în proporţii diferite în toate gândurile, acţiunile şi trăsăturile noastre de caracter, determinând de regulă o înăsprire a vieţii şi ducând uneori la cele mai grave complicaţii, la eşecuri şi chiar la prăbuşirea personalităţii.

Fapt că se poate de semnificativ, basmele, acele izvoare din care noi toţi extragem în primul rând cunoştinţe despre om, ne oferă o mulţime de exemple care ne arată ce este vanitatea şi ce primejdii ascunde ea. Se cuvine să menţionăm aici în mod deosebit un basm care ne înfăţişează într-o manieră dramatică manifestarea nestăpănită a vanităţii şi prăbuşirea care îi urmează în mod automat. Este basmul lui Andersen intitulat *Urciorul cu oţet*. Un pescar aruncă înapoi în apă un peşte şi acesta, în semn de recunoştinţă, îi îngăduie pescarului să-şi exprime o dorinţă. Dorinţa i se împlineşte. Dar nevasta pescarului, o ambiţioasă veşnic nemulţumită, vrea să fie ba contesă, ba regină, şi chiar Dumnezeu, trimiţându-şi mereu bărbatul la peşte care, la urmă, exasperat de ultima dorinţă, nici nu mai vrea să audă de pescar.

Evoluţia ambiţiei nu cunoaşte limite. Este interesant de observat cum, atât în basme, cât şi în realitate, în viaţa psihică înfierbân-

tată a vanitosului, ascensiunea aspiraţiei către putere poate ajunge până la idealul identificării cu divinitatea. Nu trebuie să căutăm prea îndelung ca să descoperim că un asemenea om — cum se întâmplă în cazurile cele mai grave — se comportă ca şi cum ar fi Dumnezeu sau l-ar ţine acestuia locul, fie concepe deziderate şi îşi fixează scopuri a căror realizare ar urma să-1 transforme într-un zeu. Acest fenomen, al *aspiraţiei la similitudinea cu Dumnezeu*, este punctul extrem al tendinţei de a depăşi limitele propriei personalităţi. În zilele noastre faptul este deosebit de frecvent şi de manifest. Toate aspiraţiile şi interesele care se grupează în jurul *spiritismului* şi *telepatiei* trădează oameni nerăbdători să iasă din limitele condiţiei umane, care îşi atribuie puteri pe care oamenii nu le au, care vor să se ridice uneori deasupra timpului, ca, de exemplu, atunci când încearcă, dincolo de timp şi spaţiu, să intre în legătură cu spiritele celor morţi. Dacă aprofundăm investigaţiile noastre, constatăm că o bună parte dintre oameni înclină să-şi asigure cel puţin un locşor lângă Dumnezeu. Există încă un mare număr de şcoli în care educaţia are drept ideal să-1 facă pe om asemenea lui Dumnezeu. Acesta era, odinioară, idealul suprem al educaţiei religioase. Nu ne poate decât îngrozi ceea ce a rezultat de pe urma unei astfel de educaţii şi se impune să căutăm un ideal mai omenesc. Este însă uşor de înţeles că tendinţa cu pricina are rădăcini adânci în fiinţa umană. Făcând abstracţie de temeuriile psihologice, un rol important îl are aici faptul că o mare parte din omenire îşi trage primele sale cunoştinţe despre esenţa omului din acele cuvinte ale Bibliei care spun că omul a fost creat „după chipul lui Dumnezeu”, ceea ce lasă în sufletul copilului o impresie puternică şi adesea plină de grele urmări. Fi-reşte că Biblia este o operă superbă care, de îndată ce cineva şi-a maturizat înţelegerea, va fi citită cu admiraţie. Dar dacă vrem să le-o facem cunoscută copiilor, atunci trebuie să le oferim cel puţin un comentariu adecvat, prin care să-i învăţăm să fie modeşti, să nu-şi atribuie nici un fel de forţă magică şi să nu creadă că totul şi toate li se pot supune pentru că ei ar fi, chipurile, creaţi după chipul lui Dumnezeu.

Înrudit îndeaproape cu această sete de divinizare şi foarte răspândit este idealul descris în basmul *Țara trântorilor*, unde toate

dorințele ajung să se îndeplinească. Desigur, copiii nu cred aproape niciodată că asemenea imagini de poveste ar reprezenta realitatea. Dar dacă ne gândim la interesul nemărginit al copiilor pentru *magie*, este în afară de orice îndoială că ei vor fi cel puțin ispitiți să **explozeze** mai **profund** în această direcție. Ideea magiei și a influențelor magice asupra altora este foarte puternică și adesea nu e abandonată nici la adânci bătrânețe. Într-un fel, poate că nici un om nu este scutit de asemenea idei. Mă gândesc, de pildă, la credința unora că femeia ar exercita o influență magică asupra bărbatului. Se mai găsesc încă destui bărbați care se comportă în așa fel de parcă s-ar afla sub înrăurirea puterilor magice ale partenerei lor de viață¹. Aceasta ne amintește de vremea când această credință era încă mult mai răspândită, când, sub cele mai neînsemnate pretexte, o femeie risca să fie acuzată că este vrăjitoare sau zripturoaică, ceea ce a făcut ca Europa întreagă să trăiască un coșmar ce a lăsat urme adânci în istoria sa. Căci dacă ne gândim că un milion de femei au căzut jertfă acestei iluzii, atunci nu putem vorbi pur și simplu de rătăcirii lipsite de importanță, ci le putem compara doar cu procesele Inchiziției sau cu războiul mondial.

Pe urmele aspirației de a fi asemenea lui Dumnezeu, întâlnim fenomenul *satisfacerii trebuințelor religioase într-un mod abuziv*, prin care se caută mulțumirea propriei vanități. Să ne gândim cât de important este, de exemplu, pentru un om care a suferit un dezastru sufletească se poate izola, situându-se deasupra celorlalți, luând contact cu Dumnezeuul său, dialogând cu el, capabil fiind ca, prin acte pioase și prin rugăciuni, să orienteze voința divină pe căile dictate de propria necesitate, putând sta cu Dumnezeu între patru ochi și simțindu-se astfel în intimitatea lui. Uneori asemenea manifestări se află foarte departe de ceea ce putem numi religiozitate autentică, producând o impresie de patologic. Așa sunt cei care, de exemplu, declară că nu pot adormi dacă nu au rostit o rugăciune oarecare; căci dacă n-ar face-o, s-ar putea întâmpla ca pe unul de-ai săi aflat departe să-1 pască o nenorocire. Înțelegem sensul acestei pălăvrăgeli goale numai dacă avem în vedere negativul unei atare comunicări: dacă îmi rostesc formula, nimic nu i se poate întâmpla. Este calea pe care un individ poate ajunge lesne să aibă sentimentul

propriei sale dimensiuni magice. Pentru că el crede că de fapt a reușit să împiedice în timp util o nenorocire care îl pândește pe cineva! Se poate constata că și în reveriile lor asemenea oameni depășesc orice limită umană. Ni se dezvăluie gesturi inutile, acțiuni care nu determină nici o schimbare în natura lucrurilor, ci se constituie doar în planul imaginației, împiedicându-1 pe autorul lor să se acomodeze cu realitatea.

În civilizația noastră un lucru îndeplinește un rol pe care, desigur, nu de puține ori îl putem percepe ca magic. Este vorba de *bani*. Mulți cred că având bani poți face totul și nu este de mirare că ambițioșii și vanitoșii sunt preocupați, într-un fel sau altul, de bani și avere. Aproape că s-ar putea crede că setea de proprietate se întemeiază pe factori patologici sau rasiali. În realitate nu avem de-a face decât cu fenomenul vanității, care îl face pe un individ să adune tot mai mult, pentru a avea în mână ceva din ceea ce mult dorește putere magică și, prin aceasta, să se simtă superior. Unul din acei bogătași care, deși dispunea, propriu-zis, de destulă avere, continua să alerge după bani, după un început de confuzie mentală a sfârșit prin a mărturisi: „Da, știți, aceasta este tocmai puterea, care ne ademenește fără încetare”. Omul acesta a reușit să-și conștientizeze comportamentul, dar mulți nici nu îndrăznesc să privească înăuntrul lor. Posesiunea puterii este azi atât de strâns legată de bani și avere, încât multora setea de bogăție și de proprietate li se pare naturală, neobservând că o mulțime din cei care vânează banii nu sunt puși în mișcare de nimic altceva decât de vanitatea lor.

Să prezentăm, în încheiere, încă un caz, în care vom reîntâlni toate acele detalii care ne sunt cunoscute și care, în același timp, ne va permite să examinăm mai îndeaproape și să înțelegem un alt fenomen care joacă un rol important în ceea ce privește vanitatea, anume starea de *decădere*. Este vorba de o pereche de frați; fratele mai mic trecea drept incapabil, pe când sora sa avea faima unei dotări dintre cele mai strălucite. Cum fratele nu a mai putut susține concurența cu ea, a abandonat cursa. Încă de la început el a fost desconsiderat și, deși acum se încerca să i se netezească drumul, asupra sa apăsa greaua povară de a ști că *probabil* este un incapabil. Din copilărie i se tot repetase că sora sa putea învinge cu ușurință dificultățile vieții, în timp ce el era sortit să facă doar lucruri neîn-

semnate. Dată fiind poziția mai avantajoasă a surorii sale, lui i s-a dat iluzia unei insuficiențe, care nu i se potrivea deloc. Cu această stare de spirit împovărată a început școala, unde a evoluat ca un copil orientat spre pesimism, care încerca să evite cu orice preț dezvoltarea incapacității sale. Pe măsură ce anii treceau, creștea în el dorința de a nu fi luat drept un prostănac, ci de a fi tratat ca om matur. Încă de pe la 14 ani căuta adesea să fie în compania adulților. Un profund sentiment de inferioritate îl îmboldea mereu să se întrebe cum să procedeze ca să poată juca de-acum rolul unui domn mare. Într-o zi pașii l-au dus în lumea prostituției, pe care de atunci n-a mai părăsit-o. Cum aceasta era legată de mari cheltuieli și cum grandomania nu-i îngăduia să ceară bani de la tatăl său, el a ajuns până acolo încât să pândască ocazia de a șterpele banii de care avea nevoie. Aceste furturi nu-i pricinuiau nici o remușcare pentru că, după cum declara, i se părea că procedează ca un bărbat în toată firea, care are la dispoziție casa de bani a tatălui său. Această situație a durat până în ziua în care, la școală, s-a văzut amenințat de un grav eșec. A-l suferi, ar fi fost o dovadă a incapacității sale, ceea ce în nici un caz nu putea admite. Iată ce curs au luat lucrurile. El avu brusc *muștrări de conștiință*, care au sfârșit prin a-l încolți atât de tare încât l-au împiedicat cu totul să mai studieze. Prin această situație i s-a atenuat. Căci dacă s-ar fi întâmplat să cadă la examene, avea o scuză atât pentru sine cât și pentru alții, muștrările de conștiință torturându-l în așa măsură încât oricine s-ar fi aflat într-o astfel de situație nu se putea să nu eșueze. Ceea ce îl împiedica, de asemenea, să studieze era o pronunțată stare de distracție, care îl constrângea în permanență să se gândească la altceva. Așa s-a scurs ziua și a venit noaptea și, obosit, s-a dus la culcare, împăcat în conștiința sa că a vrut să studieze, pe când, în realitate, nu se interesase deloc de îndatoririle sale. Ceea ce a urmat, l-a ajutat să-și joace mai departe rolul. A trebuit să se scoale noaptea-n cap, așa încât toată ziua a fost somnoros și obosit, incapabil să-și concentreze atenția. Unui om în asemenea stare, gândea el, nu i se putea pretinde să concureze cu sora mai destoinică. Nu incapacitatea sa era de vină, ci împrejurările fatale, căința sa, remușcările care îi răpiseră liniștea. El era astfel înarmat pentru orice eventualitate, apărat din toate părțile, nimic nu i se putea întâmpla. Dacă eșua, avea circumstanțe atenuante și

nimănui nu-i era îngăduit să afirme că el ar fi incapabil. Iar dacă reușea, ar fi fost o dovadă a aptitudinilor pe care nu voiau să i le recunoască.

La asemenea acrobații îl instigă pe om vanitatea. Vedem din acest caz până unde poate ajunge omul, riscând să decadă, numai pentru a evita descoperirea unei așa-zise incapacități, poate inexistentă. Asemenea complicații și viraje aduc ambiția și vanitatea în viața unui om, răpindu-i candoarea și plăcerile cu adevărat omenești, bucuria de a trăi și fericirea. Privind lucrurile mai îndeaproape, găsim că îndărățul acestor rătăcirii nu stă nimic altceva decât o banală greșeală.

2. GELOZIA. O trăsătură de caracter care se impune atenției noastre prin extraordinara sa frecvență este gelozia. De gelozie nu este vorba doar în relațiile erotice, ci o întâlnim în toate celelalte relații umane, îndeosebi în copilărie, când unul dintre copii, spre a se ridica deasupra fraților și surorilor sale, concomitent cu ambiția își va manifesta și gelozia, atestând cu aceasta o poziție ostilă, belicoasă. Din sentimentul de a fi desconsiderat, neglijat, el dezvoltă o altă formă a ambiției, gelozia, trăsătură care adesea persistă la omul respectiv de-a lungul întregii sale vieți.

La copii gelozia este de găsit aproape întotdeauna, mai ales când se naște un altul mai mic, asupra căruia se îndreaptă mai mult atenția părinților, așa încât copilul mai mare apare ca un rege detronat. Devine lesne gelosul îndeosebi acei copii care de la început s-au bucurat de o afecțiune confortabilă. Până unde poate merge un copil în această direcție, ne-o arată cazul-limită al unei fetei care, la cei opt ani ai ei, săvârșise trei omoruri.

Era un copil cu un anumit grad de arieație, cu o constituție destul de firavă ca să fie scutită de orice efort fizic, așa încât se afla într-o situație relativ favorabilă. Această situație s-a schimbat brusc când, ea împlinind șase ani, în familie s-a născut o altă fetiță. În ea s-a petrecut atunci o transformare radicală și a început să-și urmărească surioara cu o ură turbată. Părinții, dezorientați, au ales calea severității, aplicându-i corecții copilului pentru fiecare greșeală, într-o zi s-a întâmplat că în păruil care curgea pe lângă sat să fie

găsită o fetiță moartă. În puține zile cazul s-a repetat, pentru ca, în sfârșit, geloasa să fie prinsă asupra faptului, pe când arunca în apă o altă fetiță. Ea și-a mărturisit crimele, a fost pusă sub observație într-un azil de alienați și, în final, predată unei case de reeducare.

Așadar, gelozia acestei fete se transferase de la sora ei mai mică la toate fetițele de aceeași vârstă. S-a stabilit că ea nu manifesta nici un fel de ostilitate față de băieți. Era ca și cum în fetițele omorâte ea vedea imaginea surorii sale și, omorându-le, își satisfacea setea de răzbunare pentru umiliția de care avusese parte.

Încă și mai ușor se pot trezi manifestări de gelozie în familiile cu copii de ambele sexe. După cum este cunoscut, societatea noastră nu este prea ispititoare pentru o fată, care se poate revolta ușor văzând că, așa cum se obișnuiește astăzi, venirea pe lume a unui băiat este salutată cu o bucurie deosebită, el fiind tratat cu mai multă grijă și dragoste și având tot felul de alte avantaje, de care fetele se văd lipsite.

Dintr-o asemenea stare de lucruri nu rezultă, firește, în mod necesar o puternică ostilitate. Se poate întâmpla ca sora mai mare să aibă o mare afecțiune pentru frățiorul ei și să se îngrijească de el ca o mamă, ceea ce însă, din punct de vedere psihologic, nu diferă de primul caz. Când o soră mai mare adoptă o atitudine maternă față de fratele mai mic, înseamnă că ea se situează pe o poziție de superioritate, făcând totul după bunul ei plac. O situație periculoasă a fost transformată în una avantajoasă.

O altă formă larg răspândită a acestui tip de relații, care pot să genereze manifestări de gelozie, este rivalitatea excesivă dintre frați și surori. Fata, impulsivă de sentimentul că este desconsiderată, nu rareori reușește ca, prin hărnicie și voință, să-și depășească fratele, adesea în complicitate cu natura care-i vine în ajutor, pentru că este știut că la pubertate fetele se dezvoltă mult mai rapid decât băieții, atât din punct de vedere corporal cât și spiritual, pentru ca ulterior această diferență să dispară treptat.

Gelozia se manifestă în forme din cele mai diferite. O recunoaștem în trăsături ca suspiciunea, înclinația de a spiona, de a se lua la întrecere, precum și în permanentă teamă de a nu se vedea desconsiderat. Care formă va predomina, depinde de pregătirea de

care s-a beneficiat până atunci în ceea ce privește viața socială. Poate exista o gelozie care se mistuie pe sine sau una care se revărsă într-o comportare temerară, energică. La femeia înclinată să joace tare se poate manifesta în încercarea de a-și doborî rivalul sau în stăruința de a-l încătușa, de a-i îngrași libertatea, de a-i impune dominația ei. O metodă preferată de cei geloși este aceea de a le fixa reguli de conduită partenerilor. Urmând o linie psihică proprie, ei le impun celorlalți o lege a iubirii, de exemplu, izolându-i de lume, prescriindu-le unde și ce să privească, ce și cum să facă, orientându-le întreaga gândire. Gelozia poate de asemenea să-și servească scopul denigrându-l pe celălalt, făcându-i reproșuri etc. O admirabilă descriere a acestui comportament găsim în romanul *Netocika Nezvanova* de Dostoevski, unde un bărbat ajunge în acest fel să-și oprime soția, instaurând o dominație absolută asupra ei.

Gelozia este, prin urmare, o formă particulară a aspirației spre putere.

3. INVIDIA. Ca trăsătură de caracter, invidia este indisolubil legată de aspirația către putere și superioritate. Distanța care îl desparte pe om de țelul său supraomnesc devine pentru dânsul perceptibilă, după cum este știut, sub forma unui sentiment de inferioritate. Acesta îl apasă și-l preocupă în așa măsură încât, având în vedere atitudinea și modul său de viață, ai impresia că omul acesta este încă departe de țelul său. Autoevaluându-se cu zgârcenie și fiind mereu nesatisfăcut, el ajunge de cele mai multe ori în situația de a se compara cu alții, de a măsura succesele altora, simțindu-se frustrat. Poate proceda în felul acesta și în cazul în care el este cel care are mai mult decât alții. Toate aceste forme de manifestare ale sentimentului frustrării sunt semne ale unei vanități mascate, nesatisfăcute, ale voinței de a avea mereu mai mult, de a avea totul². Desigur că asemenea oameni nu declară că ei ar vrea să aibă totul, pentru că de obicei instanța sentimentului de comuniune socială interzice o astfel de mentalitate, dar în fapt ei procedează ca și cum ar voi să aibă totul.

Se înțelege că sentimentul invidiei, exprimat prin această permanentă evaluare a situației proprii în raport cu succesele altora,

nu poate favoriza posibilitățile de a fi fericit. Dar oricât de respingătoare sunt manifestările de invidie dacă le privim prin prisma sentimentului de comuniune socială, oricât de antipatică este în general invidia, sunt puțini oamenii capabili să nu o manifeste într-un fel oarecare. Trebuie să recunoaștem că nimeni dintre noi nu este scutit de atari manifestări. Sigur că în șuvoiul vieții **lucrul** acesta nu transpare în chip deslușit. Dar când omul suferă și se simte asuprit, când vede că îi lipsesc banii, alimentele, îmbrăcămintea, căldura, când perspectiva sa asupra viitorului se îngustează și nu vede nici o ieșire din situația sa critică, atunci este de înțeles că omenirea de azi, care se află abia la începutul unei civilizații veritabile, dă curs unor manifestări de invidie, chiar dacă morala și religia le interzic. Așa interpretăm invidia celor neavuți. Pentru a o considera de neînțeles, ar trebui să se demonstreze că alți oameni, puși în aceeași situație, nu ar manifesta invidie. Deci se impune să conchidem că, dată fiind structura psihică actuală a omului, trebuie să ținem seama de acest factor. Este inevitabil ca invidia să izbucnească, fie la indivizi, fie la mase, din moment ce ea este determinată de sârăcie. Cu toate că nu putem încuviința formele respingătoare ale invidiei, trebuie să spunem că nu cunoaștem nici un mijloc de a elimina, în *asemenea* cazuri, invidia și ura care adesea i se asociază. Se cuvine să fie absolut clar pentru oricine trăiește în societatea noastră că asemenea impulsuri nu trebuie puse la încercare, că nu trebuie provocate, că se impune să avem destul tact pentru a nu le întârta și accentua atunci când își fac apariția. Deși acest mod de a proceda nu înseamnă o îmbunătățire a stării de lucruri existente, este minimum pe care îl putem cere unui om: să nu facă paradă de superioritatea sa momentană față de ceilalți, deoarece lucrul acesta ar putea să-i lezeze.

Această trăsătură de caracter ne face să vedem legătura indisolubilă dintre individ și colectivitate. Nimeni nu se poate evidenția în afara societății și nimeni nu-și poate extinde puterea asupra altora fără ca în același timp, de partea opusă, să nu se trezească forțe care să-i contracareze inițiativele. Invidia ne împinge la acțiuni și la măsuri care ținesc la stabilirea egalității, a echivalenței între oameni. Suntem astfel în măsură ca, pe cale rațională, precum și intuitiv,

tiv, să formulăm o axiomă a societății omenești, care nu poate fi știrbită fără ca altundeva să se pună imediat în mișcare forțe contrare. Această axiomă este: *să fie lege egalitatea a tot ce poartă chip omenesc*.

Expresia invidiei este ușor de recunoscut în mimică și îndeosebi în privire. Manifestările individiei își găsesc de asemenea o expresie pe plan fiziologic, fapt care se traduce prin anumite locuțiuni. Se vorbește despre tenul galben sau despre paloarea invidiei, ceea ce înseamnă că sentimentul invidiei influențează circulația noastră sanguină. Din punct de vedere organic aceasta corespunde unei contracții periferice a vaselor capilare.

Pe plan pedagogic, dat fiind că nu putem extirpa invidia din lumea aceasta, trebuie cel puțin să ne străduim să o facem utilă din punct de vedere general, să încercăm să o canalizăm în așa fel încât, fără ca viața psihică să sufere mari zguduri, ea să poată deveni rodnică. Lucrul acesta reușește atât pentru indivizi cât și pentru mase. Pe plan individual, va trebui să căutăm să le oferim copiilor posibilitatea unor activități care să le determine ridicarea conștiinței de sine. În viața popoarelor cu greu se poate face altceva decât în cazul celor ce se simt umiliți și care poate, de asemenea, privesc cu infructuoasă invidie cum își ridică bunăstarea alte popoare, calea de urmat fiind aceea de a facilita valorificarea forțelor neutilizate. Un om veșnic invidios este nefolositor pentru viața în comun. El se va arăta mereu dornic să pună mâna pe ce este al altuia, să-l denigreze într-un fel oarecare, să-i pună bețe în roate, după cum va înclina să invoce pretexte pentru reușitele sale și să aducă altora acuzații. El ne oferă imaginea unui luptător, a unui stricător de chef, a unui om prea puțin apt să întrețină relații cu semenii și care nu este pregătit să se facă util pentru viața în comun. Cum nu-și dă osteneala să se transpună în sufletul altora, el nu este niciodată un bun cunoscător de oameni și îi va jigni pe aceștia cu judecățile sale. Nu se va arăta mișcat când un altul suferă de pe urma felului său de a acționa. Invidia îl poate duce până acolo pe un om încât să simtă o anumită satisfacție în cazul că aproapele său este în suferință.

4. AVARIȚIA. Înrudită strâns cu invidia și de cele mai multe ori asociată cu ea este avariția. Nu ne gândim doar la acele forme de

zgârcenie care se limitează la adunarea de bani, ci la acea formă generală care, în esență, se exprimă în faptul că cineva nu este preocupat să-i facă altuia vreo bucurie, că pregetă să se jertfească pentru colectivitate sau pentru o anumită persoană, că ridică în jurul său un fel de zid, numai pentru a fi sigur de bietele sale comori. Recunoaștem aici cu ușurință afinitatea cu ambiția și cu vanitatea, pe de o parte, precum și cu invidia, pe de altă parte. Nu vom exagera dacă vom afirma că toate aceste trăsături de caracter există la om simultan, așa încât cineva nu trebuie să treacă drept un ghicitor de gânduri dacă, stabilind existența unei anumite însușiri, va susține că sunt prezente și celelalte.

Omul civilizat al zilelor noastre dă la iveală cel puțin câteva aspecte ale avariției. El poate cel mult să o tăinuiască sau să o disimuleze în spatele unei generozități duse până la extrem, care pesemne că nu este altceva decât o *pomană*, o încercare destinată ca prin gesturi generoase să exalte sentimentul propriei sale personalități, în detrimentul altor oameni. În anumite împrejurări, ca atunci când avariția este pusă în slujba unor interese sociale determinate³, ea poate să pară chiar o însușire valoroasă. Așa este, de exemplu, în cazul în care un om își economisește timpul sau forța sa de muncă și prin aceasta, poate, realizează o operă măreață. Există în epoca contemporană o orientare, științifică și morală, care așază de-a dreptul în prim-plan această utilizare cu zgârcenie a timpului, cerând ca fiecare să procedeze „economic” cu timpul și cu puterea de muncă (la fel cu „forțele de muncă”). Aceasta sună foarte frumos în teorie. Dar de îndată ce acest principiu este pus undeva în practică se poate vedea cum totul este aici pus exclusiv în serviciul aspirației către putere și superioritate. Cu acest principiu dobândit pe cale teoretică se va ajunge de cele mai multe ori doar la abuzuri, cei care folosesc cu zgârcenie timpul și puterea de muncă încercând să pună pe umerii altora sarcinile ce le revin lor. Nu putem evalua și prețui o astfel de concepție decât în măsura în care ea este utilă obștei. Este un atribut propriu întregii dezvoltări a erei noastre tehnice să trateze omul ca pe o mașină și să-i impună principii de viață care poate că își au într-o măsură oarecare justificarea în ceea ce privește tehnica, dar care, în ceea ce privește viața în comun a oamenilor, sunt în mod

r

fatal dizolvante, generatoare de izolare și frustrante. De aceea ar fi mai bine să orânduim în așa fel lucrurile încât mai degrabă să dăm decât să economisim, principiu care nu trebuie denaturat, de care să nu ne permitem să abuzăm, lucru de altfel imposibil atunci când avem în vedere folosul semenilor.

5. URA. Nu rareori la oamenii agresivi descoperim trăsături specifice urii. Aceasta se întâlnește adesea încă din copilărie, atingând uneori o mare intensitate, ca în accesele de furie, sau manifestându-se sub o formă mai blândă, ca în *ranchiună*. Firea unui om va fi foarte pătrunzător caracterizată prin această prismă și se va câștiga foarte mult în evaluarea sa știindu-se până la ce punct este capabil de ură. Ura îi conferă o nuanță individuală, caracteristică.

Punctele de atac vizate de ură pot fi diferite. Ura se poate raporta la sarcinile pe care le are de îndeplinit un om, la o persoană, la un popor sau la o clasă socială, la celălalt sex sau la o rasă de oameni. Să nu uităm însă că manifestările de ură nu sunt totdeauna directe și fățișe, ci se maschează uneori perfect, putând lua, de exemplu, forma mai rafinată a *atitudinii critice*. Poate lua, de asemenea, o formă atât de radicală încât omul să respingă orice integrare socială. Câteodată, ca sub lumina unui fulger, vedem până unde poate merge ura unui om. Este cazul unei paciente care relatea cu ce bucurie citea ea, care era scutită de mobilizarea pe front, știrile despre nemaipomenitele pierderi în oameni și despre mutilările grave.

Multe din aceste manifestări sunt de găsit în sfera *crimei*. Într-un grad mai moderat, fărădelegile capătă extindere în societate, dar fără a îmbrăca în mod necesar forme revoltătoare. Așa se întâmplă cu acea formă care trădează un sentiment de ură intensă, *mizantropia*. Există chiar orientări filosofice care sunt în așa măsură pătrunse de ostilitate și ură față de oameni încât se poate considera că au aceeași origine ca și actele dușmănoase mult mai dure și fățișe. În biografiile oamenilor mai importanți vâlul este uneori dat de-o parte, iar când Grillparzer, de exemplu, spunea o dată că în arta poetică se trăiește furtunos cruzimea omului, trebuie să ne gândim mai puțin la un adevăr nestrămutat, ca acela exprimat de el, cât mai

degrabă la faptul că într-un artist, care trebuie să se aplece în relații strânse cu umanitatea, dacă vrea să fie capabil de realizări artistice, pot sălășlui, între altele, sentimente de ură și cruzime⁶.

Ramificațiile sentimentului de ură sunt uimitor de numeroase. Nu le vom urmări însă aici, pentru că am merge prea departe prezentând toate raporturile cu ura de oameni a fiecărei trăsături de caracter luată izolat. Este ușor de dovedit că în special unele profesii nu pot fi îmbrățișate fără o anumită ostilitate, ceea ce nu este tot una cu afirmația că nu ar putea fi exercitate fără o anumită ostilitate. Dimpotrivă, în momentul în care un individ înclinat spre mizantropie se hotărăște să îmbrățișeze o asemenea profesiune, de exemplu, cariera militară, date fiind organizarea de ansamblu, reprezentările legate de serviciul militar și necesara solidaritate cu ceilalți care fac aceeași carieră, toate manifestările de ostilitate se vor orienta în așa fel încât cel puțin în aparență să se adapteze în cadrul comunității.

O formă de manifestare extrem de bine camuflată a sentimentului de ostilitate privește actele care aduc prejudicii unui om sau unei valori materiale, comise din *imprudență*, prin aceea că făptașul pierde din vedere orice considerație impusă de sentimentul de comuniune socială. În jurisprudență are loc o amplă dezbateră pe această temă, dezbateră care până astăzi nu a adus nici o elucidare a problemei. Este de la sine înțeles că un delict din imprudență nu este tot una cu o crimă premeditată, că nu-i același lucru dacă cineva, de exemplu, pune neglijent un ghiveci de flori pe marginea ferestrei, așa încât la cea mai mică trepidație acesta cade în capul unui trecător, sau dacă ghiveciul de flori este aruncat în capul trecătorului. Nu se poate însă să nu recunoaștem că actele unor oameni imprudenți pot să aibă la bază aceeași ostilitate ca o crimă cu premeditare, acest mod neglijent de a acționa oferindu-ne un punct de sprijin în înțelegerea unui om. Jurisprudență admite în acest caz circumstanțe atenuante, dat fiind că făptașul nu a săvârșit actul cu un scop *conștient*. Este însă neîndoielnic că un act dușmănos în chip inconștient poate să aibă la bază același gând de ură ca și un act de rea-credință săvârșit în mod conștient. În ambele cazuri avem de-a face cu oameni care dovedesc o carență a sentimentului de comuniune socială. Dacă luăm seama la jocurile copiilor, totdeauna putem observa că unii din ei nu sunt prea atenți cu ceilalți, concluzia

pe deplin îndreptățită fiind aceea că ei nu sunt oameni de omenie⁵. Desigur că niciodată nu trebuie să ne grăbim cu aprecierile, ci să așteptăm ca ipoteza să ne fie confirmată și în alte împrejurări. Dar dacă de fiecare dată constatăm că participarea la joc a cutărui copil determină câte un incident nefericit, atunci se impune să spunem că acesta nu este înclinat să țină cont de ceilalți, că nu-i stă în caracter să aibă în vedere binele și necazurile semenului.

În această perspectivă, de multe ori merită să acordăm o atenție deosebită *vieții noastre economice*. Aceasta nu prea este dispusă să ne convingă că imprudența nu are de-a face cu ostilitatea. Căci actele care au loc în sfera afacerilor demonstrează în general că nu există nici urmă de considerație pentru aproapele, cum ar fi de dorit să fie. Există o întreagă serie de demersuri și acțiuni în viața noastră de afaceri din care se vede limpede că acela care execută aceste lovituri ca de trăsnet lă face totdeauna în detrimentul altora. De regulă asemenea acte nu atrag după ele nici o sancțiune penală, chiar dacă au la bază o intenție malignă perfect conștientă. Dar cum manifestă este cel puțin cea absentă a sentimentului de comuniune socială, ca în cazul imprudenței, întreaga noastră viață socială va fi otrăvită, pentru că până și cei care poate că sunt binevoitori vor nutri convingerea că în asemenea situații nu-ți rămâne altceva de făcut decât să-ți aperi cu ghearele și cu dinții interesul personal. Și astfel se trece cu vederea peste faptul că această apărare a propriei persoane este întotdeauna legată de prejudicierea altuia. În ultimii ani am putut vedea adesea asemenea fapte și consecințele lor. Este numai spre binele nostru să fim atenți la aceste fenomene, întrucât astfel ne putem da seama cât de greu este în atari situații să satisfacem acele cerințe care, în virtutea sentimentului nostru de comuniune socială, ni se par ca fiind de la sine înțelese și în regulă. Este necesar să găsim și în acest domeniu soluții care mai degrabă să înlesnească colaborarea fiecăruia în sensul favorizării binelui general, în loc s-o complice, așa cum se întâmplă astăzi cel mai adesea. Uneori au loc reacții cu totul automate, deoarece spiritul maselor nu doarme niciodată și se apără cât se poate de bine. Dar și psihologia trebuie să abordeze aceste fenomene, nu doar pentru a face mai bine înțelese relațiile economice, ci și prin prisma

ALFRED ADLER

aparaturii psihic care-și aduce contribuția sa în acest domeniu, în sensul de a ști ce putem în general pretinde și la ce ne putem aștepta din partea indivizilor sau a colectivităților.

Imprudența este larg răspândită în familie, în școală și în viață în general. O putem găsi peste tot. Mereu apare undeva în prim-plan un tip care nu arată nici o considerație pentru semenul său. Firește că faptul nu rămâne nesancționat, modul de a proceda al unui om lipsit de menajamente având de cele mai multe ori drept urmare o schimbare neîmbucurătoare pentru dânsul. Câteodată acest proces durează mult timp — morile Domnului macină încet —, atât de mult încât legătura între fapte nu poate fi sesizată, pentru că respectivul le ignoră, nu le supune controlului și, prin urmare, de cele mai multe ori nu le înțelege. Se vor auzi tânguieți pe tema unui destin neme-ritat, insuccesele fiind puse adesea pe seama împrejurării că celălalt, partenerul ale cărui brutalități a trebuit să le suporte, după câtva timp a abandonat orice efort personal, așa că a rupt-o cu el.

Deși actele comise din imprudență își găsesc câteodată o aparentă justificare, dacă le examinăm mai îndeaproape, putem sesiza întregul lor conținut de ostilitate față de ceilalți. Este, oarecum, cazul șoferului care, conducând nebuște autovehiculul, strivește pe cineva, susținând apoi, în apărarea sa, că se grăbea la o întâlnire pe care o fixase și de la care nu putea întârzia. După cum putem vedea, există oameni care pun micile lor interese personale atât de sus deasupra vieții și binelui celorlalți oameni, încât neglijează pericolele la care îi expun pe aceștia datorită comportamentului lor. După distanța care desparte propriile lor interese de binele colectivității, se poate recunoaște lămurit gradul lor de dușmănie față de ceilalți.

NOTE

¹ „ihres Geschlechtspartners”, în textul original. (Nota trad.)

² „einesimmer-mehr-haben-WiUens, einesAlles-haben-Willens”, în textul original. (Nota trad.)

³ „aufgewisse Formen des Lebens”, în textul original. (Nota trad.)

⁴ Tot Franz Grillparzer, în *Autobiografia* sa, evocând intrarea francezilor în Viena în anul 1809, descrie și un sentiment de ură încărcat de

CUNOAȘTEREA OMULUI

nuanțe contradictorii: „Eu însumi nu eram dușman al francezilor în mai mică măsură decât tata, cu toate astea, Napoleon mă atrăgea cu o forță magică. Cu sufletul cuprins de ură și fără să fi fost vreodată amator de parazi militari fastuoase, nu pierdeam nici una din inspecțiile sale de la Schonbrunn sau de pe câmpia așa-zisei Schmelz. Parcă-1 mai văd și astăzi coborând scara exterioară a castelului Schonbrunn, mai mult alergând decât mergând” (*Întâmplări din vremea mea*. Editura Univers, București, 1976, p. 59). (Nota trad.)

⁵ „sie nicht die besseren Menschenfreunde sind”, în textul original.

(Nota trad.)

TRĂSĂTURI DE CARACTER DE NATURĂ NEAGRESIVĂ

În această grupă de trăsături de caracter se includ acele forme de manifestare prin care agresiunea împotriva semenului nu evoluează pe o linie directă și clar vizibilă, ci observatorului din afară i se lasă impresia unei *izolări ostile*. Este ca și cum întregul flux de ostilitate s-ar arca și ar lua o cale ocolită. În asemenea cazuri avem de cele mai multe ori imaginea unui om care, desigur, nu face pe nimeni să sufere, dar se ține la distanță de oameni și de viață, evită orice contact și, în singurătatea-i, le refuză altora colaborarea sa. Dar cum obiectivele pe care și le fixează umanitatea nu pot fi realizate, în marea lor majoritate, decât printr-o activitate în comun, un om care se izolează este suspect de aceeași ostilitate ca unul care atacă și păgubește fățiș și direct colectivitatea, comportamentul pasiv sustrăgându-i acesteia mijloacele necesare de conservare. Se deschide aici un imens domeniu de cercetare, din care vrem să supunem analizei mai detaliate câteva fenomene frapante. Să examinăm în primul rând:

1. **IZOLAREA.** Aceasta se poate manifesta în diferite moduri. Oamenii care se izolează vorbesc puțin sau deloc, nu te privesc în ochi, nu ascultă sau nu sunt atenți atunci când li se vorbește. În toate relațiile, chiar și în cele mai simple, se face simțită o răceală de natură să-i îndepărteze pe oameni unii de alții. Aceasta se simte în întreaga lor atitudine, în felul lor de a da mâna, în ton, în ceea ce

t

spun, în modul de a saluta sau de a răspunde la salut. Întotdeauna lucrurile se petrec în așa fel, de parcă între ei și ceilalți s-ar întinde o *distanță*. În toate aceste manifestări de *izolare* regăsim trăsătura de caracter cunoscută, vanitatea, care aici ia forma detașării de ceilalți, prin aceasta individul voind să demonstreze că este diferit de ei și că se ține la distanță. Procedând astfel, acești oameni nu fac decât să-și imagineze o superioritate inexistentă. După cum vedem, ostilitatea belicoasă se poate travesti în atitudinea aparent inofensivă a însinguratului. Fenomenul apare și în sânul unor mari grupuri de oameni. Fiecare dintre noi a luat desigur cunoștință de familii întregi caracterizate de faptul că se izolează ermetic de ceilalți. Dacă le privim mai îndeaproape, vom observa că niciodată nu lipsește ostilitatea și nici înclinația de a se închipui ființe mai sus-puse, mai nobile decât celelalte făpturi omenestii. Tendința de *izolare* poate cuprinde clase, religii, rase și națiuni întregi; o ilustrare cu totul edificatoare în acest sens o constituie cutare oraș străin, de exemplu, unde locurile de promenadă, câteodată chiar și arhitectura caselor dezvăluie modul în care unele păături sociale se închid unele față de altele. Un fenomen adânc înrădăcinat în societatea noastră privește instigarea oamenilor de a se izola în națiuni, confesiuni și clase, de unde nu rezultă altceva decât conflicte reciproce, care după câțiva timp devin tradiție cronică și neputincioasă. Nu de puține ori li se oferă astfel unor indivizi posibilitatea de a exploata opozițiile latente și de a incita aceste grupuri să se încaiere, cu singurul scop de a pune mai ușor mâna pe frânele conducerii și de a-și satisface vanitățile personale. Ostilitatea nu lipsește niciodată în asemenea cazuri, astfel de clase sau popoare considerându-se eminente, preamărindu-și spiritualitatea de elită și necunoscând despre alte clase și popoare decât ceea ce au ele rău. Posibilitatea unei accentuări periculoase a ostilității vine de acolo că, de regulă, nu se apleacă urechea decât la anumiți agita-tori, care încearcă să ațâțe ostilitatea prin prisma propriilor lor convingeri și interese. Când intervin evenimente nefericite, ca războiul mondial cu urmările sale, atunci nimeni nu se sokoate implicat în cauzarea lor. Există un tip de om care, în propria sa insecuritate, aspiră către superioritate și independență, pe care caută să le obțină în detrimentul altora. Izolarea este destinul unor asemenea indivizi,

pecetea însăși a întregii lor vieți. Se înțelege de la sine că acești oameni nu sunt capabili să favorizeze propășirea, progresul civilizației și culturii.

2. ANGOASA. În atitudinea ostilă a unui om față de mediu său găsim adesea manifestări de anxietate, care conferă un colorit particular caracterului acestui om. Anxietatea este un fenomen extraordinar de răspândit, care îl însoțește pe om din frageda copilărie și adesea până la adânci bătrânețe, amărându-i într-o inimaginabilă măsură existența, făcându-l incapabil să-și facă prieteni și să pună prin aceștia o bază pentru o viață senină și pentru o activitate rodnică. Căci teama se poate extinde asupra tuturor relațiilor vieții umane. Orientarea atitudinii anxioase diferă de la om la om. Se poate ca cineva să aibă teamă de lumea exterioară sau, dimpotrivă, să se înspăimânte de propria sa lume interioară. Așa cum omul evită societatea, care îi face frică, tot așa se poate teme să rămână singur, cu el însuși. De asemenea, printre anxioși vom întâlni tipul bine cunoscut care se simte constrâns să se gândească mai mult la sine și care, drept urmare, nu are timp pentru ceilalți. De îndată ce el și-a fixat drept principiu ocolirea greutăților vieții, această concepție se adâncește și se consolidează prin asocierea sa cu anxietatea. Există de fapt oameni care sunt cuprinși de anxietate de îndată ce au de întreprins ceva, când pleacă de acasă, se despart de cineva care îi însoțește, li se propune să ocupe o funcție sau au de făcut curte unei femei etc. Atât de slabă este legătura lor cu viața și cu semenii, încât orice schimbare în obișnuințele lor îi înfricoșează.

Pe de altă parte, într-o asemenea stare de spirit întreaga dezvoltare a personalității și capacitatea de acțiune rămân blocate. Desigur că frica nu este întotdeauna tot una cu a începe să tremuri și a o lua la fugă. Dar ritmul activității scade și sunt găsite tot felul de pretexte și de subterfugii. Uneori cel în cauză nu știe nimic despre acestea, despre faptul că atitudinea sa anxioasă este rezultatul presiunii exercitate de o nouă situație existențială.

Interesant este că adesea, ca o confirmare a acestei concepții, constatăm că acești oameni se gândesc cu predilecție la trecut sau la moarte, ceea ce are aproximativ același efect. A te gândi la trecut

este un mod discret și de aceea foarte agreat de a te „preocupa” propria persoană. Teamă de moarte sau de boală este, de asemenea, frecventă la oamenii care se află în căutarea unor pretexte ca să renunțe la orice activitate. Sau ei vor accentua că totul e pur și simplu deșertăciune, că viața e atât de scurtă sau că nu se poate ști ce ne va aduce ziua de mâine. Același efect îl pot avea *amăgirile religiei cu privire la viața de apoi*, în cazul oamenilor al căror țel este de fapt viața „de dincolo” și care consideră viața terestră ca pe o strădanie absolut de prisos, ca pe o fază insignifiantă a propriei dezvoltări. Dacă primul tip de om evită orice activitate pentru că orgoliul nu-i permite să se lase pus la încercare, în cazul celui de-al doilea constatăm că, prin instruire sau iluminare, același Dumnezeu spre care aspiră, același țel de a obține superioritatea asupra celorlalți, același orgoliu îl fac incapabil să-și trăiască viața.

În prima sa formă, cu totul primitivă, angoasa se întâlnește la copii, care prezintă semne de teamă ori de câte ori sunt lăsați singuri. Un asemenea copil nu va fi însă satisfăcut doar de simpla prezență a cuiva lângă sine, ci va căuta să exploateze în alte scopuri faptul de a se găsi împreună cu cineva. Dacă, de exemplu, mama îl lasă singur, el o va rechema manifestându-și clar teama, ceea ce nu înseamnă decât că pe el îl interesează ca mama să stea pur și simplu lângă dânsul. Ceea ce vrea el cu adevărat este ca ea să fie la chere-mul lui, să o poată domina. Asemenea manifestări arată de obicei că copilul nu a fost lăsat să evolueze pe calea independenței, ci, aplicându-i-se un tratament pedagogic eronat, a fost determinat să se agate de alte persoane, să le țină pe acestea la dispoziția sa.

Manifestările exterioare ale angoasei infantile sunt în general cunoscute. Aceasta devine deosebit de netă atunci când stingerea luminilor, noaptea, de exemplu, face dificil contactul cu lumea exterioară sau cu persoana dorită. Strigătul fricii restabilește, ca să spunem așa, legătura ruptă de întunericul nopții. Dacă vine cineva repede, în general se întâmplă ceea ce am și arătat mai sus: copilul își exprimă și alte dorințe, vrea să i se facă lumină, să nu fie lăsat singur, să aibă cu cine se juca și altele de felul acesta. Cât timp i se face pe voie, teama este evaporată. Dar din clipa în care acest

comportament de suveran pare amenințat, teama revine și consolidează dominația copilului.

Fenomene analoge există și în viața adulților. Este cazul oamenilor care refuză să iasă singuri din casă. Adesea îi putem vedea pe **stradă** crispați de frică, privind în jurul lor sau stând înlemniiți de spaimă, când nu aleargă ca puși pe fugă de un dușman fioros. Câteodată, o asemenea persoană vă poate aborda, rugându-vă s-o ajutați să traverseze strada¹. Nu sunt oameni propriu-zis bolnavi, adesea având o sănătate mai bună ca a altora, dar, puși în fața unei dificultăți neînsemnate pentru alții, ei suferă imediat o criză de angoasă. La unii fenomenul este atât de accentuat încât sunt cuprinși de insecuritate și teamă de îndată ce pun piciorul afară din casă. Formele de manifestare ale acestei *agorafobii* (*Platzangst*) prezintă un interes deosebit prin faptul că la acești oameni descoperim sentimentul că ei ar fi ținta unei prigoane nemiloase. Ei sunt încredințați că ceva anume îi face să difere cu totul de ceilalți. Uneori acest sentiment se exprimă prin idei fantasmagorice, ca atunci când, de exemplu, ei cred că ar putea să cadă, ceea ce pentru noi nu înseamnă altceva decât că ei se cred situați pe o poziție foarte înaltă. În manifestările patologice, degenerate ale angoasei, scopul de a obține puterea și superioritatea este prin urmare oscilant și vedem cum și în aceste cazuri viața este oprămată, amenințată de un destin trist. Căci la mulți oameni angoasa nu semnifică altceva decât că cineva trebuie să stea lângă dânsii, să se ocupe de ei. În cazul celui care nu-și mai poate părăsi nici măcar camera, trebuie ca *totul* să se subordoneze angoasei sale. Impunând legea ca toată lumea să vină la dânsul, pe când el nu este obligat să meargă la nimeni, el se comportă ca un rege care îi domină.

Angoasa umană nu poate fi suprimată decât prin restabilirea **legăturii între** individ și societate. Va putea să-și trăiască viața fără a fi torturat de teamă numai acela care are conștiința apartenenței la societate.

Inserăm aici încă un exemplu interesant, din zilele revoluției din 1918. Un număr de pacienți au declarat pe neașteptate că sunt împiedicați să vină la consultații. Întrebați asupra motivelor, ei au dat următorul răspuns: *timpurile de azi sunt atât de tulburi că nu se*

poate ști ce ți se poate întâmpla; și când ești cumva mai bine îmbrăcat, ușor poți să ai neplăceri.

Firește, nemulțumirea și revolta erau atunci mari. Dar ceea ce șochează este **faptul că numai anumiți** oameni au tras concluziile menționate mai sus. De ce tocmai ei au gândit astfel? Faptul nu este întâmplător, ține de lipsa de contact social a acestor indivizi, ceea ce nu le putea da sentimentul securității, pe când alții, care se socoteau mai integrați în colectivitate, nu simțeau nici o teamă și mergeau ca de obicei la lucru.

O formă de angoasă mai inofensivă dar nu mai puțin demnă de atenție este *timiditatea*, ceea ce am spus despre anxietate fiind valabil și pentru aceasta. Oricât de simple ar fi relațiile în care se află implicați copiii, timiditatea le va oferi posibilitatea să evite sau să rupă contactul cu ceilalți, dând în acest fel curs sentimentului lor de inferioritate sau de a fi diferiți, ceea ce inhibă plăcerea de a întreține legături cu alții.

3. LAȘITATEA. Această trăsătură de caracter este proprie celor care percep ca fiind deosebit de dificile sarcinile ce le revin și care nu cred că dispun de forța necesară învingerii greutăților. De regulă, această trăsătură de caracter se va manifesta sub forma unor mișcări de înaintare lente, datorită cărora distanța dintre individ și problemele vitale nu prea scade, ba chiar rămâne constantă. Intră în această categorie acei oameni care nu sunt de găsit imediat acolo unde toată lumea are de rezolvat o problemă de viață și de moarte. Un asemenea om descoperă deodată, bunăoară, că nu este nicidecum apt pentru profesiunea pe care a trebuit s-o îmbrățișeze. El își va găsi tot soiul de cusururi și își va silui în așa fel propria logică, încât îmbrățișarea profesiei respective să-i apară de nesuportat. Forme de manifestare a lașității sunt, de asemenea, pe lângă încrețineala în reacții, preocuparea exagerată privind măsurile de securitate, diversele preparative etc, toate acestea având scopul de a-și declina răspunderea pentru abandonarea unei sarcini care îi revine.

Psihologia individuală a definit drept *problemă a distanței* (*Problem der Distanz*) întregul complex de aspecte privind acest

fenomen psihic extrem de răspândit. Ea a elaborat o concepție care ne permite să emitem judecăți bine întemeiate asupra atitudinii fundamentale a unui om, să măsurăm distanța la care se ține față de rezolvarea celor trei mai probleme ale vieții: problema îndeplinirii îndatoririlor sale sociale, problema raportului său cu semenii (*der Beziehung des Ich zum Du*) și aceea a modului în care are loc contactul dintre sine și ceilalți oameni, când acest contact nu este pur și simplu zădărnici. Prima din aceste probleme vitale privește profesiunea, cea de-a doua viață erotică (iubirea și căsătoria), enunțul celei de-a treia neavând nevoie de explicații. După mărimea acestor trei probleme, după *distanța* care îl desparte pe un om de rezolvarea acestor trei probleme, putem trage concluzii asupra individualității, asupra personalității sale și, de asemenea, vom fi în stare să adăugăm câte ceva în scopul cunoașterii omului în general. Principala trăsătură care ni se dezvăluie în asemenea cazuri este, în general, aceea că omul pune între sine și datoria sa o distanță mai mare sau mai mică. Dacă examinăm situația mai îndeaproape, constatăm că avem de-a face, pe lângă umbre, și cu aspecte luminoase. Să admitem că un individ și-a fixat atitudinea doar în raport cu partea luminoasă a situației. Într-adevăr, dacă te apuci să îndeplinești o sarcină fiind total nepregătit pentru aceasta, ai circumstanțe atenuante, sentimentul de sine și vanitatea personală rămânând intacte. Situația devine însă mult mai sigură și lucrezi ca un dansator pe sârma care știe că sub el se află întinsă plasa de protecție. Dacă se prăbușește, cade pe moale; tot așa, dacă te apuci de o treabă fără pregătirea necesară și treaba nu iese bine, sentimentul personalității nu este în pericol, deoarece poți să-ți spui că nu ai putut face mai mult din diverse motive ținând de pregătire și că, în cazul în care aceasta nu era neglijată, sarcina ar fi fost dusă la îndeplinire în mod strălucit. Nu este la mijloc un neajuns al propriei personalități, ci de vină este o circumstanță de ordin secundar, de care cel în cauză nu este nicidecum responsabil. Dacă, cu toate acestea, treaba a reușit, cu atât mai mari sunt meritele sale. Când unul bine pregătit și harnic își realizează sarcinile, nimeni nu vede ceva deosebit aici, reușita fiind de la sine înțeleasă. Dar dacă cineva a început lucrul târziu, nu se omoară cu treaba sau este absolut nepregătit și, totuși, îi dă de

capăt, ceea ce nu este cu neputință, atunci este cu totul altceva, avem de-a face, ca să spunem așa, cu un erou în toată legea, care a făcut cu o singură mână ceea ce alții nu pot face decât cu amândouă.

Acestea sunt, așadar, părțile luminoase ale acestei acrobații². O asemenea atitudine trădează atât ambiția, cât și vanitatea omului, ea arată că respectivul vrea să atragă cel puțin atenția asupra sa. Totul se învârtă în jurul *supraaprecierii*, voindu-se a se lăsa impresia că se dispune de forțe deosebite.

Ne apropiem astfel de înțelegerea acelor care vor să evite problemele care li se pun, care își creează aceleași dificultăți artificiale, din fața cărora fug sau de care ezită să se apropie. Tocmai pe aceste căi ocolite, de sustragere din fața datoriei, întâlnim lenea, indolența, fluctuația profesională („instabilitatea”), decăderea etc. Există oameni la care această atitudine se face vădită chiar și în comportamentul exterior, ei având câteodată un mers atât de unduitor încât i-ai putea compara cu șerpii. Acest fapt nu este o întâmplare și, cu precauțiile de rigoare, putem diagnostica la ei înclinația de a trece pe lângă problemele importante pe care le au de soluționat.

Un caz luat din viață ne va demonstra limpede cele afirmate mai sus. Este vorba de un bărbat care în tot ceea ce făcea trăda o mare amărăciune, care era dezgustat de viață și se gândea să-și curme zilele. Nimic nu-i mai producea bucurie și întreaga sa conduită dădea de înțeles că de fapt el își încheiase conturile cu viața. Din convorbirea cu dânsul a reieșit că era cel mai mare dintre trei frați și că tatăl său, un om extrem de ambițios, progresase impetuos în cariera sa, obținând rezultate apreciabile. Pacientul nostru fusese copilul său preferat, destinat să-i calce pe urme. Mama decedase de tânără. Cu mama vitregă era în bune relații, probabil din cauză că se bucura de întreaga protecție din partea tatălui său.

Ca prim născut, el era un înflăcărat adorator al forței și constrângerii. Totul la el purta o amprentă de imperialism. La școală s-a situat repede în fruntea clasei. La absolvirea studiilor a preluat ocupația tatălui său și față de neinițiatii se comporta acum ca un distribuitor de grațieri. Se exprima întotdeauna în termeni amicali, muncitorii săi nu o duceau prost, le plătea cele mai ridicate salarii și era mereu accesibil la rugămințile lor.

După revoluția din 1918 însă în felul său de a fi a intervenit o schimbare vădită. Nu conținea să se plângă cât de mult îl înveninase comportamentul necuviincios al salariaților săi. Ceea ce ei mai înainte solicitau și li se dădea, acum revendicau. Amărăciunea sa era atât de mare încât se gândea să se retragă din afaceri.

Pe planul îndatoririlor sale s-a produs o cotitură. Se comportase până atunci ca un șef plin de bunăvoință. Dar din momentul în care poziția sa de deținător al puterii fusese lezată, a întors foaia, iar concepția sa despre lume de acum s-a dovedit perturbatoare nu numai pentru întreaga întreprindere, ci îndeosebi pentru propria-i existență. Dacă nu ar fi fost atât de ambițios încât să arate că este stăpân în casa lui, atunci ar fi putut rămâne liniștit dinspre această parte. Nimic însă nu-l interesa mai mult decât să-și demonstreze puterea personală. Dezvoltarea logică a relațiilor sociale nu a făcut posibil acest lucru și, acum, întreaga afacere ajunsese să-l deprime profund. Dorința sa de a se retrage exprimă, așadar, un act agresiv, o acuzație la adresa salariaților săi refractari.

Vanitatea sa nu-l putea duce prea departe. Aspectul contradictoriu al întregii situații, dezvoltat pe neașteptate, l-a șocat în primul rând pe el însuși. Principiile sale nu au putut trece proba de rezistență la care erau supuse. Dată fiind dezvoltarea sa unilaterală, își pierduse posibilitatea de a găsi alte căi și de a pune în valoare un alt principiu. El nu mai era capabil să evolueze, pentru că își fixase ca unic țel obținerea puterii și a superiorității, așa încât, în mod surprinzător, pe planul trăsăturilor de caracter lăsase să predomine în el vanitatea.

Dacă trecem în revistă restul vieții sale, constatăm că relațiile sociale îi sunt de-a dreptul sărăcicioase. Este clar că, date fiind concepțiile sale, nu putea strânge în juru-i decât oameni care îi recunoșteau superioritatea și se înclinau în fața voinței sale. Dispunând de un ascuțit spirit critic, ca și de perspicacitate, era în stare de observații surprinzător de exacte, de obicei minimalizatoare. Aceasta a dus la îndepărtarea de sine a cunoscuților. Nu a avut niciodată prieteni adevărați. Ceea ce nu-i putea da contactul cu oamenii, căuta să înlocuiască prin tot felul de amuzamente.

Dar el nu a eșuat cu adevărat decât atunci când și-a pus problema dragostei și a căsătoriei. Destinul său a fost de așa natură în această privință, încât i s-ar fi putut prezice cu mult timp înainte. Dat fiind că dragostea presupune o legătură de profundă camaraderie, ea reduce la minimum setea de dominație a unui singur. Voință însă să fie suveran, omul nostru a făcut prin această prismă și alegerea partenerii sale de viață. S-a orientat spre alegerea unei consoarte cu un caracter tare, a cărei cucerire trebuia să-i apară, iarăși, ca un triumf personal. S-au reunit astfel doi oameni structurați la fel, a căror conviețuire este un șir neîntrerupt de conflicte din cele mai grave. Cea pentru care el optase avea o orientare care, în multe privințe, o arăta mai însetată de dominație decât era el însuși. A fost necesar ca amândoi să recurgă la tot felul de mijloace pentru a-și impune și menține dominația cerută de principiile lor. Firește că astfel nu încetau să se îndepărteze unul de altul, fără a se putea totuși despărți cu totul, pentru că asemenea oameni speră mereu să obțină în cele din urmă victoria și de aceea cu greu pot părăsi câmpul de bătălie.

Omul nostru ne-a povestit și un vis din acea perioadă. Visase că stătea de vorbă cu o fată care avea înfățișarea unei servitoare și care semăna în mod izbitor cu contabila sa. El îi spunea (în vis): „Eu sunt, cu toate acestea, de viță princiară”.

Nu este greu de înțeles ce succesiune de idei se reflectă în acest tablou oniric. Mai întâi este vorba de modul de a privi la oameni de sus. Fiecare îi apare în primul rând ca subaltern, incult și neînsemnat, cu atât mai mult în cazul unei femei. Dacă ne amintim că el se află în conflict cu soția, este plauzibilă ipoteza că tocmai aceasta se ascunde sub chipul persoanei văzute în vis.

În felul acesta, el este o enigmă pentru toată lumea, și pentru el însuși mai mult decât pentru oricine, deoarece nu-i ajunge nimeni cu prăjina la nas, fascinat cum este de un țel plin de vanitate. Îndepărtarea sa de semenii merge mână în mână cu aroganța, el pretinzând pentru sine o poziție înaltă de nejustificat, pe când altora le contestă orice valoare, ceea ce denotă o concepție de viață și un comportament care nu lasă nici un loc pentru prietenie sau pentru dragoste.

Argumentele invocate pentru justificarea unor asemenea evoluții sunt absolut caracteristice. Sunt cel mai adesea motive care par

valabile și de la sine înțelese, numai că ele nu se pot aplica în cazul respectiv. Așa, **cutare** va descoperi, de **exemplu**, că **trebuie** să frecventeze societatea și se va exersa în acest sens intrând, să spunem, într-o șleahtă de bețivani, unde își va pierde timpul bând, jucând cărți, trâncănind vrute și nevrute și crezând că în acest fel se va înconjura de prieteni și cunoscuți. În acest caz se va întoarce acasă la ore târzii din noapte, nu se va putea scula devreme și va conchide avertizator: dat fiind că trebuie să frecventezi societatea, nu poți totdeauna să... etc. Treacă-meargă, dacă și-ar duce la îndeplinire îndatoririle. Dar dacă, dimpotrivă, acaparat de cultivarea sociabilității, omul nu este de găsit la locul său de muncă, atunci, firește, dreptatea nu mai este de partea lui, deși argumentele invocate sunt în sine exacte. Un altul, cum se întâmplă îndeosebi la tinerii care se află în perioada opțiunii profesionale, își descoperă deodată aptitudinile pentru politică. Desigur, politica este o chestiune importantă. Ar fi însă curată prostie ca în loc să-ți alegi o meserie și să te pregătești serios pentru viitoarea ta profesie să nu faci nimic altceva decât să discuți politică.

Vedem clar din aceste cazuri că nu experiența noastră obiectivă este aceea care ne face să ne abatem de la calea cea bună, ci *concepția personală* pe care o avem despre lucruri, felul nostru de a cântări și aprecia faptele. Întreg spațiul rătăcirilor omenești stă aici înaintea noastră. În asemenea cazuri avem de-a face cu un întreg lanț de erori și de posibilități de eroare. Se impune să integrăm argumentele unui asemenea om în întregul său plan de viață, să definim erorile și să le învingem printr-o consiliere adecvată³. Aceasta este, de altfel, activitatea care definește acest gen de educație. A educa nu înseamnă nimic altceva decât a înlătura greșelile. Este necesar, totodată, să cunoaștem acele relații care ne arată că dezvoltarea eronată a unui om, făcându-l să rătăcească drumul, se poate transforma pentru el într-o tragedie. Trebuie să recunoaștem cu admirație înțelepciunea popoarelor din vechime, care au cunoscut sau cel puțin au intuit aceste relații, despre care vorbeau ca despre o Nemesis, zeița răzbunării. O astfel de dezvoltare ne arată cum se declanșează ca de la sine prejudiciile pe care un individ și le aduce ori de câte ori, în loc să acționeze în sensul și spre folosul colectivității, caută, orientat

cum este spre cultul puterii proprii persoane, o cale care îl constrânge cel mai adesea să-și atingă scopul pe ocolite, neținând seama de interesele semenilor și tremurând fără încetare la gândul înfrângerii. Se instalează, de asemenea, și *fenomene nervoase*, care au scopul și semnificația lor aparte, constând înainte de toate în a-1 împiedica pe individ de la orice acțiune despre care experiența sa îi spune că l-ar putea duce pe marginea abisului.

În societate nu este loc pentru transfugi. O anumită maleabilitate și adaptare sunt aici necesare în vederea colaborării și întrajutorării, nu pentru a acapara conducerea și a-i domina pe ceilalți. În ce măsură lucrurile se petrec astfel, mulți au putut s-o observe la ei înșiși sau la persoane din anturajul lor. Un astfel de om va face vizite, va fi foarte prevenitor, nu va tulbura pe nimeni. Nu va degaja însă nici un fel de căldură sufletească, pentru că aspirația sa către putere îl împiedică de la aceasta, după cum nici alții nu vor manifesta afecțiune față de dânsul. Adesea îl vom vedea stând tăcut la masă, fără fizionomia unui om înclinat spre bună dispoziție, nefăcând mare lucru ca să favorizeze integrarea lui în societate. Unei conversații într-un cerc mai larg el îi va prefera dialogul. Trăsătura sa caracteristică se va arăta în fapte discrete, de exemplu, în aceea că el ține să aibă întotdeauna dreptate, chiar în chestiuni care nu prezintă nici o importanță pentru nimeni. Aceasta demonstrează că lui îi este perfect egal ce argumentează, important pentru dânsul fiind faptul de a-i dovedi celuilalt că greșește. Sau manifestă oscilații enigmatice, se arată obosit, fără a se ști de ce, sau îl apucă zorul, ca să nu avanseze nicăieri, ori nu poate dormi, nu-și poate reface forțele, are tot felul de neplăceri, într-un cuvânt, auzim din gura lui o mulțime de lamentații, în legătură cu care el nu ne poate da de cele mai multe ori nici o explicație corectă. El este, pe cât se pare, un om bolnav, un *nevropat*⁴. În realitate, aceste manifestări sunt doar șiretlicuri menite să deturneze propria atenție de la situația reală. Adoptarea unor asemenea mijloace nu se datorează hazardului. Iar dacă ne gândim la revolta îndărătnică implicată, de exemplu, în frica omului în fața acestui fenomen natural care este lăsarea nopții, vom înțelege că manifestarea nu poate fi a unui care s-a adaptat la viața terestră. Căci la baza fasoanelor sale nu stă nimic altceva decât

dorința de a desființa noaptea. De fapt asta e ceea ce pretinde el, drept condiție a integrării într-o viață normală! Punând o astfel de condiție imposibilă, el își trădează în același timp reaua intenție. Este un negativist.

Toate fenomenele nervoase de acest fel au luat naștere din momentul în care un asemenea om s-a speriat de îndatoririle sale și a căutat un pretext fie pentru a-și încetini activitatea și a o desfășura în condiții mai ușoare, fie pentru a-și părăsi cu totul postul. El se sustrage astfel de la îndeplinirea obligațiilor necesare menținerii societății omenești, aducând daune în primul rând celor care îi sunt apropiați, cât și întregii lumi, dacă avem în vedere o perspectivă mai largă. Aceste probleme ar fi fost de mult rezolvate, dacă am fi dispus de o mai bună cunoaștere a omului și am fi fost întotdeauna capabili să sesizăm acea formidabilă cauzalitate⁵ care există între atacarea regulilor logice, imanente ale vieții în societate și destinul tragic care adesea, după cum se constată mai târziu, își are aici originea. Dat fiind că acest interval de timp este adesea considerabil și dat fiind faptul că adesea intervin nenumărate complicații, de regulă nu suntem în stare să stabilim cu exactitate aceste raporturi și să tragem învățăminte spre a-i putea povățui cum se cuvine pe alții. Numai după ce cu multă osteneală am reușit să derulăm întreaga linie de viață și să aprofundăm biografia omului, suntem capabili să trecem în revistă ansamblul și să spunem în ce moment a fost săvârșită eroarea.

4. IMPULSII NEÎNFRÂNATE, CA EXPRESIE A UNEI ADAPTĂRI DEFICIENTE. Există oameni la care se fac remarcate anumite forme de manifestare, caracteristice, pe care noi le percepem drept semne de *proastă educare*. Intră în această categorie, de exemplu, oamenii care nu se pot abține să nu-și roadă unghiile, cei care se simt împinși de nu știu ce forță interioară să se scobească mereu în nas, ca și oamenii care se reped cu asemenea lăcomie la mâncare încât comportamentul lor lasă impresia unei patimi dezlănțuite. Că astfel de manifestări trebuie să aibă o semnificație, devine limpede de îndată ce observăm cum un om se aruncă asupra mâncării ca un lup flămând și nici o rușine nu-l poate împiedica să-și satisfacă pofa. El soarbe zgomotos, mestecă, clefăie. Bucățiile

oricât de mari dispar aproape nemestecate, ca într-un abis, fiind de-a dreptul fantastică viteza cu care sunt îngurgitate. Frapante nu sunt însă numai aceste forme de manifestare, ci și cantitatea și frecvența meselor. Nu exagerăm spunând că există oameni pe care **nu** ni-i putem reprezenta decât înfulecând. Un alt tip de proastă creștere se manifestă printr-o izbitoare *lipsă de igienă*⁶. Nu este vorba de lipsa de formalism pe care o vedem la oamenii care au mult de lucru și nici de dezordinea firească întâlnită uneori la oamenii care muncesc din greu. Tipul de om la care ne referim nu prestează de obicei o muncă anevoioasă, ba chiar, adesea, este departe de orice muncă. Asta nu-l scutește, totuși, nici de dezordinea exterioară, nici de aspectul neîngrijit. Este în aceasta ceva aproape studiat, o ciufuleală și o necuviință scandaloase, greu de imitat, și care sunt atât de caracteristice pentru individul respectiv, încât nu l-am mai recunoaște în cazul în care, vreodată, s-ar prezenta altfel.

Aceste forme de manifestare sunt de așa natură încât ne oferă o caracterizare exterioară a oamenilor prost crescuți. Ele semnifică limpede faptul că respectivii nu procedează corect și vor să se înalțe deasupra celorlalți. Oamenii care practic asemenea proaste maniere ne lasă întotdeauna impresia că au prea puțin considerație pentru semenii lor. Nu atât manifestările ca atare ne uimesc, cât faptul că de cele mai multe ori astfel de maniere necuviincioase își au originea în copilărie. De altfel, aproape că nu există copil care să se dezvolte cum scrie la carte, unii dintre ei formându-și deprinderi urâte de care, cum arată observațiile noastre, nu se mai dezbăra toată viața.

Dacă investigăm cauzele acestor manifestări, descoperim tendința mai mult sau mai puțin pronunțată de evitare a semenilor și de sustragere de la îndatoriri. Acești oameni, de fapt, vor să se țină departe de viață, ei refuză colaborarea. Acest punct de vedere ne permite să înțelegem de ce ei nu pot fi impresionați de discuțiile morale, argumentele de această natură neavând nici o influență asupra proastelor lor obișnuințe. Având față de viață atitudinea pe care o are, un asemenea om are propriu-zis dreptate când, de exemplu, își roade unghiile. Și cu greu se poate găsi un mai bun motiv de a fi ocolit decât în cazul individului care, voind să se țină departe de societate, apare în mod regulat, de exemplu, cu gulerul

murdar sau într-un veston uzat. Ce te-ar putea feri mai sigur și mai bine de obținerea unui loc de muncă unde ești supus luării aminte, criticii și concurenței altora, sau ce ar putea pune mai bine pe fugă pe un pretendent la căsătorie, decât să te prezinți în halul acesta? Astfel se exclude el însuși de la orice concurență și are pentru aceasta și un bun pretext: ce n-aș putea eu realiza, dacă nu aș avea obiceiul acesta respingător? *Il am*, însă.

Cazul expus mai jos ne va arăta cum un asemenea obicei este folosit la autoapărare, servind și ca mijloc de tiranizare a celor din jur. Este vorba de o fată în vârstă de 22 ani, care suferea de *incontinență urinară*. Era penultima dintre frații și surorile ei, copil plă-

lând, care se bucura de o grijă deosebită din partea mamei sale, J, căreia ea îi arăta un devotament ieșit din comun. Mama, în schimb, o supraveghea zi și noapte, atât din cauza răului ei obicei, cât și din cauza stărilor de anxietate și a țipetelor pe care le scotea în timpul nopții. Sigur că la început a fost o izbândă pentru dânsa, un balsam pentru vanitatea ei faptul că o avea lângă sine pe mama ei mai mult decât o puteau avea ceilalți copii. Definitiv era pentru ea și aver-
siunea față de școală, prietenie și societate în general. Deosebit de anxioasă se arăta când trebuia să iasă de acasă și chiar și mai târziu, când crescuse, și era necesar să meargă seara după cumpărături; trecea printr-un adevărat chin. Se întorcea epuizată, moartă de frică acasă, povestind prin ce primejdii înspăimântătoare trecuse.

Este ușor de înțeles că toate aceste simptome ne dezvăluie pur

și simplu faptul că fata aceasta nu dorea decât să stea în permanență

lângă mama sa. Cum însă situația materială a familiei nu o permitea, s-a plănu-
it să i se caute o slujbă. S-a reușit ca ea să accepte, în cele din urmă, un post. Dar nu după mai mult de două zile i-a revenit vechea meteahnă, incontinența urinară, așa încât a trebuit să fie concediată. Mama, care nu cunoștea sensul real al acestei suferințe, i-a făcut reproșuri amare. Drept urmare, fata a încercat să se sinucidă și a fost internată în spital. În culmea disperării, mama i-a jurat să nu se mai despartă de ea.

Toate aceste trei simptome — incontinența urinară, teama de noapte și de singurătate, ca și încercarea de sinucidere — sunt orientate spre unul și același scop. Pentru noi ele sunt grăitoare și ne spun

cam așa: „Trebuie să rămân lângă mama”, sau: „Mama trebuie să aibă mereu grijă de mine”. Iată cum o asemenea manifestare are o semnificație profundă, permițându-ne, pe de o parte, să evaluăm omul, iar pe de altă parte, făcându-ne posibilă înlăturarea principalului simptom, ca urmare a înțelegerii integrale a omului respectiv, în linii mari, constatăm că la copii actele de proastă creștere tind să atragă asupra lor atenția celor din jur, făcându-i să joace un rol deosebit, să le demonstreze adulților slăbiciunea și incapacitatea acestora de a da povește, punându-i pe copii cu pricina într-o lumină mai bună, atât în propriii lor ochi, cât și în ai celor mai puternici. În același sens este de interpretat obiceiul multor copii de a se face remarcați prin ținuta lor bizară în fața persoanelor străine venite în vizită. Copii care de obicei sunt foarte cuminți se poartă ca apucați de toți dracii de îndată ce un oaspete intră în casă. Copilul vrea să joace un rol și nu se va lăsa până când nu-și va fi atins scopul într-o manieră care să-l satisfacă. Deveniți adulți, asemenea inși nu vor pregeți să exploateze astfel de bizarerii pentru a se sustrage de la exigențele vieții în comun sau pentru a încerca cel puțin să pună altora bețe în roate. Setea de dominație și vanitatea se ascund sub aceste manifestări care, atunci când îmbracă forme atât de stranie, rămân adesea necunoscute în ceea ce privește adevărata lor semnificație.

NOTE

¹ Simptom clar al *agorafobiei*, adică al fricii de spațiile deschise, de piețe, de străzi largi, caz în care se manifestă tendința de a nu părăsi locuința. Asemenea oameni se strecoară temători pe lângă zidurile caselor, rămân ținuiți locului când au de traversat un spațiu urban sau un câmp, iar în încăperi preferă colțurile retrase. (Nota trad.)

² „*dieses Bogengängertums*”, în textul original. (Nota trad.)

³ „*Siv durch Belehrung zu überwinden*”, în textul original. (Nota trad.)

⁴ „*nervos*”, în textul original. (Nota trad.)

⁵ „*jene furchtbare Kausalität*”, în textul original. (Nota trad.)

^b „*Schmutzigkeit*”, în textul original. (Nota trad.)

ALTE FORME DE EXPRESIE ALE CARACTERULUI

1. VOIOȘIA. Am și subliniat faptul că este ușor de măsurat sentimentul de comuniune socială al omului după cât de dispus se dovedește acesta de a-și ajuta semenii, de a-i încuraja, de a le face bucurii. Această aptitudine de a aduce bucuria face ca toți cei care o posedă să fie întâmpinați cu mai mare interes, fie și datorită înfățișării lor exterioare. Ni-i apropiem cu ușurință și pe o bază pur intuitivă îi socotim a fi mult mai simpatici decât ceilalți. Cu totul instinctiv simțim că trăsăturile lor sunt definitorii pentru sentimentul de comuniune socială. Sunt oameni de o seninătate imperturbabilă care, dacă au cumva vreun necaz, nu și-l varsă pe ceilalți, în relațiile cu aceștia iradiind seninătate, înfrumusețând viața și făcând-o demnă de trăit. Pe omul bun îl recunoaștem nu numai după actele sale, după felul în care ne abordează, cum ne vorbește, după înțelegerea pe care o arată față de interesele noastre, ci și după întreaga sa ființă, după fizionomia și gesticulația sa, după felul în care *râde*. Profundul psiholog care este Dostoevski spune că pe un om îl vom putea cunoaște și înțelege mult mai bine după felul în care *râde*, decât după îndelungate cercetări psihologice¹. Căci râsul are atât nuanțe de amabilitate, cât și subînțelesuri dușmănoase, agresive, ca de exemplu în cazul *bucuriei răutăcioase* în fața necazului altora. Există chiar oameni care în general nu sunt în stare să *râdă* și care sunt atât de departe de legătura mai strânsă de la om la om, încât le lipsește aproape cu desăvârșire înclinația de a face bucurii altora și

de a determina o stare de spirit senină. Ca să nu mai vorbim de cei care, destui la număr, ne obligă să-i considerăm nu numai *incapabili de a produce altora bucurie, dar care, dimpotrivă, în orice situație în care intervin, înclină să otrăvească viața celorlalți*, procedând în așa fel de parcă ar vrea să stingă orice lumină. Acești oameni fie că nu pot să *râdă*, fie că nu pot *râde* decât forțat, ceea ce atestă doar o *aparentă* bucurie de a trăi. Acum ne este limpede de ce fața unui om poate trezi *simpatie*: aceasta se întâmplă atunci când omul este capabil să lase impresia unui aducător de bucurie. În felul acesta se risipește ceața care înconjură sentimentul de simpatie și antipatie, dându-ni-se posibilitatea unei interpretări exacte.

La antipodul acestui tip se situează acei oameni pe care i-am putea numi tulburători de seninătate (*Friedensstorer*), cei care sunt înclinați mereu să prezinte lumea ca pe o „Vale a plângerii” și care incită la durere. Cutezanța lor merge atât de departe încât, când facem bine cunoștință cu ea, rămânem stupefiați. Să vedem mai întâi cu ce fel de personaje avem de-a face. Există oameni vădit înclinați să parcurgă viața ca și cum ar duce pe umeri o enormă povară. Orice dificultate cât de mică ei o exagerează, viitorul îl privesc dintr-o perspectivă sumbră și cu orice prilej de bucurie lasă să răsunе strigătul lor de Casandră. Sunt eminamente pesimiști, pentru ei înșiși, ca și pentru toată lumea, se îndispun dacă pe undeva prin jurul lor se manifestă bucuria și în orice relație umană încearcă să introducă părți întunecate. Nu numai cu vorba, ci și prin acțiunile și provocările lor ei tulbură viața senină și exuberanța semenilor.

2. MODURI DE GÂNDIRE ȘI DE EXPRIMARE. Modul de a gândi și a se exprima al unor oameni produce uneori o impresie atât de plastică, încât nu putem trece cu vederea faptul. A gândi și a vorbi este la acești oameni tot una cu „a încălța cizme spaniole”², ei gândind și vorbind exclusiv în fraze-șablon, cunoscute de toată lumea, așa încât întotdeauna știi dinainte ce vorbe le vor ieși din gură. Stilul este cunoscut din narațiunile specifice apărute prin gazete sau din romanele de duzină. Este o frazeologie care aduce cu un buchet de florițe din acelea ce se vând la toate colțurile. Auzim expresii

ca: „să ții cont”, „să-i citești Leviticul”³ sau „lovitură de stilet” etc, în care se întâlnesc termeni străini de tot felul.

Aceste moduri de exprimare pot contribui, desigur, la înțelegerea unui om. Căci există forme de gândire și moduri de exprimare pe care nu trebuie sau nu se cuvine să le practici. Întreaga banalitate a stilului de speță joasă răsună aici și chiar oratorul care le rostește poate fi șocat. Se arată prea puțină considerație pentru judecata și spiritul critic ale celorlalți atunci când li se servește mereu câte un proverb sau când orice gând sau spusă sunt împănate cu citate din autori celebri. Sunt mulți cei care nu se pot elibera de acest mod de a vorbi și care astfel își atestă mentalitatea retrogradă.

3. ATITUDINEA ȘCOLĂREASCĂ. Foarte des întâlnim oameni care ne lasă impresia că s-au oprit la un anumit punct al dezvoltării lor, neputând depăși stadiul școlarității. Acasă, în viață, în societate, în profesia lor ei sunt mereu ca niște școlari, trag într-una cu urechea, stau la pândă, ca să vadă dacă au voie să spună ceva. Îi vedem silindu-se totdeauna să aibă prompt un răspuns la orice problemă care se pune undeva în societate, ca și cum ar vrea să devanseze pe cineva, să arate că ei sunt informați în toate, ca și cum ar aștepta să li se dea o notă bună pentru aceasta. Stă în firea unor asemenea oameni să se simtă în siguranță numai dacă viața li se prezintă în forme familiare, fiind derutați de îndată ce sunt puși într-o situație în care nu mai pot folosi șablonul școlar. Și în limitele acestui tip există mai multe niveluri de diferențiere. În cazurile mai puțin simpatice întâlnim oameni seci, prozaici, puțin sociabili, sau oameni care vor să treacă drept erudiți, care fie că știu totul, fie încearcă să clasifice toate lucrurile după reguli și formule.

4. OAMENII CU PRINCIPII ȘI PEDANȚI. Un tip de om care de fapt nu are totdeauna ceva școlăresc în sine, dar care amintește de atitudinea școlărească, este acela care încearcă să subsumeze unui principiu oarecare toate manifestările vieții, dând în orice situație prioritate principiului pe care l-a pus la punct odată pentru totdeauna și de la care nu se abate, cu convingerea că nu te poți simți bine în viață dacă totul nu decurge pe făgașul obișnuit, pe calea cea

justă. De cele mai multe ori astfel de oameni sunt și pedanți. Ei ne lasă impresia că sunt niște oameni care se simt atât de nesiguri încât încearcă să încorseteze viața, în toată nemărginirea ei, în câteva reguli și formule, pur și simplu pentru că altfel, cuprinși de anxietate, nu pot merge mai departe. Ei sunt gata să intre în joc numai dacă regulile le sunt cunoscute dinainte, dând bir cu fugiții din fața unei situații în care nu pot să aplice reguli bine cunoscute. Se simt jigniți dacă sunt puși într-o situație nefamiliară pentru dășii. Se înțelege că metoda aceasta le dă posibilitatea de a-și exercita din plin puterea. Să ne gândim, de exemplu, la numeroasele cazuri de *scrupulozitate nesocială*. Nu ne va fi greu să descoperim că acești oameni sunt animați de o neînfrănată sete de dominație și de vanitate.

Chiar dacă asemenea oameni sunt muncitori sărguincioși, caracteristice rămân pentru ei pedanteria și uscăciunea sufletească. Adesea aceste trăsături inhibă în ei orice inițiativă, făcând dintr-înșii ființe lipsite de orizont, pradă capriciilor. Unii dintre ei vor contracta mania de a merge totdeauna pe marginea trotuarului sau de a nu pune piciorul decât pe anumite pavele. Un altul numai cu mare greutate se va lăsa convins s-o ia pe alt drum decât pe cel pe care merge de obicei. Acest tip de oameni nu au nici o disponibilitate pentru viața largă cu neprevăzutul ei. În demersurile lor ei risipesc adesea o groază de timp, punându-se în dezacord atât cu ei înșiși cât și cu cei din jur. În momentul în care au a se confrunta cu o situație nouă, neobișnuită pentru dășii, refuză s-o accepte, invocând lipsa de pregătire, crezând că nu-i pot da de capăt fără vreo regulă, fără o formulă magică. De aceea ei vor căuta să evite, pe cât posibil, orice schimbare. Unor asemenea oameni venirea primăverii, de pildă, le va provoca dificultăți, deoarece au avut destul timp să se acomodeze cu iarna. Îi înspăimântă și îi indispuce circulația în aer liber, favorizată de vremea frumoasă, care face să se amplifice relațiile umane. Sunt oamenii care se plâng că primăvara niciodată nu se simt în apele lor. Neputându-se adapta decât cu mare greutate la o situație nouă, ei vor fi de găsit, de cele mai multe ori, în posturi care nu le cer prea multă inițiativă și tocmai aici și este locul lor, atâta vreme cât nu se pot schimba. Căci trebuie să luăm bine aminte că nu avem de-a face cu însușiri înăscute, că aceste însușiri nu sunt

nemodificabile, ele fiind rezultatul unor atitudini eronate față de viață, dar care au pus cu atâta putere stăpânire pe întreg psihicul omului, încât acesta, lăsat în voia lui, nici vorbă să se poată elibera de viziunile eronate care îi domină.

5. SUBORDONAREA. Un tip de om la fel de puțin indicat pentru profesiunile care cer inițiativă este acela dominat de un fel de *slugărnicie* și care nu se simte bine decât acolo unde are de dus la îndeplinire porunci. Pentru un subordonat nu există decât legi și reguli de respectat. Acest tip de om caută cu toată ființa sa un loc de muncă în care să-și manifeste servilitatea. Putem observa lucrul acesta în diverse împrejurări, chiar și în înfățișarea exterioară a omului, care de obicei își îndoaie șira spinării și care mereu e gata să se incline și mai mult, atent la vorbele superiorului, nu pentru a le cântări, ci pentru a se pune cât mai bine de acord cu ele și a sări să aducă la îndeplinire ordinele primite. Sunt oameni pentru care mai mult decât orice valorează supunerea. Aceasta atinge uneori un grad incredibil. Pentru unii este o adevărată plăcere să se subordoneze. Nu vrem să spunem prin aceasta că idealul unor asemenea oameni ar fi prin excelență acela de a se supraordona. Trebuie totuși să clarificăm părțile obscure ale vieții acelora care văd adevărata soluție a îndatoririlor ce le revin *doar în supunere*.

Este frapant pentru noi faptul că o mulțime de oameni se pare că și-au făcut din subordonare o lege a vieții. Nu ne referim la clasele aservite, ci la sexul feminin. Că femeia trebuie să se supună, este ca o lege nescrisă însă profund întipărită în mintea tuturor, pe care mulți oameni o respectă ca pe o dogmă. Ei cred că femeia nu există decât spre a se aservi. O consecință obișnuită a acestui fapt este că ea încearcă, dimpotrivă, să se supraordoneze. Cu toate că asemenea concepții au otrăvit și tulburat relațiile oamenilor în general, stăruie în acest sens o superstiție deosebit de rezistentă, care are adepți chiar în rândurile femeilor, care se cred puse sub puterea unei legi eterne. Nu se cunoaște însă nici un caz în care cineva să fi tras vreun folos de pe urma acestei concepții. Va veni timpul să se vadă că dacă femeia nu s-ar fi aservit cum s-a aservit, toate pe lumea aceasta ar fi fost mai bune.

Abstracție făcând de faptul că nici un suflet omenesc nu ar suporta ușor supunerea, o femeie ținută în astfel de condiții va ajunge de cele mai multe ori la pustiire interioară și la totală dependență, cum ne va arăta cazul expus succint aici. Căsătorită din dragoste cu un bărbat care avea o importantă poziție socială, atât ea cât și soțul ei credeau orbește în dogma supunerii femeii. Cu timpul ea a devenit o mașină perfectă, pentru care nu exista nimic decât datoria. Orice pornire spre independență era nimicită din fașă. Anturajul, care se obișnuise cu situația, firește că nu vedea nimic scandalos în aceasta, ceea ce nu avantaja pe nimeni. Dacă faptul nu a degenerat în dificultăți mai mari, a fost pentru că lucrurile se petreceau într-un mediu relativ supus. Dar dacă avem în vedere faptul că pentru foarte mulți oameni subordonarea femeii constituie destinul ei firesc, vom recunoaște că există aici din abundență material pentru conflicte. Căci dacă bărbatul socotea că această subordonare este de la sine înțeleasă, el va avea mereu scandaluri, pentru că o asemenea subordonare este de fapt imposibilă.

Unele femei au un spirit de supunere atât de dezvoltat, încât își caută drept soți bărbați dominatori sau brutali. În scurt timp această relație contrară naturii duce la o gravă ciocnire de caractere. Avem uneori impresia că aceste femei iau în derâdere subordonarea femeii și vor să-i dovedească lipsa de sens.

Noi cunoaștem de pe acum calea pe care se poate ieși din această situație dificilă. Conviețuirea dintre bărbat și femeie trebuie să fie o camaraderie, o comunitate de muncă, unde nimeni nu este subordonat. Și dacă cele spuse aici nu reprezintă deocamdată decât un ideal, avem cel puțin un etalon cu care putem măsura progresele sociale făcute de un individ, respectiv regresele sale, putându-se identifica greșelile săvârșite.

Problema supunerii nu interesează doar relațiile dintre sexe, ea **nu-1** împovărează doar pe bărbat cu o puzderie de dificultăți cărora nu este capabil să le facă față, ci joacă un rol important și în viața popoarelor. Dacă ne gândim că întreaga antichitate își baza situația economică și relațiile de dominare pe *sclavagism*, dacă ne gândim că poate cei mai mulți dintre oamenii care trăiesc azi se trag din familii de sclavi, dacă ne reprezentăm faptul că s-au scurs secole în

care cele două clase au cunoscut o opoziție atât de radicală una față de alta și că, astăzi încă, la anumite popoare spiritul de castă este principial predominant, abia atunci putem înțelege că principiul supunerii și revendicarea acestuia îi animă neconținut pe oameni și poate duce la formarea unui tip ca atare. Este cunoscut că antichitatea considera munca drept o ocupație relativ rușinoasă, care revenea sclavilor, că stăpânului nu-i era îngăduit să se murdărească muncind, că el era nu numai cel care poruncește, ci monopoliza toate însușirile bune. Clasa dominantă era aceea a „celor mai buni”, aristocrația, cuvântul grecesc „aristos” însemnând și una și alta, adică dominația celor mai buni. Această concepție triumfă însă, firește, exclusiv cu ajutorul forței, nu prin vreun examen al virtuților și meritelor. Un examen și o clasificare aveau loc cel mult la sclavi, așadar la cei aserviți. Cel mai bun însă era acela care avea în mână puterea.

Până în zilele noastre și-a întins influența concepția privind armonizarea celor două forme de existență a ființei umane, pierzându-și însă orice sens și valoare astăzi, când se tinde la o apropiere a oamenilor unii de alții. Să nu uităm că până și marele gânditor Nietzsche a revendicat dominația celor mai buni și supunerea celorlalți. Nici astăzi nu a încetat să fie greu să ne scoatem din cap ideea împărțirii oamenilor în stăpâni și slujitori și să ne simțim cu toții absolut egali. Cu toate acestea, fie și numai faptul că suntem în posesia acestui punct de vedere ne poate fi de ajutor și ne poate feri de mari erori. Căci există oameni care au devenit atât de slugarnici, încât ar fi fericiti dacă cineva i-ar lua la un moment dat în seamă, pe ei care în permanență par să-și ceară scuze pentru vina de a exista pe lume; de unde nu se cuvine să admitem că această atitudine le-ar prii, când ei de fapt adesea se simt de-a dreptul nefericiți.

6. INFATUAREA. Un tip de om opus celui precedent este înfumuratul, acela care vrea să joace totdeauna primul rol, a cărui viață nu reprezintă altceva decât eterna întrebare: „Cum voi putea eu să-i depășesc pe toți?” Acest rol se asociază în existența sa cu tot felul de eșecuri și decepții. Atitudinea aceasta o putem tolera întrucâtva dacă nu comportă acte ostile, agresive. Vom găsi astfel de oameni acolo unde este necesară imprimarea unei direcții, unde

se impune un comandament, o organizare. În asemenea locuri ei vor ieși la suprafață aproape de la sine. În timpuri frământate, când poporul clocotește, apar deodată asemenea firi care se situează în prim-plan ca de la sine. Căci ei au gesturile, atitudinea, aspirațiile și, de cele mai multe ori, chiar și pregătirea și aptitudinile necesare. Sunt acei oameni care comandă și acasă, care în copilărie nu îndrăgeau decât jocurile în care puteau fi vizitii care mână caii, conducător de tren sau general pe câmpul de bătaie. Mulți dintre ei nu mai pot realiza nimic dacă un altul le dictează ce și cum să facă, ori se enervează atunci când au de executat un ordin. Alții, care poate sunt mai bine pregătiți, nu reușesc să ajungă în posturi de conducere. Și pe timp de pace găsești totdeauna asemenea oameni în fruntea a diverse grupări, fie profesionale, fie cu un caracter social mai larg. Ei sunt întotdeauna în prim-plan, pentru că se vâra în față și îi dau cu gura. Cât timp nu tulbură prea tare rânduiala vieții în comun, nu avem nimic de obiectat, cu toate că noi socotim nelalocul ei supraestimarea de care au parte azi asemenea caractere. Căci și ei sunt oameni care stau în fața unui abis, care cu siguranță nu ocupă un loc în rând cu lumea și nu sunt cei mai buni. Trăind într-o tensiune extremă, ei nu-și găsesc liniștea, voind mereu să-și demonstreze superioritatea, atât în lucruri mari cât și în mărunțșuri.

7. SUSCEPTIBILITATEA. Și în ce-i privește pe acei oameni a căror atitudine față de viață și față de îndatoririle lor depinde în mod exagerat de starea lor de spirit, psihologia ar porni pe un drum greșit dacă ar considera că avem de-a face cu fenomene înnăscute. Aceștia intră cu toții în categoria caracterelor peste măsură de ambițioase și, de aceea, susceptibile, care încearcă diverse soluții pentru insatisfacția lor față de viață. *Susceptibilitatea* lor este ca o antenă avertizoare, cu ajutorul căreia încearcă să palpeze în prealabil situația, înainte de a lua o poziție.

Există oameni animați de o permanentă bună dispoziție, care în consecință tind, cu o anumită ostentație și insistență, să valorifice partea senină a vieții, punând la baza acesteia bucuria și veselia. Și aici găsim toate nivelurile de diferențiere posibile. Există printre aceștia oameni care vădesc o *comportare de o voioșie copilărească*,

în definitiv îmbucurătoare, pentru că ei nu-și ocolesc îndatoririle, ci le abordează și le duc la îndeplinire într-o manieră ludic-artistică. Poate că nu există tip de om care să-1 întrecă pe acesta în comportare frumoasă și simpatică.

Sunt însă unii care împing prea departe concepția lor senină despre viață și care tratează cu seninătate și acele situații care trebuie luate relativ în serios și față de care ei, adoptând o atitudine puerilă, se îndepărtează atât de mult de seriozitatea vieții încât nu ne pot face o impresie bună. Avem întotdeauna un sentiment de insecuritate când îi vedem pe acești oameni la lucru, o impresie de om pe care nu te poți bizui, pentru că vor să treacă prea ușor peste dificultăți. Cunoscând acestea, îi vom ține pe cât posibil departe de îndatoririle de mare răspundere, când ei înșiși nu le evită, cum este de obicei cazul. Rareori îi vom găsi asumându-și sarcini cu adevărat grele. Nu ne putem totuși despărți de acest tip fără a-i acorda și câteva cuvinte care să exprime simpatia noastră. Câci față de marea mulțime de posaci care predomină în lume, trebuie să spunem că ne este plăcut să întâlnim acest tip, pe care ni-l putem mai ușor ralia decât pe acela care, dimpotrivă, este mereu trist și descurajat, incapabil să vadă altceva decât partea întunecată a lucrurilor.

8. GHINIONIȘTI ȘI PIEZE-RELE. Este un truism psihologic afirmația că acela care intră în contradicție cu adevărul absolut al vieții sociale la un punct oarecare al existenței sale va suferi contraclovitură. De obicei acești oameni nu se pricep să tragă nici o învățatură din aceasta, ei înțeleg întreaga nenorocire ca pe un ghinion personal, nedrept, ca pe un nenoroc care îi urmărește. Ei își irosesc timpul ca să demonstreze cât nenoroc au mereu, că nimic nu le reușește, că toate dau greș dacă pun ei mâna. Uneori ei chiar înclină să se fâlească cu înfrângerile lor, ca și cum acestea s-ar datora unei puteri sinistre, înspăimântătoare. Dacă reflectăm puțin asupra acestui punct de vedere, recunoaștem și aici influența malefică a vanității. Acești oameni își închipuie că toate câte li se întâmplă se petrec *ca și cum* o zeitate necurată s-ar ocupa numai de dâșii, neavând alt gând decât ca, pe furtună, să trimită trăsnetul drept în ei, sau să le trimită un hoț în casă, care să-i bage în spărieți, pe scurt,

orice neplăcere s-ar ivi, o privesc *ca și cum* ei ar fi cei vizați de nenorocul care îi caută peste tot.

Asemenea exagerări nu pot lua naștere decât în capul unui om care, într-un fel oarecare, se socoate **buricul pământului**. Uneori s-ar părea că este vorba de modestie când cineva se crede veșnic urmărit de nenoroc, pe când în realitate ființa sa mustește de vanitate crezând că toate puterile dușmănoase nu fac decât să-1 urmărească pe el în mod special. Asemenea oameni încă din copilărie își otrăvesc zilele, imaginându-și că-i urmăresc bandiții, ucigașii și alți răufăcători sinistri, și care cred că strigoi și stafii nu au nimic altceva de făcut decât să-i hărțuiască pe dâșii.

Adesea această stare de spirit se exprimă în ținută. Ei arată deprimăți, mereu aduși de spate, ca toată lumea să înțeleagă ce enormă povară îi apasă. Înfațișarea lor ne amintește involuntar de cariatide, condamnate să proptească, cât trăiesc, o imensă povară. Sunt oameni care iau totul foarte în serios, judecând lucrurile dintr-un unghi pesimist. Cu această stare de spirit, este limpede de ce totul iese pe dos, de îndată ce pun ei mâna. Cobeala nu le înveninează doar lor înșile viața, ci și altora. Iar la baza acestei conduite nu se află decât vanitatea. Este un fel de infatuare, ca și în cazul precedent.

9. RELIGIOZITATEA. Oamenii de felul acesta reușesc uneori să-și găsească un refugiu în religie, fără a-și modifica comportamentul. Ei se tânguie și se lamentează, îl plictisesc pe bunul Dumnezeu cu necazurile lor, dorind ca acesta să nu se ocupe de nimic altceva decât de propria lor persoană. De obicei ei sunt convinși că Tatăl Cereș este propriu-zis în serviciul lor, că poartă întreaga răspundere pentru tot ce li se întâmplă și că, pe lângă aceasta, poate fi înduplecat să le facă și favoruri, prin diferite artificii, cum ar fi îndeosebi rugăciunile rostite cu ardoare, ori jertfele religioase. Cu alte cuvinte, bunul Dumnezeu nu știe ce are de făcut, ci trebuie să i se atragă atenția. Trebuie să admitem că în această modalitate de adorație religioasă se manifestă o atât de înspăimântătoare erezie, încât dacă s-ar instaura din nou vechea Inchiziție, tocmai acești oameni ar fi arși cei dintâi pe rug. Ei se poartă cu bunul Dumnezeu

exact cum o fac ceilalți oameni, nefăcând decât să se jeluiască și să-1 pisălogească, fără ca ei înșiși să miște un deget pentru îmbunătățirea situației în care se găsesc. Asta ei o pretind numai și numai din partea celorlalți.

Până unde pot merge lucrurile, ne arată cazul unei fete în vârstă de 18 ani. Foarte cumințe și harnică, dar, ce-i drept, și foarte ambițioasă, ea se distingea și prin importanța acordată religiei, îndeplinindu-și cu scrupulozitate toate îndatoririle religioase. Într-o zi ea a început să-și facă reproșuri, acuzându-se că nu este îndeajuns de pioasă, că a violat poruncile biblice și că a nutrit gânduri nelegiuite. La un moment dat a ajuns ca ziua întreagă să nu facă decât să se autoacuze, așa încât cei apropiați au început să se teamă serios de starea sănătății psihice a fetei. Căci, în realitate, nimeni nu avea să-i aducă nici cel mai mic reproș. Mereu era de găsit într-un colț, plângând și acoperindu-se de păcate. Un duhovnic a avut ideea s-o scutească de toată această povară a păcatelor imaginare și i-a explicat că nu are nici o vină și că este fără pată. A doua zi, pe stradă, fata i-a strigat acestuia că nu mai este demn să calce în biserică, dat fiind că a luat asupra-și atâtea grele păcate.

Nu este necesar să examinăm în continuare cazul de mai sus. Vedem cum și în acest domeniu răzbate ambiția, cum vanitatea îi face pe purtătorii ei judecători ai virtuții și viciului, ai inocenței și falsității, ai binelui și răului.

NOTE

¹ A se vedea capitolul „Dostojewski” din *Praxis und Theorie der Individual-psychologie*, p. 214. (Nota trad.)

² „spanische Stiefel” — cizmă de tortură. (Nota trad.)

³ „Lewiten Icsn”, în sensul de a-i face cuiva morală. (Nota trad.)

Capitolul V

AFECTELE

Afectele reprezintă exacerbarea acelor fenomene psihice pe care le-am denumit trăsături de caracter. Ele sunt forme de activitate delimitate în timp ale organului psihic, care, sub presiunea unei *necesități* conștiente sau inconștiente, se manifestă printr-o descărcare bruscă și, ca și trăsăturile de caracter, sunt *orientate spre un scop*. Nu sunt fenomene enigmatice, de neînțeles; ele apar totdeauna atunci când au un sens, când corespund metodei de viață, liniei de conduită a omului. Ele au scopul de a determina o schimbare în situația omului, care să fie în favoarea sa. Sunt manifestări *intense*, care nu pot avea loc decât la un om care a renunțat la alte posibilități de a-și realiza obiectivul sau care, mai bine zis, nu crede, ori nu mai crede în alte posibilități.

Așadar, unul din aspectele afectelor se referă la același sentiment de inferioritate, la sentimentul de insuficiență (*Gefühl der Unzulänglichkeit*) care îl constrânge pe purtătorul său să-și adune toate forțele și să execute mișcări mai ample decât cele obișnuite. Printr-o mobilizare maximă a energiei, persoana respectivă încearcă să se situeze în prim-plan, să-și adjudece victoria. Așa cum, bunăoară, nu există furie fără a exista dușman, nu se poate ca acest afect să nu aibă drept scop biruința asupra dușmanului. Este o metodă preferată, și încă posibilă în societatea noastră, aceea de a te impune prin astfel de reacții supradimensionate. Accesele de mânie ar fi

mult mai puține, dacă nu ar exista posibilitatea de a te impune pe această cale.

Așadar, la cei care nu se cred destul de capabili să-și atingă țelul obținerii superiorității și care simt că le fuge pământul de sub picioare, vom constata că de fapt nu renunță la țelul lor, ci vor să-l atingă prin mijloace forte, cu ajutorul afectelor. Este o metodă generată de sentimentul de inferioritate, care îl determină în mod imperios pe om să-și adune puterile și să caute să se impună într-o manieră brutală și necivilizată.

Afectele sunt și ele strâns legate de esența personalității și nu sunt caracteristice pentru individul izolat, ci sunt de găsit, cu o anumită regularitate, la mulți oameni. Fiecare individ intră în aceeași categorie în măsura în care el se implică în situația la care participă ceilalți. Numim aceasta *starea de alarmă afectivă* a organului psihic. Sunt fenomene adânc înrădăcinate în firea omului și fiecare din noi poate dispune de ele. Iar dacă cunoaștem întrucâtva un om, ne putem reprezenta ce afecte țin de natura sa, fără să le fi sesizat pe viu.

Dată fiind perfectă fuziune dintre psihic și corp, în mod necesar un atât de zguduitoare proces psihic, cum este afectul, își exteriorizează efectele asupra corpului. Afectele sunt însoțite de fenomene fizice secundare, adică de efecte asupra circulației sanguine și organelor respirației (acelerarea pulsului, roșire, paloare, modificări funcționale în respirație).

A. AFECTE DISOCIANTE

1. MANIA. Un afect care simbolizează clar aspirația către putere și setea de dominație a omului este mânia. Această formă de manifestare trădează deslușit scopul de a înfrânge rapid, cu ajutorul forței, orice rezistență. Pe baza cunoștințelor dobândite până acum, recunoaștem în persoana mâniașului un individ care, desfășurându-și întreaga forță, se străduiește să obțină superioritatea. Strădania

de a se impune degenerază uneori într-un fel de beție a puterii (*Machtrausch*), vădită în cazul în care asemenea oameni răspund, la cea mai mică lezare a sentimentului puterii, printr-un acces de furie. Ei au impresia că prin această conduită, probabil probată adesea de dășii, ajung cel mai ușor să-și domine adversarul și să-și impună voința. Aceasta nu este, desigur, o metodă elevată, dar în cele mai multe cazuri are efect și cine nu-și poate aminti cum, printr-un acces de furie, a putut ieși dintr-o situație dificilă.

Există, fără îndoială, situații în care un acces de mânie este în bună măsură îndreptățit. Nu ne ocupăm aici de asemenea cazuri. Avem în vedere o afectivitate care se afișează nestăvilit, persoane la care mânia se declanșează *în mod obișnuit*. Există oameni care își fac din aceasta un sistem de reacție și care se caracterizează prin faptul că, în general, nu recurg la altă metodă. Sunt oameni aroganți, extrem de susceptibili, care nu suportă ca nimeni să fie mai sus ca ei, ori la nivelul lor, care au mereu nevoie să se simtă superiori, care mereu stau la pândă să vadă dacă nu cumva cineva le impietează domeniul, dacă nu cumva cineva nu le cântă îndeajuns în strună. La aceasta se asociază o doză maximă de suspiciune, care îi determină să nu se încreadă în nimeni. Cel mai adesea la astfel de oameni găsim și alte trăsături de caracter, indicate mai sus ca limitrofe. În cazurile mai grave, un om atât de ambițios se va retrage înspăimântat din fața unor îndatoriri serioase și se va integra greu în societate. Dacă i se refuză ceva, el nu cunoaște de fapt decât un singur mod de a proceda: să facă scandal, într-o manieră de obicei dintre cele mai dureroase pentru persoanele care îi sunt apropiate. Va sparge o oglindă, bunaoară, sau va deteriora obiecte de valoare. Nu este cu puțință să i se dea dreptate dacă, după aceea, încearcă în mod serios să se dezvinovățească, susținând că nu știe ce a făcut. Căci intenția de a fi vrut să lovească în cei apropiați era prea evidentă. Acest afect va viza întotdeauna ceva de valoare, nu lucruri fără importanță. Deducem din aceasta că asemenea procedee sunt în mod necesar rezultatul unui *plan* premeditat.

Într-un cerc restrâns această metodă duce, desigur, la anumite rezultate, dar care se pierd de îndată ce se iese din cercul respectiv. Căci un asemenea om va intra în mod fatal cu ușurință în conflict cu toată lumea.

Cât privește expresia atitudinală a furiei, este suficient să-i spunem pe nume ca să și avem în fața ochilor imaginea furiosului. Este atitudinea ostilă față de ceilalți, care apare în prim-plan cu toată intensitatea și claritatea. Acest efect dovedește abolirea aproape integrală a sentimentului de comuniune socială. Aspirația către putere a unui om poate merge până la nimicirea adversarului. În măsura în care afectele scot în relief caracterul individului, aceste manifestări ne pot înlesni rezolvarea unor probleme legate de cunoașterea omului. În această perspectivă, pe cei furioși din fire trebuie să-i trecem în categoria acelor care au o atitudine ostilă față de viață. Dar exigențele sistemului pe care vrem să-l construim nu ne permit să trecem peste faptul că orice năzuință către putere se bazează pe un sentiment de slăbiciune, de inferioritate. La asemenea reacții ample, adevărate măsuri de forță, nu poate recurge un om liniștit în ceea ce privește puterea sa. Nu trebuie să pierdem niciodată din vedere această relație. Tocmai în accesul de furie ni se dezvăluie cu o deosebită claritate exacerbarea sentimentului de slăbiciune orientat în scopul obținerii superiorității. Este un artificiu ieftin de exaltare a sentimentului propriei personalități, în detrimentul altor oameni.

Dintre factorii care facilitează considerabil declanșarea accesului de furie, este de menționat îndeosebi *alcoolul*. Pentru mulți oameni adesea sunt suficiente doar câteva pahare. Este cunoscut că alcoolul are în primul rând drept efect slăbirea sau abolirea frânelor impuse de societate. Un individ intoxicat de alcool se comportă într-o manieră total necivilizată. El își pierde stăpânirea de sine și respectul față de ceilalți și ceea ce pe când era treaz numai cu greu își putea înfrâna și ascunde, adică atitudinea ostilă față de semenii, la beție capătă o expresie degajată. Nu întâmplător tocmai oamenii a căror existență șchioapătă devin alcoolici, ei căutând în alcool uitare și consolare, o scuză pentru ceea ce le-ar fi plăcut să realizeze, dar nu au realizat.

La copii constatăm accese de furie mai frecvent decât la adulți. Adesea este suficient un motiv dintre cele mai neînsemnate pentru ca un copil să se înfurie. Fenomenul ține de faptul că la copii, ca urmare a puternicului sentiment de slăbiciune, apare mai pronunțată

linia strădaniei lor de a-și afirma propria valoare. Un copil irascibil ne dovedește mereu că luptă pentru a se pune în valoare și că rezistențele de care se lovește îi apar, dacă nu insurmontabile, în orice caz deosebit de mari.

În afară de *injurii*, care formează **conținutul obișnuit** al acceselor de mânie, actele de violență merg atât de departe încât aduc prejudicii chiar și celui care recurge la ele. Aici este de căutat linia care conduce la explicarea *sinuciderii*. Se face aici simțită tendința de a le provoca alor săi sau altora din anturaj o durere, care să răzbune eșecurile și umilințele suferite.

2. TRISTEȚEA. Acest afect survine atunci când un om suferă o privațiune, o pierdere, situație în care el nu se poate ușor consola. Tristețea poartă și ea în sine germinul voinței de a înlătura neplăcerea, așadar sentimentul de slăbiciune, spre a restabili o situație mai bună. În această privință ea este la fel de valoroasă ca și un acces de furie, numai că se instalează în alte împrejurări, sub o altă atitudine și face uz de alte metode. Dar și aici sesizăm aceeași linie spre obținerea superiorității. În timp ce în cazul furiei reacția este dirijată *împotriva altora*, furiosul având nevoie de satisfacerea urgentă a sentimentului de redresare și de înfrângerea adversarului, în cazul tristeții avem de-a face cu o limitare a activității psihice, care în mod necesar și în scurt timp conduce la o expansiune, deoarece omul trist tinde către sentimentul de redresare și satisfacție. Inițial însă procesul echivalează cu o descărcare, cu o reacție care, iarăși, deși sub o altă formă, este dirijată împotriva persoanelor apropiate. Căci omul trist este de fapt un *acuzator* și, prin aceasta, el stă în opoziție față de anturajul său. În acest fel, firește, tristețea este implantată în natura omului, dar supralicitarea acestei stări comportă un element de ostilitate, dăunător pentru cei din jur.

Redresarea celui cuprins de tristețe este determinată de atitudinea pe care o ia anturajul. Este cunoscut faptul că oamenii întristați își găsesc adesea ușurarea atunci când cineva se pune în serviciul lor, îi compătimesc, le vin în ajutor, le dă ceva, le însuflă curaj etc. Dacă tristețea se descarcă prin lacrimi și tănguiri, se pare că prin aceasta nu numai că se inițiază un atac asupra mediului, ci și o

situare a celui mândrit deasupra celor din jurul său, ca un fel de acuzator, judecător și critic. Pot fi net recunoscute spiritul revendicativ, atitudinea de reclamanț. Întotdeauna se vor manifesta, într-un fel sau altul, pretenții față de anturaj. Tristețea este ca un argument menit să-i înduplece pe ceilalți, argument irezistibil, în fața căruia trebuie să te pleci.

Și acest afect, așadar, urmează o linie ascendentă, având drept scop menținerea echilibrului și compensarea sentimentului de neputință, de slăbiciune.

3. FOLOSIREA ABUZIVĂ A AFECTELOR. Multă vreme existența afectelor a fost de neînțeles, până când s-a dovedit că ele ne oferă posibilitatea și ne indică o cale care duce la depășirea rapidă a sentimentului de inferioritate și la punerea în valoare a propriei personalități. Afectivitatea și atitudinile emoționate își găsesc, prin urmare, o extrem de largă paletă de utilizări în viața psihică a omului. Când un copil își manifestă furia sau plânge și se jeluie, fiindcă se crede neglijat, și dacă are ocazia să vadă că metoda lui dă rezultate, el va ajunge lesne să adopte aceeași atitudine chiar și în numele unor motive lipsite de importanță. Punerea în practică a acestor afecte poate deveni obișnuință și poate lua o configurație pe care să n-o mai percepem ca fiind normală. Mai târziu, în viața adultă, asemenea indivizi vor recurge cu regularitate la folosirea abuzivă a afectelor, fenomen minor și dăunător, când are loc o punere în scenă cu caracter ludic a furiei, tristeții sau a altor afecte, numai spre a-și atinge scopul, spre a obține ceva. Asemenea reacții au loc mereu atunci când individul vede că i se refuză ceva sau când dominația sa este amenințată de vreun prejudiciu. Adesea se întâmplă ca tristețea, de exemplu, să fie manifestată atât de zgomotos și de ostentativ ca și când ar însemna un titlu de glorie, ceea ce produce un efect respingător. Este interesant de remarcat că uneori se desfășoară o veritabilă competiție a tristeții.

Același abuz poate avea loc și în ceea ce privește manifestările pe plan fizic ale afectelor. Se știe că există oameni la care afectul furiei asupra tractului digestiv este atât de puternic încât în accesele de furie ei vomită. Aceasta face și mai brutală atitudinea de

ostilitate. Voma semnifică o condamnare și o umilire a celorlalți. Tristețea ca afect duce adesea la abținerea de a se hrăni, așa încât omul mândrit pare pur și simplu emaciat, oferindu-ne o adevărată „imagine a jalei”.

Asemenea forme de abuz nu ne pot lăsa deloc indiferenți, deoarece ele interesează sentimentul de comuniune socială al celorlalți. Manifestarea acestui sentiment este de cele mai multe ori în stare să potolească un afect. Există însă oameni care au o atât de mare nevoie de sentimentul de comuniune socială al altora încât, de exemplu, ei nu vor să iasă din starea de tristețe, dat fiind faptul că personalitatea lor are parte de o extraordinară recomfortare prin dovezile de prietenie și compătimire care i se dau.

Cu toată simpatia pe care ne-o câștigă într-o măsură sau alta, furia și tristețea sunt afecte disociante. Ele nu-i unesc pe oameni, ci îi opun, lezând sentimentul de comuniune socială. Firește, dacă este mai îndelungată, tristețea determină o apropiere între oameni, dar nu pe o cale normală, ca atunci când sentimentul de comuniune socială este împărtășit de ambele părți, ci printr-o manevră care aduce anturajul în situația de a fi exclusiv partea care are de dat ceva.

4. DEZGUSTUL. Elementul disociant este de găsit și într-un afect ca dezgustul sau greața, deși într-o măsură mai slabă. Din punct de vedere fizic, greața se produce atunci când pereții stomacului suferă o excitație determinată. Există însă și reacții de a ejecta ceva din sfera psihicului. Tocmai pe acest plan devine vizibil caracterul disociant al acestui afect. Manifestările care rezultă ne dau o confirmare în acest sens. Cunoaștem o mimică în stare să te facă să-ți întorci privirea aiurea. Grimasele semnifică o condamnare a anturajului, o rezolvare a situației în sensul unei repudieri. Ca urmare a unei folosiri abuzive, prin acest afect ne putem, eventual, debarasa de o situație dezagreabilă, provocând o senzație de dezgust. Contrar, poate, celorlalte afecte, dezgustul poate fi trezit în mod intenționat. Datorită unui antrenament special, un individ poate merge până acolo încât să nu-i fie greu să se desprindă pe această cale de anturaj sau să întreprindă un atac împotriva acestuia.

5. FRICA (SPAIMA). O importanță covârșitoare în viața omului are frica. Acest afect se complică prin faptul că, pe lângă că este un afect disociant, conduce, ca și tristețea, la o legătură *sui-generis* cu ceilalți. De exemplu, un copil înfricoșat se smulge dintr-o situație, dar aleargă în alta, spre a căpăta protecție. Pe de altă parte, mecanismul fricii nu conduce direct la o demonstrație de superioritate asupra anturajului, ci dă în primul rând impresia frapantă a unei înfrângeri. Atitudinea este aceea a unei defăimări. De aici începe partea asociantă a afectului, care include în același timp și setea de superioritate: fricosul fuge spre a se pune la adăpostul unei alte situații și, în acest fel, el încearcă să se fortifice, ca să fie capabil să facă față pericolului și ca să triumfe.

Avem de-a face, în cazul acestui afect, cu un fenomen profund organic. Ceea ce se reflectă aici este *frica originară* (*Urangst*), atavică, proprie tuturor viețuitoarelor. La om, îndeosebi, ea emană din insecuritatea generală a acestuia, din slăbiciunea sa în fața naturii. Cunoașterea dificultăților vieții este atât de deficitară încât copilul, de exemplu, nu se poate descurca singur, alții trebuind să intervină pentru a-i satisface trebuințele. Copilul ia cunoștință intuitiv de aceste dificultăți, de îndată ce vine pe lume și se află integrat în condițiile existenței. Date fiind pericolul permanent care îl pândeste și riscul eșecului strădaniilor sale de a ieși din starea de insecuritate, el poate să ajungă la o concepție despre viață pesimistă, la dezvoltarea unor trăsături de caracter care îl fac să se bazeze mai mult pe ajutorul și considerația celor din jurul său. Prudența care rezultă de aici poate fi atât de mare încât să-1 îndepărteze de la îndatoririle impuse de viață. Dacă asemenea copii sunt totuși obligați să progreseze, ei poartă în același timp în sine un plan de retragere, găsindu-se mereu pe picior de fugă, unul din afectele lor cele mai frecvente și mai izbitoare fiind frica.

Până și în expresia fizică a acestui afect, în special în mimică, descoperim începutul unei contraacțiuni, care însă nu este rectilinie, agresivă. Uneori asemenea manifestări evoluează în sens patologic și în multe cazuri avem posibilitatea să examinăm cu ușurință mecanismele psihice. Avem atunci impresia netă că anxiosul întinde mâinile spre ceilalți, ca să și-i apropie și ca să-i țină lângă dânsul.

Aprofundând cercetarea acestui fenomen, ajungem la aceleași concluzii pe care le-am desprins din analiza anxietății ca trăsătură de caracter. Avem de-a face cu oameni care caută să se sprijine pe cineva în viață; trebuie ca cineva să le stea totdeauna la dispoziție, în realitate este vorba de încercarea de a stabili un raport de dominație, ca și când ceilalți nu ar exista decât ca să le ofere anxioșilor un suport moral. Dacă forăm și mai în adâncime, constatăm că acești oameni au pretenția să ne ocupăm în primul rând de ei. În absența unui contact direct cu viața, ei și-au pierdut în așa măsură independența încât reclamă acest privilegiu cu o extraordinară ardoare și vehemență. Dar oricât de stăruitor ar căuta ei să se afle în preajma altora, sentimentul lor de comuniune socială este slab. Astfel, anxietatea duce la obținerea pentru sine a unei poziții privilegiate, la evitarea exigențelor vieții și la punerea celorlalți în serviciul său. În cele din urmă frica se infiltrează în toate relațiile vieții cotidiene. Ea devine un instrument eficient de dominare a celor din jur.

B. AFECTE ASOCIANTE

1. BUCURIA. În bucurie, ca afect, se remarcă limpede forța asociantă. Ea nu suportă izolarea. În manifestările sale exterioare: căutarea celorlalți, îmbrățișări etc, apare înclinația spre comunicare, confesiune și savurare în comun a plăcerii. Și atitudinea este asociantă, este, ca să spunem așa, atitudinea brațelor deschise, o căldură ce iradiază asupra celorlalți, reflectându-se în egală măsură asupra celui de la care emană. Acest afect include toate valențele comuniunii sociale.

Linia ascendentă nu lipsește nici de aici, fiind vorba de un om care trece de la un sentiment de insatisfacție la unul de superioritate. Bucuria este, în fond, expresia autentică a biruirii dificultăților. Mână în mână cu ea merge râsul cu efectul său eliberator, reprezentând oarecum cheia de boltă a acestui afect. Dincolo de propria personalitate, bucuria vizează să obțină simpatia celorlalți.

Există și aici manifestări abuzive, condiționate de firea omului respectiv. Unii pacienți arătau clare semne de bucurie și râdeau la știrea cutremurului de la Messina. La o cercetare mai atentă s-a dovedit că ei râdeau pentru că, de fapt, nu voiau ca prin mahnire să lase să transpară un sentiment de slăbiciune; încercând să îndepărteze mahnirea, ei adoptaseră afectul contrar. Deosebit de frecventă este și *bucuria răutăcioasă*, care survine nelalocul ei, ignorând și lezând sentimentul de comuniune socială. Această bucurie malițioasă este de fapt un afect disociant, prin care cineva încearcă să-și afirme superioritatea față de ceilalți.

2. COMPASIUNEA. Compasiunea (mila) este expresia cea mai pură a sentimentului de comuniune socială. Dacă o identificăm la un om, în general putem fi liniștiți cu privire la sentimentul său de comuniune socială, în sensul că acesta nu-i lipsește. Căci prin acest afect omul ne arată cât este de capabil să se transpună în situația semenului său.

Poate că o mai mare răspândire decât acest afect are folosirea sa abuzivă, denaturată. Aceasta constă în tentativa unora de a se prezenta drept oameni cu un sentiment de comuniune socială deosebit de puternic, bineînțeles exagerând. Cu prilejul vreunei nenorociri, unii oameni se vâra în față, dar fără a face ceva util, ci din dorința de a-și face pe gratis publicitate. Pe de altă parte, există oameni care adulmecă cu o adevărată voluptate nenorocirea altuia, ținându-se scai de acesta. Acești binefăcători aferați vor ca prin ceea ce fac să-și asigure, în primul rând, sentimentul de superioritate față de cei aflați în nenorocire și mizerie. Referitor la acest tip de om, marele cunoscător de oameni care era La Rochefoucauld spunea: „în nenorocirea celor mai buni prieteni ai noștri, găsim totdeauna ceva care nu ne displace”¹.

În mod greșit s-a încercat să se explice prin acest fenomen simțământul de plăcere pe care îl avem în fața spectacolelor tragice. S-ar spune că ne bucurăm că nu suntem în pielea victimelor. Celor mai mulți oameni aceasta nu li se potrivește. Interesul nostru față de întâmplările tragice este de obicei generat de dorința de a ne autocunoaște și de a ne autoinstrui. Nu pierdem din vedere faptul că avem

de-a face doar cu o ficțiune, din care sperăm să extragem învățăminte pentru viața noastră.

3. RUȘINEA. Un afect atât asociant, cât și disociant, este rușinea. Este și aceasta o structură psihică din sfera sentimentului de comuniune socială și ca atare nu ar putea fi expulzată din viața psihică a omului. Societatea umană nu ar fi posibilă fără acest afect. Rușinea se manifestă în situațiile în care, ca urmare a unei intervenții în universul interior al unui om, este înjosită personalitatea acestuia, riscându-se să fie pierdută îndeosebi demnitatea, la care ține orice om. În acest context, rușinea se exprimă prin puternice reacții corporale. Din punct de vedere anatomofiziologic, fenomenul constă într-o dilatare a vaselor sanguine periferice, în care are loc un flux crescut de sânge, de cele mai multe ori vizibil pe fața omului. La unii oameni chiar și pieptul se înroșește.

Comportamentul exterior caracteristic în asemenea situații este detașarea de cei din jur. Este un gest retractil legat de o proastă dispoziție, care este mai degrabă o înclinație de a o lua la fugă. Întoarcerea spatelui, lăsarea îri jos a ochilor sunt reacții de fugă, care ne arată limpede caracterul disociant al acestui afect.

Distingem și forme abuzive. Există oameni care roșesc surprinzător de ușor. Se va putea constata că, de obicei, în relațiile lor cu semenii, la acești oameni predomină tendințele disociante. A roși este pentru dânsii un mijloc de a scăpa de societate.

NOTE

¹ La Rochefoucauld, Maxime și *reflecții*, traducere, note și indice analitic de Aurel Tita, Editura Minerva, București, 1972, p. 132. Grăitoare este, din acest punct de vedere, mai ales următoarea reflecție: „Adesea dăm dovadă mai mult de orgoliu decât de bunătate deplângând nenorocirile dușmanilor noștri; le dăm semne de compătimire ca să-i facem să înțeleagă că suntem mai presus decât ei” (p. 111). (Nota trad.)

ANEXĂ

OBSERVAȚII GENERALE PRIVIND EDUCAȚIA

Am vrea să adăugăm aici câteva cuvinte cu privire la o temă care până aici nu a putut fi atinsă decât în treacăt și în mod întâmplător. Ne referim la influența educației făcute în familie, în școală și în viață asupra dezvoltării organului psihic.

Este neîndoielnic faptul că educația care se face astăzi în familie favorizează aspirația către putere, dezvoltarea vanității. În această privință oricine poate da sfaturi, bazate pe propria sa experiență. Ce-i drept, familia prezintă avantaje incontestabile și cu greu se poate recomanda o instituție în care copiii să fie mai bine crescuți decât în familie *sub raportul conduitei judicioase*¹. Tocmai în cazurile de îmbolnăvire familia se dovedește mediul cel mai potrivit în ceea ce privește conservarea genului uman. Părinții sunt, de asemenea, buni educatori, care dispun de perspicacitatea necesară recunoașterii de la bun început a devierilor psihice ale copiilor lor și combaterii acestora printr-un tratament adecvat, așa încât vom admite fără rezerve că nu există o instituție mai convenabilă decât familia pentru creșterea unei umanități apte pentru o existență mai bună.

Din păcate însă nu putem afirma ca părinții sunt buni psihologi sau buni pedagogi. Ceea ce deține astăzi rolul principal în educația familială este un *egoism de familie* dezarticulat, manifestat în diverse grade. Acesta pretinde în mod ostentativ dreptul ca propriii copii să fie îngrijiți aparte, ca niște ființe care trebuie să se bucure

de o considerație deosebită, fie și în detrimentul altora. Așa se ajunge la situația că tocmai educația familială săvârșește cele mai grave erori, inoculându-le, ca să spunem așa, copiilor ideea că ei trebuie să se situeze totdeauna mai sus decât ceilalți și să fie considerați mai buni. La aceasta se adaugă însuși modul de organizare a familiei, care nu vrea să se desprindă de concepția cu privire la rolul de dirijor al tatălui, o concepție a *autorității paterne*. Așa se face că răul își urmează cursul. Această autoritate, întemeiată doar în foarte slabă măsură pe sentimentul de comuniune socială, determină rapid o rezistență fățișă sau secretă. Desigur că aceasta nu-și face niciodată loc fără dificultate. Consecința cea mai gravă este aceea că li se oferă copiilor un model de aspirație către putere, legat de demonstrarea plăcerii asociate cu exercitarea puterii, ceea ce îi face lacomi de putere, ambițioși și vanitoși. Drept urmare, ei vor merge atât de departe încât să pretindă considerație din partea tuturor, dorind ca ceilalți să le arate aceeași ascultare și supunere pe care s-au obișnuit s-o vadă față de cele mai puternice persoane din jurul lor, intrând astfel în conflict cu părinții și cu mediul social în general.

În felul acesta, pe planul educației familiale care se face la noi este aproape inevitabil ca în mintea copilului să se înfiripe țelul obținerii superiorității. Aceasta se poate constata și la copiii mici de tot, cărora le place s-o facă pe grozavii, fenomenul persistând la adulți, care, până și în perioade din cele mai avansate din viața lor, împinși uneori de amintirea inconștientă (*unbewusste Erinnerung*) a situației în familie, tratează întreaga umanitate ca și cum aceasta ar fi familia lor, sau, atunci când, datorită atitudinii lor, suferă eșecuri, manifestă înclinația de a se retrage din lumea devenită oribilă pentru dănsii și de a duce o existență solitară.

Desigur, familia este de asemenea cea indicată să dezvolte sentimentul de comuniune socială, dar numai până la un anumit punct, date fiind cele arătate cu privire la aspirația către putere și autoritate. Primele manifestări de afecțiune sunt urmarea *relațiilor cu mama*. Mama este pentru copil cea mai relevantă întru chipare a apropielui, de la care el învață să-și recunoască și să-1 simtă aproape pe semenul său, pe *acel „tu” demn de încredere*. Nietzsche spune că

fiecare își făurește imaginea ideală a celui iubit după raporturile care au existat între el și mama sa. Pestalozzi a arătat de mult că mama este aceea care îi dă copilului lumina călăuzitoare în relațiile lui cu ceilalți oameni, că relațiile cu mama formează în general cadrul tuturor manifestărilor sale. Rolul mamei² include posibilitatea dezvoltării la copil a sentimentului de comuniune socială. Din aceste relații cu mama rezultă și acele stranii personalități pe care le întâlnim deja la copii și care ne frapază prin anumite deficiențe din punct de vedere social. În special două greșeli pot fi comise pe acest plan. Una constă în aceea că mama nu-și îndeplinește rolul ei față de copil și, drept urmare, nu-i dezvoltă sentimentul de comuniune socială. Această lacună este foarte importantă și are drept urmare o mulțime de neazuri. Copilul crește ca și cum s-ar afla într-o țară inamică. Dacă cineva vrea să reeduce un asemenea copil, nu-i rămâne de făcut decât să-și asume rolul corespunzător, odinioară abandonat. Aceasta este, ca să spunem așa, calea pe care se poate face din el un om pe deplin integrat în societate. Cealaltă mare eroare, foarte frecventă, constă în aceea că, deși mama își îndeplinește cumva rolul, o face cu atâta exagerare încât transmite sentimentului de comuniune socială nu este posibilă. Mama procedează în așa fel încât de acest sentiment să beneficieze numai ea. Aceasta înseamnă că interesul copilului este axat pe mama sa, pe când restul lumii este exclus. Și acestor copii, așadar, le lipsește baza spre a se putea forma ca oameni sociabili.

În afară de relațiile cu mama, în educație sunt de luat în considerare multe alte elemente esențiale. Îndeosebi amenajarea pentru copil a unei camere confortabile îi va permite acestuia să se simtă în largul său în această lume. Dacă ne gândim cu ce greutate și cu de luptat cei mai mulți copii și cât de puțin dat le este în primii lor ani de viață să simtă că lumea este un loc agreabil pentru dânsii, vom înțelege atunci importanța extraordinară a primelor impresii din copilărie, pentru că acestea îi dau copilului o orientare pe care el nu va face decât s-o aprofundeze și s-o continue. Dacă ținem seama de faptul că mulți copii vin pe lume bolnăvicioși și nu au parte decât de amărăciune și suferință, că majoritatea copiilor nici nu au o cameră a lor sau, dacă o au, nu găsesc în ea nimic care să le trezească bucuria

de a trăi, atunci este limpede că cea mai mare parte a copiilor nu se dezvoltă ca prieteni ai vieții și ai societății, nefiind saturați de acel sentiment de comuniune socială care ar putea să înflorească și să se desfășoare într-o comuniune umană veritabilă. Trebuie, pe de altă parte, să ținem seama de faptul că greșelile pedagogice pot avea o influență considerabilă. O educație dură, severă, este de natură să suprimă bucuria de a trăi și colaborarea copilului, după cum o educație care netezește până în cele mai mici amănunte drumul copilului, înconjurându-l cu o căldură exagerată³, îl poate face incapabil să înfrunte mai târziu climatul aspru al vieții, climat care domină în afara familiei.

În felul acesta, educația familială nu concordă cu cerințele societății de azi, neputând realiza ceea ce așteptăm noi de la ea, adică un om în deplinătatea facultăților sale mintale, integru, cu un comportament colegial. Ea îl saturează, în schimb, de aspirații vanitoase.

Dacă ne întrebăm acum ce altă instanță ar putea fi în măsură să remedieze deficiențele dezvoltării copiilor, atenția noastră se va îndrepta în primul rând spre școală. O examinare riguroasă ne arată însă că nici școala, în forma sa de astăzi, nu este potrivită pentru această misiune. Cu greu vom găsi un profesor care să se poată lăuda, dată fiind situația de azi a școlii, că el recunoaște în esența lor deficiențele unui copil și că le poate elimina. El nu este nicidecum pregătit în acest scop și nici nu are posibilitatea să fie, pentru că este obligat să urmeze o programă analitică, pe care trebuie s-o transpună în practică fără a-i fi îngăduit să se intereseze cu ce material uman are de lucrat. Pe de altă parte, numărul prea mare de elevi grupați într-o clasă face cu neputință ca el să îndeplinească această sarcină. Trebuie, de aceea, să căutăm în altă parte o instanță capabilă să înlăture neajunsurile educației în familie, neajunsuri care ne împiedică să devenim un popor unit, bine sudat. Unii se vor gândi, poate, că însăși viața este o asemenea instanță. Dar și ea are propriile sale limite. Chiar și din cele spuse până aici în această carte reiese destul de clar că viața nu este în stare să schimbe un om, deși uneori aparența este alta. Vanitatea omului, ambiția sa se opun. Căci chiar și atunci când a pornit-o în mod vădit pe o cale greșită, el va avea

mereu sentimentul fie că vina pentru aceasta o poartă alții, fie că nu poate să facă altfel. Rareori este de găsit cineva care să se fi poticnit în viață și care să se oprească asupra greșelii sale, reflectând la ce este de făcut. (Să ne amintim și de expunerea noastră cu privire la valorificarea celor trăite.)

Viața, prin urmare, nu poate determina schimbări esențiale, iar din punct de vedere psihologic faptul este de înțeles, pentru că viața ia în primire oameni gata formați (*schon fertige Menschen*). Oamenii care au viziunea lor bine consolidată și care sunt puși în mișcare de țelul obținerii superiorității. Dimpotrivă, viața este chiar un rău dascăl, deoarece nu este deloc dispusă la toleranță, nu ne avertizează, nu are răbdare să ne învețe de două ori unul și același lucru, ci ne respinge cu răceală, lăsându-ne să ne prăbușim.

Examinând acum ansamblul problemei, nu ne rămâne decât să formulăm următoarea concluzie: singura instanță capabilă să ne ajute este școala. Ea ar fi capabilă de aceasta, dacă nu ar avea greșelile și practicile ei abuzive. Căci până în prezent acela care ajunge să conducă școala face din ea un instrument pentru realizarea propriilor sale planuri, de obicei vanitose, ambițioase. Aceasta nu poate duce în continuare la rezultate pozitive. Iar când, în timpurile mai noi, se cere restabilirea în școală a autorității de altădată, trebuie să ne întrebăm ce a realizat bun, de fapt, acea autoritate. La ce va sluji o autoritate care, după cum am văzut, a fost nocivă chiar și în familie, unde condițiile sunt mai favorabile educației judicioase și unde, totuși, nu se ajunge în cele din urmă decât la revolta tuturor împotriva ei? În afară de aceasta, deși ea va fi nu o dată recunoscută de la sine, o autoritate trebuie impusă prin constrângere. Până și în școală autoritatea, când în general ea există, rareori va fi recunoscută fără rezerve. Și, oricum, copilul vine la școală cu conștiința clară a faptului că dascălul este un slujbaş al statului. Este imposibil să-i impui copilului o autoritate fără ca aceasta să aibă consecințe păgubitoare pentru dezvoltarea sa psihică. Nu este permis ca sentimentul autorității să se bazeze pe constrângere, ci trebuie să se întemeieze pe sentimentul de comuniune socială.

În școală fiecare copil este pus într-o situație care urmărește dezvoltarea sa psihică. De aceea ea trebuie să satisfacă cerințele unei

dezvoltări psihice avantajoase pentru copil și societate. Va fi posibil să vorbim de o școală bună doar atunci când ea va fi în concordanță cu imperativele dezvoltării organului psihic. Numai o asemenea școală o vom putea noi numi *școală socială*.

NOTE

¹ „*unterrichtigerFührung*”, în textul original. (Nota trad.)

² *derFunktion derMutter*”, în textul original. (Nota trad.)

³ „*mit einer tropischen Wärme*”, în textul original. (Nota trad.)

CUVÂNT DE ÎNCHEIERE

Am încercat să explicăm în lucrarea de față faptul că organul psihic rezultă dintr-o substanță funcțională înăscută, spirituală și corporală, și că dezvoltarea sa are loc în întregime în condiții sociale, ceea ce înseamnă că atât cerințele organismului, cât și acelea ale societății omenesti trebuie să-și găsească satisfacerea. Acesta este cadrul în care se dezvoltă organul psihic și de care va depinde evoluția sa.

În continuare, am urmărit această dezvoltare, analizând capacitatea de percepție, reprezentarea, procesele memoriei, sensibilității și gândirii și aducând în discuție, în cele din urmă, trăsăturile de caracter și afectele. Am stabilit că toate aceste fenomene se leagă între ele într-o structură coerentă, că pe de o parte ele se supun unei legi a comunității sociale și că, pe de altă parte, sunt dirijate și modelate pe o cale determinată, specifică, de aspirația către putere și superioritate a fiecărui individ. Am văzut că scopul omului de a obține superioritatea, în conexiune cu sentimentul său de comuniune socială, într-o nuanțare gradată a dezvoltării pentru fiecare caz concret, conduc la configurarea anumitor trăsături de caracter, care nu sunt înăscute, ci se dezvoltă ca și cum, de la începutul vieții psihice și până când omul și-a conturat mai mult sau mai puțin conștient scopul, ar urma o linie directoare.

Am discutat în detaliu despre o serie de trăsături de caracter și de afecte care ne sunt un ghid valoros în înțelegerea omului, pe când

alte au fost abia schițate. **Perspectiva care ni s-a deschis ne arată** că, potrivit cu aspirația către **putere** a fiecărui, în om se acumulează ambiția și vanitatea, ale căror forme de manifestare pot fi recunoscute clar în tendințele și modurile sale de acțiune. Am arătat cum tocmai exacerbarea ambiției și a vanității împiedică progresul ritmic al individului, îi frânează sau face imposibilă dezvoltarea sentimentului de comuniune socială și cum tulbură mereu colectivitatea omenească și în egală măsură pe individ, făcând să eșueze străduirile sale.

Această lege a dezvoltării psihice ni se pare incontestabilă și o socotim cel mai important mijloc de orientare pentru oricine nu vrea să cadă pradă impulsurilor sale obscure, ci năzuiește să-și edifice în chip conștient destinul. Inițiem cu aceste cercetări cunoașterea omului, știință care abia dacă este cultivată, dar care nouă ne pare de o extremă importanță, indispensabilă pentru toată lumea.

INDICE DE NUME

ADLER, Alexandra: 39	CHAPLIN, J.P.: 7, 32
AEPPLI, Ernest: 25, 37	CICERO, Marcus Tullius: 126
ALLEN, Cliford: 11, 34	D
ANDERSEN, Hans Christia	DARWIN, Charles: 18, 61
APPELT, Alfred: 8	DEMOSTENE: 9
ARISTOFAN: 158	DILTHEY, Wilhelm: 11, 28
ASZODY, L.: 93	DOSTOEVSKI, F.M.: 9, 12, 28 120,
AVENARIUS, Richard: 25	215, 240 DUMITRIU, Anton: 38
BACH, Johann Sebastian: 9	ENGELS, Fr.: 60
BEBEL, August: 158, 159	ESAU: 164
BEETHOVEN, Ludwig van: 9, 75	ESCHIL: 135
BERGSON, Henri: 24	
BIRNBAUM, Ferdinand: 8	FARAU, Alfred: 37
BRACHFELD, Oliver: 34, 35	FERE, Charles: 10
BROSER: 36, 39 BRUCĂR, L.: 190	FREUD, Sigmund: 7, 8, 9, 11, 13, 16, 17, 18, 23, 25, 26, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 73, 94
CAPONE, AL.: 93	FROEBEL, F. W. A.: 30
CARLYLE, Thomas: 187	FURTMULLER, Carl: 8, 30, 34, 64

GANZ,Madeleine: 14,26,27,35,37
GAVRILIU, Leonard: 5,38
GOETHE, Johann Wolfgang von: 28, 31,125,128,207
GOLDSTEIN,M.:190 GORGOS, Constantin: 36 GRIGOREA1VII-lea: 159 GRILLPARZER, Franz: 219,222 GROOS,Karl: 114,134

H
HERODOT: 41
HIPPOCRATE: 183
HIRZEL,S.:40
HOLUB,Arthur:8
HOMER: 9

IACOB: 164,167
IBSEN,Henrik::28
IOSIF: 126, 162
ISAC: 167

JAHN,Ernst:8,93
JUNG, Cari Gustav: 7,27,59

K
KAUS,Otto:8
KELLERMANN, Anette: 9
KRAWIEC,T.S.:7,32
KRETSCHMER,Ernst:21

LAIGNEL-LAVASTINE, M.: 34
LAZARSFELD,Sophie:8

LA ROCHEFOUCAULD: 196,260, 261
LAVATER,J.C: 135
LICHTENBERG,G.C: 125,135
LOWY, Ida: 8

M
MARX,Karl:60
MILTON,John:9
MOEBIUS, August Ferdinand: 144
MONTAIGNE, Michel Eyquem de: 30
MORENO, JacobL.: 8,34
MOSAK,HaroldH.:30,38
MUCCHIELLI,Roger:8

N
NAPOLEON 1:223
NIELSEN,Enne:131
NIETZSCHE,Friedrich: 10,246,263
NURMI, Paavo: 9

PARHON.C.I.: 190
PAVELCU,Vasile:38
PESTALOZZI, Johann H.: 30,264
PLOTKE, Paul: 34,35,36

RATTNER,J.: 20,28,36
REBECA: 167
ROUSSEAU,J.J.:30

SAND,George:93
SCHAFER, Herbert: 23,34,37
SCHOPENHAUER,Arthur: 144

SHAKESPEARE,William: 28
SIMONIDEinChios:131
SMETANA,Bedrich:9
SOCRATE: 25,32,194
SPERBER,Manes:34
SPRANGER,Eduard:26
STERN, William: 26
STRINDBERG, August: 144

TITA, Aurel: 262

TODORANU.Dimitrie: 36
TUDOSESCU, Ion: 31,37,38

VAIHINGER,Hans:10,11

W
WEXBERG,Ermin: 8,12,30,64
WIENER, Norbert: 31,38
WEININGER: 144
WENTZMER.Gerhard: 190

LA EDITURILE IRI ȘI UNIVERS ENCICLOPEDIC
AU APĂRUT:

Bujor T. Rîpeanu, Cristina Corciovescu - Dicționar de cinema	47.500 lei
îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație	16.000 lei
Larousse - Dicționar de psihiatrie	46.900 lei
Larousse - Dicționar de filosofie	32.900 lei
Larousse - Dicționar de civilizație musulmană	24.900 lei
Larousse - Dicționar de civilizație egipteană	22.500 lei
Larousse-Dicționar de psihanaliză	24.900 lei
Larousse - Dicționarul spațiului	32.000 lei
Jacques Derrida - Diseminarea	26.900 lei
Brice Parain - Logosul platonician	19.900 lei
Marcel Gauchet - Inconștientul cerebral	14.900 lei
Matila Ghyka - Filosofia și mistica numărului	27.900 lei
Jeanne Ancelet-Hustache - Meister Eckhart și mistica renană	17.900 lei
Patricia Hidiroglu - Apa divină	16.900 lei
François Brune - Hristos și Karma	17.000 lei
Georges Dumézil - Uitatea omului și onoarea zeilor	26.900 lei
G. Dumézil - Zeii suverani ai indo-europenilor	24.900 lei
Rudolf Steiner - Mistica. Gând uman, gând cosmic	14.900 lei
Rudolf Steiner - Evanghelia după Luca	16.900 lei
Rudolf Steiner - Omul suprasensibil în concepția antroposofică	18.900 lei
Jeanne Guesne - Corpul spiritual	18.900 lei
W. Shakespeare - Regele Lear	16.900 lei
Platon - Dialoguri (tiraj nou)	32.900 lei
Aristotel - Organon (voi. I)	26.900 lei
Aristotel-Organon (voi. II)	43.000 lei
Th. Ribot - Voința și patologia ei	11.900 lei
Th. Ribot - Logica sentimentelor	7.000 lei
Karen Horney - Personalitatea nevrotică a epocii noastre	22.900 lei
Frieda Fordham - Introducere în psihologia lui C.G. Jung	19.900 lei
Leonard Gavriliu - Inconștientul în viziunea lui Lucian Blaga	14.900 lei
Vasile Tonoiu - în căutarea unei paradigme a complexității	11.900 lei
William Golding - Oameni de hârtie	15.900 lei
Iris Murdoch- Dilema lui Jackson	24.900 lei
Eugen Simion - Dimineața poezilor	30.000 lei
Petru Creția- Norii	7.500 lei
Tudor Oprea - Zoologia	14.900 lei
Copacul fermecat - Povești	3.500 lei

Florin Constantini] - O istorie sinceră a poporului român (tiraj nou)	44.900 lei
Mihai Retegan, Cornel Lungu - 1956 - Explozia	13.900 lei
Mircea Rebreanu - Optimismul nostru	3.900 lei
Mircea Rebreanu - Semnificația secolului nostru	9.900 lei
Mircea Rebreanu - în spațiul cultura] al Carpaților	9.900 lei
Mircea Rebreanu - Gândirea filosofică română	8.900 lei
Album - Berthelot și România	27.000 lei

**LA EDITURILE ffil ȘI UNIVERS ENCICLOPEDI
VOR APĂREA:**

Alfred Binet - Dedublarea personalității și inco]stientul	24.900 lei
Marc de Smedt - Tehnici de meditație	22.900 lei
Rudolf Steiner- Creștinismul esoteric	19.900 lei
William Shakespeare - Macbeth	16.830 lei
Kazuo Ishiguro - Anintirea palidă a munților	22.900 lei
Aristotel - Poetica	32.000 lei

Comandând prin poștă o carte apărută la una din editurile
IRI sau UNIVERS ENCICLOPEDI
obțineți o reducere de:

15%

Pentru comenzi cu o valoare mai mare de 60 000 lei obțineți o reducere de:

20%

Costul expedierii prin poștă e suportat de edituri.

Adresa: CP 33-2, București, România
Teifax: (401)222 62 86,22253 52,22254 20

, '00